Ilustrația copertei : *Victor Feodorov.*

george sion

versuri

•

suvenire contimpurane

(I)

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE RADU ALBALA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1973
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Ediția a II-a revăzută și adăugită

PREFAȚA

Trăitor între 1822 și 1892, viața și activitatea lui G. Sion [1] urmează, la proporțiile respective, destinul generației ce ne-am deprins a o numi „pașoptistă". Autodidact (n-are „atestate", decît două clase la Sf. Sava) sîrguincios însă și stăruitor, își însușește, pe lîngă limba română și greacă, deopotrivă limbi materne (maică-sa era grecoaică), limba franceză; debutul în literatură și-l face în 1844 ca traducător, și anume al unei tragedii grecești a lui Atanasie Christopulo: *Achileus*. Ca poet, debutează în periodic în același an, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, urmînd ca tot anul 1844 să-i vadă apărînd și cel dintîi volum: *Ciusurile de mulțumire a lui Gheorghie Sion* (titlu imitat după C. A. Rosetti). Funcționar mărunt la diverse „departamente" și totodată cultivator agricol, G. Sion va participa la mișcarea revoluționară moldoveană, va figura pe listele de proscriși și se va afla prezent în zilele de 3/15—5/17 mai, la Blaj, la marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății. În cele aproape trei sferturi de veac de viață, puține sînt genurile literare și culturale pe care nu le-a

[1] Pentru amănunte, a se vedea *Un clasic uitat : G. Sion*, prefața la ediția G. Sion, *Proză (Suvenire contimpurane)*, E.S.P.L.A. (1956), precum și tabelul cronologic la prezenta ediție.

abordat: poezie, proză, largă activitate de traducător (din grecește — începînd de la zisul Christopulo pînă la Dionisie Fotino, frații Tunusli, D. Cantemir sau Spătarul Milescu — și franțuzește — de la Corneille, Racine și Molière pînă la Th. de Banville), dramaturg, editor de cărți (văd lumina tiparului, datorită stăruințelor și, adesea, a cheltuielilor sale, numeroase ediții din operele lui Bolintineanu și Grandea) și reviste (unele efemere, ca *Ziua*, altele, mai trainice și mai prestigioase, ca *Transacțiuni literare și științifice* sau *Revista Carpaților)*, conferențiar. Colaborator la numeroase periodice din „vechiul regat" precum și din Transilvania, cu cu care anii revoluției i-au plămădit legături pe atît de îndelungate pe cît i-a fost de scurt refugiul, G. Sion a ajuns curînd o figură cunoscută și apreciată în cercurile literare ale vremii; așa se face că, în 1862, e ales membru onorar al „Astrei" și, în 1868, membru al Societății Academice. Ca referent și raportor, ca participant activ la mai toate ședințele augustului for, chipeșul cincantenar, cu deosebire și cu, poate, pe deasupra măsură prețuit și susținut de Ion Ghica și de V. Alecsandri, a desfășurat o activitate de critică literară care, astăzi, după cernerea anilor, apare, la bilanț, mai mult decît pozitivă: susține, pentru încununarea cu laurii academici, pe Ion Pop Reteganul, pe Dobrogeanu-Gherea și încurajează votarea de fonduri pentru editarea lăsămîntului răposatului P. Ispirescu.

G. Sion se căsătorește la 36 de ani cu Elisa Mărculescu; el va avea durerea să-și petreacă la mormînt pe nevîrstnicul său fiu, Demir, și nu-l va mai cunoaște ca ginere pe Matei Ion Caragiale, căsătorit, la 38 de ani, în 1923, cu mezina familiei Sion, Maria.

Purtînd vreme îndelungată sechelele stigmatului aplicat lui și altora asemenea de necruțătorul articol al lui

Titu Maiorescu, *Beția de cuvinte în „Revista contemporană"*, poetul G. Sion a umbrit ani de-a rîndul valoarea prozatorului, a autorului *Suvenirelor*, acea *„galerie* — cum o numește G. Călinescu — *de tablouri de un pitoresc fastuos"* [1]. Înainte de a trece la analiza acestora, un scurt popas asupra versurilor sale va fi, poate, de folos spre a înlesni nu numai o mai amenă a lor înțelegere, ci și, oarecum, o justificare a includerii lor în ediția de față — ediție care s-a dorit mai cuprinzătoare, mai „reprezentativă" și, așadar mai „definitivă" decît prima restituire din 1956.

Epocile de prefaceri și răsturnări revoluționare au proliferat, mai mult ca altele, pe așa-zisul „poeta-vates". Atunci cînd Octavian August a purces la asanarea moravurilor, la revigorarea imperiului și la renașterea națiunii romane, Ovidiu era un poet „cu mai multe volume apărute": *Amores* și altele asemenea, opere lirice cu bogate caractere artistice; tot astfel Vergiliu scrisese *Bucolicele* și *Georgicele*. Spre a răspunde „comenzii sociale", ei au scris, unul *Metamorfozele*, celălalt *Eneida*, opere poetice situate cu mult sub nivelul artistic al celor dintîi: numai uriașul talent al celor doi poeți (care la Ovidiu a avut nefericitul prilej ca, strălucitor de dureros, să mai răbufnească o dată, în *Triste* și *Pontice)* le-a salvat de la ridicul. De asemenea avataruri n-au fost cruțați nici unii poeți mai apropiați de zilele noastre. Departe de a fi înzestrat cu harul zișilor latini, G. Sion și-a făcut, ca și mulți alții deopotrivă cu el, datoria de intelectual conștient, toboșar al Unirii, gornist al Independenței, situîndu-se „în tabăra cea dreaptă" pentru înlăturarea corupției și a altor racile „contimpurane": privite din acest punct de vedere, versurile lui își vor avea oricînd loc într-o antologie de „poetae minores" și cu atît mai mult

[1] *Istoria literaturii române, Compendiu*, E.P.L., 1968, p. 105.

într-o ediție individuală. Iată cîteva exemple. Ridicîndu-se împotriva recomandării unuia dintre cenzori :

Fă sonete, scrie ode
Pentru domni, pentru boieri :
Scrie orice despre mode,
Despre coarne sau muieri.
Ciocoism și umilire
Predică cît vei pofti :
Și atunci, cu mulțămire,
Orice fleacuri dacă-i scri,
Îți dau voie-a tipări

el se situează hotărît pe baricada cealaltă, spre a combate pentru înlăturarea corupției, a nedreptăților sociale, a judecătorilor venali, gata să scrie, cu riscul de a i se refuza tipărirea, satire

Despre drepturi siluite,
Despre rele trebi de stat.
De hoții meșteșugite
Ce se fac neîncetat.

Tot astfel, *Vrăjitoarea, La Unire, Visul spre Anul nou 1857, Marșul Unirei, Triumful de la 7—9 octobre 1857,* exprimă dorința fierbinte a poetului de a vedea realizată unirea țărilor românești ; *Mărirea strămoșilor* și *Movila Răbîiei* vădesc admirația sa pentru marile figuri ale istoriei :

Ștefan-Vodă era mare,
Orice dușmani răspingea,
Iar Mihai Viteazul tare ;
Nime-n lume nu-l bătea
. . . .
Căci pe dușmani, spun bătrînii,
Pururea-i băteau românii

(Mărirea strămoșilor)

Zîmbetul e, firește. inevitabil. Trebuie, totuși, să recunoaștem că sînt indispensabile o oarecare distanță și degajare pentru a putea zîmbi.

Azvîrlite din circuitul de valori de „timpul ce nu iartă", unele versuri ale lui G. Sion au ajuns totuși pînă la noi. Sînt acelea care, indiferent de valoarea lor — există și asemenea cazuri ! — au amorsat atît de puternic conștiința contemporaneității, încît aceasta le-a transmis, nu neapărat pe calea tipăriturilor, ci, precum antichitatea prin tradiție manuscrisă, prin tradiție orală. Așa s-a întîmplat cu duioasa romanță pe care, pe la unsprezece ore din *Noaptea furtunoasă,* o fredonează Veta, oftînd și privind portretul lui Chiriac :

Cînd ore de-ntristare vor turbura vreodată
Frumoasa-ți inimioară, tu vezi portretul meu,
Și crede că eu sufer cu tine deodată
Și c-amîndoi atunce ne tînguim mereu,

la 25 de ani de cînd îi înseilase, în 1853, versurile, G. Sion, în *Portretul meu,* și pe care mulți ani mai departe au dus-o lăutarii, pînă aproape de zilele noastre. Tot astfel, prin muzicalitatea lor simplă și accesibilă, versurile din *Plugușorul :*

Mîine anul se-noiește
Plugușorul se pornește
. . . .
Iarna-i grea, omătul mare :
Semne bune anul are,
Semne bune de bilșug
Pentru brazde de sub plug

au fost duse de copii din gură în gură, din generație în generație, pînă cînd s-a pierdut și numele autorului. Iar într-o vreme de aprige, savante și atît de adeseori aberante controverse privitoare la ortografia și ortoepia lim-

bii române, versuri ca acelea (pe care G. Călinescu le socoate „rizibile"[1]) din *Limba românească* ;

Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limb-armonioasă
Ca ea nu găsim

vor fi avut asupra ascultătorilor sau cititorilor același efect balsamic ca și cutare *Poveste de dragoste* într-o sofisticată epocă de O.Z.N.-uri și de teatru absurd. Am considerat de asemenea că nu poate lipsi din antologie schimbul polemic de versuri cu Grigore Alexandrescu.

Fabulele lui G. Sion nu sînt nici mai bune, nici mai rele decît ale altora ; la o analiză mai atentă s-ar putea chiar descoperi unele ipostaze noi ale animalelor, față de cele lăsate cu blestem de moștenire sutelor de generații de către Esop (sau de către cine știe cine înaintea lui). Stăruim totuși asupra cîtorva rînduri din *Prefață* unde autorul susține că, de vreme ce *„ziaristica noastră, manipulată mai mult de șarlatani și de ambițioși decît de oameni cu principii oneste, mai mult de ignoranți și de nebuni decît de erudiți și de înțelepți, contribuie mai mult a confuziona spiritele decît a le lumina"*[2], fabula trebuie să umple această lacună, distrînd și luminînd mințile și dezvăluind ca carențele pe care presa le trece sub tăcere. E o contribuție originală asupra rolului social al fabulei, acela de luare de poziție față de unele obiective concrete și cotidiene.

Memorialistica e faza genuină a literaturii. Funcționarul(a) care, luni dimineață, relatează colegilor ce a mîncat în ajun, cînd a fost invitat la socri, peripețiile prin care

[1] *Op. cit.*, p. 104.
[2] *101 fabule*, p. XV.

a trecut pentru a-și procura cutare sau cutare trufanda, sau, fie pe o scară mai elevată, cum i-a plăcut ultimul episod al serialului T.V. copilul care, la, sau fără (după cum e de „expansiv") îndemnul părinților, istorisește „ce a fost dimineață la școală", bărbatul care îi povestește soției o furtunoasă ședință, toți aceștia fac memorialistică. Poate că tot un fel de memorialistică e și reportajul — și cînd spunem reportaj ne gîndim la un amplu evantai de pagini, iscălite de Herodot, de Neculce povestind bătălia de la Stănilești, la care a fost părtaș, sau de Kisch și Bogza. Întîmplări trăite, relatate cu plăcerea de a povesti, cel mai adesea de către „un uncheș care a văzut multe, știe multe și spune multe"[1]. La un moment dat, povestitorul, și asta mai cu seamă cînd momentul narat e mai îndepărtat, își îngăduie, fie anume, fie fără să vrea, unele broderii : consecința nu dăunează calității literare (și, adesea, nici valorii documentare, căci știut este că amănuntul extraneu cată să fie mai verosimil plăsmuit decît își permite cîteodată să se înfățișeze Adevărul însuși), în fermecătoarea-i povestire Aubrey de Verre *„fiind fost cu putință să fi amestecat ce văzuse cu ce citise, sau să fi privit cele văzute prin geamul înșelător al citirii..."* Să încercăm așadar a desluși cîteva feluri de memorialistică : una, pur obiectivă, al cărui tip ar fi *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu ; o a doua, în care întîmplările trăite, personajele cunoscute sînt interpretate dintr-un punct de vedere pe cît de personal, pe atît de pătimaș, și cu atîta risipă de culoare, încît naratorul — l-am numit pe Saint-Simon sau pe Ion Ghica — abia dacă se mai vede și, în sfîrșit, o a treia, unde dimpotrivă, așa-zisul „esprit de l'escalier" (evocînd azi o întîmplare mai veche, autorul ne relatează rolul lui nu așa cum s-a desfășurat în realitate, ci așa cum i-ar fi

[1] Alecsandri către G. Sion, la Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența lui Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. 13.

plăcut lui, pe urmă, să se fi desfășurat : „și atunci i-am răspuns...") duce, în ultima sa consecință, la adevărate pagini de mitomanie, ca în *Memoriile* lui Casanova.

Motorul literaturii lui G. Sion e o irezistibilă nevoie de a se exprima în scris. În versuri, am văzut la ce rezultate a ajuns. Iar opera lui de proză este aceea a unui autor care, avînd cum spuneam, incontestabil, „ceva de spus", și neposedînd nici cultura, nici meșteșugul necesar pentru a construi o operă de ficțiune, purcede sfătos, la povestire, pe pretextul autobiografic. N-ar fi exclus ca gustul pentru un asemenea gen să-i fi fost inculcat, încă din copilărie, de dascălul rus Ciasnoc, care va fi cunoscut și el voluptatea confesiunii practicată cu atîtea delicii de Alexei Spiridonovici Tișîn, discipolul lui Julio Juvenito, considerată cu atîta evlavie de pictorul Petiușcov („Fedor Vasilievici își povestea viața" — îi spune el oarecum contrariat unui al treilea ce se așează la masa unde stătea cu Protasov) și nelipsită nici din cele mai recente opere ale aceleiași literaturi.

După ce se „consacrase" ca poet, el își începe cariera de prozator în 1860, la doi ani după căsătorie, cînd, susținut poate și de zestrea dobîndită, s-a aflat în situația de editor al *Revistei Carpaților*. Aici (piesa e și datată 1860—1861) își publică el primele încercări în acest nou, pentru el, gen, ele constituind o operă de pură memorialistică, și anume întîmplările prin care însuși a trecut cu prilejul frămîntărilor revoluționare *Din anul 1848*. Prinzînd pesemne gust de această îndeletnicire, dă la iveală, în 1882, numaidecît după consumarea tragediei, episodul *Pe Bărăgan* cuprinzînd uciderea de către tîlhari a vărului său Nicolae Schina, *Emanciparea țiganilor*, datată 1884, și *Frații Cuciuc*, datată 1888. Între timp însă prozatorul lucra : *Din copilărie* și *Din tinerețe*, datate deopotrivă 1888, vor fi fost redactate paralel și simultan

cu precedentele. Considerîndu-le, în succesiunea lor cronologică, constatăm că, pornind de la memorialistica pură, cea din însemnările despre 1848 și din crima de *Pe Bărăgan*, autorul trece la o formă mai complexă, în care întîmplările trăite de el se retrag adesea pe plan secundar, lăsînd loc în avanscenă unor evenimente la care a fost doar spectator, sau mai mult, care i-au fost doar povestite de alții. Astfel, curgerea autobiografică *Din copilărie* și *Din tinerețe* e întreruptă nu numai de digresiuni ca amorul naratorului cu frumoasa țigancă Anca, ci și de povestiri constituindu-se ca nuvele autonome : fatala aventură erotică a poetului Hrisoverghi, tarasconiada de la Stînca Roznovanu, căsătoria morganatică a lui beizadea Sturdza cu Contesa Dash ; în *Emanciparea țiganilor* și în *Frații Cuciuc*, persoana naratorului e aproape inexistentă : în cea dintîi ea apare doar în prolog, justificînd îndemnul ce i-a fost dat de a scrie povestirea, în cea de-a doua, cunoștința personală a ultimilor frați Cuciuc și prezența lui la execuție e doar un final la povestea lungului șir de generații damnate în respectiva familie, sorgintea damnării urcînd pînă în secolul al XVIII-lea. Este, dacă admitem ipoteza superiorității operei de ficțiune asupra memorialisticii, o evoluție pozitivă.

Comunitatea de preocupări, contemporaneitatea evenimentelor narate, genul memorialistic adoptat de amîndoi scriitorii, impun apropierea lui G. Sion de Ion Ghica, atît de frecvent făcută de înșiși cei din generația lor.

Amîndoi, în aceeași epocă istorică, au ocupat în stat dregătorii, care, deși nu de același prestigiu, i-au pus pe amîndoi în situația de a întreține relații cu diverse personalități politice și de a cunoaște istoria arcană a epocii respective, amîndoi s-au ispitit să istorisească toate aceste întîmplări, cu conștiința importanței istorice pe care rela-

tările lor le vor dobîndi pentru viitorime. Şi, în sfîrşit, aceste relatări, amîndoi nu s-au sfiit să le alcătuiască pe măsura propriei lor viziuni lăuntrice, făcînd loc destul simpatiei sau antipatiei personale faţă de unele persoane şi evenimente şi continuînd, prin toate aceste însuşiri, cele mai bune tradiţii ale cronicarilor noştri.

Vorbind despre deosebirea dintre istoric şi memorialist, Sainte-Beuve arată că, pe cînd cel dintîi îşi întemeiază opera pe cercetarea pieselor şi instrumentelor de stat, a documentelor diplomatice, a corespondenţei ambasadorilor, a rapoartelor militare şi a documentelor originale de tot felul, cel de-al doilea şi-o construieşte din observaţiile personale pe care le face privind şi ascultînd cu propriii lui ochi şi cu propriile sale urechi. Dacă, pentru cele pe care nu le-a trăit, memorialistul doreşte să-şi completeze informaţia, el stă de vorbă cu bătrînii, cu cei căzuţi în dizgraţie, cu personalităţile retrase din viaţa politică, ba chiar cu personalul de serviciu al tuturor acestora. Rezultă de aici că, spre deosebire de tabloul construit pe documentele aşa-zise pozitive, tablou exact, dar mai mult sau mai puţin sec, pe care îl aflăm la istorici, cel pe care ni-l pune memorialistul în faţa ochilor minţii va avea mai puţin datoria exactităţii ştiinţifice, cît va avea — dacă va fi opera unui bun observator, dacă privitorul şi ascultătorul vor fi ştiut ce să privească şi ce să asculte şi dacă, mai ales, vor fi ştiut picta — menirea de a constitui o imensă oglindă magică a epocii, în care vom vedea toate personajele sculîndu-se în picioare şi umblînd, în care vom vedea desfăşurîndu-se toate evenimentele povestite, ca şi cum am fi participat noi înşine la ele.

Că fiecare din pictorii contemporani — adaugă acest mare clasic al criticii — va reda altfel lucrurile văzute şi auzite, va picta adică altfel, este firesc. „*Exactitatea în anume fapte luate separat este de mai puţină importanţă; ceea ce trebuie căutat este* autenticitatea impresiei (subl. autorului), *în care se cade să facem parte dreaptă sensibilităţii şi afecţiunii celui care priveşte şi exprimă. Peisajul, reflectîndu-se în acest lac cu malurile înalte şi severe*[1] *şi cu undele puţin amare, în acest lac omenesc mobil şi întotdeauna mai mult sau mai puţin prestigios, se colorează desigur în culoarea undelor lui*[2]".

Izvoarele de informaţie de care vorbeşte Sainte-Beuve vor fi însă, în raport cu situaţia socială şi economică a observatorului, determinante nu numai pentru „culoarea undelor lacului", dar şi, implicit — şi în memorialistică poate mai mult decît oriunde aiurea — pentru însăşi realizarea artistică a memoriilor.

De pe aceste coordonate cată să privim astăzi opera lui G. Sion, în raport cu cea a lui Ion Ghica. Boier şi os de domn, Ion Ghica era cu adevărat un „evghenist", iar Elencăi Dudeasca, sora bunică-sii şi văduva poetului Alecu Văcărescu, cînd îl chema să-l sărute pe micul Iancu, pe bună dreptate îi venea ameţeală gîndindu-se la evghenia familiei lor.

În ceea ce-l priveşte pe Sion, am văzut cît de măruntă îi era „boieria" şi cît de însemnate, în schimb, greutăţile materiale, pe care încă din copilărie le-a cunoscut.

Următor acestei poziţii sociale şi economice, Ion Ghica face temeinice şi sistematice studii în cele mai bune şcoli ale Europei, este el însuşi profesor la Academia Mihăileană, pe cînd G. Sion rămîne cu cele două clase de liceu de la şcoala Sf. Sava. În toate scrierile lui I. Ghica se vede uşurinţa cu care manipulează valorile culturii ; la G. Sion, a cărui multilaterală instrucţiune autodidactă este cu atît mai lăudabilă, lacunele scot totuşi capul uneori, invitînd la zîmbet. Astfel cu pentametrele şi hexametrele lui Conachi, atît de crunt executate de Titu Maiorescu. Astfel, în *Suvenire*, demna lui supărare cînd logofătul Costachi Sturza pune să-i radă barba : „*Pentru*

---

[1] *sourcilleux.*
[2] C. A. Sainte-Beuve, *Causeries du lundi*, Paris, Garnier, f.a., vol. 5, p. 460.

că aceste le consider eu ca semnele bărbăției mele; și precum leului și calului cred că nu le-ar ședea bine daca li s-ar tăia coamele, tot așa mi se pare că nici omul n-ar trebui să-și tundă aceste ornamente de virilitate. De omul spîn sau chel nu rîde toată lumea?; Apoi, în toate tablourile care ne reprezintă pe strămoșii noștri romani, nu-i vedem cu plete și cu barbe? astfel «arheologii» (?), care ar trebui să lămurească problema etimologiei cuvîntului Bistrița" etc.

Tot pe seama diferenței de nivel cultural, am spune, credem că trebuie pusă și anume perspectivă, prezentă în toate scrierile lui I. Ghica și adeseori absentă în cele ale lui G. Sion. În toate digresiunile pe care le face, anecdotele povestite de cel dintîi, deși de o imensă diversitate, se încrustează perfect în cuprins, luminîndu-l ca niște adevărate figuri în text. Așa se întîmplă cu povestea Banului Nicolae, cu cea a tînărului „conte" român de la Paris, cu pogribaniile servite predecesorului său în guvernarea insulei Samos și cu încă multe altele. De aici o senzație cu adevărat clasică, de echilibru, care se degajă din scrisorile lui Ion Ghica. De aici, în ciuda aparentei dezlînări specifice genului epistolar, o senzație de unitate, mai puternică parcă în scrisorile lui Ion Ghica decît în aceea, cu aspect de povestire închegată, a lui G. Sion. Anecdotele povestite de acesta din urmă se învîrtesc în general în jurul unor romantice leitmotive amoroase: robul țigan Dincă o iubește pe Clementina, o frumoasă franțuzoaică adusă de la Paris. Dar stăpîna lui, mîndra cucoană Profirița, refuză să-i dea carte de iertare și Clementina nu vrea nici să mai audă de un iubit țigan și rob. Exasperat, acesta o împușcă și se sinucide, iar întîmplarea este de natură a grăbi emanciparea țiganilor. Beizadea Grigore Sturza, cu pistolul în mînă, silește pe preotul de pe moșia lui să oficieze căsătoria sa cu romanciera franceză contesa Dash. Domnitorul, furios, anulează căsătoria morganatică și trimite armata să-l aducă

legat pe fiul rebel la Iași. Acesta însă refuză să deschidă porțile castelului, declarînd plin de superbie prefectului: „*Mergi de spune* (domnitorului n.n.) *că nu s-a născut încă omul care să puie mîna pe beizadea Grigori și că el nu se va preda pe cît va fi în viață*". După un inutil asediu de cîteva zile, „*într-o dimineață s-a văzut deschizîndu-se poarta și beizadea Grigore, cu o carabină atîrnată în bandulieră, cu patru pistoale la cobur și cu sabia goală în mînă, călare pe cel mai sălbatec armăsar ce avea, iese la galop, apucînd calea spre pădure*"[1]. Cîteva pagini mai încolo, un asediu identic de inutil se instituie în jurul castelului de la Stînca Roznovanu, spre a elibera pe infidela soață a logofătului Sturza. Cu prilejul unei aventuri adulterine, poetul Hrisoverghi sare pe geam și se alege cu o fractură mortală.

Cît sîntem de departe de uriașul registru al beiului de Samos, reprezentant al țării la Constantinopol și la Londra, în relații intime cu cele mai importante personalități politice ale vremii sale, cu care întreținea corespondență de la egal la egal! Un amănunt. În 1841, Ion Ghica prînzea regulat la domnitorul Sturza, iar după masă stăteau împreună la ciubuce și cafea, în timp ce înalții demnitari se prezentau cu anaforalele la iscălit. Exact în aceeași vreme, G. Sion era măgulit că ministrul din lăuntru al aceluiași domnitor, după ce glumise cu el punînd să-i radă barba, i-a remarcat frumoasa scrisoare cirilică și spunîndu-i: „Bravo, bine ai înțeles ce ți-am spus și frumos ai scris. Cum văd, ai semne de pricopseală", l-a numit secretar particular.

[1] Faptele relatate în acest episod par să fie, de altfel, de domeniul fanteziei. Cf. Hortense Hămbășanu, *La comtesse Dash et son mariage morganatique avec le prince Grégoire Sturza*, Bucarest, 1935 (Extras din *Bulletin de la section historique*, tom 19).

Tot pe seama instrucțiunii și a asimilării culturii trebuie pusă în bună măsură și diferența între stilul celor doi autori. Mult mai colorat, mai somptuos, reușind să alcătuiască, după expresia lui G. Călinescu, „un adevărat muzeu Carnavalet al nostru“, Ion Ghica nu pierde prilejul ca, la cea mai scurtă apariție a unui personaj, să-i descrie detaliat aspectul vestimentar. Și trebuie remarcat că o face de pe poziția pictorului, nu a arheologului ; senzația de muzeu se dobîndește ulterior nu simultan, ca la Odobescu, unde amănunțita descriere a veșmintelor are adesea un ușor parfum de mucegai. Pe G. Sion aspectul vestimentar al eroilor săi îl preocupă prea puțin ; descrierea lui se face numai cînd este absolută nevoie și cînd portretul, altminteri perfect colorat cu alte procedee, ar rămîne prea palid.

Trăinicia operei de prozator a lui G. Sion se reazămă exclusiv pe darul lui de povestitor. În rarele, ce e drept foarte rarele, cazuri cînd prozatorul încearcă a ciupi struna lirică, neajutorința poetului dezolează iarăși : *„...Bisca. Așa se numește un rîuleț furios care se coboară furios din crierii Carpaților pe sub poalele faimosului munte Penteleu și, percurgînd o vale lungă presărată de cătune și livezi, se varsă în rîul Buzăului“ ;* fata care, în copilărie, îi stîrnește primele îndemnuri de a scrie versuri i se părea *„mai frumoasă decît Elena lui Menelau din* Iliada *și decît Ileana Cosînzeana din istoria lui Arghir*“ și tot astfel coana Marghiolița Sturza, năzdrăvana ibovnică a Roznovanului îi apare, prima oară cînd o zărește, ca *„ceva ce nu-mi putusem visa, ceva ce-mi închipuia în minte pe Ileana Cosînzeana, pe Elena lui Menelau sau pe Afrodita din mitologie“.*

Fără să aibă aspectul rafinat al prozei lui Ion Ghica, G. Sion mînuiește totuși, după aprecierea însuși acestuia, „o dialectică familiară, ușoară, promptă...“ [1] așternînd pe hîrtie cea mai autentică limbă vorbită. În scrierile lui în proză, el se vădește a fi unul din acei povestitori plini de duh, din familia lui Creangă și Sadoveanu. Astfel, în întreg episodul *Din anul 1848* călătoria, cu popasurile pe la hanuri și birturi, se oferă ca prilej de a nara cele mai felurite și năstrușnice întîmplări : un căpitan de jandarmi își ucide pe întuneric fratele, care pătrunsese, beat, în patul autorului ; aflat în refugiu politic și în plină activitate revoluționară, povestitorul nu pregetă să abordeze într-un parc o frumoasă necunoscută, pe care o petrece acasă picînd în mijlocul unei sindrofii de nobili maghiari ; fugind de o patrulă găsește azil la o prostituată, Olimpia ; într-o amplă paranteză aflăm povestea ei, edulcorată și romanțioasă, de altfel, variațiune pe tema fetei de nobil căzută în mocirlă din cauza mizeriei ; o epidemie de ciumă, cu tot cortegiul ei de orori, îl impresionează profund, prilejuindu-i o suită de tablouri ce rămîn însă pe marginea descrierii naturaliste, căci autorul nostru nu are suflu tragic. Toate acestea însă, ca și sîngeroasa povestire despre cerdacul lui Ferenț sau legenda Blajului, tocmai prin diversitatea lor, fac ca aceste „amintiri“ de călătorie să capete într-un fel un aspect de povestire picarescă, pe cît de colorată, pe atît de agreabilă la citit.

Înzestrat cu simțul umorului, G. Sion știe cum și unde să plaseze acel „granum salis“ în stare să păstreze viu și atent spiritul cititorului. Logofătul Dumitrachi Pașcanu Cantacuzino, *„care era bunătatea personificată, deși trăia cu biserica mai bine decît un hagiu, deși era un generos împărțitor de pomene la săraci și prin urmare ar*

[1] *Analele Academiei Române*, seria II, tom II, 1879—1880, *Dezbateri*, p. 350.

fi avut dreptul a spera de la Dumnezeul îndurărilor chiar viața lungă a lui Matusalem, cu toate acestea, într-o dimineață, după o scurtă zăcere, fără permisiunea medicilor, care afirmau că nu va muri nici peste 40 de ani, a răposat ca un bun creștin...“ Cucoana Profirița, care reunea la ospețele ei din capitala Franței pe contesa Montijo, viitoarea soacră a lui Napoleon împăratul și pe cei mai de vază musafiri, văzîndu-i cît de tare le plac sarmalele și celelalte bucate moldovenești gătite de bucătarul ei, se însuflețea de *„o mîndrie care i se părea că o urcă pe treapta cea mai de sus a mărirei umane“* și *„simțea că-i crește inima ca o jimblă de Iași“*. Vagabonda țigancă lăutară Anca, ținută de milă pe un „mertic de făină“ pe lîngă casa lui, cea care îi dăruise cele mai alese voluptăți ale tinereții, după ce piere din cercul cunoștințelor poetului, reapare peste ani în chip de vedetă scump plătită a unui taraf celebru și sfîrșește prin a deveni concubina oficială a unuia din corifeii vieții publice contemporane, colonelul Iorgu Sturza. Acesta murind, ea, *„care în intervalul concubinajului acestuia realizase o sumușoară de vreo trei mii de galbeni, purtă doliu o săptămînă, cîteva ore și nu știu cîte minute. După aceea... termină... prin a se mărita...“* O scriitoare străină, zăpăcită de niște întîmplări pe care în țara ei nu le-ar fi trăit niciodată, văzîndu-l intrînd pe prefectul care avea să o expulzeze peste granița, își făcu *„bagajele mai repede decît ar fi conceput subiectul unui romanț, fu urcată cam fără voie într-o brașoveancă, care aștepta această misiune, și, escortată de 12 lăncieri, apucă calea Bucovinei... trecu la Cernăuți, unde a căzut bolnavă din cauza emoției și a scuturăturilor brașovencei“*.

El știe să povestească cele mai dramatice întîmplări cu acel aer degajat, puțin ironic, care poruncește încordarea, dar care îngăduie și urmărirea lor fără nici o urmă de

oboseală: *„Iată că un urs foarte mare, ieșind din dosul unui jneapăn, se întîlni piept în piept cu Cuciuc. Acesta, avînd pușca descărcată — fiindcă nu se mai aștepta nimeni la asemine surprinderi — cînd văzu că ursul se aruncă asupra sa, scoase un pistol ce avea la brîu și i-l slobozi drept în cap. Glonțul însă, sfîrtecînd numai o ureche a animalului, nu-i făcuse decît o rană ușoară, dar destul de forte pentru ca ursul, care de două zile suferea de o altă rană ce suferise de la un plăieș, să se arunce asupra agresorului său, să-l apuce în brațe și să-l strîngă astfel încît să nu mai poată scoate cuțitul ce avea la brîu. Cuciuc, strigînd și cerînd ajutor, se lupta acuma cu disperare; apucînd și el pe urs brățiș, cu vînjoasele și puternicele sale mîini, îl ține în stare de a nu se putea servi nici cu ghearele spre a-l sfîșia, nici cu gura spre al omori. Lupta se mărginea într-o luptă dreaptă ca între doi flăcăi cari, cînd n-au ce face, se iau la trîntă: se vedea cînd ursul deasupra lui Cuciuc, cînd acesta deasupra lui. Domnul cu toți arnăuții săi și cu o mulțime de plăieși se apropiase; dar nici strigarea poruncitoare a lui vodă, nici compătimirea generală a spectatorilor nu foloseau: nimeni nu cuteza să se apropie; iar ursul, fără a ține seamă de strigătele oamenilor și de pocnetele puștilor care se slobozeau împrejurul său, urma lupta cu înverșunare și cu intențiune ca să sfîșie pe adversarul său...“*

Mai cu seamă în povestirea întîmplărilor de dragoste, care, după cîte se pare, l-au preocupat deopotrivă pe om și pe scriitor, G. Sion găsește o deosebită gingășie și prospețime în descrierea sentimentelor eroilor, unită cu acea grație ușoară, savuroasă, aproape boccaciană, care îngăduie povestitorului să nu-și impună altă cenzură decît măsura, sigură, a bunului-gust. Spre a-și croi drum la preoteasă, un turc se roagă de preot să-l pregătească pentru botez: *„Stratagema reuși. Sub motiv de catechisire,*

junele turc se ducea mai în toate zilele în casa popei. Cînd era popa acasă, el lua lecțiuni de religiunea creștină ; cînd era numai preoteasa, lua lecțiuni de dragoste." Înainte de a pleca într-o lungă călătorie, „*...după miezul nopței, Osman a venit la fereastra Ilenuții : a intrat în cuibul plăcut și profumat al ei și pînă la ziuă, ca să o console, s-a jurat pe crucea lui Christos și pe pantalonii lui Mahomet că, fie orice o fi, el va trăi numai pentru ea...*" Un fecior de domn ține morțiș să se căsătorească ; preotului, care refuză să oficieze cununia pînă nu i se arată „peciul" (actul de cununie civilă), „*drept peci i se arată o gură de pistol*". Așa văzînd, preotul este nevoit să-și „ia inima-n dinți" și, cu pistolul în piept, „cu jumătate voce" cîntă „Isaia dănțuiește".

Bineînțeles că — în principiu — cucoana Profirița din *Emanciparea țiganilor* este împotriva robiei, de altfel își va elibera — prin testament (!) — toți țiganii ; cu atît mai mult lui Dincă, fecior de trup al răposatului ei soț, îi vrea numai binele. Ba chiar dragostea tiranică pe care o are pentru el, nevoia afectivă egoistă pe care o simte de a-l avea tot timpul lîngă dînsa, o fac să respingă cu îndîrjire toate rugămințile lui și toate intervențiile celorlalți de a-i reda libertatea. Iată cum, cu un straniu amestec de simț al proprietății, de demnitate feudală rănită, de egoism și de afecțiune, se mărturisește cucoana Profirița vărului său, domnitorul care venise și el să-i smulgă cartea de iertare pentru Dincă : „*Acuma mă văd într-o situațiune penibilă ; nu mă pot despărți de el ; am contractat așa afecțiune pentru el, că n-aș putea trăi o zi fără să-l văd. Din nefericire poate a ieșit băiatul ăsta mai bun decît mă așteptam : bun, blînd, ascultător, cu minte, deștept, frumos... (de ! uită-te la el... parcă vezi pe Dumitrachi, Dumnezeu să-l ierte !) Acuma ce să fac ? Să-l iert ? Dar el a doua zi se duce cu franceza lui la dracu și eu nu-l mai văd și, nevăzîndu-l, ce mă fac eu ? Apoi, mi se pare că am dreptul să previu consecuențele cari pot să mă omoare.*"

Bietul Dincă, însă, nu a „prevenit consecuențele", ci, dimpotrivă, cu un pistol ce adusese de la Paris, o împușcă pe iubita lui și apoi se sinucide.

Remarcabile pentru varietatea de tonalități și pentru dozarea lor sînt și cele cîteva capitole ale nuvelei *Frații Cuciuc*. Conceput într-o policromie vioaie, tabloul veacului al XVIII-lea începe prin a ne înfățișa un grup de negustori turci cherestegii, de boieri, preoți și domnitori, de căftăniri, rapturi, căsătorii, și vînători domnești. În toată această pitorească atmosferă, de operetă am zice, paricidul săvîrșit de un tînăr amorezat este astfel cocoloșit, încît cititorul aproape că nici nu-i sesizează grozăvia. Cu atît mai impresionantă este partea a doua a narațiunii, unde, după ce luxurianta recuzită de epocă a dispărut, acțiunea rămîne să se petreacă pe scîndurile goale ale unei scene sumbre și sordide, pe care evoluează un părinte pe jumătate dement, care-și maltratează cu sălbăticie copiii și nevasta, un bătrîn rob țigan asasinat cu o cazma în timp ce caută, pe o noapte ploioasă, o comoară, iar blestemul celui ucis în primele acte se împlinește în tabloul final, de o rară forță de sugestie, al unei execuții prin spînzurătoare.

Ca și aiurea în *Suvenire*, G. Sion nu-și „descrie" personajele din *Frații Cuciuc*, nu le „analizează" stările sufletești. El prezintă. Prezintă oameni și povestește întîmplări. Povestește pasionat, curios, cu bună-credință și probitate. Iar personajele lui, cu toată scurta lor petrecere în economia întregii cărți, sînt din acelea care-ți rămîn îndelung în fața ochilor, după ce ai închis-o. Cele cîteva linii, sumare, dar trasate cu un penel muiat în apa tare a perenității, dau eroi cîteodată stranii, întotdeauna autentici, care acționează motivați de resorturi psihologice ce se explică de la sine, prin însăși acțiunea

Ferite de colbul uitării vor rămîne și cele cîteva chipuri de femei[1] creionate în paginile *Suvenirelor*. Iat-o pe coana Profirița, care, aflînd că soțul ei, boierul Dimitrie Canta întreține relații adulterine cu o roabă țigancă, reacționează astfel la îndemnul de a alunga pe vinovată; „*Ba nu, Anghelino, nu! Astea nu strică casa. E pericol atuncea cînd bărbatul se încurcă pe afară cu nemțoaicele sau unguroaicele care le storc pungile, cu cucoane de ale noastre, care-i silesc să se despartă, ca să le ia pe ele. Dar niște biete roabe... Eh! plăceri trecătoare, ca niște stele sclipitoare!*". Și iat-o în anul morții ei, și pe coana Marghiolița, portret cu care se încheie cartea, „o ființă mică, gîrbovită și aproape uscată", aceeași care în tinerețele ei stîrnise atîtea patimi și întîmplări tragice (inclusiv asasinarea fiului ei) neuzînd, după cum rezultă din povestire, de nici o intrigă, de nici un „filtru de dragoste", ci doar de un uriaș, inefabil și nebiruit farmec personal de femeie frumoasă. Nu lipsită de elocvență e, dimpotrivă, și reacția boierului care, întorcîndu-se pe neașteptate dintr-o călătorie, surprinde un bărbat sărind pe geam din iatacul nevestii-sii. Uitîndu-se în grădină, vede că nefericitul sărise prost și nu se mai poate ridica de jos. El se întoarce atunci „*către infidela sa consoartă și-i zice: L-ai mîncat fript pe bietul băiat! Ieși, păcătoaso, din ochii mei*", o izgonește la părinți, și pe „bietul băiat" îl îngrijește — deși zadarnic — cu toată solicitudinea, în chiar patul păcatului.

---

[1] Chipul „femeii române", care începînd de la Vochița, a treia și cea din urmă nevastă a lui Ștefan-vodă, de la Chiajna, Anca sau Vitoria Lipan, pînă la doamna Elena a lui Neagoe-vodă Basarab, sau coana Zoițica, ori Mima și Tita din *Craii*, îmbelșugat mănunchi cuprinzînd laolaltă spinul celei mai dure intransigențe, pînă la sălbatica floare de cîmp sau rafinata orhidee, ar merita, poate, cîndva un studiu aparte.

Ca orice scriere memorialistică, *Suvenirele* lui G. Sion își au — sub beneficiu de inventar — și valoarea lor documentară.

Departe de a întreține relațiile cosmopolite și multiple ale lui Ion Ghica, prozatorul nostru a avut totuși prilejul să cunoască pe mulți dintre contemporanii săi. Din aceste relații, circumscrise la cercul realităților culturii românești, dar cu atît mai interesante, cititorul are la rîndul lui prilejul să afle, și pe această cale, amănunte și fapte aiurea nemărturisite. Astfel, în puținătatea de date ce le deținem, se cuvine semnalată informația strecurată despre contemporanul său Anton Pann, pe care G. Sion l-a cunoscut personal în casa unchiului său Eustațiu Schina din București. Anton Pann venea adesea în această casă cu a cărei gazdă, ea însăși pricepătoare de muzică orientală, profană și religioasă, întreținea relații de prietenie. Aflăm de asemenea că prima ediție Bolintineanu, prefațată de G. Sion, a fost tipărită într-un număr de o mie exemplare și epuizată în trei luni. O *Odă către Dumnezeu* și cele cîteva versuri elegiace: *Corabia pe valuri*, publicate pentru prima oară de G. Sion într-un subsol, al *Suvenirelor*, după dictarea fiicei autorului lor, deși îndoielnice ca valoare literară, ne semnalează existența unui poet contemporan cu Conachi și cu Beldiman, vornicul Nicolae Dimache, mort în 1837, după ce și-a distrus „un gros volum de poezii". Amănunte interesante aflăm și despre viața și moartea poetului Hrisoverghi. În portretul scris cu dragoste, al prietenului său C. Negruzzi, G. Sion ni-l prezintă ca pe unul din puținii care, deși nu făcea parte din tagma boierilor mari, monopoliști ai marilor dregătorii, izbutise, datorită însușirilor lui excepționale, să parvină cu cinste pînă la ele.

Note mai ample sau semnalări accidentale, semănate în tot cursul volumului, ne mai aduc informații, adesea

inedite, despre M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, Ion Ghica, mitropolitul Veniamin și alți contemporani.

Frumusețea unui peisaj nu se alcătuiește exclusiv din superba dominație a culmilor alpine, nici din zbuciumul fără odihnă al apelor mării ; el nu-și află strălucirea numai sub fulgerarea nocturnă a luceafărului sau sub luxurianța solară a verii. În cultura noastră, G. Sion, alături de ceilalți asemenea lui, închipuie zona reliefului mediu, dulcea zonă prielnică podgoriilor, unde, mîngîiați de un soare șters, de toamnă, nu ne vom sătura niciodată de taclale, snoave, povestiri și „anegdote", cuvinte care, asemenea multor altele, exprimă mereu neostoita noastră apetență pentru literatură.

RADU ALBALA

TABEL CRONOLOGIC

1822 *22 mai* Într-o „trăsură cu covîrtir", pe drumul de la Herța spre Cernăuți, se naște G. Sion, fiu al lui Ioniță Sion și al Frosei, fiica lui Gheorghe Schina, unul din fondatorii Eteriei, decapitat la 1816, la Constantinopol.
Tatăl său părăsind funcțiunile publice, scriitorul își va petrece copilăria la Laza și la Hîrșova.

1825 Apare la Buda *Lexiconul romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu (Lexiconul de la Buda).* Printre autori : Samuel Micu și Petru Maior.

1826 Apare *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826.*

1827 E cuprins de o mare bucurie văzînd că începe să poată umbla, după ce, tot în urma unei dezvoltări întîrziate, nu putuse nici vorbi pînă la vîrsta de 3 ani.

1828 Apare, la Sibiu, *Gramatica românească* de Ion Heliade Rădulescu.

1830 Apar *Meditațiile* lui Lamartine, traduse de Ion Heliade Rădulescu.

Apare, în *Curierul românesc*, *Ruinurile Tîrgoviștei* de V. Cîrlova.

Apare, la Brașov, *Versuri muzicești* de Anton Pann

Apar *Poezii alese* de Iancu Văcărescu.

1832 „La etatea de 10—12 ani eram, pot zice, un paleograf“, nevoit fiind să-i ajute tatălui său la descurcarea actelor de proprietate funciară.

Apare volumul *Poezii de dl. Gr. Alexandrescu.*

1834 După ce primise unele cunoștințe de limba rusă și franceză (greaca și româna ii erau deopotrivă limbi materne) de la un dascăl rus, trece sub îndrumarea unui „învățat“ dascăl grec, cu care învață gramatică, aritmetică, geografie, istorie.

11 aprilie Are loc la Iași primul spectacol muzical în limba română : *Cantata pastorală sau Serbarea păstorilor moldoveni.*

1835 *16 iunie* Se inaugurează la Iași Academia Mihăileană.

1836 Se înființează la Iași Conservatorul filarmonic și dramatic, sub direcția lui Gh. Asachi, V. Alecsandri și St. Catargiu.

1837 Putea citi și chiar traduce pe Homer „și alți autori clasici, în limbi comune vorbitoare“, dar nu izbutise încă să-și însușească „regulele și secretele sintacticei“.
Pleacă la Iași, împreună cu tatăl său, care-l destina carierei bisericești, și anume rangului

de mitropolit. Îl cunoaște și e impresionat de mitropolitul Veniamin, care ordonă să fie admis și înscris rasofor la Mănăstirea Neamțului ; în două zile i se fac și haine călugărești.
vara Întorși la Hirșova, mama sa se opune proiectului. Pleacă împreună cu dînsa la București, la unchii săi, Eustațiu și Alecu Schina, unde va zăbovi doi ani. În casa acestora îl cunoaște și îl admiră pe Anton Pann.

toamna Se înscrie la școala de la Sf. Sava, unde are, printre alții, ca profesori, pe C. Aristia și pe astronomul Genilie ; aici îl are coleg pe Bolintineanu, cu care leagă o strînsă și trainică prietenie.

14 martie Apare la Iași *Alăuta românească*, prima revistă literară din Moldova.

Apare la București *Curier de ambe sexe*, supliment literar al *Curierului românesc* de sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu.

1838 *12 martie* Apare la Brașov *Gazeta de Transilvania* (director George Barițiu).

2 iulie Apare la Brașov *Foaie pentru minte, inimă și literatură (director* George Barițiu).

1839 *vara* E rechemat la Hîrșova, părăsind cu mare regret Bucureștii, unde „pe lîngă alte plăceri, începusem a gusta și deliciul primului amor platonic pentru o fată din vecinătate ce mi se părea mai frumoasă decît Elena lui Menelau din *Eliada* și decît Ileana Cosînzeana din istoria lui Arghir“.

Scrie primele sale versuri, și anume, un număr de acrostihuri pe care le trimite „idolului" său din București și care i se întorc cu mențiunea : „Slăbește-mă, prostule".
toamna E nevoit să renunțe la continuarea studiilor, spre a se dedica exclusiv conducerii treburilor moșiei, tatăl său simțindu-se prea slab pentru a mai munci.

1840 *vara* Concepe o violentă patimă erotică pentru Anca, o preafrumoasă cîntăreață țigancă pripășită la conac.

ianuarie Apare la Iași revista *Dacia literară,* sub conducerea lui M. Kogălniceanu.

18 noiembrie V. Alecsandri debutează în teatru cu *Farmasonul din Hîrlău.*

1842 Moartea Frosei Schina, preț al nașterii celui de-al 14-lea copil al ei ; potrivit ultimei dorințe a muribundei, se desparte de Anca.

Intră, sprijinit de Vasile Pogor, copist la Departamentul Dreptății din Iași.

1843 Începe a învăța singur limba franceză.
Participă la o serată literară in casa lui Gh. Asachi : recită versuri D. Gusti, cîntă la pian Elena Asachi, și la harpă Hermiona Asachi.

24 noiembrie Mihail Kogălniceanu : *Cuvîntul de deschidere al celui dintîi curs de istorie națională,* la Academia Mihăileană.

1844 Scoate, cu creditul ce-i acordă Kogălniceanu, la tipografia *Foaiei sătești,* traducerea unei tragedii grecești a lui Atanasie Christopolo, *Achileus.*

Volumul se bucură de succes ; G.S. pătrunde în protipendada ieșeană.
4 decembrie Debutează ca poet în *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* semnînd G.S. Colaborarea sa la această revistă va dura pînă prin 1858.
Ciasurile de mulțumire a lui Gheorghe Sion, Iașii, La Cantora *Foaiei Sătești.* [Precedate de] Volter, *Zaira, tragedie în cinci acte,* tradusă de G. Sion.

31 ianuarie Domnul Moldovei, Mihail Sturza, decretează emanciparea țiganilor statului și a mînăstirilor.
februarie Apare balada *Zburătorul,* de Ion Heliade Rădulescu.
Apare *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum,* de N. Bălcescu.

1845—1853 Apar *Letopisețele Țării Moldovei* (3 vol.), editate de Mihail Kogălniceanu.

1847 Trece de la Departamentul Dreptății, la Societatea pentru arendarea vămilor.
A. de Lamartine, *Moartea lui Socrat.* Tradusă de Georghie Sion, Iașii, Tipografia Institutului Albinei.
Părăsește Iașii și se întoarce la Hîrșova, să cultive moșia părintească.

Apare, la București, *Proverburi sau Povestea vorbii,* de Anton Pann.

1848 *martie* Pleacă în grabă de la Hîrșova spre Iași, unde începuse fierberea revoluționară.

27 martie La Hotel Petersburg din Iași are loc o întrunire de cca. 1 000 de persoane — burghezi din toate păturile, boieri liberali, cîțiva boieri conservatori opoziționiști. Întrunirea, printre ai cărei conducători se afla Alexandru Ioan Cuza, marchează începutul mișcării revoluționare din Moldova. Se hotărăște ca un comitet de 16 să redacteze o petiție către domn.

29 martie Ajuns prea tîrziu spre a semna petiția de la Hotel Petersburg, își scoate, în casele logofătului C. Sturza, o copie de pe această petiție.
29 martie, seara Se află, împreună cu Alexandru Cuza, Vasile Ghica și Vasile Alecsandri, în casa lui Mavrocordat, unde se adunaseră în urma refuzului domnului Mihail Sturza de a accepta din cele 35 de puncte ale petiției—program, pe cele privitoare la dizolvarea Adunării Obștești și înființarea Gărzii cetățenești. Împreună cu ceilalți, e arestat, dar izbutește să scape.
31 martie Aflînd că numele lui figurează pe lista celor 17 proscriși, hotărăște să fugă din țară. Va trece granița în Ardeal și, prin Brașov, va ajunge la Blaj.
3/15 mai — 5/17 mai Ia parte, la Blaj, la marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății.
12 mai Se întoarce la Brașov unde elaborează, împreună cu ceilalți emigranți moldoveni, programul *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei.*
iunie Se află la Cernăuți, în grupul de revoluționari moldoveni exilați, în frunte cu Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza ș.a.

11 iunie Izbucnirea revoluției la București.
15 iunie Adunarea maselor bucureștene (cca. 30 000 de oameni) pe Cîmpia Filaretului, numită de atunci „Cîmpia Libertății".
august Apare, la Cernăuți, broșura lui M. Kogălniceanu *Dorințele partidei naționale din Moldova.*
2 decembrie Premiera la Iași a celei dintîi operete românești : *Baba Hîrca,* de Al. Flechtenmacher, pe un libret de Matei Millo.
1849 *19 aprilie—1 mai* Convenția de la Balta-Liman numește domni pe Barbu Știrbei în Țara Românească și pe Grigore Alexandru Ghica în Moldova.
2 decembrie Se constituie la Paris „Asociația română pentru conducerea emigrației", în frunte cu un comitet alcătuit din Ion Ghica, Gh. Magheru, N. Bălcescu ș.a.

1849 Împreună cu ceilalți fugari din Bucovina, se întoarce în țară.

1851 *Din Paradisul pierdut* (Fragment din cartea VII). Traducțiune de Georgie Sion, Iașii, Tipografia Buciumului Românu.

1852 D. Bolintineanu : *Cîntece și plîngeri.* Editate sub îngrijirea d. G. Sion, Iașii, Tipografia Buciumului Românu.
Tipărirea s-a făcut pe cheltuiala lui Sion, Bolintineanu aflîndu-se în exil la Brusa.
Îi trimite lui Bolintineanu, la Brusa, prima ediție din *Cronicele României* editate de Kogălniceanu.

Apare, la Iași, *Poezii populare ale românilor* de V. Alecsandri.
31 decembrie Se inaugurează Teatrul Național din București.

1854 *Misantropulu*, de Molière. *Zaira*, de Voltaire. Traduceri de G. Sion, Iassi, Tipograhia Franceso-Română.

1855 *Istoria și întîmplările baronului de Münchhausen*. Tradusă de x x x [G. Sion], București, Tipografia bisericească din Sfînta Mitropolie.
Editează romanul lui Bolintineanu, *Manoil*. *Poesiile vechi și noue ale d-lui Dimitrie Bolintineanu*. Editate sub îngrijirea d. G. Sion (Epistolă amicului G. Sion, de R. Ionescu), București, Tipografia bisericească din Sf. Mitropolie.

decembrie Domnul Moldovei, Grigore Ghica, decretează desființarea robiei.
Apare *Cîntarea României* de Alecu Russo.

1856 D. Bolintineanu, *Călătorii în Palestina și Egiptu*. Cu o prefață de G. Sion, Iașii.

1857 *Din poesiile lui George Sion...*, București, Iosif Romanov.
Safir, piatră prețioasă, lucrată [după versiunea franceză] *de George Sion*, [Din operele umoristice ale lui Șafir], Iassi, Imprimeria lui Goldner.
Se stabilește la București.
E ales membru onorar al Societății de medici și naturaliști din Moldova, care dorea să aibă printre ei „un bărbat înzestrat cu cunoștințe și cu zel patriotic".

1858 Se căsătorește cu Elisa Mărculescu. Din căsătoria aceasta au rezultat trei copii : Demir, Florica și Maria. Băiatul moare la 29 de ani,

la Paris ; fata cea mare, Florica, se căsătorește cu pictorul Eugen Voinescu, iar cea mică, Maria, cu Matei Ion Caragiale.

1859 *3 martie* Scoate, împreună cu G. Baronzi, cotidianul *Dioa (ziua)* (pînă la 10 aprilie).
Dionisiu Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Terei Muntenesci și a Moldovei*, Traducere de G. Sion, Tom I—III, București, Iosif Romanov.

1860 Apare, la București, A. I. Odobescu : *Scene istorice din chronicele românești : Mihnea-Vodă (cel Rău), Doamna Chiajna*.

1860 Scoate, la București, *Revista Carpaților*, pe care o dorea un „focolariu, în care să se formeze un muzeu... spre luminare minții și spre perfecționare sufletului românesc". Publicația va avea numeroși abonați, nu numai în țările române, dar și la Viena, Berlin, Paris. Vor scrie și vor semna regulat în paginile ei : Al. Donici, Theodor Aman, H. Grandea, Gh. Cretzianu, Ion Voinescu II etc.

Apare, în *Revista Carpaților*, *Doamna Chiajna* de A. I. Odobescu.
1861 Apare la București, sub conducerea lui A. I. Odobescu, *Revista română*. Aici se vor publica *Istoria românilor subt Mihai-Vodă Viteazul* de N. Bălcescu, *Ciocoii vechi și noi*, de N. Filimon ș.a.
Apare, în *Revista Carpaților*, *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*, de N. Filimon.
Apare, în *Revista Carpaților*, cu modificări esențiale față de ediția princeps, *Friederich Staaps sau atentatul de la Schoenbrunn în contra vieții lui Napoleon I*, de N. Filimon.

1861 *15 noiembrie* Apare, în *Revista Carpaţilor*, *Scrisoare deschisă d-lui Iustinu Popfiu*, în care Sion ia poziţie categorică împotriva aberaţiilor latiniste şi elogiază frumuseţea graiului popular.

1862 *Preludele lui Haralamb Grandea. Cu o prefaţă de G. Sion*, Bucureşti, Tipografia jurnalului *Naţionalul*.
30 iulie E ales membru onorar al „Astrei", Asociaţia transilvană pentru literatura şi cultura poporului român.

1863 Fraţii Tunusli, *Istoria politioă şi geografică a Ţerei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeere pănă la anulŭ 1774, dată mai antaiŭ la lumina în limba grecească la anul 1805*. Tradusă de George Sion, Bucureşti.

Se constituie la Iaşi, sub conducerea lui Titu Maiorescu, „Junimea".

1865 Grigorie H. Grandea, *Miosotis*. Poesii. Ediţie complectă, cu o prefaţia de d. Georgie Sion şi o analisa critică de d. Mauriciu Flugel, Bucureşti.

Apare, la Bucureşti, *Archiva istorică a României*, sub conducerea lui B. P. Hasdeu.

Apare, la Bucureşti, monografia *Ion-Vodă cel Cumplit* de B. P. Hasdeu.

Apare, la Sibiu, *Peregrinulu transilvanu*, de I. Codru-Drăguşanu.

5 iunie Apare revista *Familia*, întemeiată şi condusă de Iosif Vulcan.

1866 *iarna* Petrece „o seară de iarnă", la gura sobei, la Château Chillon, în Elveţia, cu Edgar Quinet (căsătorit cu Hermiona Asachi).

ianuarie Apare, la Cernăuţi, *Lacrimioarele învăţăceilor gimnasiaşti la mormintul prea iubitului lor profesoriu Arune Pumnul...* în care se cuprinde poezia lui M. Eminescu *La mormintul lui Pumnul.*

1867 *28 septembrie* Îi trimite lui I. Negruzzi un „episod din viaţa mea... scris răpede pe un timp de tunete şi trăsnete, pe cîmpia Bărăganului" (povestirea *Pe Bărăgan* din volumul de faţă) spre a i-o publica în *Convorbiri literare*.

16 noiembrie Îl roagă pe Negruzzi să-i înapoieze manuscrisul care „n-a fost în spiritul foaiei ce dirigeţi".

1868 *16 septembrie* E ales membru al Societăţii Academice. Va duce aci o susţinută activitate; sprijină premierea volumului lui Ion Pop Reteganul, *Datine şi credinţe populare*; ia, cu ani înainte de realizarea lui, iniţiativa ridicării unui bust al lui V. Alecsandri; votează, împotriva lui D.A. Sturdza, pentru premierea *Studiilor critice* ale lui Dobrogeanu-Gherea etc.

1869 Publică *101 fabule. Cu o prefaţia şi portretul autoriului*, Bucureşti, şi *Influinţia morale. Comedia în versuri într-un actu*, Bucureşti.
Timp de peste zece ani va întreţine relaţii de corespondenţă cu numeroase personali-

tăți din străinătate : V. Ruscalla, E. Picot, E. Quinet etc.

1870 *Reporta din vissu. Conferința litterară ținută în sala Atheneului la 6 Februariu 1868.* București, Tipografia C. Petrescu. Prezentarea cărții cu acest titlu a lui V. Aaron, descoperită de Sion în biblioteca răposatului Andrei Mureșanu, cu prilejul unei călătorii în Ardeal.

6 septembrie Rostește (după doi ani) tradiționala cuvîntare de recepție la Academie, vorbind (în loc de a face elogiul lui Al. Beldiman) despre rolul social al fabulei în general și despre opera lui Al. Donici în special.

1871 În *Convorbiri literare*, debutul lui Ioan Slavici cu *Fata de birău.*

1872 Scoate, împreună cu V. A. Ureche, *Transacțiuni literare și științifice.*

Molière, *Misantropulu.* Comedia în cinci acte. Traducțiune noua de G. Sion, București.

Apare primul volum al lui Al. Macedonski : *Prima verba.*

1873—1874 Duce tratative cu Baligot de Beyne, aflător la Paris, pentru ridicarea unui bust al lui Cuza-Vodă.

1873 Debutează, în *Ghimpele*, I. L. Caragiale.

1 martie Apare, la București, *Revista contemporană.*

Apare, în *Convorbiri literare*, severul articol al lui Titu Maiorescu *Beția de cuvinte* în *„Revista contemporană", studiu de patologie literară.*

1874 Apare, la București, *Pseudokineghetikos*, de A. I. Odobescu.

1875 Racine, *Phedra*. Tragedie în cinci acte (1677), Traducțiune noua de G. Sion (Cu o epistolă a domnului V. Alecsandri), București.

Racine, *Athalia,* Tragedia în cinci acte (1691), Traducțiune de G. Sion, București.

Corneille, *Horațiu,* tragedie în cinci acte (1639). Traducțiune de G. Sion, București.

Idei și opiniuni asupra banceloru agricole, București, Tipografia laboratorilor români.

Carte românească de învățătură de la Pravilele împărătești... cu cheltuiala lui Vasile Voievodul... din multe scripturi tălmăcită din limba ilenească în limba românească. Editor : G. Sion, Botoșani.

1 octombrie În *Convorbiri ltierare*, debutul lui Ion Creangă cu *Soacra cu trei nurori.*

1876 Apare, la București, *Logica* de Titu Maiorescu.

1877 D. Bolintineanu, *Poezii.* Culegere ordinată de chiar autorul, cu o prefață de G. Sion, sub a căruia preveghiere minuțioasă s-a tipărit această edițiune. Vol. I—II.

Hymnuri pentru Crucea Roșie, București, Noua tipografie a laboratorilor români.

Își arată intenția de a întreprinde un turneu de conferințe în Ardeal, în spitalele cu răniții Războiului pentru independență.

12 noiembrie La banchetul *„Junimii"*, I. L. Caragiale citește *O noapte furtunoasă.*

1878 *28 ianuarie* Ține, la Ateneul Român, o conferință consacrată analizei literare a *Țiganiadei* lui I. Budai-Deleanu.
La Plevna !... Dramă în 1 act (în versuri), *Steoa României, Crucea Roșie,* București.
Evenimentele Cantacuzinilor și Brîncovenilor din Țara Muntenească, de Dimitrie Cantemiru Domnitoriul Moldovei. După originalul scris de autor în limba rusească, tradus mai întîi în limba germană și apoi în cea grecească populară la 1795 de George Ioan Zavira ; iar acuma, după însărcinarea Societății Academice Române, din nou tradusă de G. Sion, membru Soc. Acad. Române, București, Tipograhia Curții, Proprietar F. Göbl.
Invitat, împreună cu V. Alecsandri, la serbările felibrilor de la Montpellier.

1879 *Dramatice,* de G. Sion *(Candidatu și deputatu.* Comedia într-un actu în versuri. *La Plevna !* Dramă într-un actu în versuri (a doua edițiune revediuta), București, Tipografia Academiei Române.

septembrie La București, premiera piesei *Despot-Vodă* de V. Alecsandri.

1881 În *Convorbiri literare,* prima parte din *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă.

1881 *1 octombrie* Apare, în *Convorbiri literare,* un fragment din *Suvenire,* apariție împotriva căreia Sion protestează categoric.

1883 *Plevnáuál (Grivicza bevétele) Drama egy felvonásban.* Forditta : Goldis János *[La Plevna — Cucerirea Griviței],* Arad.

Apare *Poesii* de M. Eminescu, ediția Maiorescu.

1884 Gr. H. Grandea, *Miosotul. Legende și episode.* (1856—1864). Cu portretul autorului din anul 1864 [Prefață la întîia ediție (1861) de George Sion] București.

1885 *18 martie* Examinînd, ca raportor al Societății Academice, lucrarea *Poeziile populare române* a lui G. Dem. Teodorescu, o socotește ca „cea mai importantă" și o propune spre premiere.

1886 *Una sută una fabule,* a II-a edițiune, revăzută, București.
Theodore de Banville, *Socrate și femeea rea,* Comedie într-unu actu, traducțiune de G. Sion, București.

1887 *5 martie* Susține, la Academie, propunerea lui Odobescu de a se veni în sprijinul lui Ispirescu cu cîte 1 000 lei pe an cît va dura publicarea colecțiilor de basme și snoave, propunînd ca, dacă Academia n-are fonduri, să-i vină membrii personal într-ajutor.
22 aprilie Asistă la solemnitatea sfințirii Mitropoliei din Iași.

1888 Spătarul Nicolae Milescu, *De la Tobolsk pînă în China. Note de călătorie de..., 1675.* Traduse după textul grecescu de G. Sion, București.

După ce mai candidase de trei ori la deputăție ca independent, își repetă acum încercarea la colegiul III Ialomița, fiind înfrînt de candidatul guvernului junimist, Aug. Treb. Laurian.
Îi apar : *Sărutarea*, comedie într-unu actu în versuri, București și *Suvenire contimpurane*, București, Tipografia laboratorilor români.

1890 În *Contemporanul*, debutul lui N. Iorga, cu versuri.

1891 *26 martie* Dăruiește pentru colecțiile Academiei „Proclamațiunea cea mare" a revoluției din 1848 din Muntenia și proclamațiunea locotenenței domnești de la 6 septembrie 1848, prin care se vestește desființarea clăcii în toate formele ei.

1892 *1 octombrie* G. Sion se stinge din viață, la București.

R. A

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Față de ediția G. Sion, *Proză. Suvenire contimpurane*, E.S.P.L.A. [1956], aceasta de față se prezintă îmbogățită cu o foarte riguroasă selecție din opera poetică a autorului, oferindu-se cititorului, de-ar fi numai ca valoare de document, cîteva piese din volumele :

— *Din poesiile lui George Sion*, București, Iosif Romanov, 1857 și

— *Una sută una fabule*. A II-a edițiune, revăzută, București, 1886.

Cît privește proza, se reproduce o selecție substanțial sporită față de cea a ed. 1956, tot din ediția

— *Suvenire contimpurane*, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1888,

păstrîndu-se aceeași ordine a capitolelor din ediția de bază.

Textul se tipărește în ortografia actuală, înlăturîndu-se grafiile ce țineau de moda ortografică sau de etimologismul epocii, dar păstrîndu-se, în schimb, toate particularitățile dialectale sau arhaizante și evitîndu-se orice unificare a unor forme paralele.

Numele de persoane, atunci cînd sînt categoric atestate, s-au restituit în forma în care le scriau purtătorii lor, în afară de cazurile cînd avem de-a face cu realități de pronunție.

Cuvintele rare s-au explicat în *Glosarul* de la finele volumului al doilea, cu excepția celor care apar o singură dată, cu înțeles particular, și care s-au explicat pe loc. Alcătuit de Radu Roată, un *Indice de nume* numai pentru *Suvenire contimpurane* încheia ediția.

Notele din subsol aparțin autorului. Cele ale noastre s-au semnat : nota editorului (n. ed.).

R. A.

VERSURI

Din *Poesiile lui George Sion*

PREFAȚĂ

În oglinda vieței mele
Eu trăind m-am tot uitat
Și cu aste versurele
Anii mei s-au strecurat.
Fi-vor sau nu prețuite,
Eu aci le-am tipărit.
Cetitoriule iubit
Fi-vei oare mulțămit ?

Aici e a mea junie
Cu-ale sale nebunii,
Cu-al său foc de poezie,
Cu-ale sale reverii,
Cu viața-mi trecătoare,
C-orice dor închipuit !
Mulțămit vei fi tu oare,
Cetitoriule iubit ?

Aici lacrimi de durere
Al meu suflet zugrăvesc ;
Aici plîngeri de plăcere
Cu amoriul se-ntîlnesc ;

Aici zilele-amărite
Ș-al meu secol aurit!
Dar tu, cetitor iubite,
Fi-vei oare mulțămit?

Aici viața-mi ideală
Cu-ale sale dezmerdări;
Aici lumea cea reală
Cu-ale sale zbuciumări;
Aici satiri mușcătoare
Lîngă glume de iubit!
Mulțămit vei tu oare,
Cititorule iubit?

Aici patria-mi iubită
România ce ador,
Cu-a ei soarte fericită
Sau cu viersul ei de dor;
Aici ale ei ursite,
Și tot ce eu i-am dorit
Dar tu, cetitor iubite,
Fi-vei oare mulțămit?

Iată cartea vieții mele!
Iată ce am făcut eu
Cu aceste versurele
Ce-au ieșit din peptul meu!
Pentru lumea cîrtitoare,
Ce-ar fi oare de vorbit?
Mulțămit vei fi tu oare
Cetitorule iubit?

București, 1857, sept.

CENZORUL MEU

Domnul cenzor, om de treabă,
Întîlnindu-mă-ntr-o zi:
„Sionaș, glumind, mă-ntreabă,
Ce ai tu a-mi bănui?
Poate foarfeca-mi nu-ți place
Unde știe-a ciocîrti?
Dar eu, dragă, n-am ce-ți face;
Așa lucruri dacă-i scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Știu că-n țară-s multe rele
Care cer a se-ndrepta!
Știu că patimile-s grele
Pentru biata muza ta;
Știu că de negustorie
Orice post îți pare-a fi.
Dar s-o scrii, e nebunie;
Și de-aceste dacă-i scri,
Frate, nu poți tipări.

Știu că-n țară nedreptatea
Este-un rău nevindecat
Și că toată răutatea
Este-n oamenii de stat.
Știu că toată țara plînge ;
Dar nu-i chip de a gîndi.
Trebuie să curgă sînge...
Și de sînge dacă-i scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Satire de vrei a face
Trebui să te cumpănești ;
Știi că multor nu le place
Unde-i doare să-i lovești.
Pe judecători ce pradă
De te-i pune-a biciui,
Intru eu cu ei în sfadă :
Și de dînșii dacă-i scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Despre drepturi siluite,
Despre rele trebi de stat,
De hoții meșteșugite
Ce se fac neîncetat,
N-ai nici un cuvînt a spune ;
Nu ai drept a le lovi.
Trebui să le iei de bune,
Căci oricum dacă vei scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Fă sonete, scrie ode
Pentru domni, pentru boieri ;
Scrie orice despre mode,
Despre coarne sau muieri.

Ciocoism și umilire,
Predică cît vei pofti ;
Și atunci, cu mulțămire,
Orice fleacuri dacă-i scri,
Îți dau voie-a tipări."

BUNUL CREŞTIN

Creştini, oameni ce-aveţi frică
Pentru lumea viitoare!
Aveţi suflet bun oricare;
Căci făcînd aice bine
Nu vă temeţi de nimică.
Luaţi pildă de la mine:
Eu, deşi nu prea mă-nchin,
Dar sînt foarte bun creştin.

Pentru fapte ne-ntinate,
Pentru inimă curată,
La duhovnic nu o dată
Am spus c-aş avea plecare
Să le am nestrămutate;
Dar călugărul le are?
Eu deşi nu mă închin
Dar, zău, sînt preabun creştin.

Pentru mile, eu dau rîndul
La cei cari au avere.
Eu, la cela care-mi cere,
Întind numai vorbă bună.
Totdeauna însă gîndul
Mi-l păstrez pentr-o minciună
Că, deşi nu mult mă-nchin,
Dar sînt foarte bun creştin.

Iubesc să sărut copile;
Să gust lucrul care-mi place
Şi să cînt, cînd n-am ce face,
A-mpilaţilor dreptate;
Dar în *Biblie* sînt file
Ce spun c-astea nu-s păcate.
Deşi nu mă prea închin,
Însă cred că sînt creştin.

Punga-mi este foarte mică;
În ea sufletu-mi-ncape.
Vă păziţi ca să nu scape
În ea, fraţi, virtutea voastră;
Căci în rai cu mare frică
Veţi şedea naintea noastră.
Eu, deşi nu prea mă-nchin,
Dar în rai trec ca creştin.

De mă laud, ce vă pasă?
Fanfaroni sînt mulţi în lume
Ce ca mine îşi dau nume.
Aşa zic eu înţeleptul
Ce cu fruntea seninoasă
Am să merg în rai de-a dreptul.
Eu, deşi nu mă prea-nchin,
Dar trăiesc ca bun creştin.

PĂRUL MEU ALB

Vrei să știi, o, dragă fată,
De ce părul mi-a albit ?
Și nu vrei să crezi odată
Că chiar am îmbătrînit ?
Tu nu crezi că pentru mine
Un an trece-ntr-un minut,
Și că părul cel alb vine
Repede, nepriceput ?
Altfel, zău, iubita mea,
Eu păr alb nu aș avea.

Tu, în lumea asta mare,
Te-ai născut pentru plăceri.
Nu știi soartea celui care
E menit pentru dureri.
Nu știi cîte simțiminte
A lui inim-o lovesc ;
Nu știi cîte eleminte
Viața lui o războiesc.
Altfeli, zău, drăguța mea,
Păr alb omul n-ar avea.

A ta-ntreagă fericire
Stă în lux și în amor.
Iar a mea cu osebire
Stă în soartea tuturor.
Asupritul de se plînge,
Eu îl plîng, ca el simțesc,
Patriotismul de se stinge
Eu în pieptu-mi îl nutresc.
Și dar crezi, iubita mea,
Că păr alb nu aș avea ?

Cum cînți tu de bunăvoie
Fantazii pe-al tău clavir,
Cînt și eu, dar de nevoie ;
Căci mi-e sufletu-n delir.
Văd pe unii că suspină
Sub tirani nesimțitori,
Și Moldova toată plină
De-mpilați și-mpilători !
Așa nu pot, scumpa mea,
Părul alb a nu-l avea.

Cum tu rîzi de zburdăciunea
Unui flutur ce-a zburat,
Eu rîd de deșertăciunea
Ce pe oameni a turbat.
Privesc cum prin desfrînare
Din zi-n zi mai răi se fac,
Și că mai tot omul are
Cîte-o boală fără leac.
Așadar, iubita mea,
Cum păr alb nu aș avea ?

De puteam și eu ca tine
Pentru mine să trăiesc,
Gustînd numai al tău bine
Fericirea-mi să găsesc ;
De voiam să-mi fac un nume
Numai lîng-al tău amor
Și la relele din lume
De eram nesimțitor ;
Atunci numai, scumpa mea
Părul alb nu l-aș avea.

ZI-NTÎI APRIL

Azi crezui că fără frică
Cu minciuni m-oi lăuda
Și cu glume de nimică
Pot pe toți a desfăta.
Dar abia am căscat gura,
Ca să spun cîte ceva,
Că îndată-mi găsesc ura,
Și îmi zice cineva :
„Domnule, ia-ți seama bine,
Eu văd că te legi de mine".

De am zis, precum se zice
În zi-ntîi a lui april,
Cum că țara e ferice,
Deși mulți sînt în exil ;
Așa vorbă nu-i iertat,
Chiar de am cuget curat.
Polițaiul vine-ndată
Și îmi zice-nfuriat :
„Domnule, ia-ți seama bine,
Te mai uită și la mine".

Dacă-am zis că oarecâre
Deputat nu știe-a scri
Și că merge-n Adunare
Numai pentru a subscri;
Cel intîi ce mă-ntîlnește
Mi se uită mînios
Și în cale mă oprește
De îmi zice furios:
„Domnule, ia-ți seama bine,
Nu te tot lega de mine".

De am zis cum că țăranul
De-arendași este-mpilat,
Și că de-asupriri sărmanul
Nu mai poate fi scăpat;
Denunțat mă văd îndată
Ca hoț, ca tulburător;
Și cu gura înspumată
Mă-ngrozește-un dregător:
„Domnule, ia-ți seama bine,
C-oi băga pe dracu-n tine".

De am zis că-n tribunale
Sînt judecători coțcari,
Cari știu lua parale
Și rușfeturi cît de mari;
Mă trezesc că-mi cade-n spate
Un proces neașteptat
Și mă văd pe nedreptate
Osîndit și dezbrăcat;
Și îmi zice oarecine:
„Te mai legi de-acum de mine?"

De am zis cum că cutare
Damă are-amorezați,
Și că tot copilul are
Cîte doisprezece tați;
Mîndrulița cea șireată
Leșină de șepte ori
Ș-a ei patimă-nfocată
Mi-o arată cu fiori:
„Ah, ingratule, văd bine
Că-i să mă omori pe mine"

Ce păcate, ce păcate!
Să n-aibi cap ca să vorbești,
Macar azi cînd sînt iertate
Minciuni, glume și povești.
Fapte rele, fapte bune,
În deșert să spun voiesc.
Adevăr, minciuni, de-oi spune,
Tot beleaua îmi găsesc.
Bine, fraților, prea bine!
De-acum v-oi vorbi de mine.

DORUL ȚĂREI

De țara mea departe
Împins de vîntul greu,
De-a soartei crudă parte
Mă pling lui Dumnezeu.
Plăcerile cu mine
De fel nu se-nvoiesc,
Mereu să strig îmi vine :
O, țară, te doresc !

Nesuferit mi-e vîntul
Orideunde mi-ar veni,
Uscat și sec pămîntul
Străin îmi pare-a fi.
A țărei mîndre sinuri
Prin vis cînd le privesc,
Mă scol, strig în suspinuri :
O, țară, te doresc !

O, dulce, mîndră țară,
Ce zile te-au găsit !
. . . . . .
De suflet te-a lipsit.

Al tău suflet în lume
Sînt cei ce te iubesc
Și strigă l-al tău nume :
O, țară, te doresc !

În mînile tirane
Tu zilele-ți petreci
Și în cumplite rane
Durerile-ți îneci.
Aleșii tăi suspină,
În lume rătăcesc,
Și inima le-i plină
De țara ce doresc.

Pe amărîta-ți cale
Sînt așternute flori
Și-n sinurile tale
Tu ai triste comori...
Pe toate le visează
Cei ce te părăsesc
Și strigă cînd oftează :
O, țară, te doresc !

Dar Dumnezeu e mare !
Și timpuri vor veni
Cînd lanțul tău cel tare
De sine s-a zdrobi.
Pe ceri încă lucește
Luceafăr românesc.
Românul tot trăiește,
O, țară ce doresc !

RÎNDUNELELE PROSCRISULUI

Mîndre, negre rîndunele,
Ce zburați în jos și-n sus ?
Au din sinul țărei mele
Vreo știre mi-ați adus ?
Vai, un an acuma trece
De cînd țara n-am văzut ;
Ș-am iernat în climă rece
Și reci vînturi m-au bătut !
Zburați, mîndre rîndunele,
Cîntați cîntecele mele.

Ați văzut voi a mea țară ?
Pe-acolo voi ați venit ?
Nu-i pe-acolo primăvară,
Că pe-aici v-ați rătăcit ?
Vai, pe-acolo nu e bine,
De aceea-ați emigrat !
Ați fugit și voi ca mine
De ochi răi ce v-au trădat !
Zburați, mîndre rîndunele,
Urmați pașii muzei mele,

Ați văzut voi a mea casă ?
Cuibul vostru nu-i sfărmat ?
De sub streșina-mi umbroasă
Nimeni nu v-au alungat ?
Vai, căsuța mea-i pustie,
Văduv este patul meu !
Eu, fugit de tiranie,
În străini trăiesc cu greu.
Zburați, scumpe rîndunele,
Plîngeți plîngerile mele.

Ați văzut acolo-n țară
Ai mei frați, amici, surori,
Ce ca voi în timp de vară
Zburau peste cîmpi cu flori ?
Vai, m-or fi plîngînd pe mine,
Căci și eu am fost iubit ;
Și-ntre buni am trăit bine,
Căci la toți bine-am dorit.
Veniți, mîndre rîndunele,
Sorbiți lacrimile mele.

Ați văzut a mea grădină
Unde-odată mîndra mea
A plăcerei cupă plină
Cu plăcere mi-o-ntindea ?
Ah ! a mîndrei suvenire
Al meu suflet au umplut
Și trecuta fericire
În venin s-a prefăcut !
Zburați, mîndre rîndunele,
Duceți visuri mîndrei mele.

Zburați, mîndre rîndunele,
Și de mergeți înapoi,
Spuneți patimile mele
La cei ce vă văd pe voi.
Urări dulci de fericire
Celor care m-au iubit !
Cuget drept și mulțămire
Celor ce m-au prigonit !
Cale bună, rîndunele,
Duceți suflet țărei mele.

LA MOARTEA LUI PETRU CAZIMIR [1]

Plîngi, o muza mea română !
Petru Cazimir e mort !
A ursitei crudă mînă
L-a dus la al morței port !
Blestemă orice durere,
Fugi de orice trist delir,
Dă la toți o mîngîiere,
Însă plîngi pe Cazimir.
Aideți frați, aideți surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

---

[1] Familia Cazimir este foarte veche în Moldova ; se crede că se trage din origină polonă.

Unul din fiii lui Răducanu Cazimir — Petru, la a cărui moarte am făcut versul acesta — era un tînăr carele promitea mult. După ce-și făcuse doctoratul de legi în Berlin și mai studiase apoi și în Franța, viind în țară la 1847, avu a suferi mult cu ocaziunea întîmplărilor de la 1848 ; fu legat și bătut în cazarmă de către amicii ordinei, zbirii patrioților celor sinceri — și apoi ca din grație dat peste hotar în Bucovina.

După venirea lui Grigore Ghica la domnie, Cazimir fu chemat în trebile publice, numit director Departamentului Cultului. În acest post, tînărul laureat dezvoltă o energie rară, un zel lăudabil pentru progresul școalelor, un caracter onest, fără prejudețe ; promitînd a se face un bărbat perfect. Muri de un abses ce făcu la veșica urinară (v. și vol. II, p. 91, nota 1).

Plîngeţi, fraţi, cu lăcrămare
Pe-acest june ce-a murit,
Pe-acest om ce fiecare
Cunoscîndu-l l-a iubit.
El era pentru toţi frate,
El virtuţei se-nchina,
Patimă sau răutate
El în suflet nu purta.
Veniţi fraţi, veniţi surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngi, o patrie iubită,
Plîngi pe-un fiu iubit al tău,
Carele-n a ta ursită
Credea ca în Dumnezeu.
Demn era el pentru tine.
A sa inimă bătea
Numai pentru al tău bine,
Căci pe tine te iubea.
Aideţi fraţi, aideţi surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngeţi toţi cari-l cunoaşteţi,
Plîngeţi cei cari-l stimaţi ;
Plîngeţi, prunci care vă naşteţi
Şi voi, mume ce-i purtaţi !
Cazimir cu bărbăţie
Pentru şcoale se lupta ;
El dorea ca toţi să fie
Vrednici de patria sa.
Veniţi fraţi, veniţi surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngi şi tu, societate,
Ce ai lipsă de bărbaţi
Cu curagi, cu fermitate,
Pentru viitor chemaţi.
Cazimir era modelul
Pentru tineri şi bătrîni,
Cazimir era inelul
Lanţului de buni români.
Aideţi fraţi, aideţi surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngi şi tu, moarte turbată,
Dacă poţi să te căieşti,
Dacă voia-ţi blăstămată
N-ai putut să-ţi stăpîneşti ;
Cazimir era o floare,
Care nu a meritat
Să o smulgi cu necruţare
De pe-un ţărm nevinovat.
Veniţi fraţi, veniţi surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

LA EA

Dacă ale mele
Versuri ușurele
    Aripi ar avea;
Ele de la mine
Ar fugi la tine;
    Nu le-aș mai ținea.

Dacă ale mele
Scurte versurele
    Ar putea zbura:
Prin a ta căsuță
Sau prin grădinuță
    Mereu ar umbla.

Dacă ale mele
Versuri drăgănele
    Aripi ar purta;
Ele-ar sta în cale
Grațiilor tale
    Și te-ar desmerda.

Dacă ale mele
Versuri mititele
    Ar avea aripi,
Nu ți-ar mai da pace,
Ci într-o zi te-ar face
    De amor să țipi.

CÎNTEC

Ce ar face astă lume
Şi cel rîu ce curge-n spume,
Dacă soare-n ceri n-ar fi ?
Aşa-i, dragă, c-ar pieri ?

Spune-mi, dragă copiliţă,
Ce ar face-o garofiţă,
Dacă rouă nu ar fi ?
Aşa-i că s-ar veşteji ?

Noaptea cea întunecoasă
Şi atît de fioroasă,
Dacă luna n-ar luci,
Doamne, dragă, trist-ar fi !

Vesela privighetoare,
Ar putea cînta ea oare
Primăvara de n-ar fi ?
Sărmănica, ar muri !

Sufletul ce pătimeşte
Şi de doruri se zdrobeşte,
Cînd speranţe n-ar nutri,
Crezi tu, dragă, că-ar trăi ?

Dar eu care-ţi închin ţie
Orice vis sau poezie,
Daca tu nu m-ai iubi,
Oare, dragă, n-aş muri ?

AZI NEBUN ŞI MÎINE CUMINTE

Oameni buni, am prins la minte.
Astăzi iată că vă spun
Că de mîne înainte
Nu mai sînt aşa nebun.
Pentru cea din urmă dată
Astăzi ca nebun glumesc,
Iar de mîni inima-mi toată
La răbdare-o osîndesc.
    Zău, de mîni o osîndesc.

Numai astăzi către ţară
Eu mai zic că-s patriot.
Iar de mîne, lumea piară,
Mă fac blăstămat de tot.
Astăzi pe cei cari o pradă
De dreptăţi îi mai hulesc ;
Iar de mîni cu ei fac nadă,
Şi de bine-am să-i vorbesc.
    Zău, de bine-am să-i vorbesc

Numai astăzi înc-o dată
Ca nebun mai spui la toţi
Cum că patria-i trădată,

Dacă crede-n fanarioţi ;
Iar de mîni cu hotărîre
Cuget ca să-i măgulesc,
Căci pe nalta cîrmuire
Ei în toate-o hăţuiesc.
    Zău, în toate-o hăţuiesc.

Numai astăzi berbant mare
Sînt cu vechiul meu amor ;
Iar de mîni cu înfocare
Pentr-un înger am să mor.
Numai azi ca totdeauna
C-orice fată mai glumesc,
Iar de mîni numai pe una,
Mîndra mea, am să iubesc.
    Zău, pe ea am să iubesc.

Numai astăzi versuri rele
Ca aceste voi lucra ;
Iar de mîne muzei mele
Îi dau voie-a mă uita.
Numai astăzi poezia
De-adevăruri o iubesc ;
Iar de mîne rapsodia
La minciuni o hărăzesc.
    Zău, de mîni o hărăzesc.

Numai astăzi voi mai spune
Că multe capete mari

. . . . . .

Iar nu pentru posturi rari.

Dar de mîni vrun om cuminte
De-mi va spune că greșesc,
Îi spui drept în trei cuvinte
Că nebun îl socotesc.
    Zău, nebun îl socotesc.

LIMBA ROMÂNEASCĂ

Mult e dulce și frumoasă,
    Limba ce vorbim,
Altă limb-armonioasă
    Ca ea nu găsim.
Saltă inima-n placere
    Cînd o ascultăm,
Și pe buze-aduce miere
    Cînd o cuvîntăm.
Românașul o iubește
    Ca sufletul său.
O, vorbiți, scriți românește,
    Pentru Dumnezeu!

Romăncuțe tinerele,
    Visuri de amor,
Ale voastre drăgănele
    Le iubesc de mor.
Dar vorbind în limbi străine
    Nu pot să v-ascult;
A fugi în lume-mi vine,
    Căci mi-i ciudă mult;

Inima mi se receşte,
Moare visul meu,
O, vorbiţi, scriţi româneşte,
Pentru Dumnezeu !

Glumele sînt mai bogate,
Au ton mai firesc,
Româneşte cuvîntate,
Aşa să trăiesc !
Pe o glumă românească
Sufletul mi-aş da,
Iar pe una franţozească,
Zău nici o para ;
Ce-i străin nu se lipeşte
De sufletul meu ;
Glumiţi dar şi româneşte,
Pentru Dumnezeu !

Fraţi, ce-n dulcea Românie
Naşteţi şi muriţi,
Şi-n lumina ei cea vie
Dulce vieţuiţi !
Voi pe cîţi patria cheamă
Dragi copii ai săi,
Fără ca să ceară seamă
La bravi sau mişei,
Arătaţi cum că trăieşte
Elementul său ;
Şi vorbiţi, scriţi româneşte,
Pentru Dumnezeu !

De ce limba strămoşească
Să n-o cultivăm ?
Au voim ca să roşească
Ţărna ce călcăm ?
Limba, ţara, vorbe sfinte
La strămoşi era,
Ei ar plînge în morminte
Cînd ne-ar asculta.
Al lor geniu ne şopteşte
Din mormînt mereu :
O, vorbiţi, scriţi româneşte,
Pentru Dumnezeu !

Iar tu, mîndra mea iubită,
Tu dacă voieşti
Să-mi spui că eşti fericită,
De cînd mă iubeşti ;
Dacă vrei de fericire
A mă îmbăta
Şi în ceri cu-a ta iubire
A mă străpurta ;
Dacă inima-ţi simţeşte
Ceea ce simt eu ;
Spune-mi-o în româneşte,
Pentru Dumnezeu !

GLUMĂ

Poetului Gr. Alexandrescu,
fostul arhivist al statului.

Iată un poet ce tace
Şi nici versuri nu mai face !
Şoarecii de la arhivă
I-au ros peana cea activă,
Ş-altă peană nu găseşte,
Ca să scrie de trăieşte.

O MUZĂ ÎN SPITAL

Suvenire de 25 ianuarie 1855

Amicului G. Alexandrescu

De demult Alexandrescu încetase de-a cînta,
Şi de trista lui tăcere toată lumea se mira ;
Unii bănuiau că poate glasul său a amorţit,
Unii că de-atîta cîntec acum va fi ostenit ;
Alţii că pe ceea lume spre Olimp s-a înălţat
Ca s-aibă o conferinţă cu-Apolon ce l-a chemat ;
Alţii că i s-a rupt lira şi a dat-o la dires
La un faur care încă ce-i stricat n-a înţeles ;
Fel de fel de bănuiele !... Iar eu unul ce ştiam
Că e şef peste arhivă, negreşit că bănuiam
Un motiv mult mai puternic şi eram încredinţat
Cum că şoaricii de-acolo pana lui i-ar fi mîncat ;
Şi că alta nu găseşte, ca să scrie de e viu !
Astfel dînd cu socoteala, mă scol de la Iaşi şi viu
Pînă chiar la rezidenţa bardului ce eu iubeam
Şi-o pană de filomelă pentru scris îi aduceam,
Căci doream mult şi din suflet să mai văd p-acest poet
Că s-apucă de scris iarăşi şi că iar a înviet.
Deci sosesc în capitala mare-a Ţării Româneşti,
Care ştiţi că toată lumea o numeşte Bucureşti ;
Mă port mai întîi pe unde oamenii se veselesc,
Pe la cluburi, pe la birturi, unde viaţa-şi cheltuiesc ;

Unde Vincrea, sub mască, de Amoriu-şi bate joc.
Unde intrigile toate şi orgia-şi află loc.
Caut pe poetul nostru... nicăiri nu-l urmăresc,
Ba nici chiar pe la arhivă urmele-i nu le găsesc.
Negreşit, mi-am zis atuncea, i s-a întîmplat ceva ;
Şi vrun fel de răzbunare el s-a pus a medita !
Intr-un Colţea, la spitaluri, unde oamenii găsesc
Azil şi tămăduinţă, cînd de boale pătimesc ;
Mă uit bine-n dreapta-n stînga, fără însă-a cuteza
A gîndi c-Alexandrescu între bolnavi s-ar afla ;
O asemenea idee, chiar şi chiar dacă-mi venea,
Însumi eu aş fi gonit-o, n-aş fi zis că e a mea ;
Condus în apartamentul unde sexul cel frumos
De efectele plăcerii plînge fără de folos,
Văd pe un crevet deoparte, coperit c-un baldachin,
O fiinţă cam ciudată, care se-neca-n suspin,
O cunună de flori veştezi fruntea îi încununa
Şi-o liră fără de coarde l-al ei cap în cui era ;
Mă duc, o apuc de mînă ; ea tresare ca în vis
Şi recăpătind putere cu glas plîngător mi-a zis :

„Vino, poete, vin' de mă plînge !
Căci în ce stare eu am ajuns ;
Vărs toată ziua lacrămi de sînge
Zac în durerea ce m-a pătruns.

Odinioară eram serbată,
Lauri frumoase primeam mereu,
Junimea toată era-njugată
Şi fericită la carul meu.

Dar de cînd bardul vieţii mele,
Alexandrescu, m-a părăsit
Îmi trec viaţa în chinuri grele.
Vezi, ca o floare m-am veştejit.

Acum amoriul nu-mi mai zîmbeşte,
Pegasul fuge, cînd îl chem eu,
Corul de graţii mă ocoleşte
Şi-Apolon rîde de plînsul meu.

Lira mea iat-o neîncordată
Aş da-o-n flacări, de aş putea.
Duc în spitaluri viaţă uitată
O ! plîngi, poete, de soarta mea."

O aşa descoperire vă puteţi închipui
Ce durere-nfricoşată mi-a putut pricinui,
Pentru că Alexandrescu era bardul ce iubeam
Şi în muza lui speranţe prea frumoase îmi puneam.
Cauza voind s-o aflu, eu, vai ! am descoperit
Cum că el peste spitaluri director s-a rînduit
Şi că mînios pe muză, căci prea mult îl necăjea
Şi-l făcea să-şi piardă timpul care-n trebi îi trebuia,
Într-o zi a aruncat-o în spital, pe un crevat,
Poruncind ca să nu-i dea de băut, nici de mîncat.

PLUGUŞORUL

Mîine anul se noieşte,
Pluguşorul se porneşte
Şi începe-a colinda,
Pe la case ş-a ura;
Iarna-i grea, omătu-i mare;
Semne bune anul are,
Semne bune de bilşug
Pentru brazda de sub plug.
Doamne, binecuvintează
Casa care o urează
Pluguşorul fără boi,
Pluguşorul tras de noi!
Uraţi, flăcăi!
Strigaţi, măi:
Hăi! hăi!
Hăi! hăi!

Sus pe ceriuri străluceşte
O stea nouă ce vesteşte
Că se curmă de acum
Al nevoilor greu drum.
Asta-i steaua României
A unirei ş-a frăţiei.

Stea de viaţă, stea de spor,
Stea de bine-n viitor.
Fă-o, Doamne, să lucească
Steaua noastră românească,
Şi să stea tot între noi,
Să nu mai avem nevoi!
Uraţi, flăcăi!
Strigaţi, măi:
Hăi! hăi!
Hăi! hăi!

Lumea toată ne ascultă
Căci avem dreptate multă,
Căci destul am suferit
Fără ca să fi greşit.
De acum ni se cuvine
Ca să mai trăim şi bine:
Să se ducă dintre noi
Orice rele şi nevoi;
Să se ducă pe pustie
Şi în veci să nu mai vie;
Să se ducă hăulind
Şi cu dinţii clănţănind!
Uraţi, flăcăi!
Strigaţi, măi:
Hăi! hăi!
Hăi! hăi!

Anul nou ne-aduce nouă
Timp mai bun, viaţă nouă,
N-om să fim tot moldoveni,
Ci-ntr-o ţară românească,
Liberă şi voinicească,

Noi și ei om să trăim
Și români să ne numim.
Cu o patrie, c-un nume,
Noi ne vom mîndri pe lume ;
Și cît lumea vom trăi
Și-n tărie vom spori.
Urați, flăcăi !
Strigați, măi :
Hăi ! hăi !
Hăi ! hăi !

Anul nou o să ne fie
Început de veselie ;
Mari pe mici n-or prigoni,
Mici pe mari nu vor rîvni.
În frăție și-n dreptate
Or să fie legi lucrate ;
Mari cu mici mîna vor da,
Și-ntr-o horă vor juca.
Dumnezeu care ne-ascultă
Va trimite mană multă,
Și pămîntul ce-om ara
Grîne de-aur ne va da.
Urați, flăcăi !
Strigați, măi :
Hăi ! hăi !
Hăi ! hăi !

Din *101 fabule*

UNA SUTĂ UNA

„Una sută una !... floricele-alese,
Din grădina mare a lumei culese !
Îngrijite bine, cu plăcut miros,
De gust, de plăcere, și chiar de folos !"

Astfel striga-n piață un grădinar care
S-așezase-n cale cu flori de vînzare.
Însă o cochetă care se-nvîrtea
Mereu pintre oameni, și mereu cîrtea,
Acea nempăcată doamnă efemeră
Care se numește Critica severă,
Se oprește-ndată drept la grădinar
Și îi zice iute, cu un ton amar :

„Astfel lauzi marfa ce mîni poate moare ?"
Grădinarul zice : „Flori nemuritoare
Nu voi zice, doamnă, că vînd astăzi eu ;
Dar zic că-s frumoase, căci sînt lucrul meu."

ȚARANUL ȘI BARZA

Pe-o cîmpie semănată
Cu porumb ce răsărea,
O mulțime însemnată
De cioroi mereu venea.
Boabele-n pămînt băgate
Ei le scormoleau mereu,
Și așa calamitate
Prevestea un mare rău.
Un țăran se tot gîndește
Cum să scape de-așa foc,
Și în fine-nchipuiește
Un ingenios mijloc :
Punînd curse pe-arătură,
Cîte patru-cinci prindea,
Îi scotea în bătătură
Și la iad îi trimitea.
Într-o zi, din întîmplare,
El găsește-n cursa sa
Și o barză cu cioc mare,
Care moartea-și aștepta.
El o prinde și îi zice :
„Aha ! bine te-am găsit !
Ce cătai, mă rog, aice
Pe porumbu-mi răsărit ?

Între corbi și între cioare
Ți-a plăcut să-ți cați mormînt ?
Pentru voi am pus eu oare
Păpușoiul în pămînt ?"

Barza tristă îi răspunde :
„Te rog nu fi așa rău.
Orișicînd și orișiunde
Stricăciune nu fac eu.
Niciodată a mea gură
Boabe n-a știut mînca,
Și pe-această arătură
Cătam, crede, altceva.
Cătam șerpi, șopîrle, broaște :
Alt nimic nu mănînc eu.
Și de vrei a recunoaște
Cată în gîtlejul meu.
Fie-ți judecata dreaptă,
Și dă-mi drumul să mă duc :
Patru puișori așteaptă
De mîncare să le-aduc.
Noi în om vedem, știi bine,
Un amic ospătător ;
Ar fi dar păcat pe tine
Dac-ai stărui să mor."
„Ehei, doamnă cu cioc mare !
Bine-mi știi a te-ndrepta ;
Dar cum vrei să-ți dau crezare
Fără pieptul a-ți crăpa ?
Cînd cu făcători de rele,
Păcătoaso, te găsești,
Trebuie cu a ta piele
Stricăciunea să-mi plătești."

TREPTE DE SCARĂ

Vrabia odată prinde un gîndac.
El atunce strigă : „Nici un rău nu-ţi fac ;
De ce voieşti dară a mă omorî ?"
Vrabia răspunde : „Taci, şi nu vorbi.
Nu e trebuinţă lucrul să-ţi explic :
Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic".

Uliul odată prinde-un vrăbioi.
El atunce strigă : „Nici un rău nu-ţi voi.
De ce voieşti dară a mă sfîşia ?"
Uliul răspunde : „Asta-i treaba mea.
Nu e trebuinţă lucrul să-ţi explic :
Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic".

Vulturul apucă uliul din zbor.
El atunce strigă : „De ce vrei să mor ?
De cînd sînt pe lume nu ţi-am făcut rău".
Vulturul răspunde : „Asta-i placul meu.
Nu am trebuinţă ca să-ţi mai explic :
Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic".

Um om dă cu puşca : Vulturul din nori
Cade jos şi strigă : „De ce mă omori ?
Nici un miel din turmă nu ţi-am răpit eu".
Omul îi răspunde : „Asta-i gustul meu.
Nu e trebuinţă lucrul să-ţi explic :
Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic".

Moartea dă cu coasa într-un muritor.
El atunce strigă : „De ce vrei să mor ?
Ce nu mergi la alţii care te doresc ?"
Moartea îi răspunde : „Aşa eu voiesc.
Nu e trebuinţă lucrul să-ţi explic :
Omul cel mai mare pentru mine-i mic".

STRUȚUL ȘI VULTURUL

Într-o țară oarecare
Unde vulturul domnea,
Strutul, pasărea cea mare,
Funcțiuni mereu cerșea.

O persoană-așa-nsemnată
La noi poate n-ar fi fost
Așa crudă-abandonată,
Fără pîine, fără post.

Într-o zi se-naintează,
La tot pasul dînd din cap,
La vultur se-nfățișează
Cu o jalbă în proțap [1]

Regele vultur ascultă
Pe-acest solicitator

[1] În timpul domnilor fanarioți, pentru ca să poată un petiționar se atragă mai bine atențiunea domnitorului, punea petiția în vîrful unei prăjine lungi, despicată la vîrf. Aceasta se numea : a merge cu jalba în proțap.

Cu atențiune multă
Și cu părintesc amor.

Apoi plin de voie bună
Pentru struțul ce-aștepta,
Pe miniștrii săi adună
Și începe-ai întreba :

„Spuneți mie drept și bine :
Credeți voi că ar fi bun
Ca să-l iau pe lîngă mine
Și în vreun post să-l pun ?"

Un erete atunci zice :
„Sire, nu te îndoi ;
Are un stomac ferice ;
Poate orice mistui".

OSIA NEUNSA

Șase boi odată la un deal urcau
Un car cu cinci kile și grozav suflau.
Un argat cu biciul plesnea neîncetat ;
Dar părea că carul este-mpiedecat.
Greutatea mare la car o făcea
O osie care grozav scîrțîia.
Ca să înceteze ăst zgomot cumplit,
Care mai tot satul a fost amețit,
Un om dintr-o casă iese deodată,
Zice să stea carul și s-apucă-ndată
Osia s-o ungă ; apoi carul greu
Fără greutate luă drumul său.

Vai ! dar cîte osii, cu ochi și cu gură
La a mea ureche cer mereu untură !
Postulanți, oratori, doctori, avocați,
Vă rog d-astă vorbă nu vă supărați.
Dați, vecini, unsoare, pentru Dumnezeu !
Căci îmi iau auzul scîrțîind mereu.

FIIUL DE REGE ȘI PRIVIGHETOAREA

Într-o grădină încîntătoare
Un fiiu de rege odată stă,
Și vede o mică privighetoare
Care în imnuri se răsfăță.

Atunci îi zice : „O, păsărică !
De a mea vedere nu te sfii.
Vino la mine ; nu-ți fie frică
Și-ți promit, dragă, a te iubi.

Chiar de acuma eu te voi face
În fericire a înota ;
Vei avea hrană orice îți place ;
Chiar cu-a mea cupă te-oi adăpa.

Societatea cea mai luxoasă
Voi aduna-o în jurul tău.
Și-n colivia cea mai frumoasă
Ca pe-o regină te-oi pune eu.“

„O fiiu de rege ! mulţămesc ţie !
Dar fericirea care-mi găteşti
Nicicum nu-mi poate surîde mie ;
Nu-mi plac palate împărăteşti.

Crîngul şi lina singurătate
Îmi place mie să locuiesc ;
Cu pitulicea în libertate
Îmi place hrana să o găsesc.

Chiar aurită, o colivie
Nu e locaşul care doresc ;
Viaţa într-însa este sclavie ;
Adio, dară ! căci mă grăbesc."

VEVERIŢA ŞI COŢOFANA

Coţofana cea limbută întîlneşte într-o zi
Pe un nuc o veveriţă şi începe a-i vorbi :
„Cunoşti tu, draga mea, pe lume vreun dobitoc mai trist,
Mai nerod şi mai nemernic, ca poetul fabulist ?
Pe-aceşti făcători de rime, ce se cred şi inspiraţi,
Cum aş vrea să-i văd odată ca pe asini urecheaţi !
Nu-i destul că sînt obraznici, fanfaroni şi mincinoşi,
Dar au încă şi păcatul de-a fi chiar răutăcioşi.
Mie-mi zic că sînt limbută şi că numai flecăresc,
Deşi ştii că ca profeţii oaspeţii le prevestesc.
Ţie-ţi zic că eşti o proastă care sari neîncetat.
Astfel de pedanterie este oare de iertat ?
Oare-asemine insulte mult o să mai suferim ?
Vreun mod de răzbunare nu e chip ca să găsim ?"

Veveriţa îi răspunde : „Mi se pare, draga mea,
Că cuvînt de supărare eu ca tine n-aş avea.
Eu nu pot fi criticată ; căci sărind din pom în pom,

Fac o treabă ce nu poate ca să supere pe om ;
Pre cînd tu, cu vorba-ți lungă, poate vreun rău îi faci,
Căci spunînd mereu la fleacuri chiar urechile-i ataci.“

STEJARUL ȘI TRESTIA

Pe lîng-un lac odată un stejar creștea.
O trestie îi zice : „Te plîng, pre legea mea !
Ce boală ai, vecine ? De șase ani trăiești
Și nici măcar o palmă pe an nu poți să crești.
În trei luni de viață, cum vezi, eu m-am făcut
Mai naltă decît tine ; cu mult te-am întrecut“.
Stejarul îi răspunde : „Nemernică ce ești !
Cunoaște-te mai bine, și-apoi să te mîndrești.
Tu crești, ce-i dreptul, iute, dar cel mai ușor vînt
Te face de-ți pleci capul și fruntea la pămînt.
Sub arșița de vară, ca mîine te usuci,
Cu secera te taie, și ca șovar te duci.
Eu cresc încet, dar scoarța în care mă-nvelesc
Mă pune într-o stare să pot mereu să cresc.
Călduri și vînturi rele nu pot a m-apleca ;
Chiar trăsnete din ceruri sînt gata a-nfrunta.
Nu-i totul s-ajungi mare spre-a fi curînd pe jos ;
A te nălța cu-ncetul, e mult mai sănătos“.

SUVENIRE CONTIMPURANE

EMANCIPAREA ŢIGANILOR

Memoriei neuitatului meu fiu Demir

CÎTEVA CUVINTE

În vara anului 1883 mă aflam cu familia mea la Bîsca. Aşa se numeşte un rîuleţ furios care se coboară furios din crierii Carpaţilor pe sub poalele faimosului munte Penteleu şi, percurgînd o vale lungă presărată de cătune şi livezi, se varsă în rîul Buzeului. Tot aşa se numeşte şi locul pe care un proprietariu bine inspirat, d-l Stefan Borănescu, a făcut un stabiliment balnear, unde cei obosiţi de căldurile caniculare ale cîmpiei să poată găsi loc de ospătare şi de petrecere plăcută, la răcoarea şi la aerul profumat al munţilor. În adevăr nici cred că se putea alege, în regiunea aceasta, o localitate mai bine situată, cu o climă mai dulce şi mai igienică. Aice în adevăr este unicul stabiliment balnear unde, fără să fie izvoare minerale şi băi sistematice, ci numai cu ajutorul naturii, anemicii pot căpăta sîngele care le lipseşte, bătrînii puterile cari i-au părăsit, copiii dezvoltarea muşchilor şi a corpului, iar cei sănătoşi buna dispoziţiune a sufletului necăjit şi amărît în luptele continue ale vieţii. În adevăr, după cît cunosc localităţile frumoase ale munţilor noştri, nu ştiu să fie altundeva un loc mai cu fericire împodobit de natură. În adevăr nu ştii de ce să te bucuri şi ce să admiri mai întîi : răcoa-

rea şi aerul profumat al brazilor ? Forma capricioasă a munţilor ? Frumuseţea vegetaţiunii şi a pădurilor ? Murmurul asurzitor al cascadelor ? Veselia ce pare că domneşte pînă şi în pietrele de pe malurile pîraielor ?

Acolo, fără a se resimţi de arşiţa soarelui — ale căruia raze par a-şi pierde puterea — fără a suferi nici de răcorile crepusculare, care în alte părţi sunt supărăcioase, găsind locuinţe confortabile pentru toate necesităţile vieţuirei, călcînd în toate zilele cărări nouă şi locuri cari de cari mai frumoase pentru preumblare, avînd pentru pofta gurei lapte, zăr, fructe diverse, băutură şi mîncare bună, iar pentru pofta inimei cîntecele unei bune bande de lăutari, călătorul în adevăr nu are de dorit decît doară sorginţi de ape minerale cari lipsesc ; iar cînd stagiunea îl sileşte a pleca, se simte cuprins de o adevărată jale văzînd că se desparte de o localitate care i-a încîntat sufletul, sau i-a întremat sănătatea zdruncinată.

Ce bine ar fi daca asemine stabilimente balneare s-ar mai înmulţi pe la noi, pentru ca să nu fim nevoiţi a ne duce verele în ţări străine, unde nici munţii nu sunt mai frumoşi, nici aerul mai bun, nici distracţiunile mai oneste, nici apele mai dătătoare de viaţă ! Dar ca să se încurajeze asemine întreprinderi, guvernul ar trebui, înainte de toate, să se ocupe de îmbunătăţirea drumurilor ; şi de aceea să prefere a numi prefecţi moldoveni, fiindcă, nu ştiu cum se face, dar este constatat că ei au predilecţiuni speciale pentru facerea şoselelor. În adevăr, buzoienii comemorează cu adevărată veneraţiune epoca prefecturelor unor moldoveni, cari singuri s-au ocupat cu mare interes de şoselele dintre Buzeu şi Bîsca, şosele cari însă, după retragerea sau transferarea prefecţilor ce le-au făcut,

au ajuns nepracticabile fiindcă urmaşii lor s-au ocupat mai mult cu politica decît cu administraţiunea.

Dar nu numai greutatea comunicaţiunilor contribuie la nereuşita aşezămintelor balneare la noi. O cauză mai mare este variabilitatea gusturilor atît de capriţioase la români, cari se vede că sunt dispuşi ca fluturii :

„Astăzi ici, mîine colea,
Premenesc viaţa mea !"

Cu toate acestea, stagiunea anului 1883 a fost mai extraordinară. Stabilimentul era coprins : toate apartamentele ocupate. Societatea mai toată era română. Deşi veniţi unii de la răsărit şi alţii de la apus, între oaspeţi îndată s-a încins o familiaritate intimă : bătrîni, tineri, dame, fete, copii, adunaţi mereu în grupe, se jucau, danţau, se preumblau, toată ziulica, pe toate cărările, pe toţi munţii, pe toate văile, cînd pe jos, cînd călări, cu rîsete, cu hohote, cu cîntece interminabile.

Bătrînii, în genere amatori de linişte, se vedeau mai adesea retraşi cînd sub pavilioane, cînd sub arbori umbroşi, ocupaţi sau cu lectura, sau cu admiraţiunea munţilor, sau cu inhalaţiunea aerului profumat al brazilor din apropiere. Eu singur nu mă puteam bucura de asemenea mulţămire : îndată ce mă aşezam undeva, mă vedeam asediat, mai ales de tineri şi de copii, ca să le spun *lucruri frumoase* — aşa calificau ei anecdotele, istorioarele şi aventurile ce le povesteam, luate sau din cărţile ce cetisem, sau din suvenirile vieţii mele. Astfel, pre cînd cîntecele bandei lui Năstase (fiul vestitului răposat lăutariu, cunoscut în Bucureşti sub numele de *Ochi-Albi)* îi provoca la danţuri, naraţiunile

mele îi deprindea să asculte pe bătrîni, cu gurele căscate.

Într-una din zile, stînd într-un pavilion de pe malul gîrlei în care mişunau o mulţime de copii mai mari şi mai mici, la vederea unui grup de ţigani cari se coborau de la munte şi se îndrumau spre vale, un copil curios mă-ntreabă :

— Ce fel de oameni sunt aceştia ? Creştini sau păgîni ? Oameni sau fiare ?

Cînd mă găteam a răspunde, o mulţime din cei mai măricei s-au adunat ca să asculte ce am să spun, fiind deprinşi a pune atenţiune la naraţiunile mele.

— Aceştia sunt vechii robi, dragii mei, cari poate au purtat în braţe pe părinţii voştri : sunt oameni ca toţi oamenii, creştini ca şi românii, veniţi cine ştie de unde pe pămîntul Daciei noastre, multe veacuri supuşi la jugul sclaviei, iar acuma liberi ca toţi liberii.

— Ne-ai promis odată că ne vei spune istoria emancipării lor. Ar fi tocmai bine timpul să ne-o spui, zise fiul meu. Să asculte şi copilandrii aceştia, cărora le plac istoriile tale.

— Ei, hai să vă fac plăcerea. Dar numai să aveţi răbdare de ascultat, căci istoria e cam lungă.

— Avem, avem răbdare ! strigară cu toţii.

— Aşadar gătiţi-vă urechile şi ascultaţi.

Cum se răspîndi vorba că am să spun o istorie lungă, mai toţi părinţii şi mumele copiilor se grămădiră pe foişor ca să mă asculte.

Îmi aduc aminte cu fericire de plăcerea şi atenţiunea cu care am fost ascultat.

Fiiul meu mă ruga cu mare stăruinţă să scriu istoria aceasta, aşa cum am narat-o. Eu, cuprins de nevoi şi de ostenelele bătrîneţelor, l-am fost însărcinat pe el ca s-o scrie. N-a avut însă timp s-o facă

aceasta ! Peste un an, Dumnezeu l-a chemat între îngerii săi !

Iată pentru ce am scris această istorie mică, petrecută alături cu istoria mare şi veridică din timpul meu.

I

Pînă înainte de Unire (1857), locuiam în Iaşi, cînd ca funcţionar, cînd ca cetăţean privat.

În una din podgoriile [1] ce înconjoară vechea capitală a Moldovei, numită Valea Adîncă, situată despre apus de Galata, aveam o viişoară moştenită de la părinţi. Acolo mi-a fost leagănul tinereţelor. Acolo mă duceam, în zile de ferii sau de sărbători, să mă retrag de zgomotul Capitalei şi, în reveriile plăcute ale singurătăţii, să spicuiesc primele inspiraţiuni ale muzei, pe care răposatul şi regretatul meu amic C. Negruzzi le numea *păcatele tinereţelor*.

Dar, oricît voiam să mă sustrag de la lume şi să mă ascund sub arborii cei mai stufoşi, totuşi, de cum începeau a se coace cireşele şi pînă ce se culegeau strugurii, mă vizitau pe neaşteptate numeroşii mei amici studenţi din clasele gimnaziale, cărora le concedasem privilegiul de a se bucura de fructele proprietăţii mele ca de ale lor proprii. Adeseori mă vedeam silit să trimit ca să aduc chiar cîte doi-trei miei, pentru ca să improvizez prînzuri pe iarbă verde, unde degetele ne serveau drept furculiţe şi

[1] Moldovenii numesc aşa locurile cultivate cu vii, care în Muntenia se cheamă *dealuri : Dealul Mare, Dealul Drăgăşanilor* sau al *Tîrgoviştei* şi celelalte. Împrejurul Iaşilor sunt mai multe podgorii : a *Socolei*, a *Galatei*, a *Nebunii*, a *Răpedei* şi altele.

dinţii drept cuţite ; iar daca niscai lăutari se întîmpla a se rătăci pe acolo, *hora* sau *brîul* făceau să se bătătorească iarba de sub copaci şi valea să răsune de ţipete de veselie.

Vă mai aduceţi aminte, o, vechii mei amici ? Sau că anii, strecuraţi pe sub perii voştri albiţi, ca şi ai mei, v-au şters din memorie acele minute delicioase ale tinereţii, trecute ca sclipirile stelelor căzătoare ?

II

Personagiul cel mai important de la viia mea, carele cumula funcţiunile de intendent, de majordom şi de fecior, mai propriu vorbind vieriul meu Ion Buruiană, rămăsese văduv. Nevasta lui, Gafiţa, care mulţi ani îmi servise ca bucătăreasă la viie şi era artistă în facerea borşului şi a fripturilor, murise (Dumnezeu s-o ierte) şi lăsase pe bărbatu-său, tocmai cînd avea mai mare nevoie de ea, cu doi copii în vatră. Multe lacrimi a vărsat bietul Ion, mai un an de zile ; dar după această trecere de timp, mai tîrziu poate decît alţii, a căutat să se console, căci de ! aşa e făcută lumea aceasta mare şi largă.

Deci după ce a iscodit toate văduvele de pe Valea Adîncă şi de la Galata, ca doară îşi va găsi o păreche potrivită cu care să se însoţească, după ce cercările lui în acele părţi au rămas mult timp nefructuoase, în cele din urmă el şi-a îndreptat cercetările spre Capitală ; şi într-o bună dimineaţă, aducîndu-mi cireşe şi zarzăre de la viie, îmi spune totodată scărpinîndu-se la ureche, că a hotărît să se însoare, căci — zicea el — îi vine foarte greu fără femeie : n-are cine vedea cumsecade de copii

ca să-i hrănească şi să-i spele, căci soră-sa, care-l ajutase pînă atuncea, voieşte să se mărite.

— Bine ar fi, Ioane — îi zisei — numai de ai găsi o femeie potrivită cu tine. Ochit-ai vreuna ?

— Apoi... cam aşa... Am găsit una şi am avut vorbă s-o iau pe cercare : să trăim o lună împreună ; de ne-om împăca, ne-om cununa ; de nu, cale bună !

— Înţeleaptă tocmeală, Ioane ! Să ştii că de va ieşi treaba bine, eu voi fi naşul tău. Dar cine e ? De unde e ?

— O cunoşti şi d-ta, căci în curtea d-tale am cunoscut-o.

În momentul acela venindu-mi spălătoreasa cu albiturele, Ion, arătîndu-mi-o, zice :

— Iaca ! Asta este, cocoane... daca mă iertaţi să vă spun...

— Hei ? Ce spune Ion, Mario ?

— Ce ? Ţi-a spus şi d-tale ? Ei, bată-l sănătatea ! Daca-i aşa, te rog să-mi spui şi d-ta daca aş face bine să-mi leg capul cu dînsul. Nu-i vorbă, doresc să am şi eu casa mea, daca se poate, căci mi s-a urît cu văduvia.

— Ai dreptate, Mario, şi cît despre om, cred că nu-i găsi altul mai bun : îl cunosc de opt ani ; e harnic, cinstit, nu beţiv, deştept. Dar este ceva la mijloc : nu ştii tu că corbul cu porumbiţa nu se pot împărechea ? Tu, din păcate, eşti ţigancă, roabă. Ce-ar zice stăpînii tăi ?

— Cred că n-are cine să zică nimica. Eu, daca stau în curtea boierească, stau fiindcă am odaia şi tainul meu ; dar altfel nu mai sunt supusă la robie. Am carte de iertare de la răposatul boier, Dumnezeu să-l ierte !

— Mult îmi pare bine de ceea ce spui, Mario. Daca e aşa, să ştii că eu sunt nunul tău. Dar pen-

tru ca să nu se facă vreo gălăgie sau să se zică că eu m-am apucat să însor pe un român cu o ţigancă, ceea ce foarte rar se întîmplă la noi, să-mi aduci să văd şi eu cartea care zici că o ai.

— Numaidecît, căci locuinţa mea e la doi paşi.

Nu trecură zece minute şi Maria, întorcîndu-se, îmi puse dinainte un plic cam afumat de vechime, în care găsii o hîrtie strînsă în patru, cu cuprinsul următor :

„Fac cunoscut că pe ţiganca Maria, fiica lui Dumitru Cracău, coborîtor din robii moşteniţi de la părinţii mei, văduvă prin moartea barbatului ei, fiindcă din copilărie crescînd în curtea mea a slujit cu credinţă şi vrednicie, cu tragere de inimă şi cu neadormire, aşa încît a atras totdeauna mulţămirea mea şi a soţiei mele, prin această carte ce-i dau la mînă, o iert de robie şi o las să se ducă oricînd şi oriunde va vrea, iar cît va voi să stea în curtea mea, se va bucura nesupărată de camera în care locuieşte şi de tainul ce capătă, ca toţi ceilalţi robi ce locuiesc în curte. Aceasta să fie spre pildă de îndemnare şi pentru fiul ei Dincă, care, de se va purta bine ca muma sa, va căpăta şi el iertare la vreme. 1849, iunie în 8 zile.

DIMITRIE CANTA LOGOFĂT"

Lectura acestui frumos document făcînd-o cu voce tare, provocă mai întîi suspine şi apoi lacrîme în ochii Mariei.

— Hîrtia este bună, Mario, şi nu cred că va putea cineva să o tăgăduiască. Ca unul care am cunoscut pe răposatul, voi putea mărturisi că este în adevăr scrisă de el. Dară spune-mi, cucoana ştie de asta ?

— Zău, nu ştiu daca ştie. Cînd mi-a dat-o boierul, mi-a zis să mă slujesc de ea numai cînd o fi

ca să ies din curte. Numai băiatul meu, după ce a învăţat carte, a cetit-o. Cuconiţei nu i-am spus, fiindcă şi dumneaei a fost bună pentru mine şi aş şedea toată viaţa în curtea d-sale, daca nu mi-ar veni să mă duc după omul acesta. Dar oricît de fericită aş fi în casa lui, nu cred că mi s-ar usca lacrimele de pe obraz pînă nu voi vedea pe copilaşul meu lîngă mine... şi cine ştie cînd se va întoarce de la Parisul acela, arde-l-ar focul !

— Eu cred că daca, înainte de a pleca la Paris, te-ai fi rugat să-i dea iertare, poate...

— Aşa ! Ferească Dumnezeu ! Cucoana, după cît am văzut, s-a deprins cu el aşa, încît cred că nu l-ar slobozi pentru toţi sfinţii din cer. Băiatul meu a avut două noroace pe lumea aceasta : mai întîi pe mine, că l-am născut, şi apoi pe cocoana, care de mic l-a luat în dragoste : de mic l-a îmbrăcat cu straie pot să zic boiereşti... Cînd ai şti d-ta de cîte ori mi-a dat ghionturi cînd nu-l vedea destul de curat, destul de pieptănat şi destul de îmbrăcat !... Apoi de la vîrsta de şase ani l-a pus să înveţe carte mai dehai decît un cuconaş, cu dascăl care venea acasă de-l învăţa... Acuma, ce să zic ? E bine băiatul, bine de tot ; mai bine nu-i pot dori. Dar oricît de bine e, nu ştiu cum şi de ce, cînd mă gîndesc că poartă numele de rob, mi se sfîşie inima şi mă blestem pe mine însămi că n-am ştiut cum să fac ca să-i fi scos lui iertare în loc de a-mi scoate mie. Acuma, de ! Cocoana îl iubeşte şi cît o trăi ea o să-i fie bine şi rog pe Dumnezeu seara şi dimineaţa ca să-i lungească viaţa ; dar, Doamne fereşte, moare, poate înainte de a apuca să-i dea carte. Cine ştie atunci pe ce mînă de stăpîn o s-ajungă bietul băiat ? Cînd mă gîndesc la asta, mă cutremur !

— Lasă grija asta deoparte, Mario. S-avem credinţa în Dumnezeu. Cu ajutorul lui multe minuni

se fac. Trebuie să știi că boierii cei tineri lucrează din toate puterile ca să se prefacă lucrurile în țara aceasta ; și m-aș prinde ca să mă dau eu ție rob, daca pînă în doi-trei ani vor mai fi robi pe lume. Da, da, în curînd țigănimea toată va juca hora iertării de brîu cu toți românii.

— Să vă ajute Dumnezeu !

III

Maria avea pe atuncea treizeci și cinci de ani trecuți. Cu toate acestea, purta încă trăsurile sau urmele unei adevărate frumuseți țigănești. Talia ei naltă și zveltă, extremitățile mînelor și ale picioarelor fine și delicate, regularitatea trăsurilor feței care-i da aerul de o statuă indiană, pielița ei fină în care părea că luptă albeața și rumeneala ca să gonească vinețeala înnăscută în rasa ei primitivă, ochii ei mari albaștri azurii, umbriți de niște gene lungi și sprîncene negre și dese, ușor arcuite, cătră vîrf răsfrînte spre tîmple iar spre mijlocul frunții împreunîndu-se mereu, ca cum voiau să arate grijele și întristările sufletului... iată pe scurt tipul, sau idealul căruia Ion Buruiană închina bărbăția lui românească, cu toate că număra cinci-șase ani mai puțin decît ea, cu toate că pe fața ei zbîrciturile, acum pronunțate, arătau o stare de decadență. El însă nu căuta să-i numere anii, nici dinții din gură, pe cari în adevăr i-ar fi putut invidia orice regină, ci căuta să se convingă dacă ea are celelalte calități cari le așteaptă un muncitor de la tovarășa vieții sale. Întru adevăr n-a trecut o lună și el a fost în stare să aprecieze comoara care o căpătase și pe care a găsit-o mai prețioasă de cum o visa. Casa lui numaidecît a schimbat fața ei cea posomorîtă : curățenia domnea în toate ungherile ; copiii, păsările, vitele lui Ion Buruiană se uitau la Maria ca la providența lor, fiindcă niciodată pînă la ea n-au văzut îngrijire și dragoste mai multă. Atîta armonie se desfășurase în noul menaj, încît și unul și altul mă rugau ca să mă grăbesc a-i cununa ; căci ei credeau că cununia va pecetlui mai bine dragostea lor și legătura între ei se va face atît de tare, încît să nu se mai despartă. Ea vestise pe fiiul său la Paris și el, primind știrea cu entuziasm, i-a trimis cincizeci galbeni ca să întîmpine cheltuiala nunții. Eu însă n-am lăsat-o să cheltuiască nimica ; și fiindcă ajunsesem la timpul cînd culesul viei se terminase, într-o veselă dimineață de octombre, îi cununai și le stropii nunta cu cîteva vedre dintr-o bute care a fiert cu vrana astupată, pentru ca să le fie viața mai veselă și fericirea mai durabilă.

Noua mea vieriță acuma era și pentru mine o sorginte de mulțămire. Camera rezervată pentru locuința mea, sub îngrijirile acestei femei experimentate și inteligente, nu numai că era mai curată, dar prin așezarea și arangiarea lucrurilor, mi se părea mai confortabilă, mai veselă, mai plăcută. Prînzul sau dejunul ce cîteodată trebuia să iau acolo, preparate de dînsa, mi se păreau din zi în zi mai plăcute și mai suculente. Copiii vierului, pînă atuncea murdari și scîrboși, acuma curați, pieptănați și binișor îmbrăcați, totodată bine disciplinați, îmi făceau plăcere. Iar în lungile seri de toamnă, cînd necesitățle mă rețineau la viie sau timpul de afară mă ținea în casă, orele mele se strecurau cu mulțămire : Maria, cu limbuția ei naivă, îmi risipea urîtul. Ea avea întru adevăr un talent particular pentru narațiune : poveștile populare, anecdotele cîte le știa, atît din copilărie de la rude și

părinţi, cît şi din curtea boierească de la atîta lume cu care stăpînii săi se afla în relaţiune, le spunea cu atîta gust şi spirit, încît simţeam cea mai mare plăcere s-o ascult. Ea ştia scandalurile din toate familiile, amorurile tuturor duducelor, cucoanelor şi cuconiţelor. Ea evita totdeauna de a-mi vorbi despre sine, dar încetul cu încetul reuşii a o îndupleca să-mi spuie viaţa sa, văzînd că mă interesa aşa de mult ca s-o aflu. Naraţiunea aceasta în fine mi-a făcut-o : ea a durat mai multe zile, fiindcă a voit, spre a mă satisface, să mi-o spuie în toate amăruntele ; apoi trebuia adesea să se întrerumpă, căci unele părţi nu voia să fie auzite de Ion Buruiană, *pro pudore* [1].

Mă voi încerca, pre cît memoria mă ajută, să schiţez aicea biografia interesantă a acestei femei care, dacă soarta n-ar fi voit să o nască roabă, ci ar fi pus-o pe o treaptă socială mai rîdicată, ar fi trecut prin lumea aceasta ca atîtea altele, care nici prin frumuseţe, nici prin aventuri n-au lăsat suvenire nepieritoare. Biografia acestei ţigance însă va rămînea memorabilă prin aceea că din pîntecele ei a ieşit robul care a accelerat emanciparea robiei.

IV

Mai înainte de a ajunge la bordeiul umilit care a legănat copilăria Mariei şi soarta mizerabilă a părinţilor ei, este necesariu a face silueţa stăpînilor ei despre cari am vorbit mai sus.

Este ştiut că familiile cele mai mari boiereşti, mari după rolurile ce au jucat în ţară şi după averile ce au avut, au venit în decursul secolelor din

[1] În original : *pro pudorem* — din pricina ruşinii (lat.) (n. ed.).

Bizanţ sau din Italia. În România, cu capitalurile ce au adus, cu educaţiunea şi inteligenţa cu care au fost dotaţi, şi-au dobîndit proprietăţi imense, s-au încuscrit cu familiile române, şi unii s-au identificat cu ţara aşa, că au ajuns a o reprezenta ca boieri pămînteni, ba şi ca domnitori a o guverna.

Din acele vechi familii se trăgea marele logofăt Dumitrachi Cantacuzin, stăpînul roabei despre care voim a vorbi. El se numea însă şi era cunoscut mai mult şi mai bine cu calificativul de Păşcanu ; căci trebuie să se ştie că Cantacuzineştii ajungînd foarte numeroşi, spre a se distinge între ei, mai ales cînd purtau acelaşi nume din botez, unii îşi luau calificative după moşiile lor, iar alţii îşi prescurtau numele de familie : astfel unii îşi ziceau *Deleni*, după moşia Delenii, alţii *Paşcani*, după moşia cu acest nume, alţii *Canta, Rîfoveanu* ş.cl.

Boierul despre care e vorba se distingea prin sentimentele lui frumoase, prin spiritul lui drept şi blînd, prin caracterul său onest, prin patriotismul său neinteresat. Poporul de jos îl numea *omul lui Dumnezeu*, iar casa lui *Casa lui Avraam*. Cel întîi epitet şi l-a dobîndit prin generozitatea cu care ajuta pe săraci şi contribuia la orice facere de bine ; iar casa lui s-a poreclit astfel pentru că nicăiri ca în ea nu se păstrează mai intacte şi mai nealterate obiceiurile patriarcale, virtuţile religioase şi îmbelşugarea fără fanfaronadă. El vorbea cu milă şi considera ca bolnavi la minte pe ambiţioşii cari se ruinau vînătorind funcţiuni şi posturi înalte ; şi departe de a merge pe povîrnişul unei asemenea slăbiciuni, se mulţămea cu strălucirea numelui său de familie, iar cu frumoasa avere ce moştenise de la părinţi şi cu aceea ce-i venise ca zestre, se mulţămea să trăiască modest, dar boiereşte, făcînd

bine oricînd i se prezenta ocaziune și lucrînd, nu pentru ca să-și înmulțească moșiile și palaturile, ci pentru ca să-și crească veniturile prin muncă și mijloace oneste și prin dezvoltarea sorginților locale ale proprietăților sale.

Casa lui din Iași, situată în ulița mare, formînd colțul stradei care în cele din urmă timpuri a luat numele de strada Pogor, avea aspectul unui adevărat palat și în adevăr era una din cele mai pompoase case din vechea Capitală a Moldovei. Această casă în care se vedea, pre cînd trăia, un personal de domesticitate care poate se urca la cincizeci de suflete, [...] este mi se pare un fel de *hôtel garni*, cu alte cuvinte o casă de speculă.

Cocoana Profirița, consoarta sa, era de o viță nu mai puțin nobilă, coborîtoare și ea din vechile familii cunoscute în istoria țărei. Această damă, deși mai înaintată în etate decît bărbatul său, deși nu prea frumoasă, totuși avea calități morale care o puteau pune în rîndul matroanelor celor mai venerabile : instrucțiune, înțelepciune, bunătate de inimă, nobleță de suflet, modestie, nimica nu-i lipsea pentru ca lumea să-i dea epitetul meritat de damă mare, sau cum se zicea pe atuncea *cocoană mare*. Pe lîngă aceste calități sufletești, ea mai adusese soțului ei ca dotă două moșii mari pe valea Jijiei și vreo două sute salașe (familii) de țigani, din care se trăgea actuala mea vieriță. Pentru aceste înalte merite, el, chiar de nu era răpit de farmecul fizicului ei, totuși o trata cu o delicateță și o considerațiune extremă ; așa că părechea aceasta era arătată ca model de conjugalitate fericită. La preumblări, la vizite, la biserică, la baluri, în călătorii, în toate părțile, pretutindeni și oriunde, coconul Dumitrachi și cocoana Profirița erau nedespărțiți și totdeauna împreună. Afară de

aceasta, în casa lor domnea cea mai perfectă armonie : nici o contrazicere, nici o controversă, nici o divergință de opiniuni nu venea să le turbure liniștea : la tot ce spunea boierul, se supunea cocoana ; la tot ce dorea cocoana, se supunea boierul. Singura condescendență ce nu-și putea face unul altuia — și la care ar fi dorit amîndoi să coroboreze — era progenitura de descendenți ; se vede că sau unul sau altul din soți erau ursiți să fie sterpi ; și aceasta îi făcea foarte nefericiți.

V

Boierul nostru — care, din cauza sentimentelor sale pure patriotice, nu prea era bine nici cu curtea domnească, nici cu cabinetul politicei rusești care cîrmuia pe atuncea țara — se ferea de a face politică cu toți ceilalți boieri din țară. El se ocupa în tăcere de administrarea moșiilor sale, pe cari le căuta în regie. Mai la toate proprietățile lui se vedeau crescînd ergheلii de cai, cirezi de vite cornute și oi de cele mai bune rase, iar agricultura prosperînd prin experiențe și îmbunătățiri diverse. În paralelă cu activitatea lui, cucoana Profirița, cu o energie rară, se ocupa cu cultura grădinelor, a stupilor, a lăptăriilor, a fabricațiunilor de velințe, covoare și diverse țesături și broderii, pe cari le esecuta cu ajutorul brațelor numeroaselor sale sclave. Dar mai ales despre soarta sclavilor cocoana se ocupa cu predilecțiune, după bunătatea de inimă care i-o dedese Dumnezeu.

Dar să vorbim ceva mai mult despre aceasta.

Generațiunile de astăzi nu-și pot face idee despre soarta acestor dizgrațiate creature numite țigani, cari pînă cu un pătrar de secol în urmă se

aflau sub jugul sclaviei. Această seminţie de oameni, originară după toate probabilităţile din Indii, tîrîtă în sclavie de alte popoare cuceritoare — cum turci sau tătari — şi vîndută în asemine prediţiune prin ţările noastre, era aşa-zicînd apanagiul claselor domnitoare : mai toţi boierii ţării aveau robi ; orice ţigan trebuia să fie rob al vreunui boier. Iar daca cumva se iveau ţigani fără stăpîni, emigraţi din altă ţară, aceia se declarau robi ai domniei şi erau supuşi daca nu la o sclavie similară cu a celorlalţi, dar la prestaţiuni şi impozite atît de oneroase, încît nu puteau duce o viaţă mai facilă sau mai fericită.

Boierul dispunea de robul său cu putere nemărginită : putea să-l supună la orice muncă şi la orice pedeapsă, să-l bată, să-l închidă, să-l pună în coarne sau în lanţuri, să-l tortureze, să-l mutileze chiar ; să-i ia orice va avea, chiar soţia şi copilul ; să-l vînză, să-l schimbe, să-l dăruiască, să-l trimită chiar la ocnă ; dar numai drept să-l spînzure sau să-l împuşte nu avea. Era datoriu însă să îngrijească de existenţa lui : trebuia să-i dea locuinţă, haine, mîncare, căci fără de acestea i-ar fi expus viaţa la pericol, lucru de care trebuia să se îngrijească, căci oricum pierderea unui rob era simţitoare, fiindcă el reprezenta o avere reală.

Puterea boierului adesea se calcula după numărul ţiganilor ce avea : cu cît avea robi mai mulţi, cu atîta se considera mai bogat şi mai puternic ; cu cît avea braţe mai multe, cu atîta avea lanuri mai mari de bucate, pluguri mai multe, gospodărie mai bogată şi curte mai îmbilşugată. Din ţigani se recrutau argaţi, văcari, herghelegii, bivolari, porcari, salahori, prăşitori sau săcerători — apoi bucătari, pitari sau franzelari, sofragii, vizitii, surugii, grădinari, croitori, cizmari, fierari, lăutari. Din ţigance apoi, cocoanele îşi formau servitoare, cusătorese, spălătorese, găinărese, bucătărese şi altele. Lăutarii prin excepţiune şi pentru consideraţiunea talentului lor muzical se bucurau în genere de oarecare scutiri : plăteau o dare anuală către stăpîni şi trăiau cîştigîndu-şi pîinea, tocmiţi să cînte la cîrciume, la nunţi, la hore şi la diverse veselii. Totuşi, cînd veneau boierii la moşie, lăutarii erau datori să fie nelipsiţi la curte. Căci daca boierii erau cheflii, trebuia să veselească casa cu cîntecele lor ; cocoana dacă era tînără, trebuia s-o deştepte dimineaţa un cîntec de inimă albastră, executat numai pe o strună, după placul boierului; în unele case erau cîte două tarafuri de lăutari : unul cînta în permanenţă la masă, iar altul, cînd se căra bucatele de la cuhne, le acompania pînă la masa boierească, anunţîndu-le cu cîntece combinate după felul bucatelor mai mult sau mai puţin acre sau dulci, piperate sau sărate. Fericite timpuri ! V-aţi trecut şi v-aţi uitat ca cîntecele cele bătrîneşti ale lui Barbu Lăutarul !

VI

Într-una din veri, boierul nostru venind la moşia unde era aşezată familia tatălui vieriţei mele, a adunat toată numeroasa sa ţigănime, bărbaţi şi femei, de la prunc pînă la moşneag, ca să o confrunteze cu catagrafia cea veche, să constate numărul morţilor şi al celor adăogiţi prin naşteri.

După ce a făcut inspecţiunea minuţioasă a numeroasei sale turme, convingîndu-se că înmulţirea sa nu merge destul de răpede, a găsit cu cale ca să ia măsuri plauzibile pentru aceasta. De aceea imediat a şi decretat ca toţi băieţii de la 16 ani şi fe-

tele de la 13 în sus să se căsătorească cît mai curînd : fără a-i întreba despre consimțimîntul lor mutual, s-a și dresat o listă prin care s-a determinat care pe cine să ia și, în dumineca viitoare, preotul de la biserică, după țidula boierească (cum era legea pe atuncea) a celebrat răpede peste 50 de nunți țigănești. Nu tocmai vesele erau asemenea nunți, unii din părinții tinerilor aveau poate alte dorințe ; dar nu era iertat nimănui a arăta nemulțumire la ordinul boieresc, care trebuia numaidecît să se execute căci biciul și falanga [1] aducea la supunere pe recalcitranți.

Nu trebuie să credem, cu toate aceste, că vreun sentiment de reavoință sau de cupiditate îndemna pe boierii noștri la asemenea fapte pe cari le considerăm ca violente. Ei amîndoi, și boierul și cucoana, aveau convicțiunea că făceau o faptă umană prin aceasta. Cocoana, bunăoară, credea că cea mai frumoasă și mai binecuvîntată de Dumnezeu misiune a unei femei era aceea de a face copii ; așadar credea că cu cît va contribui a se naște mai mulți copii pe lume, cu atîta face o faptă bună. De aceea ea avea în mare stimă pe roabele cari făceau copii mulți : pe acelea care făceau șase copii le gratifica cu ajutoare anuale ; iar pe acele ce treceau peste numărul de șase, le da carte de iertare din robie. Apoi cînd i se raporta că o țigancă a născut, punea de boteza copilul cu cheltuiala ei și

[1] Falanga era un supliciu care se administra adeseori asupra țiganilor mai cu seamă. După ce se lega mînele pacientului, i se legau picioarele de un par, ale căruia extremități se ridicau în sus de doi oameni ; apoi cel însărcinat cu esecuțiunea bătea cu nuiele talpele nefericitului, dînd atîtea lovituri cîte decreta stăpînul. Bătaia aceasta se prelungea uneori pînă cădea carnea de pe tălpi și pînă ce leșina bătutul !

trimitea noului născut pînză ca să-i facă pelinci, iară mamei cîte o haină sau o vițea.

Boierul pe de altă parte, în sentimentele lui de umanitate, nu se gîndea decît la binele negrei sale turme. El avea convicțiune că emanciparea acestei rase de oameni înainte de a o prepara spre a o face să știe cum să uzeze de libertate n-ar fi decît o faptă pripită fără nici un rezultat uman. De aceea, pre cînd tinerimea entuziastă cerea ca emanciparea să se facă cît mai curînd, pentru ca să dispară rușinea ce o purta românii cu mănținerea sclaviei în secolul al 19-lea, el, ca un progresist moderat, propaga, printre rudele și amicii săi, ideea de a da țiganilor o educațiune preparatorie : a-i pune adică să învețe forțat cîte o meserie manuală, care ar fi folositoare atît lor ca să trăiască, cît și populațiunilor rurale cărora țiganii atunci le-ar fi folositori.

Asemenea idei ajunseseră a prinde rădăcină în țară. Tatăl meu, cu toată strîmtorarea de mijloace în care se afla pentru ca să poată întîmpina necesitățile a doisprezece copii ce-i dedese ursita, totuși întreținea totdeauna cîte patru-cinci băieți din țigănimea ce o avea la Iași pe lîngă diferiți meșteri, pentru ca să învețe cîte o meserie oarecare. Grație acestei inițiative, luată de bătrînii noștri încă din timpul sclaviei, s-au perpetuat în unele familii de țigani unele meserii, fără de care unanimitatea lor poate ar fi și astăzi vagabonzi, fără căpătîi, făcători de rele și pernicioși societății.

Astfel boierul nostru mai în fiecare cinci ani recruta cîte o serie de băieți, din acei cari atingeau etatea de 10—12 ani, pe cari îi trimitea la Iași la învățătură și cu încetul ajunsese a face mai la

toate moșiile sale cizmari, croitori, lăcătuși, curelari, plapomari, cu cari se înlesnea nu numai curtea boierească, dar și locuitorii.

VII

Odată — anume în care an nu ținea minte Maria — boierii noștri venind la o moșie pe care de mult nu o vizitase, a adunat țigănimea pentru ca să facă recrutațiunea de copii, după datină la fiecare cinci ani. Se alese deci o duzină și jumătate de băieți pentru meserii și o duzină de fete pentru serviciul interior al curții din Iași. Îi spălară, îi tunseră, îi pieptănară, îi îmbrăcară, sub ordinul unei jupînese din casă și după vreo trei zile îi porniră încărcați în trei care sub conducerea a doi feciori boierești, însărcinați să-i escorteze pînă la Iași.

Nu-și poate cineva închipui vaietele și bocetele sfîșiitoare ale părinților, care au avut voie a-i petrece pînă la hotarul moșiei, decît doară dacă au asistat la vreun recensiment militar pe timpul domniei lui Cuza. Oricît s-ar fi silit cineva să-i convingă că această măsură era pentru binele lor, era la neputință ca să consoleze mai ales pe mame, cari sunt atît de duioase pentru copiii lor.

Ajunși la Iași, băieții fură primiți de către vătaful de curte, carele, după ordinul boierului, pe unii îi așeză pe la diferiți maiștri pentru ca să facă din ei fierari, tîmplari, curelari, pantofari și altele ; iar pe cîțiva îi opri pentru trebuințele curții ca ajutoare la grajdi, la cuhnie, la grădină, la bufet și la altele. Fetele fură primite de jupîneasa Anghelina cămărășița, personagiu foarte important în casa marelui logofăt, cu care iarăși trebuie să facem cunoștință.

Jupîneasa Anghelina era o vicleană servitoare, care crescuse de mică în casa pășcănească ; ea purtase pe boier în brațe și pentru aceea se bucura de întreaga încredere chiar a cocoanei. Ea atuncea era ca de cincizeci de ani, văduvă, nu prea frumoasă, ciupită de vărsat și chioară de ochiul drept pe care-l pierduse într-o bătălie ce avusese cu răposatul ei soț. Singurul defect sau vițiu ce i-ar fi putut cineva imputa ar fi fost, poate, beția : căci în adevăr îi plăcea să bea, însă numai vin și numai de cel mai vechi, de Cotnari sau de Odobești. Aceasta însă o făcea cu atîta tact, încît boierii ar fi putut jura că ea nu abuzează de pimnița lor : serile, după ce se culcau toți, venea în apartamentul ei un cobzar din țiganii pășcănești, care îndulcea cheful jupînesei, întîi fiindcă și el era chior de ochiul stîng și apoi fiindcă cînta foarte frumos cîntece de inimă albastră, cîntece care o făcea să ofteze mult și să deșerte cu plăcere o ploscă care se aducea plină din pimniță în toate serile. Singura Maria, pe care vreun an de zile o culca jupîneasa în camera ei, vedea bachanalele ei, dar de frică se făcea că doarme, ghemuită într-un colț după sobă și asculta, fără a se mișca, cîntecele frumoase ale cobzarului, cari-i rămăsese așa de bine întipărite în gușa ei, încît mai tîrziu făcea admirațiunea tuturor.

Astfel, jupîneasa Anghelina trecea ca model de virtute în ochii boierilor, căci ziua ea nu da cel mai mic indice despre adorațiunea zeului Bachu. Ea se purta cu o corectitudine admirabilă. Proviziunile din pimnițe și din cămară, ce-i erau încredințate, le conserva și le distribuia după cea mai bună rînduială, fără cea mai mică risipă. Cură-

ţenia în toate părţile se esecuta cum nu se putea mai bine, sub vigilenţa unicului ochi care-l avea. Dulceţele, conservele, sosurile, şuncile, vutcele, halvalele, baclavalele, se făceau toate la timp şi de cea mai bună calitate.

Dar pre cît cocoana Profiriţa era blîndă şi bună, pre atîta jupîneasa Anghelina era cumplită. De aceea ea se considera ca varga lui Dumnezeu pentru turma ce-i era încredinţată spre administrare. Bietele ţigăncuşe ce erau sub ordinele ei tremurau cînd o vedeau ; pentru cea mai mică greşeală ea le dezmierda cu sfînta Ana ; aşa numea ea un şireag de mătănii înşirat pe o strună de vioară groasă, care-i servea şi ca ocupaţiune de petrecere şi ca instrument de corecţiune. În aşa rol, erau teribile mătăniele jupînesei Anghelinei : cînd le repezea peste corpul vreunei culpabile, lăsau urme care se cunoşteau şi peste o lună, cauzînd dureri simţitoare, urmate de plînsete şi vaiete care cu greu se puteau întrerupe sau stîmpăra.

Dar oricît de repeţite şi de răpezite era exerciţiile sfintei Anei, din nefericire nu putea ajunge la auzul bunilor stăpîni ai bietelor roabe care-şi purtau lanţurile sub teribila jupîneasă ; căci aceasta aşa de bine ştiuse a căpăta confidenţa lor şi a organiza încunjurul lor, încît nu puteau să afle nimica de toate acestea ; ci, din contra, credeau că jupîneasa Anghelina le trata ca o mumă blîndă şi generoasă. Cînd cocoana Profiriţa auzea că vreo fată a pierit, îi spunea că a scos-o din minţi vreun crai de mahalale, cînd auzea că vreuna s-a spînzurat sau s-a aruncat în puţ, îi spunea că a mîncat mătrăgună şi a înnebunit. Şi nu e nici de o mirare daca credea biata cocoană Profira, care avea o inimă atît de duioasă şi un suflet atît de creştinesc : nu vedem oare în toate zilele petrecîndu-se grozăviile cele mai mari şi făcîndu-se abuzurile cele mai revoltătoare din partea funcţionarilor celor mici, pre cînd superiorii lor îi cred îngerii lui Dumnezeu ?

Sosirea caravanei de fete umplu de bucurie pe jupîneasa Anghelina, fiindcă poşidicul pus sub ordinele ei se cam împuţinase din diferite împrejurări şi din cauza aceasta nu se puteau esecuta cu destulă punctualitate lucrările multiple ale curţii. Deci îndată ce le primi, mai întîi le puse să se spele şi să se primenească şi apoi să le iniţieze în ocupaţiunile diverse ale serviciului ; iar într-o cameră mare în care era un pat lung şi lat aşternut cu rogojine, a destinat culcuşurile lor, aşezîndu-se noaptea una lîngă alta ca sardelele.

Între aceste fete a fost şi Maria, viitoarea mea vieriţă. Părinţii săi, cînd s-a despărţit de ea, au arătat mai puţină durere decît alţii, fiindcă din tinereţele lor au fost în serviciul intim al curţii, tatăl ca potcovar, iar muma ca spălătoreasă ; şi astfel cunoşteau caracterul generos al stăpînilor, încît prevedeau bine, iar nu rău pentru fata lor. Maria împlinise atunci douăsprezece primăveri şi intrase în a treisprezecea ; dar după prematura sa dezvoltare, jupîneasa Anghelina îi da cincisprezece ani şi, îndată ce a văzut-o, a chibzuit că ar fi cu deosebire bună şi capabilă pentru serviciul buduarului cocoanei. De aceea a şi deosebit-o de celelalte fete, punînd-o să doarmă chiar în camera sa şi începînd a o iniţia în amănuntele serviciului, aşa ca să fie perfect instruită pînă la întoarcerea cocoanei de la ţară. Alegerea aceasta a făcut-o mai ales în consideraţiunea fizicului fetei, ca una ce ştia că stăpînă-sa ţinea foarte mult să aibă o cameristă cît se poate mai frumoasă. Maria în adevăr, mai mult decît toate celelalte fete răspundea la condiţiunile

cerute ; căci pe lîngă o figură cu trăsuri de o frumuseţe perfectă avea şi o deşteptăciune admirabilă : esecuta cu punctualitate orice i se ordona, nu aştepta ca să i se repete niciodată datoriile ei, era laborioasă şi neobosită, curată şi veselă, aşa că jupîneasa Anghelina era desperată că nu găseşte motive ca măcar o dată s-o pună sub dezmierdările sfintei Anei ; şi ca să-şi potolească pofta ce avea pentru exerciţiul acesta, poftă foarte legitimă mai ales cînd era escitată de libaţiuni copioase, îşi revărsa avînturile pe spinările celorlalte fete, vinovate sau nevinovate.

VIII

Pe timpul acela mai toate damele casnice — sau gospodine bune cum se zicea în Moldova — aveau în casele lor ateliere de lucrări de mînă servite în genere de fetele de ţigani, dintre cari adesea se distingeau foarte îndemînatice uvriere. În acele ateliere se fabricau nu numai scoarţe şi covoare de toată frumuseţea, dar se esecutau şi broderii de tot felul ; căci pe atuncea era moda ca toată rufăria în genere, precum cearşafuri, perdele, cămeşi, pantaloni, fuste, şervete, prosoape, feţe de perine sau de mese să fie pe margini garnisite cu cusături mai mult sau mai puţin fine. Asemenea lucrări negăsindu-se gata ca acuma la prăvălii, cocoanele le făceau în casă cu mîinile lor proprii sau cu ale roabelor lor ; de aceea prepararea trusoului unei domnişoare cerea adesea muncă de doi şi trei ani. Apoi moda cerînd ca mai toată rufăria să fie ieşită din industria casnică, cocoanele şi fetele se întreceau care de care să ţeasă prosoape, şervete, feţe de mese şi altele, cît se poate mai fine, iar acele ce

se serveau cu pînzeturi de fabrici străine se considerau ca leneşe şi ignorante.

Cocoana Profiriţa avea o manie pentru dezvoltarea şi perfecţionarea industriei casnice. Trei-patru camere din casa sa erau ocupate cu stative (războaie) de ţesut şi cu gherghefuri de toate dimensiunile, la cari se aplicau 15—20 fete sub conducerea unei meştere jupînese sau cocoane de mîna a treia sau a patra. Ea nu făcea un comerţ din produsele atelierelor sale : singura ei plăcere era ca să ştie că ca la dînsa nu se mai lucrează în altă casă ; iar de lucrurile frumoase care le făcea se bucurau mai mult nepoatele şi strănepoatele ei, cari preferau să-şi întrebuinţeze timpul cu clavirul şi cu franţuzeasca decît cu războiul şi cu gherghefui. Deci cînd se afla în Iaşi, petrecerea ei de predilecţiune era atelierele sale : de dimineaţă pînă seara sta împrejurul fetelor şi al femeilor ce lucrau, observînd progresul celor începătoare, conducînd pe cele mai deştepte, îndemnînd, sfătuind, mustrînd pe cele stîngace, lăudînd pe cele iscusite, mai mult ca o mamă decît ca stăpînă ; iar cînd în zile de lucru îi veneau dame la vizită, ea le primea în mijlocul stativelor şi se mîndrea a le arăta ce poate produce stăruinţa şi voinţa ; îşi făcea iluziuni buna femeie că exemplul ei va produce o emulaţiune în clasa cocoanelor mari, convinsă că aceasta e adevărata misiune a femeiei : să lucreze, să muncească, să producă, iar nu mereu să consume şi să risipească.

În doi ani fata potcovarului Cracău făcuse aşa de mari progrese în lucrările atelierului, încît ajunsese favorita cocoanei Profiriţei : aceasta nu numai că o arăta cu mîndrie către toate cocoanele ce o vizitau, dar o îmbuiba cu daruri şi cu generozităţi şi o tracta cu o adevărată afecţiune maternă.

Maria ajunsese camerista ei predilectă şi confidenta cea mai intimă ; ei îi încredința garderoba, sculele şi tot ce avea mai scump, fiindcă după mai multe încercări s-a fost asigurat că era fată onestă şi că merita încrederea ei. Şi cum s-ar fi putut ca cocoana Profirița să nu aprecieze atîtea alte calități cari distingeau pe fata potcovarului ? Maria avea talentele mai multor artiste : cu o dexteritate surprinzătoare ea imita orice lucru vedea cu ochii ; fără să o fi învățat nimeni, spăla, călca şi cîrpea dantelele ca o danteleră ; ajusta şi cosea hainele ca o cusătoreasă ; făcea gătelele de cap după modeluri ca o modistă ; făcea zulufii şi coafura cocoanei ca o artistă consomată (lucru foarte prețios pe atuncea, cînd frizeri nu erau în țară şi cînd zulufii erau la modă). Afară de aceste, Maria avea darul muzical foarte pronunțat : avea nu numai voce admirabilă, dar chiar pasiune ; de o lovea jalea după părinți, cînta de jale de făcea pe toți să plîngă ; de avea momente de mulțămire, cînta arii de hori vesele, de rîdeau toți cîți o ascultau ; apoi, cu memoria ei prodigioasă, învăța uşor orice arie, orice versuri auzea. Cînd fetele din ateliere se lăsa la certe şi la gîlceve de nu le putea nime să le facă a tăcea, Maria intona cîte un cîntec care le făcea pe toate să caşte gura şi să-şi uite necazurile. Accentele cîntecelor ei adeseori ajungeau şi pînă la auzul cocoanei Profiriței ; aceasta însă, cu toată seriozitatea şi gravitatea ei, se simțea răpită şi, departe de a o mustra, îi arăta mulțămire şi o lăuda. Nu numai atîta, dar după aceasta a început să se laude către toate rudele şi cunoştințele că are o cîntăreață minunată. Mai tîrziu a început a o aduce în salon serile cînd avea lume şi o punea să cînte. Şi cînta Maria aşa de frumos, încît părea că nu mai încape vocea ei

în salon ; iar cînd intona arii de jale, multe din auzitoare, cari poate aveau un dor la inimă, îşi aduceau batistele la ochi ca să-şi şteargă lacrimele ce nu le puteau împiedica de a curge. Mai tare decît toți însă se entusiasmau doi tineri, nepoți ai cocoanei Profiriței, cari păreau că vor s-o soarbă cu lingura, dupe cum se zice. Aceştia contribuiau a face seratele de sintrofie mai dese, pentru ca să poată asculta cîntările Mariei, cari din ce în ce păreau a plăcea mai mult, totodată ca să poată admira frumusețile țigancei, cari din ce în ce se arătau mai încîntătoare şi mai amețitoare.

Aici este locul şi timpul să mai vorbesc despre un curios tabiet ce avea cocoana Profirița ; şi să nu se pară nici curios nici exagerat ceea ce voi spune, fiindcă era adevărat. Boierii şi cocoanele noastre vechi aveau nişte datine şi deprinderi cari astăzi s-ar părea ridicole, dar pe atunci erau foarte comune. Astăzi, de exemplu, ştim să facem ca în sofragerie, sau în camera de culcare, să nu ne supere muştele : sau punem ochiuri de sîrmă la ferestre, sau tragem transparentele. Pe atuncea nu-şi bătea nimeni capul cu asemine procedimente : ci se aducea patru-cinci fete sau băieți de țigani cu apărători, şi muştele erau puse în neputință de a ne supăra. Între asemine obiceiuri cari astăzi prin Orient şi prin Rusia au mai rămas, era şi frecatul picioarelor : boieri, cocoane, chiar vlădici şi mitropoliți nu puteau adormi pînă nu le dezmierda cineva epiderma de la picioare, cu uşoare frecături.

Nu se va părea, prin urmare, ca ceva escentric daca voi spune că şi boierii Păşcăneşti aveau tabietul acesta. După mai multe încercări, cocoana Profirița găsi că şi în serviţul acesta Maria escela : şi în adevăr curățenia ei, mînele ei grăsulie

și moi, adresa și delicateța cu care știa ea să atingă vinișoarele și fibrele picioarelor, produceau cocoanei niște sensațiuni de plăcere care o aduceau într-o adevărată stare de beatitudine; iar după ce, în delirul mulțămirei, cocoana adormea, frumoasa fată se strecura ușurel pe vîrfurile degetelor și se ducea în dormitoriul ei.

IX

Boierul Pășcanu, care și el avea acest tabiet, auzind laudele esaltate care le prodiga soția sa Mariei pentru arta masagiului, a avut curiozitate să vază și el daca lucrul e adevărat. De aceea, nu știu cum se făcu că Maria se deprinsese ca, după ce adormea pe cocoana, trecea în apartamentul boierului. Acesta, după cîteva ședințe, se convinse că fata esercita masagiul în adevăr cu mare meșteșug: cu diferința aceea că, în loc să adoarmă ca cocoana, se lăsa în visările cele mai fermecătoare: ochii lui, în loc să se închidă, se fixau asupra sînului și a formelor frumoase ale corpului fetei; gura lui, în loc să-i ordone a înceta cu gîdilitura, o îndemna mereu să-i spuie la povești; buzele lui, în loc să caute a se potoli cu un pahar de apă la sete, năzuiau până la bujorii ce străluceau pe obrajii Mariei. Era, ce e dreptul, și diabolică tentațiune fata aceasta: acum nu mai era copilă, căci trecuse patru-cinci ani de cînd se făcuse curteancă și era frumoasă ca ruptă din soare; și boierul Pășcanu, deși era acum om de 40 de ani trecuți, deși era mîndru ca un adevărat aristocrat, deși pentru nobila sa consoartă care împlinise cincizeci de toamne avea o perfectă stimă și considerațiune, totuși nu putea să stea nesimțitoriu lîngă o creatură așa de perfectă, care după legi era proprietatea sa și de care era în drept să se bucure în orice mod, în orice timp, în orice caz. Biata Maria, pe lîngă sentimentul datoriei care știa că-i impunea condițiunea sa de sclavă, simți cu încetul nascîndu-se în inima ei și un alt sentiment, care la început nu și-l putea esplica, dar pe care în cele din urmă l-a putut numi amoriu, fiindcă acesta era primul bărbat care se apropiase de ea și care îi spunea c-o iubește. Așa e natura umană!

X

Acum de vreo doi ani romanțul se răsfira în modul cel mai natural. Boierul, în orele sale de distracțiune, sorbea din cupa plăcerei fără nici o grijă sau turburare; iar sclava sa, în esaltațiunea ei juvenilă, nu cugeta decît cum să-l mulțămească mai bine și să-i arate dragostea sa, mai respectuoasă și mai vie.

Cocoana Profirița nu știa, nu simțea nimica. Dar în cele din urmă, observînd că talia cameristei sale din ce în ce lua proporțiuni de îngrășare, pre cînd figura ei strălucitoare de fericire o arăta în toate zilele mai frumoasă, înțelese că ea își pierduse inocența. Nu voi însă să o întrebe pe ea de-a dreptul. În cazuri de așa natură, care deseori se întîmpla în casa ei unde totdeauna mișunau cîte 10—15 fete și cîte tot atîția băieți, ea avea de regulă că pe amanți îndată îi cununa și-i trimitea la țară. Deci, voind să știe pe complicele Mariei, chemă pe jupîneasa cămărășița.

— Bine, Anghelino, Maria s-a făcut de măritat și tu nu-mi spui?

— Mă iertaţi, coconiţă, dar nu i-am băgat de seamă.

— Dar cu cine trăieşte ea ?

— Nu ştiu ; n-am simţit, nici n-am văzut pe nimeni rotindu-se împrejurul ei. O văd prea mîndră şi nu cred să se fi dat în dragoste cu cei de prin curte.

— Nu crezi... Ce va să zică asta ? Doar n-o fi venit duhul sfînt şi pe la ea. Pune-te numaidecît să-mi afli.

— Ea nu se duce pe nicăiri. Din curte nu iese. Din camera ei, nu vine decît la d-voastră, ziua cînd vă piaptănă şi serile cînd vă freacă pe picioare. Eu cred că d-voastră mai bine aţi putea-o iscodi.

— Nu-mi vine mie să stau de vorbă cu ţigancele, nu mă cunoşti ? Asta e treaba ta.

— Daca voiţi, eu v-aş spune, dar...

— Dar, ce ? Spune daca ştii ceva.

— Daca-mi cereţi cu atîta stăruinţă, vă mărturisesc că ştiu ceva. Eu mai demult am simţit pe Maria în stare de îngreunare şi am făcut-o să mi se spoveduiască şi de ! Mi-a spus un nume care nu-mi vine... şi nu ştiu de trebui să vi-l spun... Mă tem să nu vă turburaţi.

— Dupe vorbele astea, înţeleg ceva. Maria se vede că vizitează ietacul boierului... nu-i aşa ?

— Cam aşa spune ea... Acuma dumneavoastră puteţi chibzui ce e de făcut.

— Bine... Dar ascultă : să rămîie lucrul ştiut numai de noi. Aşa poate să fie : o cred, fiindcă e şi frumoasă, bat-o Dumnezeu ! Ce e dreptul a putut să cadă în ispită bietul Dumitrachi. Dar nu mă supăr : toţi bărbaţii cad în păcate de aceste, dar mai ales boierii cărora noi cocoanele, ca nişte proaste, le aducem pe sub nas fete aşa de frumoase.

— Aţi face bine ca pe toate astea mai frumuşele să le daţi dracului afară din casă.

— Ba nu, Anghelino, nu ! Astea nu strică casa. E pericol atuncea cînd bărbatul se încurcă pe afară cu nemţoaicele sau unguroaicele cari le storc pungele, cu cocoane de ale noastre, care-i silesc să se despartă, ca să le ia pe ele. Dar nişte biete roabe... Eh ! plăceri trecătoare, ca nişte stele sclipitoare !

XI

Peste patru-cinci zile, pre cînd boierul Păşcanu se afla în valurile unui proces la Divanul domnesc, cocoana Profiriţa, pretextînd că are afaceri urgente la moşie, a plecat la ţară cu butca cu patru cai, cu Mihai, vizitiul ei cel bătrîn, luînd şi pe Maria, care totdeauna o însoţea de cînd o făcuse cameristă. Calea n-a fost lungă, căci moşia sa pe valea Jijiei nu era mai departe de două poste.

A doua zi dimineaţă, fiind duminecă, cocoana, dupe ce-şi făcu toaleta, plecă la biserică, zicînd Mariei ca să se îmbrace şi ea cu rochia cea mai bună, ca în zi de serbătoare. După ce ascultă sînta leturghie şi se închină pe la icoane, cînd luă anaforă, depunînd un irmilic de argint pe discul de lîngă iconostas, zise şoptind preotului ca să fie gata a cununa o păreche de ţigani după ieşirea din biserică.

După ce se întoarse acasă, însoţită de familia unui boiernaş vecin care venise să-i facă o vizită respectuoasă, după ce se luă dulceaţa şi cafeaua ca de obicei, cocoana chemă pe vătaful care îngrijea moşia şi-i spuse ca să-şi ia femeia şi să

meargă el însuși să cunune pe Maria. Apoi, chemînd-o și pe aceasta, după ce-i esamină toaleta, îi recomandă să mai pună niște flori la cap : se dezbrăcă de scurteica sa de samur, zise țigancei s-o îmbrace, își scoase mănușile din mîni, ordonîndu-i ca să le pună ea ; apoi îi declară că este mireasă și să se ducă îndată la biserică ca să se cunune. Uimirea bietei fete nu ținu decît un minut : ar fi voit poate să vorbească sau să întrebe : de ce ? cum ? cu cine ? dar limba i se prinse de rușine în prezența musafirilor cari asistau la o aseminea comedie și plecă, înecîndu-și lacrimele, urmată de vătaf, care ca un călău o ducea dendărept. Coborînd scările, cu fruntea aprinsă de rușine și cu mintea frămîntată de gînduri, ea în această situațiune vedea începutul torturelor care, ca sclavă, trebuia să le îndure pentru păcatul în care căzuse, de a se da în dragoste cu soțul stăpînei sale. În capul de jos al scării Maria simți că picioarele n-o mai țin : se lăsă jos, ceru să-i dea apă. După ce dete curs lacrimelor sale, simți puterile revenindu-i ; atunci se sculă plină de resignațiune ca o martiră și, întorcîndu-se către vătaf :

— Să mergem ! zise ea. Dar care-mi este mirele ?

— Iată-l ! răspunse vătaful, arătîndu-i pe Mihai vizitiul, care venea despre grajd către dînsa.

— Moș Mihai ?... Mulțumesc lui Dumnezeu ! zise ea, făcîndu-și cruce și alergînd spre el cu un fel de bucurie prefăcută.

Pînă în momentul acela Maria se temea, crezînd că va fi măritată cu vreun țigan de acolo și va fi relegată a trăi departe de omul pe care-l iubea. Cînd văzu însă că era destinată să fie soția

vizitiului, care locuia la Iași, se consolă puțin și primi cu resignațiune partea ce i se făcea.

Mihai vizitiul era în etate de peste șasezeci ani. El mai fusese de două ori însurat ; de vreo zece ani era văduv — căci ambele lui soții muriseră — și nu-i mai fulgera prin minte ca să se mai însoare. Cucoana Profirița, înainte de a intra în biserică, trecînd pe lîngă grajd, îl chemase și-i spusese că a hotărît să-l însoare. El voi să cîrtească, să se roage ca să scape de aseminea rușine ; dar cucoana nici nu-l îngădui să-și isprăvească ieremiadele și-i spuse cu ton decisiv că trebuie să facă ceea ce-i poruncește și că lucrul va fi pentru binele lui. De aceea, ca unul care văzuse multe căsătorii făcute așa din caprițiul boierilor, nu mai ripostă, ci, resignat în soarta sa, își făcuse toaleta de mire : se îmbrăcase cu hainele cele mai bune ; își pusese chiar flori la pălărie și, cu surîsul pe buze, merse înaintea miresei care venea.

— Iac-așa, Mario ! Nici tu, nici eu, ieri cînd veneam, nu gîndeam c-o să ne luăm. Nu-i așa ? Ce mai nevestică o să am ! Or să crape flăcăii de ciudă !

În dreptul porții, un taraf de lăutari intona cîntecul de nuntă, care, ca o trîmbiță de chemare, adună într-un moment toată țigănimea și mai tot satul.

Cununia se făcu în biserică. Apoi nunta întorcîndu-se în curte se făcu o horă mare, înveselită cu cîteva vedre de vin scoase din pivnița boierească. Iar a doua zi cucoana Profirița, întumîndu-se la Iași, aduse pe Maria cu titlu de femeia lui Mihai vizitiul, spuindu-i pe drum că, deoa-

rece s-a măritat, nu va mai putea fi cameristă, ci va fi însărcinată cu privegherea spălătoriei și cu călcatul broderiilor și al dantelelor.

XII

S-a cam supărat coconul Dumitrachi Pașcanu pe procedura cucoanei Profiriței, dar ca unul care se știa cu musca pe căciulă, nu cuteză să zică nimica, mai ales că cucoana se conformase cu o regulă de mai înainte stabilită cu nobilul ei soț, adecă de a mărita imediat pe fetele care ar veni în pozițiune interesantă, pentru ca să nu se facă vorbă în tîrg că în casa lor se nasc copii bastarzi, fie chiar țigani.

Maria, după ordinul cucoanei, se mută în camera de lîngă grajd, destinată vizitiului. Bătrînul ei bărbat, pe care ea n-a voit să-l sufere ca s-o atingă cîtuși de puțin, fără a face nici o pretențiune, nici o reclamațiune, s-a retras în fundul grajdului, unde și-a improvizat un pat alături cu ieslele. El nu vedea pe Maria decît atuncea cînd ea îl chema ca să-i aducă apă, lemne și alte lucruri de care avea nevoie, sau la ora mîncării pe care o luau la aceeași masă împreună. În apropierea iernei, bătrînul Mihai, lovit de un junghi căpătat din răceală, într-o dimineață fu găsit mort în culcușul său. Dar pre cînd moartea lui împuțina numărul sclavilor marelui logofăt Pașcanu, Maria corobora la echilibrarea lui, prin nașterea unui alt sclav, voinic și frumos, care, după ce s-a botezat, s-a înregistrat în codica robilor cu numele de Dincă al lui Mihai.

Pre cînd Maria trecea prin fazele aceste, funcțiunile ei de onoare fură ocupate de alte fete, care

mai mult sau mai puțin se deprinseseră a face serviciul în ietacul cucoanei ; iar pentru picioarele boierului și ale cucoanei se găsiră alte brațe de fete frumoase, care s-au esercitat spre a le satisface plăcerea după pofta inimei. Cuconul Dumitrachi mai că uitase pe frumoasa sa favorită ; iar cucoana Profirița, deși acum o cam degradase, făcînd-o din cameristă spălătoreasă, totuși nu uitase serviciile ce-i făcuse și adeseori îi trimitea tain din resturile de la masa boierească și chiar bacșișuri generoase.

Maria, care știa din tradițiune că mizeria, privațiunea și suferințele numai pentru țigani le-a făcut Dumnezeu, comparîndu-se pe sine cu alții, recunoștea că nu se afla pe cea din urmă treaptă a ticăloșiei. Cu toate greșelile ce simțea ea că făcuse, totuși vedea că se bucură de mila stăpînilor ei, pentru care nu știa cum să mulțămească lui Dumnezeu. Adeseori simțea că i se strînge inima de o durere, pe care n-o putea bine înțelege. Ea iubea încă și iubea cu o speranță nebună, pe primul și unicul bărbat pe al cărui umăr rezemase fruntea sa visătoare. Ea vedea bine că împrejurările îi ordona să renunțe pentru totdauna la un om care nu era nici de clasa, nici de rasa ei ; dar uitîndu-se în oglindă și văzînd frumusețea ei necomparabilă, nu putea a nu-și înălța iluziunile și a nu crede încă că Dumnezeu a făcut-o pentru o soartă mai bună.

Dar cînd simțirile inimei o frămîntau mai tare, ea alerga la singurul mijloc care i-l dăruise natura spre a-și găsi o mîngîiere. Cînta și cînta Maria cu așa foc, încît nu putea să fie om care să o audă și să nu lăcrimeze. În mijlocul ocupațiunilor sale de spălătoreasă și călcătoreasă, mai ales cînd era singură, vocea puternică și melo-

dioasă a Mariei părea că spărgea zidurile și bolțile curții boierești, de se auzea pînă în cabinetele boierilor ; și era atît de dulce, atît de plăcută cîntarea Mariei, încît nimenea nu cuteza să o cheme la tăcere ; ba chiar cucoana Profirița, ascultînd-o, cădea în extaz.

Într-o zi, marele logofăt, vizitîndu-și acaretele, după ce a ieșit din grajd, a intrat și în camera Mariei, însoțit de vătaful de curte. Ea își alăpta copilul. Era mai frumoasă decît totdauna. Se uită lung la ea fără să-i vorbească nimica. Apoi ieși, aruncîndu-i o pungă cu bani. După o oră vătaful veni la ea și-i dete cartea de iertare, pe care i-o ceti. Maria plînse și se rugă de vătaf să nu spuie nimărui despre aceasta, căci ea nu va părăsi curtea decît atuncea cînd vor goni-o. Vătaful, care era un foarte bun bătrîn, care se vede că avea cunoștință de aventura cea mare a Mariei, despre care credea că nu trebuia să fie divulgată, îi promise a păstra secretul.

Cucoana Profirița, după ce s-a încredințat că boierul n-a avut o slăbiciune serioasă pentru Maria, că era tot atît de indiferent pentru ea cît și pentru celelalte roabe care-l frecau pe picioare, veni la alte sentimente pentru ea : o înălță iarăși la rang, făcînd-o vătășiță peste fetele care lucrau la gherghefuri și la scoarțe, fiindcă după mai multe cercări nu putuse găsi altă femeie mai meșteră pentru aseminea ocupațiune. Întîmplîndu-se apoi ca camerista ce-și formase după Maria să se facă de măritat și să o trimită la casa ei, mai dete Mariei și această sarcină suplimentară, fiindcă la nici una din fetele ce mai avea în casă nu găsise abilitatea în facerea zulufilor, lucru foarte important pentru ea.

XIII

Slăbiciunea cucoanei Profiriței pentru roaba sa merse mai departe. Avînd ocaziune de a vedea pe copilul ei totdauna cînd se ducea în atelierul de lucru, simți mai întîi un fel de milă pentru el : îi dedea mai totdauna cîte ceva bun de mîncare, preveghea îmbrăcămintea și curățenia lui ; apoi în toate zilele recomanda inteligentei sale mume cele mai bune principii de creștere, principii pe care ea le observa cu rigoare ; așa că Dincă nu știa ce e furtișagul, minciuna, sau alte apucături rele, comune în educațiunea și deprinderile vieții țigănești. Afară de acestea, cucoana știu să esalteze chiar în inima ei sentimentele nobile de mumă ; așa că Maria nu mai cugeta la nici o plăcere, la nici o fericire, la nici o afecțiune alta decît la copilașul ei.

Cu cît creștea Dincă mai răpede, cu atîta se făcea mai durduliu, mai frumos și mai drăgălaș ; cu atît și simpatiile cucoanei Profirița creșteau pentru el. Cînd se făcu de zece ani, Dincă știa și carte. Paracliserul de la biserica Sîntului Nicolae cel Sărac, plătit de cucoana, venea și-i da lecțiuni : băiatul, cu minte și aplicativ, în curînd ajunse să citească binișor pe orice carte, pe orice scrisoare, ba chiar scria destul de bine, după vîrsta lui.

În paralel cu cartea, Dincă învăța și slugăria. De la etatea de 12 ani îmbrăcînd livreaua, era aplicat, după ordinele cucoanei, la diferite serviciuri domestice. Adesea chiar se mîndrea cucoana Profirița cînd se ducea la biserică, la vizite sau la preumblare : nici o altă cucoană în Iași nu avea un *groom* mai frumușel, mai gingaș, mai deștept și mai drăgălaș. Cînd ajunse la etatea de

șasesprezece ani, Dincă se făcuse un sofragiu consomat, capabil să concure chiar cu sofragiii nemți sau leși, cari erau prin Iași, și să dirigeze serviciul chiar la o masă domnească. De aceea și cucoana Profirița îl culmina cu favorile : haine bune, leafă, bacșișuri, de toate avea cu îndestulare. Iar cînd Dincă ieșea singur la preumblare și mai ales cînd se ducea și cu birja la Copou, mulți îl luau de un cuconaș elegant ; ba încă cucoanele cele de mîna a doua și a treia se făceau luntre[1] și punte ca să-i afle numele și să-i facă cunoștința și cine știe cîte cuceriri nobile nu a făcut robul fericit al casei pășcănești !

XIV

Minutele ca orele, zilele ca săptămînele, lunele ca anii, trec, trec, trec și să strecoară, tîrînd după ele primăveri și ierne, scuturînd mereu frunzele arborilor și ale plantelor, răsfirînd pe nesimțite viața muritorului care se crede rege al creațiunii. Omul cît de bun, cît de rău, cît de avut, cît de sărac, cît de uman, cît de cumplit, nu poate scăpa de coasa neîndurată a Morții. De aceea și logofătul Dumitrachi Pașcanu, care era bunătatea personificată, unul din cei mai fruntași boieri ai țărei, unul din cei mai onești patrioți, deși trăia cu biserica mai bine decît un hagiu [2], deși era un generos împărțitor de pomene la săraci și prin urmare ar fi avut dreptul a spera de la Dumnezeul îndurărilor chiar viața lungă a lui Matusalem — cu toate acestea, într-o dimineață, după o scurtă

[1] In original : *munte* (n. ed.).

[2] Hagiu se numește în orient cel ce se duce pentru devoțiune ca să se închine la locurile sînte : la Ierusalim, Sinai, Athos, Meca și altele.

zăcere, fără permisiunea medicilor cari afirmau că nu va muri nici peste 40 de ani, a răposat ca un bun creștin, înainte de a ajunge nici măcar la șasezeci de ani de viață !

Plînsu-l-a cocoana Profirița, Dumnezeu să-l ierte ! Plînsu-l-au toți servitorii și sclavii, pentru cari fusese atît de bun ; plînsu-l-au calicii și cerșitorii, pentru cari fusese atît de generos ; dar biata Maria l-a plîns mai mult decît toți, văzînd mai ales că, cu stingerea omului căruia-i închinase comorile inimei sale, vedea că se stinge și speranța ei pentru liberarea fiiului ei, fără de care se simțea legată ca cu un lanț de vechea ei sclavie.

XV

Să lăsăm acuma pe Maria, pentru ca să urmărim viața fiiului ei, care, după cum văzurăm, se făcuse servitorul predilect al cocoanei Profiriței.

După ce a îndeplinit cu atențiune toate grijile sufletului răposatului ei soț, făcînd cu prodigalitate parastasele, colivele și pomenele cerute de rînduiala popilor, după ce i-a pus și o lespede frumoasă pe mormînt, cu o inscripțiune daurită, după ce și-a împlinit anul de doliu, cocoana Profirița, deși se afla în drept ca să lepede hainele de doliu, totuși, îngrijită ca nu cumva să dea cuvînt lumii să zică că prea curînd s-a consolat, s-a decis să facă aceasta afară din țară. De aceea mai întîi ea și-a dat moșiile în arendă, ca să scape de tracaseriile esploatațiunii, pentru care nu prea au aptitudine femeile. Atuncea, văzînd că are un venit mai mare decît se aștepta, își făcu planul ca să se așeze pentru cîțiva ani la Paris. Aceasta era un vis pe

care-l avea din tinerețe și pe care venerabilul său soț nu voise să i-l satisfacă, fiindcă răposatul, neștiind nici o limbă străină — decît doară greceasca, care nu-i putea servi în Occident — nu voia să călătorească pe la Viena sau Paris, de teamă să nu rîză nemții sau francezii de el.

Curioasă și vanitoasă cum era, cocoana Profirița voi să facă călătoria aceasta ca cocoană mare. Deci alegînd pe cel mai voinic din surugiii săi, un țigan tînăr și deștept, și acesta alegînd șase postalioni din douăzeci și patru cari-i avea în grajdurile boierești, cu carîta cea mai nouă și mai bună și cu Dincă pe capră, într-o bună dimineață din luna lui iulie 1851, cocoana noastră ieși din Iași și apucă calea spre frontiera Mihăilenilor, iar de acolo înainte prin Bucovina, Galiția și Germania, în direcțiunea Parisului. Călătorind numai cîte patru ore pe zi, oprindu-se la otelurile sau burgadele pe unde trebuia să odihnească bine caii sau să petreacă noaptea, fără a-și sminti orele pentru dejun sau pentru prînz, fără a se priva sau a se incomoda de ceva, după patruzeci și cinci de zile, originalul echipagiu al cocoanei moldovence făcu intrarea sa triumfală în Paris. Pocnetele repetate și țipetele originale ale lui Ion surugiu stîrniră toți cînii din suburbii ; iar cînd au intrat în stradele principale, o escortă numeroasă de ștrengari se făcuse împrejurul trăsurii, imitînd ruladele surugiului și urînd buna-sosire a cocoanei, care saluta în dreapta și în stînga, luînd aceasta ca o manifestațiune de onoare ce i se făcea.

A doua zi mai multe ziare pariziene, în rubrica faptelor diverse, amuzară pe lectori cu narațiunea intrării cocoanei moldovence la Paris ; iar peste două-trei zile, alte ziare, la pagina a 4-a, anunțară

vînzarea originalului ei echipagiu. Un gentlemen englez, care văzuse echipagiul, se prezentă ca amatoriu să-l cumpere. Tocmeala nu fuse lungă, căci cocoana nu ceruse mult și apoi englezul era foarte avut ; dar cocoana voia să vînză și pe țigan, ca să nu facă cheltuială cu înapoierea lui în țară și pentru acesta cerea un preț echivalent cu al unui cal. Englezul ezita de a cumpăra om, fiindcă era antisclavagist : voia să dea prețul ce i se cerea, dar nu voia să ia pe rob ; cocoana însă ținea una și bună, că nu vinde caii fără surugiu. În fine englezul primi ; dar după ce ținu pe surugiu vreo lună ca să dea lecțiuni de echitațiune unui vizitiu al său, îl trămise cu cheltuiala sa prin Marsilia la Galați, cu o lungă carte de iertare și cu cîteva lire sterlinge bacșiș.

XVI

O paranteză. Amănuntele ce urmează le am culese și notate chiar din scrisorile ce adresa Dincă mumei sale, din Paris. În toate săptămînele ea venea de la viie, se ducea la curtea Pășcanului și, cînd găsea o scrisoare de la fiiul ei, alerga răpede la mine ca să i-o cetesc. Simțeam și eu o plăcere întru aceasta. Stilul epistolar al lui Dincă, la început simplu și prostălan, dintr-o lună într-alta căpăta o înflorire progresivă, amăsurat cu cunoștințele ce le culegea și, fără a afecta vreo pretențiune de cultură, se făcea din ce în ce mai plăcut. Scrisorile lui, de le-aș fi putut păstra, sunt convins că aș fi publicat o foarte interesantă colecțiune ; dar mi-a fost peste putință, căci duioasa lui mumă, după ce i le citeam, le lua îndată, le săruta, le băga în sîn

şi noaptea le punea sub căpătîiul ei, închipuindu-şi că adoarme lîngă sufletul copilului ei iubit.

După şedere de cîteva zile în otel, cocoana Profiriţa s-a mutat într-un apartament somptuos în Rue de la Paix. Acolo Dincă, care acuma făcea serviciul de lacheu, avu o cameră comodă şi bine luminată, alături cu camera de mîncare. Din primele zile, cocoana i-a ordonat să se apuce să înveţe franţuzeşte, pentru care să-şi caute un profesor. El aflînd că în cartierul latin sunt mai mulţi studenţi români, se duse şi găsi pe unul care se prinse a-i da lecţiuni cu o bună plată din punga cocoanei. Se mai ajuta la aceasta şi de colegialitatea subretelor, care mai ţinea cocoana pentru grija apartamentului şi a buduarului ei.

Ocupaţiunea lui nu era prea copioasă : făcea mici comisiuni cîteodată, însoţea pe cocoană la preumblare sau la vizite, îi căra bucatele de la restaurantul unde era abonată ; iar cea mai mare parte de timp ce-i rămînea disponibilă o întrebuinţa spre a face studii şi escursiuni instructive. Dascălul său de limba franceză, pe lîngă lecţiunile de gramatică ce i le da, îl punea totodată în curent şi cu toate focularele de lumină cari erau în Paris ; îl purta în toate părţile, arătîndu-i muzeele, monumentele, grădinele, palaturile, bibliotecile, pinacotecele, şcoalele, teatrele şi făcînd ca să profite nu numai ochii, dar şi inteligenţa lui din vederea acelor minuni cari le admiră şi astăzi lumea.

În timpul cînd stăpîna sa dejuna sau prînzea, el adesea îi povestea cele ce vedea şi impresiunile care le simţea. Cucoana, cu nespusă mulţămire atuncea, făcea din el pe ciceronele ei şi-l lua pentru ca s-o poarte şi pe dînsa şi, de cîte ori rămînea mulţămită de cele ce-i arăta, îi dăruia cîte

10 pînă la 15 franci, încît Dincă avea totdauna o pungulită umflată, în stare să-i satisfacă plăcerile şi mulţămirile.

XVII

Oricît de bune erau bucatele restaurantului de la „Frères Provençaux“, unde era abonată cucoana Profiriţa, totuşi pe ea nu o mulţămeau, ba încă credea că-i atacă stomachul. Deci, se decise a găti acasă. Dincă cumpără mai întîi bateria necesară pentru bucătărie, apoi aduse un bucătariu recomandat de una din damele ce cunoscuse în Paris. Făcea bietul bucătariu ce putea şi ce ştia, dar gustul cucoanei nu-l putea nemeri. Alerga Dincă pe la biurourile de informaţiuni : găsea bucătari nemţi, leşi, ruşi, englezi ; îi aducea, îi punea la cercare ; dar nu trecea săptămîna şi trebuia să-i congedieze, neputînd nemeri gustul cucoanei.

Într-una din zile, Dincă întîlni la un biurou o bucătăreasă care, deşi era cam tînără — între optsprezece şi douăzeci de ani — dar fiindcă era foarte frumoasă, părea că ar avea destule garanţii de capacitate culinară. El o duse la cucoana Profiriţa şi aceasta o primi, cu condiţiune de a o pune la cercare, să vadă ce ştie şi ce poate. Dar fiindcă era mai mult decît sigur că treabă n-o să facă Clementina, se decise ca să pună şi el mîna la treabă. Cu spiritul său de observaţiune, Dincă, fără să fi fost vreodată aplicat la serviciul bucătăriei, s-a pus să-şi aducă aminte de cele ce văzuse făcîndu-se la cuhnia din Iaşi şi s-a încercat a face cînd sarmale, cînd ostropel, cînd iahnie, cînd musaca, cînd capama, cari mergeau la inima cocoanei mai

cu plăcere decît tot ce gustase pînă atunci la Paris.

Clementina era bucuroasă de concursul care vedea că i se da în bucătărie, căci nu numai că era scutită de a lucra, dar încă avea ocaziunea a-și păstra totdauna mînele în mănuși și a nu le scoate decît cînd cerea Dincă, ca să i le sărute. Dar într-o zi, fiind chemată ca să primească o haină ce voia să-i dăruiască cucoana, ca primă de încuragiare pentru bunele bucate ce mîncase, Clementina n-a mai putut suferi mistificarea și a spus cucoanei că bucatele acele lăudate nu erau făcute de ea, ci de Dincă.

Această descoperire plăcută suggeră cocoanei Profiriței o idee. Sună și Dincă intră.

— Bravo, Dincă ! Îmi aduci bucate atît de bune și nu-mi spui cine le face ? Dar cum de-ai învățat bucătăria ? Te cunoști că ești fiiul mă-tei ; îți prinde mîna la toate ; de asta te iubesc eu pe tine.

— Spre a vă dovedi devotamentul meu...

— Bravo ! Află dară că pentru aceasta m-am hotărît să fac ceva bun pentru tine. Am să te dau să înveți bucătăria. Dar să nu-mi spui că poate nu-ți place. Voința mea este nestrămutată. Mergi de alege cel întîi și mai bun restaurant din Paris : vorbește cu patronul, oricare ar fi, și poftește-l pînă la mine ca să mă învoiesc cu dînsul, gata fiind să fac orice sacrificiu pentru ca să fii cel întîi *maître d'hôtel* în Iași, cînd ne vom întoarce. Mergi și pînă în trei zile să-mi vii cu dascălul la care trebuie să înveți.

Ar fi voit să cîrtească ceva bietul Dincă la asemenea propunere neașteptată pentru soarta sa ; căci el, deprins acuma a frecuenta mai cu plăcere muzeele, școalele și bulevardele, se simțea prea puțin dispus a se condamna la atmosfera unei bu-

cătării și a se învîrti toată ziua cu pestelca dinainte împrejurul tingirilor cu bucate. Cu toate aceste, nu cuteză să zică nimic, pe cît timp știa că el era sclav și că stăpîna sa, oricît de providențială se arăta pentru el, era de natura ei foarte încăpățînată și nu suferea cea mai mică contrazicere. El ceru deocamdată avizul Clementinei. Aceasta, departe de a dezaproba pe cocoana, cu autoritatea adorațiunei ce el îi manifesta în toate zilele, îi spuse că ar trebui să binecuvinteze ocaziunea că i se deschide o adevărată carieră ; că dacă ar ajunge a învăța știința culinară, ea va putea asculta propunerile lui matrimoniale, căci atuncea l-ar urma în Moldova, unde ar deschide un restaurant care, condus după gustul și maniera franceză, le-ar aduce foloase bune și solide.

Planurile acestea le făcea biata fată fără a ști că acest om, căruia acuma se îndupleca a-i consacra inima, se trăgea dintr-o seminție degradată prin legile barbare ale țărei în care s-a născut ; ea ignora cu totul că Dincă era țigan și rob al cucoanei la care servea ; ea își închipuia că bogata moldoveancă avea afecțiuni pentru el ca pentru un copil sărac, ai căruia părinți vor fi avut legături vechi cu casa sa. Rămînea acuma ca Dincă să-și găsească locul unde să intre la învățătură. Clementina îl conduse la un restaurant în Rue de la Paix, unde funcționase odinioară vreo trei luni, cînd a căpătat puținele ei cunoștințe bucătărești. Acel restaurant era sub direcțiunea unui bucătar al detronatului rege Louis Phillipe, numit Felix Durijot[1]. Dincă fu prezentat acestui restaurator și,

[1] Jurnalele franceze din 1884, între *Faits divers* au anunțat moartea acestui bucătar în etate de 75 ani, cu însemnarea că a lăsat o avere însemnată și a obligat pe

după ce se propuse ca elev, îl duse la cucoana Profirița, cu care se învoi cu o bună remunerațiune și cu condițiune ca elevul să aibă voie a-i prepara și ei două-trei feluri de bucate pe zi.

XVIII

Resignat pentru noua sa soartă, Dincă se puse cu toată asiduitatea să învețe mai curînd știința culinară, care francezii se laudă că au înălțat-o pînă la rang de artă. Cu spiritul său de observațiune naturală, în trei-patru luni el în adevăr ajunse a se familiariza cu toate secretele acestei științe. Spre a-și ajunge scopul, pe lîngă practica de toate zilele, el avea recurs chiar la studiul științific al meseriei. Cunoscînd acuma bine limba franceză, cu ajutorul dicționarului viu care avea în Clementina și procurîndu-și tot feliul de tractate culinare, le studia cu multă atențiune în orele de cari putea dispune și mai în toate zilele făcea cîte o nouă esperiență, metodă prin care reușise a produce lucruri ce treceau de invențiuni proprii ale sale. Deci, cînd se simți în stare de a declara stăpînei sale că nu mai are ce învăța și cînd voi să-și ia adio de la d. Durijot, căpătă de acolo un certificat plin de laude și de recomandațiuni.

Cocoana Profirița, reușind a-și înmulți cunoștințele și văzînd necesitatea de a avea saloane de recepțiune mai mari și mai multe, își închiriă un hotel în suburbiul St.-Germain, unde este leagănul aristocrației vechi franceze. Lui Dincă, fixîndu-i

moștenitori ca pe mormîntul său să se puie în toate zilele cîte o recetă de bucate din acele inventate de el, spre a se folosi publicul de cunoștințile lui și după moarte.

o leafă galantomească, îi dete sarcina de a dirige totul și, pentru că grija lui principală era de a organiza prînzurile, îi dete epitetul de majordom, promițîndu-i că, după ce se va întoarce în țară, îl va numi stolnic. Clementina rămase în funcțiunea de a doua bucătăreasă, subordinată lui Dincă.

În noua sa locuință, unde de la poartă era lumea primită de un portariu în uniformă și cu un buzdugan de doi stînjeni de lung, cocoana noastră, care se intitulase *Princesa Cantacuzène, née comtesse de Miroslava*, avea o domesticitate mai numeroasă decît îi trebuia : lachei, valeți, subrete, cameriste, spălătorese, cusătorese mișunau în toate părțile. Echipagiul, închiriat o dată cu otelul, se compunea din patru cai minunați și din două trăsuri, o calească și o caretă, pe care pusese inițialele și armele familiei răposatului cuconului Dumitrachi.

Saloanele otelului, mobilate cu cel mai mare lux, serele se iluminau cu sute de lumini, căci îndată ce însera, ele erau locul de întîlnire a unei societăți strălucite de duci și ducese, principi și principese, conți și contese, baroni, marchizi, secretari de legațiuni, ambasadori, generali, miniștri, artiști de toate neamurile, din toate țările, fel de fel de caractere și fel de fel de categorii.

Ca să dăm o idee mai clară despre viața care o ducea principesa moldoveancă, vom cita între însemnatele persoane cu care ea se pusese în relațiune și pe o comitesă spaniolă, care mai pe urmă a jucat mare rol în Franța : era comitesa Montijo, care avea o fată blondă, de o frumusețe uimitoare. Magnetul acestei frumusețe atrăsese și pe d. N. Bonaparte, care pe atuncea era principe președinte al Republicei Fraceze, iar mai tîrziu, făcîndu-se

împărat, urcă pe tron alături cu el și pe frumoasa Eugenia, fiica comitesei acesteia.

Ceea ce atrăgea mai cu seamă atîta lume ilustră în casa cucoanei Profiriței era prînzurile ei. Ea avea întru adevăr un fel de pasiune nebună pentru aseminea onori ; și cînd vedea că atîtea persoane celebre lăudau masa sa, simțea o fericire și o mîndrie care i se părea că o urcă pe treapta cea mai de sus a mărirei umane. De aceea ea nu cruța nici o cheltuială și Dincă avea deplină putere să comandeze ca să-i aducă vînaturi și pescării din toate punctele cardinale ale globului, pentru ca să-și arate știința și arta. Unii din oaspeți — din aceia cărora francezii le zic *des gourmets*[1] — așa de încîntați se arătau de producțiunile domnului Dincă, încît, în mijlocul mesei, se sculau (cu permisiunea societății) și alergau la bucătărie pentru ca să complimenteze pe măiestrul *maître d'hôtel ;* atuncea comesenii făceau mare haz, iar cucoana Profirița, de bucurie și de mulțumire, simțea că-i crește inima ca o jimblă de la Iași.

XIX

Asemine viață însă în Paris trebuia să facă mare spărtură în finanțele cucoanei. În doi-trei ani, ea observă că se află în fața unui însemnat deficit, care o silea sau să vîndă vreo moșie, sau să se oprească din cheltuieli. Cea din urmă măsură o găsi mai înțeleaptă ; căci își aduse aminte de promisiunea ce dedese răposatului ei soț, ca averea ei să o unească cu a lui și să o dedice spitalului din Tătărași, care-l făcuse spre a le rămînea numele nemuritor. Deci s-a decis a se întoarce în țară. De astă dată însă n-a scris să-i vină trăsura cu poștalioni ; ci, după ce și-a desfăcut din lucrurile ce le avea de prisos și a împachetat pe acelea ce a voit să ia cu sine, a plecat cu calea ferată, care pe atunci ajunsese pînă la hotarele Galiției. De acolo veni cu deligența pînă în capitala Bucovinei. Aci o aștepta trăsurile trimise de acasă, care o aduseră la vechea sa reședință din vechea capitală a Moldovei, ca pe o adevărată cucoană mare.

[1] *Gourmet* — amator și pricepător de vinuri și bucate alese (fr.) (n. ed.).

Pe lîngă majordom, cucoana Profirița aduse și pe Clementina, în calitate de cameristă ; făcu aceasta mai întîi pentru considerațiunea lui Dincă, înțelegînd că se iubea foarte mult, apoi voi totodată să arate la Iași luxul, nemaipomenit pînă atuncea, de a avea o cameristă pariziană, pre cînd mai toate cucoanele, asemine servitoare le recrutau în genere în seminția roabă a lui Faraon.

Vierița mea, care aștepta intoarcerea fiului ei ca evreii pe Mesia, era la scară cînd a sosit cucoana. Dincă, cum o văzu, sări de pe capră și se aruncă în brațele-i deschise, cu toată efuziunea amorului filial ce-i păstra, fără a cugeta nici la respectul ce era datoriu stăpînei sale, nici la efectul ce această efuziune putea produce asupra amantei sale. Pre cînd muma săruta bocindu-se pe fiiul ei și-l ținea de gît cu duioșie, Clementina, neînțelegînd ce va să zică această scenă, urcînd scările alături cu stăpînă-sa, o întrebă :

— Cine este femeia aceasta ?

— E o țigancă !... Mama lui.

— Cum ? Mama lui ?... Țigancă ?

— Negreșit ; Dincă este unul din sclavii mei. Cum de nu știi aceasta ?

Clementina, ca lovită de trăsnet, scăpă sacul de voiagiu ce ţinea în mînă şi căzu leşinată, drept uşa salonului de sus. De acolo fu ridicată de fetele şi servitoarele casei şi transportată în camera ce-i era destinată, alături cu buduarul cucoanei.

Toată casa se grăbi a veni împrejurul ei spre a-i da ajutoarele posibile ca să o deştepte ; o descheiară la rochie, îi frecară tîmplele, mîinele şi picioarele, îi deteră să aspire spirturi şi oţeturi tari. În fine, după cîteva minute Clementina deschise ochii şi se ridică. Buimăcită încă de ameţeală, se uită împrejurul ei la figurele necunoscute ce avea sub ochi, întrebînd în limba ei unde se află, unde se găseşte ?

— Lîngă amicul tău, îi răspunse cu vocea tremurînd Dincă, carele pînă în momentul acela îi ţinuse capul pe mînele sale.

— Tu, amicul meu ? Tu !... Eu, amica ta ?... Nu, niciodată ! Niciodată !... Fugi, sclavule, din ochii mei ! Blestemată să fie ora cînd te-am cunoscut !

Apoi căzu iarăşi cu capul pe perină, suspinînd şi plîngînd cu hohote de desperare.

XX

Cred că e inutil de a descrie sfîşierile lui Dincă şi ale mumei sale cînd el i-a spus legăturile ce-l uneau şi cauza ce produsese leşinul şi lamentaţiunile Clementinei. Orişicine-şi poate închipui scenele ce vin în aseminea situaţiuni.

Cucoana Profiriţa, care la început nu înţelegea motivele leşinului cameristei sale, auzind că şi-a mai venit în fire, s-a dus s-o vadă. Biata fată îi spuse amorul ce avusese pentru Dincă, planurile ce făcuse cu dînsul ca să ducă o viaţă mai bună în

Moldova şi în fine ororile ce a resimţit aflînd că el este ţigan şi mai ales sclav. A doua zi ea îl chemă şi-i făcu aspre mustrări pentru ce n-a spus Clementinei adevărul ; pentru ce a mistificat-o, făcînd-o încă să-şi părăsească patria, în speranţa unei căsătorii care el trebuia să ştie că n-ar fi putut-o contracta.

— Mă iertaţi, cuconiţă ! Am socotit de prisos de a-i vorbi despre robia mea, pe cît ştiam că măria voastră niciodată nu m-aţi tratat aşa, din copilăria mea şi mai ales...

— Mai ales... ce ?

— Că sunt fiul unei mume libere.

— Fiul unei mume libere ? De unde ai luat-o aceasta ? Cine ţi-a spus-o ?

— Maica mea, care astăzi este măritată după un român moldovean.

Cucoana Profiriţa sări în sus ca lovită de o izbitură electrică. Alergă la clopoţelul de pe masă, sună ; o fată de ţigan intră.

— Cheamă-mi pe vătaful de curte şi pe muma lui Dincă, daca este aicea !

Apoi începu a se preumbla prin salon frîngîndu-şi degetele, turburată, schimbată la faţă, apucată de crispaţiuni nervoase.

Peste cîteva minute ea zise lui Dincă arătîndu-i uşa :

— Ieşi !

În acelaşi timp intrară vătaful de curte, un om vechi al casei şi Maria.

— Ce fleacuri s-au petrecut, vătaşe, pe aicea în lipsa mea ? Mi se spune că asta (arătîndu-i pe Maria) s-a măritat după un moldovean şi mai ştiu eu... Cum se poate să nu ştiu eu nimica despre aseminea fapte ?

— Cuconiță, să mă iertați... de ! poate am greșit de nu v-am scris. Dar nu s-a făcut nici o necuviință. Maria are carte de iertare. Răposatul cuconu Dumitrachi, Dumnezeu să-l ierte ! mi-a dat cartea cu însăși mîna sa și mi-a poruncit s-o dau Mariei, fără să spun nimănui nimica. Așa am și făcut, căci porunca și cartea boierului le-am socotit ca sfinte. Apoi nu m-am îndoit că și d-voastră vă era cunoscută.

— Unde este cartea ? s-o văd și eu, căci nu știu nimica.

— La mine este, cuconiță, să trăiți ! zise Maria. Iat-o ! Și dacă măria voastră nu veți voi s-o cunoașteți, puteți s-o rupeți ; eu sunt gata a veni înapoi la robie.

Cucoana Profirița luă cartea, o ceti de sus pînă jos cu un profund sentiment de venerațiune ; o îndoi la loc, ștergîndu-și cu batista o lacrimă care-i căzu din ochi, apoi o întinse Mariei zicîndu-i :

— Bine ! Cartea e sfîntă, precum sfîntă este pentru mine și pomenirea răposatului. Mă bucur că te-ai măritat : numai să-ți dea Dumnezeu trai bun, după cum și tu ești bună.

— Să vă dea Dumnezeu sănătate și ani îndelungați, după inima bună care o aveți ! zise Maria plîngînd și ea.

— Ascultă acuma : înainte de a te duce la casa și la libertatea ta, să-ți spun cîteva vorbe, care cred că am drept să ți le spun ca vechea[1] ta stăpînă. Tu îți aduci aminte cu ce bunătate te-am crescut și te-am tratat, atît pe tine cît și pe copilul tău. Vezi că pe Dincă al tău l-am făcut om. L-am învățat o meserie bună, pentru care chiar de astăzi îi fac, pe cît voi trăi eu, cîte zece galbeni pe lună leafă. El nu va fi tratat mai rău decît pînă acuma.

[1] *Vechea :* franțuzism pentru *fosta* (n. ed.).

Va avea camera sa și ajutoarele sale la bucătărie : prin urmare nu va simți nimica din greutățile robiei cu care neamul și soarta au condamnat semînția voastră. Povățuiește-l și sfătuiește-l, ca mumă bună și cu minte, să se poarte bine cu mine : să-mi fie credincios și să mă mulțumească, daca dorește să capete libertatea care ai căpătat-o tu ; să nu se ia după gărgăunii care văd că i-au băgat în cap franțuzoaica asta, care s-a ținut de mine și pe care am adus-o mai mult ca să nu-i fac lui supărare. Înțelegi tu ce-ți spun ?

— Înțeleg, cuconiță. Voi face după cum porunciți și Dumnezeu să vă dea sănătate !

— Acum du-te la casa ta și cînd vei putea, vino să te mai văd.

Maria sărută mîna cucoanei Profiriței și ieși urmată de vătaful de curte.

XXI

Îndată după această scenă, Maria, înainte de a pleca la viie, veni și-mi spuse cele petrecute la casa vechei sale stăpîne ; totodată mă preveni că fiiul său are să vie să mă vază, rugîndu-mă să-l primesc cu bunăvoință.

A treia sau a patra zi — bine nu țin minte — mi se prezentă Dincă. Era un băiat frumos, înalt, bine făcut, oacheș, cu trăsuri fine, cu mustăți mici negre, cu bărbuța încă neatinsă de brici, cu costum curat și bine croit, cu maniere nobile și respectuoase. El voi să-mi sărute mîna ; refuzai a i-o da și cu mare greutate îl înduplecai să șază.

Tînărul, care acuma avea 23 de ani, se afla încă sub farmecul suvenirelor sale din Paris. El nu cunoștea Parisul numai ca simplu turist, dar își da

seamă de progresul ce făcea civilizaţiunea omenirei în acest mare focularîu de inteligenţă şi de cultură ; căci era în curentul ziaristicei şi a mişcării intelectuale. Avusese cunoştinţă cu mai mulţi din românii ce studiau la Paris şi adesea se întroducea în şcoale, unde asculta cursurile de istorie, de filosofie, de economie politică şi altele. Veteranul dintre elevi, Vîrnav, fundatoriul bibliotecei şi capelei române din Paris — pre care mai tîrziu bucureştenii îl cunoscură sub numele de Popa Vîrnav — fusese mai ales omul pe care-l apreţuia cu deosebire, pentru ideile lui sincer liberale şi patriotice şi pentru sufletul lui devotat la orice faptă bună şi frumoasă. De aceea îmi şi vorbea despre el cu mare entusiasm. Îmi spunea că acesta îl îndemna să nu se mai întoarcă în ţară, la robia boierească, ci să rămînă acolo, ca să se bucure de viaţa libertăţii şi să-şi cultive mintea şi spiritul şi că, ca mijloc de esistenţă, îi oferea un post modest de custode la bibliotecă şi la capelă.

— Găsesc că bine te consilia. De rămîneai acolo, cocoana nu te-ar fi putut reclama şi rămîneai liber. De ce n-ai ascultat pe Vîrnav ?

— Aş fi făcut-o, căci simţ şi ştiu ce este dulceaţa libertăţii. Dar mai întîi nu m-am îndurat să las pe cucoana asta, care a fost atît de bună pentru mine, care din copilărie mi s-a arătat ca o providenţă, dîndu-mi şi principii de educaţiune şi mijlocul de a-mi face o profesiune, căci vă mărturisesc, acuma meseria de bucătariu îmi place. În cele din urmă, dorul de a vedea pe mama mea...

— Bravo ! Bravo, băiete ! Asemenea sentimente te onorează. Cît despre libertatea care acuma poate să fie dorul inimei tale, să nu conteneşti de a spera că vei avea-o. Spiritul secolului are să o aducă. Apoi acuma, şi la noi ca şi la Paris, este

o generaţiune întreagă care lucrează pentru dobîndirea nu numai a libertăţii ţiganilor, dar şi a tuturor libertăţilor de care se bucură popoarele civilizate.

— Ştiu, dar cu atîta mă simţ mai nenorocit, căci în condiţiunea mea de rob nu pot lua parte activă în pleiada domniei-voastre de regenerare. Rog pe Dumnezeu însă să vă ajute ca să izbutiţi. Apoi, uitîndu-se la orologiul său : Mă iertaţi... e ora... datoria meseriei mă cheamă. Daţi-mi voie, domnul meu, să mai viu, căci voi avea nevoie să vă cer şi sfaturi, de care am mare trebuinţă.

XXII

Pe timpul acela Moldova era frămîntată de frigurile progresului. Domnia ţărei, dată, după Convenţiunea de la Balta Liman, pe şapte ani bunului patriot Grigori Ghica, se bucura de o linişte aparentă. Oricît de blînd era guvernul acestui domn[1], totuşi era un regim oligarhic care nu mulţămea toată lumea : abuzurile, escesele de putere, neorînduielele, nedreptăţile nu se puteau uşor înfrîna, căci cei mari căutau totdauna să trăiască în sarcina celor mici, voind să-i aibă totdauna sub picioare. Cîteva familii privilegiate, îngîmfate de prejudeţele aristocratice, tindeau să se ţie totdauna în capul bucatelor să ocupe toate posturile şi funcţiunile însemnate ale statului, nu în puterea capacităţii sau a instrucţiunii, ci în puterea naşterei. Sub domnia despotică de 14 ani a lui Mihai Sturza, primul domn regulamentariu, [...] asemenea idei prinseseră rădăcini adînci în ţară.

[1] În original : *guvernul acest domn* (n. ed.).

Era o lume întreagă, majoritatea boierimei care credea că acesta este regimul potrivit pentru țara aceasta barbară : că boierul trebuia să domnească preste tot, că țăranul singur trebuie să fie supus totdauna la impozite, la beilicuri și la clacă, că țiganul trebuia să trăiască sub biciul boierului, că fără a fi boier de viță mare să nu poată fi nimeni ministru, judecător de curte, prefect sau director de minister, că numai funcțiunile de tot subalterne să se poată da la boierii mici sau la oamenii cari se ridică din straturile inferioare. Cît despre ideea de naționalitate, aceasta era o utopie de minți stricate, condamnată ca și alienațiunea. De aceea, pe acei ce cutezau a predica sau măcar a enunța prin alegorii asemenea idei, guvernul îi esila nejudecați pe la mănăstirile cele mai depărtate și mai sălbatice, spre a le citi moliftele sîntului Vasile.

Dar în mijlocul acestei societăți ruginite, se formase o nouă generațiune, care reprezenta oarecum reversul medaliei. Aceasta se compunea mai întîi de prima serie de tineri ieșiți din școalele naționale, cari deși nu aveau poate cunoștințe solide și studii sistematice, dar prin lectura cărților în limbele moderne, cari începuseră a se răspîndi în țară, căpătaseră cunoștințe enciclopedice destule spre a înțelege spiritul secolului. Această junime se mai adăpa de idei liberale și progresiste din cîteva cursuri libere ce cu mare greu se permisese lui Ion Ghica, M. Kogălniceanu, N. Docan și alții, ca să țină în sala Academiei. Mai venea apoi junimea claselor privilegiate, cari își făcuse studiele în Francia și în Germania și cari ambiționa să lucreze spre a spăla țara de rugina barbariei și a întroduce reformele civilizațiunei occidentale. Spirite distinse, secundate și de pozițiunea

lor socială, începură, cu pene măiestrite, a scrie și a predica, chiar sub foarfecele censurei de stat, idei regeneratoare. Poezia înălța sufletele și inimele la aspirațiuni frumoase, satira biciuia prejudețele absurde și abuzurile, istoria deștepta sentimentele naționale, comedia rușina partea ridicolă a societății, știința rădica vălul de pe mintea întunecată de ignoranță, literatura forma gustul lecturei, precursoriu al luminei și al regenerării naționale.

Spre asemenea direcțiune lupta, cugeta, lucra în înțelegere tacită și simultanee, generațiunea născută și rădicată între anii 1820 și 1840. Lupta ei a fost lungă și grea pînă să ajungă a pondera generațiunea ruginită a trecutului, mai lungă și mai grea pînă să ajungă a prepondera în țară. Încetul cu încetul, ea ajunse a atrage între prozeliții săi pe bunul Grigori Vodă Ghica. Acest domn, puțin dispus a considera consulatul rusesc ca oracol, începu a împărtăși ideile tinerimei și chiar a le îmbrățișa ; începu a da funcțiunile după merite, iar nu după ranguri sau legături de familie. El pentru prima oară puse la posturi înalte tineri cari nu aveau ranguri și încă din aceia cari treceau de revoluționari. El era pentru realizarea tuturor dorințelor și aspirațiunilor partidei progresiste, dar nu avea curagiul a le decreta, fiindcă era numit domn pe un timp determinat de șapte ani și nu se credea destul de tare spre a înfrunta complicațiunile esterioare ce s-ar fi provocat prin ceva avînturi pripite. El dorea din suflet să facă împroprietărirea țăranilor și emanciparea țiganilor, dar nu cuteza să-și rădice focul pe cap cu rezistența numeroaselor sale rude și a numeroasei boierimi care ținea la prerogativele și privilegiurile trecutului.

De aceea, suspinînd, totdauna zicea că asemenea reforme numai un domn străin putea să le facă.

Sperăm că lectorul va ierta această digresiune, căci în curînd va vedea că era necesarie pentru concluziunea subiectului.

XXIII

Nu tîrziu, junele bucătariu mai veni pe la mine. Trist și melancolic, el îmi comunică situațiunea aventurei sale amoroase. El se afla turmentat pînă la disperare văzînd rezoluțiunea amantei sale de a-l respinge de la inima ei pentru totdauna. Clementina era grav bolnavă : avea atacuri de nervi în toate zilele și doctorii cei mai buni se îngrijeau de o boală de inimă. Aceasta făcea totodată lui Dincă o situațiune de cele mai teribile : ca om cu inimă, el acuma simțea o amară mustrare de cuget pentru marea greșeală ce făcuse de a nu spune amantei sale adevărul asupra originei sale. El venea să implore consiliul meu. Nu aflai altă părere decît să cerce ca să capete o carte de iertare de la stăpîna sa ; atuncea franceza, văzîndu-se în față cu un om care nu mai poartă lanțul sclaviei, negreșit și-ar schimba ideea cumplită care o sfîșia. Așadar îl îndemnam ca să se ducă pe la rudele intime ale stăpînei sale, să le roage ca să apuce pe cucoana Profirița să-l ierte.

Acuma nu numai acele rude, dar toată societatea înaltă din Iași cunoștea aventura aceasta. Cucoana Profirița nu pierduse mania de a da prînzuri și de a vedea multă lume la masă și cînd avea un bucătar atît de maiestru, avea și mijlocul a-și satisface această plăcere, căci pentru masa bună totdeauna se găsesc doritori mulți. Apoi, cînd

asculta laudele comesenilor, cucoana Profirița nu se putea opri de a spune cu ce sacrificiuri de cheltuieli a putut forma un asemenea bucătar, capabil de a servi chiar pe împărați cu mulțămire. Ea spunea cum îl cheamă ; la finele mesei îl chema și-l arăta la lumea sa și surîdea cu plăcere cînd auzea mai ales pe dame zicînd : „*Et quel joli garçon !* [1]". Însuși domnitorul, care era nepot cucoanei Profiriței și care era un bun mîncău, venea nepoftit la mesele suculente ale mătușei sale și atît se simțea de mulțămit, încît după masă cerea să vină bucătarul, pe care după ce-l vedea, îl bătea pe umeri și-l gratifica totdauna cu galbeni și irmilici de aur [2].

Peste trei-patru zile tînărul veni să-mi dea relațiuni despre demersurile ce făcuse. Mai multe din rudele cele mai intime, vere, nepoate, cumnați, cumnate, după rugămintea ce el le adresase, se duseră să solicite cu cea mai mare căldură liberarea lui. Toate silințele însă rămăseră deșerte : cucoana era neînduplecată. La cei ce o rugau, răspundea că ea nu vede necesitatea de a-i da carte de iertare, căci ea nu-l tratează ca rob, că-l consideră ca copil de suflet, că a făcut sacrificii neinteresate, pentru dînsul, că ea are afecțiuni de mumă pentru el, că s-a deprins a-l avea pe lîngă ea și a-l vedea în toate zilele, în fine că se teme că, dacă l-ar libera, el se va duce cu franceza cine știe unde și că aceasta nu-i convine.

Cu toate acestea, tînărul era dezolat. Știa că amanta lui sufere ; și el, el, care o iubea atît de

[1] Și ce băiat frumos ! (fr.) (n. ed.).

[2] Pînă la baterea monedei noastre naționale, se mai vedeau monede turcești de aur și de argint ; irmilicii, care în Muntenia se numeau *icosari*, aveau valoare de 5 lei ; unii erau de argint, alții de aur.

mult, nici se putea apropria de dînsa ! Ea îi trimisese răspuns că, pre cît va fi sclav, nu va suferi s-o vază şi că, de va cuteza să-i violeze voinţa, ea va muri.

— Atuncea — îi zisei eu — nu ai decît o singură cale. Vodă, după cum mi-ai spus, te cunoaşte. Aleargă la el. Cazi la picioarele lui, roagă-l. După cît ştiu, el este bun şi milos ; se va îndura de soarta ta. Sunt sigur că el va stărui cu mai mult succes pe lîngă mătuşă-sa. Voi vorbi şi eu cu dînsul, poate.

— Vă mulţumesc de inspiraţiune. În adevăr alta nu mi-a rămas. Mă duc... Vă ascult...

— Dumnezeu să-ţi ajute !

XXIV

Încă din timpul emigraţiunei patriotice din 1848, în timpul petrecerei de aproape un an în Bucovina, învăţasem a juca cărţi. Între planurile noastre de a reforma ţara prin cărţi (tipărite bineînţeles) deocamdată jucam cărţi : cu răposatul Negri, cu Cuza — care mai pe urmă s-a făcut domn — cu fraţii Alecsandri şi alţii de ai noştri ne adunam adesea serile în casa patriarcală a bătrînului Eudoxiu Hurmuzaki şi făceam partite de vist sau preferenţă ; dar mai ales cînd de frica holerei ne grămădisem mai toţi la moşia Cernăuca, în casa îmbelşugată a neuitatului bătrîn Hurmuzaki, acolo nu numai serile, dar şi ziua ne esercitam cu aceste jocuri, spre a ne petrece de urît.

La început jucam numai pentru ca să ne pierdem timpul mai cu plăcere. Dar unii din noi, găsind că jocul fără interes este stupid, aducînd de esemplu chiar pe copii cari, cînd se joacă cu nu-

cele, joacă pentru ca să cîştige nuci, am început a juca pe bani ; mai întîi două fise de o para, apoi cu o para fisa, apoi cu două, apoi cu patru şi chiar cu zece. Cînd pierdeam cinci-şase sfanţi ziceam : „He ! mi-am făcut gustul... nu e nimica... cu atîta nu mă ruinez..." Iar cînd cîştigam ceva, simţeam o plăcere nespusă şi mă îndemnam să joc cît de des şi cît de scump. Mi-aduc aminte că într-o zi la Cernăuţi, Cuza, trecînd pe la gazda mea, îmi bate în fereastră, mă cheamă şi mă invită să merg să fac partidă de preferenţă cu o cucoană ce venise din Basarabia. Îmi făcui toaleta şi mă dusei cu dînsul. Era cucoana Smărăndiţa Balş, pe care o văzusem de cîteva ori în Iaşi la frate-său, marele logofăt Costachi Sturza : se ducea spre Paris şi se oprise pentru cîteva zile în Cernăuţi. Ne primi cu o plăcere nespusă şi cu grăbire mare zise să puie masa de cărţi, invitîndu-ne a lua scaune. Oricît de pasionată părea cucoana Smărăndiţa pentru preferenţă, care zicea că o joacă de 40 de ani, cu toate acestea, sau că nu avea noroc în ziua aceea, sau că voia înadins să se lase a fi bătută, dar făcea erori foarte dese şi foarte mari. Eu aveam o venă nespusă : nu făceam un joc fără să pun platcă pe cocoana Smărăndiţa. Partenerul nostru rîdea cu un chef nespus. Cocoana cînd făcea greşeala, făcea mînă de supărare : eu ca s-o consolez îi sărutam mîna. Cînd din asemenea greşeală se vedea Cuza în cîştig, atuncea el îi săruta mîna. Apoi, blestemîndu-şi mereu ceasul cînd a plecat din Basarabia, biata cucoană sfîrşea prin a rîde şi a se lăuda că o să-şi ia revanşa. Făcusem un talon şi paguba cucoanei fiind vederată, Cuza propunea ca să încetăm. Cucoana însă a stăruit să tot continue, pînă ce am jucat trei taloane. Şi atuncea, adunîndu-se cifrele, s-a văzut datoare cu

aproape 2 000 de fise, din care 1 500 erau ale mele... Cînd ne-am pus la joc nu fusese cea mai mică vorbă despre valoarea fiselor : credeam că va fi sau degeaba, sau cel mult un crăițar (fiindcă ne aflam în Austria) fisa. De aceea, cînd m-am sculat de la masa de joc, m-am grăbit a ieși în balcon ca să mai iau puțin aer (fiind prea mare căldură) și să-mi fac o țigară. Peste puțin, partenerul meu mă strigă, zicînd :

— Vino, frate, de-ți ia cîștigurile !

Era o moviliță de galbeni pe masă. Trage Cuza a patra parte, iar restul mi-i împinge mie. Eram uimit : nu puteam să-mi esplic și ezitam de a pune mîna pe bani. Cocoana Smărăndița atunci îmi zise :

— Alecu a făcut socoteala : vezi, dacă o fi greșit, punga mea este pe masă.

Cuza începu a rîde, căci a înțeles cauza uimirei mele, ia galbenii și mi-i vîră în buzunarul pantalonilor. Am sărutat mîna cucoanei și am ieșit, promițînd ca să mergem și a doua zi.

Ieșind, Cuza îmi zice :

— Nu-i așa c-a fost bună ziua de astăzi ? Douăzeci și șapte de galbeni să capete în trei ceasuri un emigrat sărac, e un adevărat noroc.

— Dar bine, mă rog, spune-mi cum am jucat ? Cum s-a calculat fisa ?

— Cîte 10 creițari.

— Cum se poate ? Dar eu n-aș fi primit să joc nici cu un creițar.

— Atuncea n-ar fi jucat ea, dragul meu. Cucoana este bogată și nu joacă mai ieftin.

— Cu toate acestea, te rog găsește pe mîine alt partener ! Pe mine nu mai mă prindeți.

A doua zi m-am scuzat către cucoana Smărăndița prin o scrisoare în care i-am spus că am o

migrenă cumplită, arătîndu-mi părerea de rău că nu pot s-o mai bag platcă.

Dar oricît mă sileam să mă moderez și să evit chiar tentațiunile jocului, în cele din urmă am rămas cu pasiunea aceasta, puternic întărită în mine, așa că după ce m-am întors din emigrațiune, în loc să alerg la umbra arborilor singurateci spre a mă întîlni cu șoaptele zefirilor și ale muzelor, în loc să mă închid ca mai înainte între cei patru pereți ai camerei mele cu capul între cărți, mă făcusem un adevărat om desfrînat. Îndată ce însera alergam la partide și jucam pînă după miezul nopței cu o adevărată beție, de care nu m-am putut dezbăra decît foarte tîrziu.

Erau pe atunci în Iași cîteva case în care se făceau alternativ întîlniri de petreceri serile. Se adunau bătrîni și tineri, dame și fete. Se începea cu muzică ; se învîrteau cîteva polci, mazurci și valsuri, apoi se organiza hartoforia. Trei feluri de jocuri erau în uz : jocuri de noroc, precum stos, lanskenet, macao ; jocuri speculative, precum vist, preferență, pichet și jocuri distractive ușoare, precum ghiordum, calul alb, ramț și altele. Cele întîi erau pot zice jocuri infernale : se vedeau cîte 2, 4 pînă la 10 mii galbeni pe masă ; se punea cîte o mie și două mii pe o carte și se întîmpla că un partener să piardă patru și cinci mii de galbeni într-o seară. Eroii cunoscuți pe atuncea în jocurile acestea erau : Ionică Greceanu (zis și Badașcu), Vasilică Ghica, Nicu Pavli, N. Negruzzi, Leonida Mavrodin. Mai toți aceștia aveau cîte 40—50 mii de galbeni, cari, rulînd mereu de la unul la altul, în cele din urmă s-au risipit ca pozderia pe care o spulberă vîntul și mai toți au ajuns să piardă tot, ajungînd la mizeria cea mai estremă. La jocurile

distractive, luau parte damele, fetele și tinerii cari le făceau curte, sau cari nu știau cum să-și petreacă timpul, pe atuncea neesistînd cluburi sau cafenele de lume bună ca acuma.

Eu eram unul din partenerii jocurilor zise speculative, la cari se dedeau oamenii cumpătați ce pretindeau că, fără să se ruineze, petrec în mod onest și onorabil ; însă în realitate nu făceau decît a-și pierde timpul, ba adeseori pierdeau și parale, lăcomind fără succes a face jocuri în cari sperau să cîștige. Cunoscut între preferențiarii cei mai iscusiți, eram căutat și așteptat mai totdauna de cîțiva amici, cari pretindeau că am eleganță și nobleță la joc, așa că le plăceam chiar cînd le luam parale.

În seara zilei cînd mi-a venit Dincă, m-am decis să sacrific partida, pentru ca să încerc a face ceva în cauza lui. Îmi făcui o toaletă mai îngrijită și mă dusei la văduva unui colonel adiutant domnesc, cu care mă aflam în intimitate încă de cînd trăia cu dînsul, căci și acesta fusese unul din partenerii cari mă iubeau. Văduva la care m-am dus era o foarte frumoasă femeie și distinsă mai cu seamă prin spiritul și graciile ei fermecătoare. Ea atrăsese atențiunea lui Vodă Ghica care n-au avut (pare-mi-se vede) mare dificultate de a o posede : era în adevăr și greu pentru femeia cea mai virtuoasă de a rezista unui om ca acesta, căci după ce că era unul din cei mai frumoși bărbați pe atuncea, apoi era și domn al Moldovei și mai ales cunoscut pentru frumusețea sufletului și sentimentelor sale nobile. Adiutantul, care și el iubea pe domnitoriu cu devotament, se retrăsese din casă cu resignațiune, deși avea doi băieți, și detese loc lui vodă îndată ce simți că inima femeiei bătea în struna domnească, mai ales că divorțul se făcea

cu mai mare înlesnire pe atuncea decît acuma. Întru adevăr, vodă atît de mult se răpise de graciile acestei femei, încît se decisese a se și căsători cu ea, pentru ca să legitimeze totodată nașterea unui băiat ce făcuse cu dînsa.

Deși servitoarea îmi spuse că cucoana este bolnavă, îi trimisei carta mea. Mă pofti înăuntru și mă primi în camera de culcare, spuindu-mi că e foarte bolnavă, că doctorii i-au spus că are schiros (cancer) la sîn și că trebuie să meargă la Paris să se opereze. Îi spusei istoria lui Dincă și o rugai să intervie la vodă daca se poate. Ea mi-a promis, dar iată că se anunță vizita lui vodă. Voii să plec, ea mă opri. Vodă, cum intră, merse de-i sărută mîna, întrebînd-o cum se mai simte ; apoi întorcîndu-se la mine, îmi mulțumi că viu să țin tovărășie *acestui înger nenorocit,* după cum o numea el. După trecere de cîteva minute, ea mă invită ca să povestesc istoria mea relativ la Dincă. Vodă o ascultă cu mult interes și mă binecuvîntă de zelul ce arătam ca să viu în ajutorul bietului rob. Dar iată că bolnavei îi veni un acces de dureri teribile. Vodă o apucă de o mînă, chemîndu-mă ca s-o țin eu de cealaltă. Țipa femeia scrîșnind din dinți în crispațiuni teribile, încît mi se părea că-mi strînge mîna cu un clește. Vodă atît era de pătruns, încît îmi dete și cealaltă mînă ca să o țin spre a da avînt durerilor sale, gemînd, frîngîndu-și mînele și tăvălindu-se pe canapea ca un copil. După o jumătate oră trecu accesul. Bolnava rămase ca leșinată, în mare slăbiciune, cu ochii întorși spre nobilul ei consorte, făcîndu-mi semn ca să mă ocup de el. Atuncea intră și medicul. Eu mă strecurai pe ușă și plecai, pătruns pînă la lacrimi de scena de dureri la care asistasem.

XXV

A doua zi seara, pe cînd se gătea cucoana Profirița să se coboare la masă, se anunță venirea lui vodă. Vreo zece persoane cari fusese invitate la prînz îi ieșiră înainte în capul scării. Domnitorul salută pe mătușa sa și-i spuse că vine să mănînce la ea. Cocoana de gazdă, fericită de asemenea surpriză, îl așeză la masă în fața cu ea, între două cocoane frumoase, o verișoară și o nepoată. Acestea găsiră momente favorabile ca să-i spună, pe întrerupte și ferite de auzul cocoanei Profiriței, scena ce avusese cu mătușa lor pentru liberarea robului bucătariu, ca unele ce doreau ca romanțul lui cu Clementina să se încheie cu bine. Vodă le spuse că cunoaște istoria și le recomandă tăcere și răbdare, asigurîndu-le că pentru aceasta a și venit.

În adevăr, după ce s-au sculat de la masă și societatea s-a răspîndit prin saloane și prin grădină ca să-și ia cafeaua, vodă rămînînd singur cu cocoana Profirița într-o cameră unde-și sorbea ciubucul și cafeaua, după alte convorbiri banale, cugetînd poate mult cum să înceapă vorba într-o cestiune așa de delicată, în fine îi zise :

— Știi, mătușică, că daca am venit astăzi să mănînc la d-ta, m-am decis totodată să-ți cer, ca pe timpul de urgie turcească, o plată pentru osteneala dinților.

— Bucuros, mărite nepoate ! Numai să mă asigurați că în adevăr vi s-au ostenit dinții.

— Ba șaga deoparte ; am o rugăminte la d-ta.

— Un nepot care domnește are dreptul să ordone.

— Cu toate acestea, el te roagă să faci un schimb : pentru una, el îți ofere o sută.

— Mare generozitate, care nu știu dacă o merit ; dar despre ce e vorba ? Nu cumva ești plătit de frumoasele verișoare ca să-mi repeți scena ce mi-au făcut-o ele ieri ?

— Ce perspicacitate răpede ! Dar dacă ai ghicit-o pot spera că nu mă vei refuza ?

— Nu șuguiți ?... Serios ?...

— Pentru un rob îți dau o sută.

— Nu se poate.

— Două sute !

— Măria ta ai bucătari destul de buni.

— Ți-l las tot d-tale, numai fă-l liber.

— Nu se poate.

— Dragă mătușică, dă-mi voie să-ți spun că în această opunere văz o răutate, la care aș putea răspunde ca un domn.

— Ce fel ?

— Pot să fac pe bucătarul d-tale, în momentul acesta, șetrariu sau slugeriu și atuncea el nu va mai fi rob.

— Frumos și comic, zău, ar fi ! Cu toate acestea nu cred că-ți vei mînji domnia ridicînd la boierie pe țigani.

— Dar și țiganul e om, dragă mătușică. Și apoi cînd un rob a supt din laptele civilizațiunii...

— Adu-ți aminte, măria ta, că ești domn și trebuie să fii drept. Acel lapte al civilizațiunii, de care vorbești, știi că i l-am dat eu. Nu mă pune în pozițiune să mă căiesc de ce am făcut.

— Oricîtă dreptate să aibi, cu toate acestea n-ai cuvînt să ții în robie pe un om, pe care toată societatea dimprejurul d-tale îl reclamă și-l găsește demn de libertate.

— Măria ta, dă-mi voie să-ți mărturisesc aici, între patru ochi, secretul care mă face atît de îndă-

rătnică în ochii lumei. Nu țin nici la robia lui Dincă, nici la robia nimărui. Știu că robia este un lucru urîcios și cînd voi închide ochii, toți robii mei vor fi iertați. Asta să o știi, măria ta ; sunt gata să o jur acuma și pe sfînta cruce.

— Apoi mă iartă... Nu te înțeleg...

— Îți voi spune ca să mă înțelegi. În nașterea acestui băiat, căruia niciodată nu i-am dat epitetul de rob sau de țigan, eu am avut și am prepusuri că s-a amestecat sîngele nobil al răposatului bărbatului meu. Am fost indignată poate în sufletul meu, atuncea cînd am simțit lucrul. Dar știi cît am venerat eu pe soțul meu : trebuia să-i iert un mic păcat. Nu i-am imputat lui nimica, nici am spus cuiva ceva. Dar cînd s-a născut acel copil în care am văzut imaginea acelui om pe care l-am iubit, m-am simțit coprinsă de niște sentimente neînțelese, de un amor nebun pentru copilul acesta, pe care sterpul meu pîntece nu l-a putut concepe. De aceea l-am crescut cu o dragoste secretă și cu deciziunea ca să-l fac om, iar după moarte să-l fac și moștenitoriu peste o parte din avere. Eu acestea lui nu i le-am putut și nici nu i le pot spune : nu pot și nu-mi vine a afișa în lume o slăbiciune care la mulți poate să pară ridicolă. Acuma mă văd într-o situațiune penibilă : nu mă pot despărți de el ; am contractat așa afecțiune pentru el, că n-aș putea trăi o zi fără să-l văd. Din nefericire poate, a ieșit băiatul acesta mai bun decît mă așteptam : bun, blînd, ascultător, cu minte, deștept, frumos... (de ! uită-te la el... parcă vezi pe Dumitrachi, Dumnezeu să-l ierte !). Acuma ce să mă fac ? Să-l iert ? Dar el a doua zi se duce cu franceza lui la dracu și eu nu-l mai văd și, nevăzîndu-l, ce mă fac eu ? Să mor ? Apoi, mi se pare că

am dreptul să previn consecuențele cari pot să mă omoare.

— Curios ! Curios de tot ! zise vodă.

XXVI

Oaspeții cucoanei Profiriței văzînd pe vodă vorbind atît de mult cu dînsa, să strecurară cu încetul fără a-și lua adio, fiindcă noaptea era acum înaintată, nevoind oarecum să le turbure conversațiunea.

Domnitorul, ascultînd confidențele mătușei sale, care pînă la un grad îl înduioșau, rămase mult timp pe cugete, apoi, sărutîndu-i mîna, după cum fusese obicinuit din copilărie — și ea la rîndul ei sărutînd pe a lui, ca pe a unui domn — îi zise noapte bună și ieși.

Dincă, aflînd că vodă rămăsese singur cu stăpîna sa și știind că convorbirea lor era despre soarta lui, aștepta pe o treaptă de jos a scărei, în frămîntături de cugetări cari făceau să-i bată și tîmplele și inima. Cînd văzu pe domnitoriu coborîndu-se, se sculă mașinalicește și cînd se apropiă îi sărută mîna.

— N-am făcut nimica cu stăpînă-ta, îi zise el cu voce blîndă și întristată. Dar tu nu-ți pierde speranța. Mai aibi răbdare cîteva zile...

Vodă plecă, iar el, sfîșiat de durere, începu a plînge. În acel moment se auzi un sunet de clopoțel. O copilă dintre servitoare se văzu răpede scoborînd scara. Aceasta, îndată ce văzu pe Dincă, zise :

— Alergam să te caut... bine că te găsesc... Cuconița te cheamă să te duci îndată la domnia-ei.

Dincă urcă scările și în mai puțin de două minute era în camera cocoanei Profiriței.

— Pînă cînd ai să mă necăjeşti, domnişorule ? Pentru asta te-am crescut, te-am alintat, te-am învăţat, te-am îndopat cu de toate ? Mi se cuvin mie supărările cari necontenit le sufăr de la tine de cînd am venit în ţară ? Meritam eu să fiu tratată cu atîta nerecunoştinţă de un rob, pentru care am avut inimă mai mult decît de mamă ? Te-am chemat ca să-ţi spun cea din urmă a mea hotărîre pentru tine. Înghite-ţi lacrimile ce văd că le verşi şi ascultă-mă. Cît voi trăi eu nu vei avea iertarea care-ţi zbîrnie prin cap. Nu vei avea-o fiindcă precum tu, după legi, eşti robul meu, şi eu, după inima mea, sunt roaba slăbiciunii mele : voi să te am lîngă mine, să te ştiu sub coperemîntul casei mele, să te văd în toate zilele, în toate orele ; asta-i plăcerea mea. Înţelesu-m-ai ? Nimeni nu te va smulge de lîngă mine, afară de vei avea infamia să fugi ca un mizerabil ţigan. Atuncea voi zice că ţi-ai arătat arama. Ieşi !

Dincă, care în cursul acestui discurs plîngea cu hohote, voi să zică încă ceva. Lacrimele însă îl înecau ; totuşi, bolborosind se auzi cuvîntul : Cle... men...

Cucoana Profiriţa, plină de furie, se repezi asupra lui şi, trăgîndu-i o palmă :

— Na o Clementină, ţigan fără obraz !

Apoi deschizînd uşa, îl îmbrînci afară.

Dincă, văzîndu-se pălmuit şi tratat de ţigan, lucru ce pentru prima oară i s-a întîmplat în viaţa lui, veni la desperarea cea mai estremă. El acuma îşi vedea toate iluziunile zdrobite, toate speranţele pierdute. Un moment subit de nebunie îl cuprinse. Alergă îndată în camera sa, puse mîna pe un pistol frumos cu două ţevi ce-l cumpărase de la Paris ; apoi, ieşind, urcă cu paşi răpezi scara, intră în camera Clementinei, care-şi făcuse bagagele, gata pe a doua zi să plece.

Două detunături succesive răsunară în casa cocoanei Profiriţei. Cînd alergară să vază ce este, aflară două cadavre : unul al Clementinei, străpuns de glonţ sub ţîţă, în inimă ; celalalt, al lui Dincă, cu creierii săriţi în tavan !

XXVII

Acestea se petreceau în seara de 27 noiembrie 1855.

Vodă, după plecarea sa de la cocoana Profiriţa, se grăbise a se coborî la curtea domnească unde-l aştepta consiliul de miniştri. Mai totdauna avea el obicei a convoca consiliul în orele de seară.

Era în urma evacuării ţărei de ocupaţiunea rusească. Războiul oriental era concentrat în Crimeea, şi Principatele noastre, ocupate de oştiri turceşti şi austriece, se guvernau iarăşi de domnitorii care părăsiseră ţările [...]. Grigore Ghica de astădată se emancipa [...] urma o politică cu totul naţională, iar către marile puteri europene pleda aboliţiunea protectoratului, Unirea Principatelor şi numirea unui domn străin de viţă regală, luat dintre familiile domnitoare în Europa occidentală.

El numise un minister din elementele progresiste ale ţărei, din bărbaţi cunoscuţi prin virtuţile lor civice, prin patriotismul şi liberalismul lor. Erau : Costache Negri, cel cu inima de aur, la Lucrările Publice ; P. Maurogheni cel esperimentat şi cuminte, la Finanţe ; Dimitrie Ralet, stoicul, la Culte ; Anastasie Panu, cel cu sufletul mare, la Justiţie ; Milicescu, vechi colonel, la Rezbel ; Costache Ghica, fiiul cel mai mare al domnitorului,

la Esterne ; Ştefan Catargiu, bătrînul, la Interne. Acest din urmă singur era luat din elementul ruginit al aristocraţiei, numai în consideraţiunea capacităţii şi integrităţii sale cunoscute.

Iată cum îmi povesti răposatul Anastasie Panu, a doua zi, cele petrecute la palat în seara aceea :

— Venind vodă şi punîndu-se în capul mesei, ne invită să şedem. Pînă a nu veni la ordinea zilei, se rezolviră cîteva recomandaţiuni de numiri de prefecţi şi alţi funcţionari mai inferiori. După acestea, eu, luînd cuvîntul, zisei că sub preşedinţa domnească s-ar cădea să ne ocupăm de cestiunile cele mari, a cărora dezlegare le aşteaptă opiniunea publică cu nerăbdare. Ralet zicea că ar fi timpul favorabil să se ia averile monastirilor acaparate de greci şi să se dea pe egumenii greci peste hotar. Negri stăruia ca mai întîi să se desfiinţeze censura şi după ce organele de publicitate vor demonstra mai clar drepturile poporului şi aspiraţiunile ţărei pentru diverse îmbunătăţiri, apoi guvernul să se facă esecutorul cererilor sale legitime. În fine, după ce mai toţi miniştrii, uniţi altfel în principii, cereau fiecare prioritatea tractării subiectelor de care se interesa mai mult, domnitorul ne spune că părerea sa este a se tracta mai întîi cestiunea emancipării ţiganilor, care i se pare mai uşoară, fiindcă oricum am rezolva-o, nu e de natură a provoca complicaţiuni esterioare. Eu cu Ralet opinam că pentru aceasta să se emită un simplu decret care să declare că sclavagiul se desfiinţează fără nici o dezdăunare. Catargiu a început a striga că aceasta ar fi o spoliaţiune. Eu susţineam că ţiganii, prin îndelungata lor robie, şi-au plătit preţul şi apoi adăogam că ar fi crimă a taxa valoarea sufletelor omeneşti, fixînd un preţ oarecare. Cuvintele mele au provocat o discuţiune foarte violentă,

cînd un adiutant domnesc veni şi anunţă că a venit aga de oraş. Vodă zise să intre şi îl întrebă de are ceva nou a-i spune.

— O curioasă tragedie, măria ta ! zise aga. Bucătariul cucoanei Profiriţa Paşcanu, nu ştiu pentru ce, dar se zice că pentru o intrigă amoroasă, a ucis pe o franceză, cameristă a cucoanei, apoi s-a sinucis şi el.

— Şi a murit ? întrebă vodă.

— Amîndoi.

Vodă se sculă în sus palid şi începu a se învîrti răpede prin casă, frecîndu-şi tîmplele şi bătîndu-se pe frunte.

Ministrul de Interne începe a ordona prefectului poliţiei ca să meargă numaidecît să constate cauzele ce a provocat asemenea crime.

— Ce să constate ? zise vodă. Noi suntem răspunzători înaintea lui Dumnezeu pentru asemenea crime... Noi, cari tolerăm încă nişte legi cari ele înseşi sunt nişte crime... Ce cercetare se mai încape ? Cauza o cunosc eu... Nu e o oră de cînd am vorbit eu cu acel nenorocit tînăr. Nu ştiu ce-l va fi silit a-şi da moartea... dar ştiu că, dacă aveam mai multă tărie de inimă, cu un cuvînt l-aş fi declarat liber şi acuma, în loc de două cadavre, ar fi văzut lumea două suflete fericite. Păcatul este al meu... Oh ! Dumnezeule ! cum îl voi plăti oare ? Vă conjur, domnilor miniştri, să nu părăsiţi palatul, înainte de a rezolvi cestiunea emancipării ţiganilor, căci consider ca crimă de a mai suferi sclavia aceasta barbară.

Vodă ne părăsi şi trecu în apartamentul său de culcare, plin de emoţiuni şi de supărare.

După mai multe discusiuni, convenirăm să facem emanciparea cu despăgubire, acordînd cîte zece galbeni de fiecare suflet. Se prezenta însă o

mare dificultate : de unde vom găsi bani ? Finanțele țărei sunt sleite ; țara este stoarsă și scursă de atîtea ocupațiuni. Capitaluri și capitaliști nu avem. Fiscul credit nu are, pentru ca să facă apel la un împrumut național. Ministrul Maurogheni însă ne-a arătat singurul mijloc practic. Legea s-a și făcut pe baza ca posesorilor de țigani să li se dea bonuri fiscale, plătibile din impozitele ce se vor arunca asupra emancipaților.

XXVIII

Renunț de a descrie consternațiunea tuturor locuitorilor din casa cucoanei Profiriței. Voi spune totuși pe scurt că această nobilă damă, care purta un adevărat interes de inimă pentru Dincă, care însă altfel înțelegea ideile de libertate, de dreptate și fericire, s-a simțit zguduită pînă la inimă. Ea a luat un adevărat doliu : și-a închis casa pentru totdauna ; prînzuri n-a mai dat, vizite n-a mai făcut, nici n-a mai primit. Văzînd că puterile fizice din zi în zi îi slăbesc, s-a grăbit a-și face testamentul. Auzind de legea emancipării țiganilor, a trămis domnitorului o declarațiune prin care făcea cunoscut că nu primește nici o despăgubire pentru robii săi, cu condițiune că zece ani să fie scutiți de orice dare personală. Completînd testamentul răposatului său soț, inaugură fundațiunea spitalului din Tătărași, dedicîndu-i toată averea și punîndu-l sub tutela Epitropiei Sîntului Spiridon. Apoi nu întîrzie a se stinge ca o candelă, rugîndu-se Creatorului a-i primi sufletul întru împărăția sa și a o ierta de răul ce a făcut lui Dincă.

XXIX

Mama lui Dincă, neputînd mult timp a suferi durerea de pierderea fiiului său, fu lovită de ftizie. Toate îngrijirile mele de a-i prelungi viața fură deșerte. Ea pînă într-un an muri, lăsînd soțului său economiile ce-i păstrase iubitul ei fiiu în zilele lui de prosperitate și o bunicică sumă de bani ce-i donase vechea sa stăpînă.

XXX

Emanciparea țiganilor fu primită cu bucurie nespusă și aclamată de toate elementele progresiste din Moldova. Mai întîi junimea din toate părțile s-a grăbit a trimite declarațiuni că nu primește despăgubirea acordată de lege [1]. După acest esemplu, urmară asemenea declarațiuni din partea mai multor boieri, chiar din cei mai mari și mai bătrîni, precum : Ghiculești, Rosetești, Cantulești, Sturzești, și alții cari, în fața acestei legi atît de populare, se grăbeau a se arăta generoși și a proba că nu sunt rebeli spiritului de civilizațiune al secolului.

După emanciparea țiganilor, veni și emanciparea cugetării : se suprimă censura.

Cu aceste două mari acte, moldovenii prin fapt au rumpt protectoratul rusesc : căci după Regulament, și chiar după Convențiunea de la Balta Liman, guvernele Principatelor nu puteau face cea mai mică lege fără autorizarea celor două puteri

[1] Eu însumi, care moștenisem de la părinți 46 suflete și pe care le emancipasem de fapt, lăsîndu-le de demult să trăiască în libertate, am renunțat la despăgubire.

protectoare, și mai ales a cabinetului de la Petersburg.

Începutul făcut de moldoveni păru a încuraja și pe frații munteni. La București [...] domnitorul nu cuteza a lua nici o măsură care ar fi avut reminiscențe cu revoluțiunea de la 1848. De astă dată însă, s-a văzut tîrît de moldoveni. Consiliul de miniștri în ziua de 14 decembre 1855, a propus și el emanciparea țiganilor din România pe aceleași baze[1]. O populațiune de peste două sute de mii suflete a înălțat rugele sale către Dumnezeu, mulțămindu-i că pot trăi sub razele libertății și toată lumea civilizată a aplaudat mișcarea progresului națiunei române, care, pînă într-un pătrariu de secol după aceea, a cucerit toate libertățile : independența, regatul și numele său în hora popoarelor cu drepturi la viața națională.

[1] Acel consiliu era compus de Manolachi Băleanu, Ioan Cîmpineanu (bătrînul), Nicolachi Băleanu, Iancu Oteteleșanu, Alexandru Plajino, Ioan A. Filipescu și G. B. Știrbei, fiul domnitorului.

FRAȚII CUCIUC

1

O VECHE ISTORIE

Încă din secolul trecut, pînă aproape de al nostru, comerțul de cherestele în Moldova se făcea prin turci. Aceștia nu așteptau ca lemnăria de brad să se coboare la Dunăre, pentru ca de acolo să o ducă mai departe, ci se urcau pînă în crierii munților pentru această întreprindere. Prin satele cele mai înfundate se vedeau turcii mișunînd și tîrguindu-se, aci cu proprietarii pentru ca să cumpere brazi, aci cu țăranii pentru ca să facă catarturi, grînzi și scînduri, aci cu plutașii pentru ca să le ducă pînă la gurele Dunării și mai departe. Unii din turci atît de mult petreceau prin Moldova, că în unele localități erau cunoscuți și de copii : vorbeau românește foarte bine și se însinuau atît de bine printre creștini, încît adesea se încumetreau cu ei, botezînd și cununînd pe băieții și fetele clienților lor. Aceste relațiuni de intimitate adeseori serveau spre bine, căci daca se întîmpla vreo turburare care aducea invaziunea turcilor, negutitorii turci se făceau protectorii clienților lor și în multe ocaziuni și cazuri îi scăpau de asupriri și nevoi.

În partea de sus a Moldovei, pînă a nu se răpi Bucovina de către Austria, era pe valea Cîmpu-

lungului de mai mulți ani cunoscut un negutător numit Ali Efendi, care se credea că este reprezentant al unei bogate tovărășii de capitaliști, fiindcă avea bani mulți și făcea un comerț foarte însemnat. Acest turc era un om foarte bun : punga lui era totdauna deschisă pentru ca să ajute pe cei nevoiași, pentru ca să facă orice bine ; de aceea el se bucura de o mare considerațiune între toți locuitorii de pe acolo. Afară de bunătățile ce le făcea, Ali mai avea și darul înțelepciunii : toată lumea alerga și se consulta cu dînsul ; toate certele și gîlcevele el le împăca ca un drept judecător ; toți ascultau și se supuneau sfaturilor lui, pe cari le considerau ca ieșite din gura unui sfînt.

De două ori pe an, Ali Efendi se ducea la Stambul pentru afacerile lui și, totdauna cînd se întorcea, aducea un car încărcat cu lucruri mărunte : cercei, mărgele, săpunuri, testemele, fesuri, papuci, miroase și altele, pentru ca să dăruiască la copiii și nevestele numeroșilor lui clienți, cari cînd îl vedeau că se apropie de casa lor, nu știau cum să-l primească și să-l ospăteze mai cu căldură.

De mai bine de douăzeci de ani, Ali petrecea la Cîmpulung, venerat și iubit de toți cei ce-l cunoșteau, atît de locuitorii din partea Moldovei, cît și de cei din Ardeal, pînă pe la cetatea Bistriței. El vorbea atît de bine românește, încît daca cealmaua de pe cap, pistoalele de la brîu și șalvarii cei largi nu-l arătau turc, lumea l-ar fi luat drept moldovean neaoș ; l-ar fi luat chiar drept creștin, fiindcă deși nu ținea posturile și nu se închina la sfinți, se purta însă foarte creștinește și vorbea totdauna cu sentințe religioase cari mai curînd păreau a fi luate din *Evanghelie* decît din *Coran ;* pe lîngă acestea, despre Christos vorbea cu mare

respect, zicînd că a fost un mare prooroc și că Mahomet a fost ucenicul său.

Întorcîndu-se o dată de la Stambul, Ali se opri la Tulcea și de acolo se pogorî la Babadag, pentru ca să vadă pe un vechi capiioldaș al său (camarad), Iusuf Halil, cu care se cunoștea din copilărie și cu care mulți ani a fost trăit ca cu un frate în Asia Mică. Cu douăzeci de ani în urmă, cînd se despărțise de acest amic spre a veni și a se așeza în Moldova, fiindcă nu putea lua cu[1] sine nici una din cele două cadîne ce le avea, pe una o vîndu în tîrgul robilor, după cum era datina pe atunci, iar pe a doua, care era mai favorită, o dărui amicului său Iusuf Halil, ca suvenire de neuitare. Cînd ajunse la casa acestuia în Babadag, Ali se vede întîmpinat de o femeie care-i spune că Iusuf de zece zile a murit și în care recunoaște pe vechea lui cadînă, numită Ghiuzel, acum bătrînă și zbîrcită. Aceasta îi spune plîngînd că a rămas în mare mizerie, cu patru copii de gît, fără nici o protecțiune, fără nici o avere ; căci băiatul cel mai mare, deși avea acuma optsprezece ani, totuși, cu meseria lui puțin productivă, nu putea să o susție și pe ea și pe cele trei fete mai mici ce le avea. Atuncea ea îi spuse confidențial că copilul cel mare nu este al lui Iusuf, fiindcă ea fusese însărcinată cînd Ali a dăruit-o amicului său. Drept probă de convingere, ea îi recomandă să observe la băiat o aluniță mare pe țîța stîngă, întocmai ca a lui Ali.

Ali plînse despre pierderea bunului său amic, dar confidențele Ghiuzelei îi cauzară niște emoțiuni neînțelese, pe care abia le putu stăpîni. După cîteva minute de cugetare, el o întrebă :

[1] În original : pe (n. ed.).

— Spus-ai lui Iusuf aceasta ? Crezutu-te-au el ? Ce ți-a spus ?

— Eram datoare să-i spun. Nu putea să nu mă creadă, daca tu i-ai spus că nu cunoscusem alt bărbat decît pe tine. Băiatul nu știe nimica, fiindcă Iusuf așa a ordonat.

— Unde sunt copiii ?

— Băiatul este dus în tîrg. Fetele le vei vedea. Mă duc să le aduc.

Cîtetrele fetele, una de 14, a doua de 13 și a treia de doisprezece ani, fură aduse înaintea lui Ali, care le sărută și le binecuvîntă. Nu tîrziu veni și Osman, căruia Ali îi spuse că maica sa cu fetele trebuie să se tragă la Stambul pe lîngă rudele lui, iar că el are să-l însoțească la Moldova, unde, de va fi cuminte, va ajunge bine.

A doua zi casa lui Iusuf fu vîndută. Cadîna cu fetele ei se urcară spre Tulcea ; de acolo se coborîră la Ismail, iar peste două zile, urcîndu-se pe o corabie ce pleca, se duse la Stambul, recomandată rudelor lui Ali.

Ali plecă spre Cîmpulung cu tînărul Osman, care părea plin de fericire că și-a găsit un al doilea părinte.

Osman avea o figură cu trăsături regulare, de acelea cari numai în Orient se pot întîlni : obrazul oval, pielița albă, sprîncenele negre aproape îmbinate, ochii mari negri și scînteioși, nasul prelung și frumos determinat, mustățile lui, putin mai groase decît sprîncenele, abia copereau cea mai frumoasă gură ce se poate închipui. Înalt de talie și bine făcut, s-ar fi putut zice că e creatura cea mai perfectă, dacă n-ar fi avut o nenorocită infirmitate : avea sărmanul un picior mai scurt decît celalalt ; cînd umbla, mergea șchiopătînd și de aceea îl supranumiră, după obiceiul ce au turcii, *Cuciuc*, care însemnează *schiop ;* acest epitet

devenit prenume, îl purtă nu numai el cît trăi, dar, și după moarte, familia lui. Din cînd în cînd îl vom numi și noi așa.

Cuciuc, pe lîngă calitățile fizice arătate mai sus, avea și calități intelectuale : era foarte deștept, dulce și simpatic ; avea o memorie extraordinară, cu ajutorul căreia în foarte scurt timp a învățat a vorbi românește perfect, a cunoaște numele și familiele tuturor clienților patronului său, precum și numirile localităților pe unde avea afaceri și relațiuni comerciale.

Ali, care apropia etatea de șesezeci de ani, începuse a simți acuma necesitate de un ajutoriu și în curînd văzu cu plăcere că Cuciuc era cel mai bun ce putea găsi. De aceea îl recomanda în toate părțile nu numai ca omul său de încredere, dar chiar ca fiiu de suflet ; apoi nu cruța nici o cheltuială spre a-l îmbrăca totdauna cu hainele cele mai frumoase, de a-l căpătui cu armele cele mai luxoase și de a-l face să călărească pe cai de Missir de cei mai buni și pe șele îmbrăcate cu postav stacojiu, cusute cu fir de argint sau de aur.

Dotat cu asemenea calități, Cuciuc ajunsese la o reputațiune periculoasă. Toate fetele și nevestele tinere de primprejur căutau care de care să-l atragă în undițele lor. Printre cele mai frumoase el făcea neîndurate cuceriri și în urma lui, în toate părțile, lăsa lacrime și suspine de dor. Cîteodată se vedeau chiar scene scandaloase : cîte trei-patru neveste dintre favoritele lui amante se certau și se luau la bătaie cu așa înverșunare, încît bărbații lor le considerau ca nebune, le legau și le duceau la biserică la popa ca să le citească molitvele sîntului Vasile. Cu bărbații amantelor lui însă, Cuciuc era așa de bine împrietenit, încît ei jurau că

el este cel mai de treabă băiat, cel mai cumsecade negutitor.

Dar aceste mici păcate n-ar fi fost nimica și ar fi trecut nebăgate în seamă, dacă Cuciuc nu s-ar fi întins mai departe cu cuceririle lui sentimentale. Într-o sărbătoare, ducîndu-se împreună cu Ali Efendi ca să privească la horă și punîndu-se a vorbi cu preotul satului care venise acolo cu familia, a fost văzut de preoteasa, care îndată s-a simțit săgetată la inimă de dragostea lui, pe cînd el se uita mai cu drag la fata preotesei, care era lîngă dînsa ; și-apoi cînd dracul își bagă coada în casa popii, poznele se fac cu mare ușurință. O babă fără dinți a doua zi veni la Cuciuc și-l pofti la preot, cu cuvînt că are să-i spuie ceva. Cuciuc se duce. Preoteasa îi spune că preotul e dus la satul vecin, dar că ea știe pentru ce l-a chemat. Pe cînd însă aștepta ca să-i spuie cauza, tînărul Cuciuc fu luat cu asalt de brațele preotesii cei frumoase, care nici nu calcula imensitatea păcatului ce comitea cu un nebotezat, păgîn fără de lege. Junele turc însă, departe de a cugeta la păcatul ce a făcut cu o ghiaură, de care, chiar creștin de era, nu trebuia să se atingă, dar clocea în mintea lui un cuget și mai nelegiuit : cum să facă ca să posedeze pe fata preotesei, care, fiindcă nu avea decît cincisprezece ani și era mult mai bălaie decît mumă-sa, credea el că trebuie să fie mult mai drăgăstoasă și mai bună de iubit. Deci, chibzuindu-se amîndoi cum să facă, ea pentru ca să poată aduce pe Cuciuc mai des prin casă, iar el pentru ca să se poată apropia de fată, au venit la ideea ca turcul să se arate către popa că voiește să se boteze și prin urmare că dorește a învăța carte românească și a se catechisi. Găsind această nemerită idee, se felicitară unul pe altul plini de fericire,

iar preoteasa, după ce-l ospătă cu ce avea mai bun de mîncare și de băutură, după ce-l mai gratifică cu cîteva îmbrățișeri călduroase, îi permise a-și încinge brîul (pe care-l scosese spre a se face mai comod) și a-și pune în seleaf pistoalele și iataganul, după care îi zise un duios drum bun, cu promisiune ca a doua zi să vie spre a se prezenta la popă.

Stratagema reuși. Sub motiv de catechisire, junele turc se ducea mai în toate zilele în casa popei. Cînd era popa acasă, el lua lecțiuni de religiunea creștină ; cînd era numai preoteasa, lua lecțiuni de dragoste. Iar vechile lui amante, văzînd că el nu le mai vizitează, au început a trage bănuieli grele asupra vizitelor de la popa și chiar a murmura de necaz. Nu știau însă anume pe cine să-și descarce veninul și făceau felurite conjecturi. — Să fie oare cu muma ? Se poate : ea are aproape treizeci și doi de ani ; apoi e ținută bine, ca orice preuteasă, și traiul bun o arăta tot tînără, rumenă și frumoasă. Dar oricum, la dracul ! E preoteasă, femeie de om sfințit ; cum s-ar spurca cu un nelegiuit ? — Să fie cu fata ? Se poate : ea este de măritat, nu mai e copilă ; apoi e și frumoasă. Dar oare părinții cum ar închide ochii la asemenea pozna ? El nu este creștin, pentru ca să poată, la adecă, să o ia în căsătorie. — Din cauza unor zăpăceli ca acestea, rivalele nu cutezau să vorbească tare, mai ales că era vorba despre casa popei și popa pe atuncea avea mare putere : pe clevetitori, pe bîrfitori, mai ales pe cei ce se atingeau de cele sfinte, îi punea la greu canon : la mătănii lungi și multe, la post și chiar la jug, în fața cu pridvorul bisericei, în sărbătorile cele mai mari.

Ilenuța, fata popei, era o blondă de o frumusețe ideală. Nu avea mai mult de cincisprezece ani, dar era așa de naltă, voinică și dezvoltată, încît ar fi putut oricine să-i dea optsprezece și chiar douăzeci de ani. Cu toată inocența ei, ea la început avea o ușoară îndoială despre slăbiciunea mă-sei pentru Osman. Dar cînd i s-a spus că el are de gînd să se creștinească, că învață de la părintele carte și că se pregătește pentru botez, i s-a rădicat de pe inimă orice bănuială ; i se părea că în acest tînăr vede un înger care se gătește să zboare către împărăția cerurilor, ca păzitor al tronului lui Dumnezeu. De aceea, din cînd în cînd se uita la el cu o inimă încîntată și plină de adorațiune. Osman, fixînd-o adeseori cu ochii, părea că i se înfige în inimă ; de aceea el, cînd pleca de la casa popei, găsea pe un răzlog de lîngă portiță o floricică pe care ea o purtase la tîmplă și, luînd-o, pleca cu ea și o tot mirosea pînă se usca. Osman, oferind adeseori preotesei mărunțișuri și cosmeticuri de Țarigrad, aceasta împărtășea și pe Ilenuța, care le savura cu o plăcere nespusă, știind că erau de la el.

Atît este de adevărat că dracul cînd se bagă în casa popei face poznele cele mai boacăne, încît Ilenuța, pierzîndu-și mintea după Osman, a găsit mijlocul să-l aducă noaptea în camera ei pe fereastră, pentru ca să-i poată spune că-l iubește, că-l adorează și că nu poate trăi decît pentru el. E de prisos a mai spune că Osman, din partea sa, nu s-a arătat mai puțin simțitor și în curînd s-a încredințat că fata popei e cea mai plăcută bucățică ce a gustat în viața lui.

Într-o zi Osman vine la popa, foarte turburat și supărat. Întrebat de cauza acestei supărări, el spune că Ali Efendi a primit tescherea de la Stambul, chiar de la vizirul, ca pînă în trei luni să se tragă în cetățile turcești despre Nistru sau Dunăre, fiindcă împărăția este amenințată de război din partea nemților, și că nu voiește ca supușii turci să cadă sub robia lor. Această știre a făcut mare turburare în casa popei. Preoteasa a ieșit din cameră cu ochii lăcrimați ; fiică-sa, cînd i-a spus maică-sa de ce plînge, a leșinat, iar popa nu știa ce să facă ca să le împace. Osman, văzînd scenele acestea, a tulit-o ; iar dezolatele, provocate de popă ca să se esplice, spuseră că le-a venit rău, gîndindu-se că o să vie războiul cu foc și cu sabie în țară, asertiune care părea admisibilă.

După miezul nopței, Osman a venit la fereastra Ilenuții ; a intrat în cuibul plăcut și profumat al ei și pînă în ziuă, pentru ca să o console, s-a jurat pe crucea lui Christos și pe pantalonii lui Mahomet că, fie orice-o fi, el va trăi numai pentru ea și că, chiar de va fi război, după ce se va încheia pacea, el va veni iarăși la dragostele ei. El a doua zi veni iarăși la popa, pentru ca să-l încredințeze și pe el că planul de a se creștina nu-l va schimba; că deocamdată are să meargă cu Ali Efendi la Akerman [1], pentru ca să-și încheie socotelele și să-și poată lua partea lui de cîștig din comerț, dar că după aceasta, îndată ce se va face pace, are să se întoarcă, pentru ca să-și împlinească hotărîrea și făgăduința dată către biserica lui Christos

Oricît s-a silit Ilenuța să-și ascundă întristarea, oricît a încredințat pe maică-sa că leșinul ei a fost provocat de lacrimele ei, totuși preoteasa cea șireată a bănuit că inima fetei bate a dragoste pentru Osman. Un raționament foarte natural făcea în mintea ei : daca ea, preoteasă și măritată, a

[1] Cetatea Albă.

fost răpită de frumuseţea lui Osman, de ce n-ar avea şi fiică-sa asemine înclinare ? Au doară nu era ea acuma destul de fată mare pentru ca să simţă de dragoste de bărbat ? Au doară ea însăşi, cînd avea tot etatea de cincisprezece ani, n-a simţit dragoste pentru sfinţia sa ?

Dar oricît se cerca să scuze simţirile probabile ale fetei, totuşi nu i-ar fi tolerat ca amorul ei să treacă peste marginile platonismului, fiindcă pe Osman ea îl considera ca proprietate a ei şi n-ar fi voit pentru toate comorile din lume să-l schimbe sau să-l împartă cu alta, atîta mai puţin cu fiică-sa. Ea a comunicat Ilenuţii bănuielile ei şi a cercat s-o facă a i se mărturisi ; Ilenuţa însă a negat şi n-a voit să-i spuie nimica, fiindcă promisese lui Osman să păstreze secretul dragostelor sale.

Preoteasa, scormonită mereu în inima ei de viermele geloziei, dacă văzu că cu binişorul şi cu vorbe dulci nu poate descoase inima fetei, se hotărî ca s-o ţie cît mai tare de aproape. Bănuielele ei din zi în zi i se păreau mai justificate, fiindcă pe faţa Ilenuţii observa adese semne de acele cari se manifestă la femei în urma insomniilor prelungite, sau în urma emoţiunilor ce produc plăcerile sensuale precipitate şi escesive. Ea se decise să se puie serios la pîndă. Pentru ca să poată descoperi adevărul mai bine, într-o zi trimise pe fată în sat după o afacere. În lipsa ei, chemă pe un vecin cu un sfredel şi-l puse să dea o gaură mică prin părete, chiar în dreptul poliţei, unde nu se putea observa. Iar seara, culcîndu-se, a spus popei că, daca peste noapte îl va trage de barbă, el să se scoale şi să vie încetişor după ea, pentru ca să puie mîna pe un mişel care bănuieşte că vine la fiică-sa. Popa se învoi ; el se culcă şi adormi, iar preoteasa se puse cu urechea la gaură. Deci, cînd

la miezul nopţii amantul veni, preoteasa nu numai că auzi semnalul, dar îl şi văzu în zare intrînd în camera fetei ; atunci trase pe popă de barbă cu atîta necaz, încît acesta era cît pe ce să ţipe. Cu toate acestc, popa tăcu şi, condus de preoteasă, ieşiră amîndoi afară, fără să facă cît de puţin zgomot, fiindcă uşele fusese lăsate deschise şi balamalele bine unse ca să nu scîrţiie. O dată ieşiţi afară, preoteasa puse pe popă să stea la fereastră, spuindu-i să puie mîna pe el în caz de a voi să fugă pe acolo, iar ea s-a dus la uşă, strigînd ca să deschidă numaidecît. Osman atunci se îmbrăcă răpede ca fulgerul şi, deschizînd fereastra, spune fetei ca să deschidă uşa ; dar cînd văzu la fereastră pe popă şi că acuma nu era de glumit, scoase un pistol şi strigă la popă să se dea în lături. Popa, care nu avea poftă să se certe cu pistoalele, îşi făcu cruce şi fugi, mai ales că cu Osman, care-i făcuse atîtea îndatoriri şi căruia îi era dator şi însemnate sume de bani, nu voia nicidecum să se strice. După aceea, deschizîndu-se uşa şi preoteasa găsind în camera fetei iataganul lui Osman, care nu avusese timp să-l ia, o înhăţă numaidecît de coadă, o scoase afară şi începu să ţipe cît o lua gura, bătînd-o şi călcînd-o în picioare. Aceasta petrecîndu-se în revărsatul zorilor şi oamenii din sat începînd a se deştepta, au alergat să vadă ce este ; dar unde lumea credea că s-a făcut o călcare de hoţi, au văzut pe preoteasă bătîndu-şi fata ca o turbată şi pe popă încremenit şi făcîndu-şi cruce sub straşina de la colţul casei. Femeile mai întîi au alergat de au scos pe fată din mîinele ei, iar ea, căzînd la pămînt, începe a se boci şi a se plînge că ticăloasa de fiică-sa a făcut-o de ruşine, dîndu-se în precurvie cu păgînul de Osman. Atunci răsună un hohot înfricoşat din gurele a cîtorva

zecimi de neveste, vechi amante iar acum rivale ale fetei popei.

*

În aceeaşi zi, în deseară, Osman, călare pe armăsarul lui cel frumos, ducînd un alt cal cu şaua pe el în pohod, traversa în fuga mare satul Cîmpulung ; iar cînd se apropie de casa popei, Ilenuţa, care de vreo două ore sta cu ochii la fereastră, se răpede în fuga mare la portiţă, o deschide şi, cînd Osman se apropie de poarta popei, ea se aruncă pe calul destinat pentru dînsa ; iar cînd mumă-sa a ieşit ca să vadă unde se duce, ea se întoarse şi-i zise :

— Rămîi sănătoasă, mamă, că eu mă duc cu Osman !

Peste două ore ei au ajuns la satul numit Cornul Luncei.

Acolo Osman trase întins la un hangiu, vechi client al său, care curînd înhămă doi cai la o căruţă ; şi puind pe Ilenuţa în ea, în două ore şi jumătate ajunse la monastirea Văratecul. La Cornul Luncei el lăsase costumul turcesc şi se îmbrăcase în haine neguţitoreşti. La Varatec el trase la o rudă a hangiului din Cornul Luncei, maica Fevronia, căreia s-a recomandat ca neguţitor grec, cu rugăminte ca să găzduiască pe Ilenuţa (fără să-i spuie de unde şi cine este) vreo lună, două, pînă se va întoarce. El puse în mîna călugăriţei vreo zece rubiele drept plată de găzduire, dete şi Ilenuţei vreo cincizeci de rubiele, însoţite de o sută de îmbrăţişeri, şi apoi se întoarse de unde a venit.

Ali Efendi, care de două-trei zile îşi făcuse preparativele de plecare şi care nu pleca numai fiindcă Osman mereu se codea sub diferite pretexte, de astă dată nu mai prelungi, ci a doua zi, încă-

lecînd amîndoi pe caii lor cei buni, pe şelele cărora au pus şi desagii lor încărcaţi de rubiele şi mahmudiele, au apucat drumul cel mare care, prin Iaşi şi Ţuţora, trebuia să-i scoată spre cîmpiele Buceagului, ce se întindeau pînă la Akerman şi pînă la Marea Neagră, locuite de tătari.

Ali Efendi cunoştea drumurile, fiindcă el de mai multe ori colindase locurile acestea şi călătoria pe cîmpiile acele nemărginite i se părea plină de plăcere fermecătoare, fiindcă îşi aducea aminte de zilele din tinereţe, cînd cu ostaşii venea în garnizoană la Hotin. Nu tot acele simţiminte însă avea Cuciuc. El, de ce mai mult înainta în cîmpie, de ce mai mult se simţea cuprins de melancolie şi de cugete negre. Apoi, ceea ce-i frămînta inima mai tare, era dorul Ilenuţii. Ochii minţii lui n-o vedeau decît pe ea. Simţimintele lui, nu după mult timp, un lăutariu de pe atuncea le-a descris prin cîntecul următor :

„Daca se culca
Dorul îl sălta
Şi mereu ofta.
Daca adormea
Visul îl trudea :
Pe ea o zărea !
În oricare stea
Sus pe cer vedea,
Ea şi numai ea !
Iar cînd se scula,
Pe cînd se spăla,
În apă căta
Şi-n apă vedea,
Of, of, tot pe ea !
Cuciuc turc era,
Dar inima sa
Se încreştina ;

Căci în gîndul său
Al ei Dumnezeu
Îi zicea mereu:
Fugi de la păgîni,
Du-te la români,
De nu azi, dar mîni!
Vino-n al meu sîn,
Fă-mi-te creştin
Să scapi de suspin."

Cuciuc, aiurit şi frămîntat de gînduri, de zece ori pe zi întreba pe Ali dacă mai e mult pînă la Akerman, spuindu-i că i s-a urît cu drumul.

— Ehei! răspunde Ali. Trebuie să te cam deprinzi cu urîtul, fiindcă şi dacă vom ajunge, la Akerman n-o să şedem tocmai pe moale. De se va face război, Alah ştie ce viaţă vom duce.

— Şi cam pe cînd avem să ne întoarcem?

— La asta nici să te gîndeşti, dragul meu. Războiul cu ghiaurii ţine uneori doi, trei şi patru ani. Numai Alah ştie de vom scăpa măcar cu zile, căci daca vom intra în luptă, poate şi viaţa să ne pierdem.

— Ce fel? Avem să ne batem şi noi?

— Dar cum crezi tu, că vom sta cu mînele în sîn cînd fraţii noştri vor fi în foc?

— N-ar fi oare mai bine, Efendi, să ne întoarcem de unde am venit? În munţii Moldovei am putea să ne adăpostim foarte bine printre nenumăraţii prieteni ce-i avem, pînă va trece focul războiului.

— Aceasta nu se poate. A călca porunca padişahului ar fi a călca porunca lui Alah. Eu, cu bătrîneţele mele, mă prind a ucide zece ghiauri. Tu, cu tinereţele tale, trebuie să ucizi douăzeci.

— Dar dacă mă va ucide cel dintîi asupra căruia m-aş arunca?

— Atuncea vom crede că aşa a voit Alah şi sufletul nostru va merge fericit la Eden.

— Dar la Eden ce este?

— Prea frumos: tutun foarte bun, rîuri de cafea, munţi de pilaf şi nenumărate hurii.

— Ce va să zică hurii?

— Fecioare foarte tinere, frumoase şi multe. Are să-ţi treacă dorul de fata popei.

— Nu se poate, Efendi. Nu cred că poate fi vreo hurie pe lume care să se apropie de frumuseţea Ilenuţei. Rău ai făcut că mi-ai adus aminte, Efendi, căci iată, simţ că mi se sfîşie inima de dorul ei şi-mi zvîcnesc tîmplele.

— Copil nebun!... Dar să descălecăm, căci e ora popasului.

*

Descălecară lîngă un puţ ce era în marginea drumului. Cuciuc luă şelele şi desagii de pe cai, priponi vitele pe o pajişte cu iarbă deasă şi plină de flori. După aceasta, cu un cearşaf mare ce luaseră cu dînşii formînd un mic cort, se puseră de mîncară din merindele ce aveau. În timpul mîncării, Cuciuc ruga pe Ali ca să-i dea drumul să se întoarcă, căci simţea că nu poate trăi departe de Ilenuţa şi fără de ea; se ruga să-i dea măcar o miie de rubiele drept plata ostenelelor ce a făcut în cinci ani cît l-a servit, jurîndu-se că, daca se va întoarce, va reveni la dînsul să-l servească ca un rob. Ali clătină din cap în mod negativ şi-i spuse să tacă din gură, căci are să doarmă. În adevăr, peste două-trei minute, Ali sforăia cufundat în somnul cel mai greu.

Ce fericit ar fi fost și bietul Osman, dacă ar fi putut dormi! Dar somnul fugea de el împreună cu gîndurile cari îl răpeau și-l tîrau pînă la chilia maicei Fevroniei. Acolo vedea pe Ilenuța, strălucitoare de frumuseță ca soarele din ceriu, dar tristă ca o floare nestropită de rouă, care nu știe pînă cînd va trăi și pînă cînd își va putea conserva mirosul! După ce stete cîtva timp cu capul între pumni, se sculă în picioare, mai aruncă o privire asupra cailor, ca să vadă de nu s-au dezlegat din pripon, se mai uită la armele ce le purta la brîu și, daca văzu că toate sunt în regulă, mai esamină și hangiarul scoțîndu-l din teacă și, cu mîna pe el, ca cum se temea de atacul vreunui inamic, se culcă alături cu Ali și închise ochii, silindu-se să doarmă.

Somnul în adevăr se coborî peste genele lui, dar veni însoțit de un vis, înspăimîntător: vedea — așa i se părea — pe Ilenuța lungită la pămînt, doi oameni cari o țineau de cap și de picioare, iar pe maica ei venind cu un vătrariu înroșit la foc pentru ca să-i ardă cărnurile. Atunci el se sculă drept în picioare cu hangiarul rădicat, se uită împrejur și, cînd văzu că a fost prada unui vis, a rînjit cu amărăciune și iar s-a trîntit lîngă Ali, cu mîna pe hangiar. Somnul iarăși îl cuprinse, de astă dată însoțit de un vis de altă natură. Părea că din pieptul său ieșise și inima și sufletul și, fîlfîind dasupra capului său, păreau că voiau să zboare către ceriu.

Atuncea s-au arătat doi îngeri, unul negru și altul alb. Cel negru i-a apucat inima, iar cel alb sufletul. Atunci auzul său părea că ascultă următoarele vorbe, care cei doi îngeri îi adresau:

Îngerul negru: De nu vei grăbi a merge la ea, eu îți voi strivi această bucată de carne, care se numește *inimă*.

Îngerul alb: Ea este sigură de iubirea ta; te va aștepta pînă vei putea merge la ea. Nu e nevoie să te grăbești.

Îngerul negru: Eu viu de la dînsa. Ea plînge, geme și te cheamă. Mii de pericole o amenință.

Îngerul alb: Datoria ta este de a urma pe stăpînul tău. Sufletul tău va fi cumplit pedepsit de nu-l vei asculta.

Îngerul negru: De vei merge după el, vei pieri și corbii vor mînca cărnurile tale, iar ea va cădea la zăcere, sau cu altul se va mîngîia. Omul pe pămînt trebuie să se bucure de averea ce o are la îndemînă. Desagii cu bani sunt în mîna ta. N-ai decît a-i lua și a te întoarce la ea. Viața cea mai fericită te așteaptă.

Îngerul alb: De-l vei asculta pe el, sufletul tău se va pierde. Nerecunoștința este pentru sufletele negre și înjosite. Consiliul ce ți se dă este funest; fugi de el, sau de nu, nu mai răspund de sufletul tău; îl voi arunca în prada infernului.

Îngerul negru: Minciuni și basme sunt toate aceste. Infern nu esistă decît în mințele slabe și rătăcite. Nu esistă decît rai și raiul este viața în plăceri și în bani. Desagii!... iată-i colo! Acolo în ei este fericirea și raiul. Ca să-i capeți, nu ai decît o lovitură să dai.

Îngerul alb: O lovitură în binefăcătorul tău va fi o mustrare de cuget eternă. Ferește-te.

Îngerul negru: Mustrare de cuget vei avea cînd o vei pierde pe ea, căci alta ca dînsa nu vei mai afla: frumoasă, drăgăstoasă și credincioasă. Iată,

eu mă duc cu inima ta la dînsa. De nu vei veni după mine, vei pieri şi tu şi ea.

Ingerul alb : Datoria mi-am făcut. De nu mă vei asculta, ţine ! Ia sufletul tău şi mergi cu dînsul în infern.

După aceste vorbe, îngerul cel alb a dispărut, iar cel negru îi sfîşia inima cu ghearele ce le avea la mîini, încît simţea dureri înfricoşate. Corpul său căzu în nişte convulsiuni ; întoarse mîinele, rugîndu-se îngerului negru să-i redea inima ; o luă, o puse iarăşi în sînul său. Atuncea, fără a şti de e deştept sau de visează încă, scoase hangerul din teacă şi, cu pumnul său puternic, îl înfige răpezit chiar în inima lui Ali, care dormea pe partea dreaptă. După lovitură pare că se deşteaptă, se scoală în picioare şi, rădicînd hangerul în sus, îl priveşte cu înfiorare plin de sînge. Ali, lovit de moarte, îndreptîndu-şi în acel minut vederile asupra lui, cu un gemet dureros zise :

— Tu, Osman ! Tu fiul meu !... Ucigătoriu de părinţi fie neam de neamul tău !

Cu acest blăstem pe buze, Ali a espirat. Nu ştim de ce sentiment se va fi simţit pătruns Osman atuncea ; nu ştim daca în minutul acela s-a căit de ce-a făcut, dar înaintînd asupra puţului şi azvîrlind în el arma sa însîngerată, după o puternică zguduitură ce a simţit în toată fiinţa sa, zise :

— Alah a voit ! Aşa a fost scris ! Alah fie binecuvîntat !

★

După patru zile de călătorie, Cuciuc se întorcea la Iaşi, trăgînd la un neguţitor armean în mahalaua Tătăraşilor, unde mai găzduise cînd a trecut cu patronul său spre a merge la Akerman. El a

spus gazdei sale că în apropiere de Bender au fost loviţi de o ceată de hoţi, cu care s-a bătut cît le-au ajutat puterile ; că stăpînul său, după ce a ucis pe trei din hoţi, a căzut sub loviturile celorlalţi ; că el, după ce a mai ucis patru hoţi, pe ceilalţi i-a risipit, iar după aceea, fiindcă nu cunoştea nici locurile, nici oamenii pe la Bender sau Akerman, s-a hotărît să se întoarcă.

Cuciuc se învoi cu armeanul ca să-i dea găzduire şi mîncare lui şi vitelor lui o lună de zile, pînă să-şi facă rost în trebile ce pretindea că are. În camera ce i-a dat-o armeanul, el şi-a pus desagii ce avea pe amîndoi caii. Seara, după ce a închis uşa şi a văzut că s-au culcat toţi ai casei, el a deschis desagii ca să vadă ce coprind. În doi din ei el a găsit hainele şi primenelele lui Ali, iar în ceilalţi doi, un catastih de socotele sau daraveri comerciale şi douăsprezece săculeţe cu bani sunători. A numărat săculeţele de două-trei ori, cumpănind pe fiecare în mînă ca să vază cît e de greu ; le-a deschis pe toate ca să se încredinţeze ce coprind ; a văzut că unele erau cu rubiele, unele cu irmilici de aur, unele cu mahmudiele, două cu galbeni olandezi, dar toate, toate, cu aur de cel mai curat ! După aceasta a pus pungele iarăşi în desagi, pe cari i-a încuiat bine ca mai înainte şi s-a culcat pe ei ca pe o perină de puf, adormind şi şoptind de mai multe ori :

— Toate aceste pentru Ilenuţa !

★

Cuciuc, după planurile ce-şi făcu peste noapte în mintea sa cea ageră, a doua zi se duse la curtea domnească, care atuncea era unde este acuma monastirea numită Frumoasa.

Aceasta era pe la anul 1710. Pe tronul Moldovei era Neculai vodă Maurocordat, primul domn fanariot, care fusese mare dragoman al împărăției otomane, moștenind în această funcțiune pe tatăl său Alexandru Maurocordat.

Cuciuc mai întîi se prezentă la portar-bașa care avea funcțiunea de a primi și a introduce la domnitoriu pe turcii cari cereau audiențe sau aveau afaceri la domnie. Acestuia îi dărui o frumoasă pungă de tutun cusută cu fir și cu mărgăritare, care o găsise în desagii lui Ali; cu acest dar el se alipi de dînsul și prin el căpătă audiență la vodă.

După ce făcu temenelele[1] obișnuite, el sărută poala domnitorului, care s-a văzut surprins de a vedea pe un turc umilindu-se așa de mult înaintea lui.

— Ce ești? Musulman? îl întrebă domnitorul.

— Pînă astăzi credincios al lui Mahomet, de care voi să mă lepăd.

— Pentru ce?

— Pentru că toți ai noștri au primit poruncă ca să se tragă în Bugeac, în prevederea unui război cu muscalii; pentru că eu nu voi să mă bat, pentru că voi să rămîn în Moldova ca moldovan, pentru că sunt legat cu inima de o femeie fără de care nu pot trăi, pentru că inima și mintea mă trag spre legea creștină și pentru această dorință viu să mă pun sub scutul măriei tale.

— Cum te cheamă?

— Cuciuc Osman.

— Voiești dară să te botezi?

— Așa, măria ta, și cît mai curînd.

[1] Salutațiunile ce consistau în îngenuncheri și sărutări de mîini.

— Dar știi că, pentru ca să faci aceasta, trebuie să te pregătești?

— Este jumătate de an de cînd un preot din Cîmpulung, unde am stat pentru negoț, m-a luminat, pentru ca să primesc sînta voastră lege. Vă rog acuma să primiți tributul ce un supus datorește domnului său.

Atuncea el, scoțînd din brîu o pungă de mătasă, o întinse domnitorului. Acesta, surprins și mulțămit mai ales de sunetul auriu al pungei, întrebă:

— Ce este aicea?

— Cinci sute de rubiele.

— Bine! Dorința ți se va împlini. Vei primi îndată țidula noastră către mitropolitul și chiar fiul meu te va boteza.

— Să trăiești, măria ta!

— Ce mai vrei de la noi? Cere. Nu voi să mă întreci în dărnicie.

— Fiindcă cu negoțul în țara aceasta am făcut puțină avere și, daca mă voi creștina, voi fi în stare să-mi cumpăr și o moșie, m-aș ruga măriei tale să mă cinstești cu caftanul unei boierii care să-mi dea drepturi și privilegiuri în țara aceasta.

— Bine, Cuciuc! Te voi face și boieriu: de boieri ca tine are nevoie domnia noastră.

— Să trăiești, măria ta!

Pînă într-o oră, marele muhurdariu[1] dete lui Cuciuc țidula domnească, cu care el se duse întins la mitropolie. Ce putere au banii!

Mitropolitul, după ce citi țidula domnească, începu să-l cerceteze dacă este convins de preceptele religiei creștine. Osman depuse mai întîi pe masa mitropolitului o pungă cu o sută de rubiele, apoi îi spuse că el este catehisit de un preot din

[1] Păstrătorul sigiliului domnesc sau secretarul curții.

Cîmpulung. Mitropolitul, după ce văzu că în punguliță era aur frumos, i se arătă binevoitor și-l întrebă cînd voiește să fie creștinat. Cuciuc răspunse că aceasta voiește s-o facă cît mai curînd, dar se roagă ca să se aducă chiar preotul care l-a catechizat pentru ca să-l boteze, fiindcă așa i-a fost făgăduit.

Mitropolitul chemă pe archidiaconul său și-i spuse ca să facă o poruncă către preotul Vasile din Cîmpulung să vie în graba cea mai mare la Iași. Cuciuc, pentru aceasta, reuși a face ca să se ducă pe cheltuiala sa un poslușnic de la mitropolie, ordonat ca să nu spuie nimica lui popa Vasile despre botezul ce are a celebra.

După trei zile, popa Vasile veni și primi ordin prin archidiaconul mitropoliei ca a doua zi, duminecă, să se afle în biserica sîntului Nicolae cel Mare, care era biserică domnească, pentru ca să boteze pe cineva. Pe la amiazăzi o cadă mare cu apă fu pusă în mijlocul bisericei, iar popa Vasile, împreună cu alți doi preoți ai bisericei, așteptau îmbrăcați în altariu.

Atunci se auzi meterhaneaua [1] cîntînd și o trăsură cu alai domnesc oprindu-se la intrarea bisericei. Intră fiul domnitorului, un copil de cinci-șase ani, și după dînsul Osman neofitul care, trăgîndu-se răpede într-un colț, se dezbrăcă, lăsîndu-se într-o cămașă albă și lungă. De astă dată Cuciuc nu era îmbrăcat în hainele lui turcești : își răsese barba și se îmbrăcase în costum boieresc, din care cauză popa Vasile nu-l putu cunoaște. După citirea rugăciunilor și cîntărilor tradiționale, Osman se băgă în cadă : preoții cu mîinele pe capul său, îl cufundară de trei ori în apa sfințită, din care apoi ieși afară, creștin ca toți creștinii și cu numele de Constantin, după numele beizadelei. Îndată ce se termină ceremonia, beizadeaua plecă, iar Cuciuc, după ce se îmbrăcă, fu condus să sărute icoanele și să se închine la ele, după cum îi șoptea că trebuie să facă un dascăl de la biserică, care-i servea ca călăuză. Popa Vasile, ieșind din altariu dezbrăcat de odăjdii, se puse să mai privească pe noul creștinat : observîndu-l mai bine la față, văzînd mai ales că mergea șoldiu ca vechiul său cunoscut Osman, l-a recunoscut și deodată se aruncă asupra lui, răcnind:

— Hoțule, tu ești ! Ce mi-ai făcut fata ? Spune-mi, că te strîng de gît chiar aici în biserică.

— Tacă-ți gura, popo ! Nu vezi că te-am făcut să mă botezi, pentru ca să te fac socru ?

N-avu timp bietul popă să mai spuie ceva, căci se văzu întrerupt de intrarea subită a lui portarbașa, care-i spuse că este așteptat la curte. Cuciuc, cînd ieși, se văzu invitat a încăleca pe un cal de paradă, îmbrăcat cu o harșa cusută cu fir și cu armele domnești ; după care, însoțit de vreo douăzeci de slujitori călări, unii înainte iar alții după el, apucă drumul spre poarta care da în curtea palatului domnesc.

Atuncea popa Vasile, care ieșise la ușa bisericei, făcîndu-și cruce, zise :

— Mari sunt minunile tale, Doamne !

La curte, Cuciuc se urcă pe scara cea mare, care de astă dată o găsi așternută cu postav roșu, în onoarea sa. Trecînd pe lîngă meterhaneaua care cînta jos pe scară și printre o droaie de ediclii [1] cari nu încetau de a-i ura sănătate și berechet, arunca în dreapta și în stînga rubiele și irmilici de

[1] Muzica care cîntă la paradele domnești.

[1] Servitorii palatului domnesc.

aur. Vodă cu doamna şi cu naşul său îl aşteptau în sala domnească, unde, ca în toate zilele de sărbătoare, se aflau mai mulţi vizitatori şi cîţiva boieri de Divan. Cuciuc, după ce sărută mîna lui vodă, a doamnei şi a beizadelei, ţinu un mic discurs, mulţămind lui vodă pentru protecţiunea ce-i dă, jurîndu-se a fi supus şi credincios pînă la jertfirea vieţei, atît lui, cît şi urmaşilor săi. Doamnei îi oferi un tas de aur în care se vedea strălucind o mînă bună de pietre scumpe: diamante, rubinuri, smaragduri şi mărgăritare, găsite într-o desagă a lui Ali; iar naşului său îi spuse că la scară îl aşteaptă un cal de Anadol, alb ca laptele, iute ca şoimul, voinic ca leul şi blînd ca mielul.

— Să-l vedem! strigă beizadeaua, bătînd în palme şi alergînd spre uşă în fuga mare.

Atuncea, după un semn al lui vodă, postelnicul cel mare îl îmbrăcă cu caftan şi-l felicită, zicîndu-i:

— Să trăieşti, serdar Cuciuc!

Doamna, încîntată de vederea frumoaselor scule ce primise, adresîndu-i şi ea cuvîntul, îi zise:

— Acuma ai face bine să te însori.

— Voi urma porunca măriei voastre, zise el.

— Poţi să-ţi alegi o fată din haremul nostru: avem vreo douăzeci fete de boieri din Ţarigrad. Poţi să-ţi alegi pe cea mai frumoasă.

— Alegerea mea este făcută; sunt logodit cu una care nu seamănă cu alte frumuseţi de pe pămînt.

— Creştină?

— Da, creştină şi fată de preot; cea mai frumoasă floare de pe valea Cîmpulungului.

— Bravo! Să vii cu ea, să te cununăm.

— Să trăiţi, măria voastră! zise el fără a promite.

*

Ieşind de acolo cu paradă domnească, după obiceiul celor ce se onorau cu caftane, fu condus la gazda sa, unde meterhaneaua îi cîntă vreo două ore. Atuncea, văzînd pe popa Vasile, care, luîndu-se după paradă, venise pînă la poarta gazdei lui Cuciuc fără a cuteza să intre, el îl chemă înăuntru. După aceasta, în urma unui prînz bun şi vesel, stropit cu vin vechi, dete drumul paradei şi meterhanelei, aruncîndu-i bacşişurile obişnuite, zise să-i puie caii la noua trăsură ce-şi făcuse şi, cu popa Vasile alături, merse la mitropolie. Acolo, îndată ce se anunţă, uşele i se deschiseră. Cerînd binecuvîntarea mitropolitului, acesta i-o dete cu amîndouă mînele şi-l întrebă daca are să stea la Iaşi sau la ţară.

— Deocamdată trebui să mă însor, preasînţite — zise el — şi iată că viu să vă cer binecuvîntarea ca să iau pe fata acestui preot, care m-a pregătit şi m-a luminat în credinţele legei creştine.

— Aceasta nu se poate. Fetele de preoţi trebuie să se mărite cu tineri meniţi a se face preoţi. Nu ştii aceasta, preote? Cum de vii la mine cu asemenea cereri? Nu vă e ruşine?

— Să iertaţi, înalt preasînţite! Un păcat mare s-a întîmplat în casa mea. Fata mea acuma nu se poate mărita decît cu dumnealui.

— Ce fel? De ce?

— Nu ştiu: să spun, să nu spun?... Dar trebuie să spun.

— Spune o dată.

— Apoi pe Ilenuţa mea a spurcat-o boierul acesta încă pîn-a nu se boteza.

— Daca e așa, să te duci să-i cununi și să spui preotesei tale să-și păzească mai bine fetele, daca mai are. Acuma s-o pui numaidecît la canon : jumătate de an să nu te atingi de ea, să mănînce numai pîne și apă și cîte trei sute de mătănii pe zi să facă la pragul bisericei ! Haide, pleacă !

— Porunca preasînției voastre se va împlini, zise preotul îngenunchind și sărutîndu-i mîna.

A doua zi de dimineață, fără a pierde timpul, Cuciuc, cu popa Vasile alături, într-un rădvan nou și frumos, după cum era moda pe atuncea, cu patru cai ca zmeii, cumpărați anume pentru mireasă, și cu un sipet mare legat cu fier, în care, pe lîngă desagii cu bani, mai băgase o mulțime de tîrguiele pentru nunta Ilenuții, după o călătorie plină de nerăbdare, pe aproape de apusul soarelui, intrînd în monastirea Văratecului, traseră la chilia maicei Fevroniei. Ilenuța, văzînd mai întîi pe tatăl său, a fugit iute pe o scară de-n dos, ca să se ascunză în pod ; numai după ce auzi și recunoscu vocea amantului ei, care o chema strigînd-o din toate puterile, sări din pod drept în brațele lui deschise.

Vom lăsa pe lectori să-și închipuiască espansiunile lor de bucurie și de fericire și ne vom grăbi a spune că nu mai departe decît în aceeași seară popa Vasile le citi cununia în biserica monastirei, după porunca ce luase de la mitropolitul ; și ne-am grăbit de a spune aceasta, fiindcă și tînăra pereche se grăbea ca c-o oră mai nainte să intre în viața liniștită și legiuită a căsniciei.

*

A răsunat valea Cîmpulungului de mirare și de mulțămire cînd a auzit despre întoarcerea lui Osman cu fata popei, despre creștinarea lui și despre

căsătoria lui cu Ilenuța. Numai mama preoteasa turba de necaz și cînd a văzut pe popa apropiindu-se de casă a început să-l ocărască, să-l facă prost, dobitoc și bun de legat la iesle. Cînd însă a auzit că șase luni are să doarmă cu rogojina, că are să mănînce numai pîne și apă, ba încă să facă și mătănii la biserică, după canonul rînduit de mitropolitul, care trebuia să se esecute, atuncea abia i s-a mai muiat limbulița ; iar după împlinirea canonului s-a dus împreună cu părintele Vasile să viziteze pe fiică-sa, pentru ca să se împace cu ea.

Cuciuc, așezat tot în casa închiriată pe mai mulți ani de vechiul său patron, nu mai putu continua comerțul de cherestele, în care avea destulă experiență. Acest comerț, ca și altele care le esercitau turcii, încetase cu totul din cauza evenimentelor mari cari se precipitau. Vodă Maurocordat nu împlinise încă anul de domnie și se văzu înlocuit cu Dumitrașcu Cantemir, protegiat de Gherei, hanul Crimeei. Atuncea rușii declarînd rezbel Turciei și vodă Cantemir făcînd alianța cu Petru cel Mare, toți negustorii turci cîți au mai rămas în țară au fost măcelăriți. Aceasta a contribuit mult la înăbușirea omorului și disparițiunii lui Ali, fiindcă nici unul din foștii lui clienți musulmani nu mai trăia. Prin urmare, minciuna inventată de Cuciuc despre lupta cu hoții n-a avut cine s-o dezmință sau să ceară a se verifica.

Cuciuc nu tîrziu a cumpărat o moșie mare și frumoasă în apropiere de Valea Homorului, de la fiul unui boieriu mare, care se muncea să-și risipească moștenirea. Acolo, găsind o bună așezare și un sat destul de populat, s-a stabilit cu familia, care în curînd s-a făcut numeroasă, fiindcă Ilenuța, pe cît era de frumoasă și de drăguță, pe atîta

era şi bună de sămînţă : pe tot anul făcea cîte un copil, iar la trei ani îi făcea gemeni, toţi frumoşi, toţi durdulii şi voinici.

Viaţa lui Cuciuc se strecura într-un mod cum nu se poate dori mai bine. Neinvidiat de nimeni, el vedea întreprinderile lui prosperînd şi averea lui sporind. De toată lumea onorat şi iubit, la toată lumea făcînd bine şi îndatoriri, toată lumea părea că se bucură cînd cumpăra cîte o nouă moşie, ştiind că sporirea averei lui sporea dărniciile către cei săraci şi ajutorul către cei neputincioşi. Cu toate aceste, cu cît înainta în vîrstă, cu atîta se vedea o melancolie pronunţată pe faţa sa şi nimeni nu ştia daca seara cînd se culca sau dimineaţa cînd se scula nu-şi aducea aminte de scena din cîmpia Benderului şi de ultimele cuvinte ale lui Ali ! Oricît se silea el să-şi înăduşe suvenirele în dragostele conjugale sau în cele paterne, oricît se nevoia să-şi ocupe mintea cu faceri de bine şi cu griji de tot felul, în creierii lui totuşi simţea că rîcîie un vierme nevăzut decît de conştiinţa lui, care nu-i lăsa inima în linişte şi în pace.

Deşi nu avea mintea luminată prin niscai învăţături serioase pentru ca să îndrepteze creşterea copiilor săi, totuşi o avea destul de deşteaptă din natură pentru ca să vadă că numai prin o creştere îngrijită şi solidă copiii săi putea să-şi facă cariera în viaţă.

De aceea, pentru singurul băiat ce avea (căci fete avea vreo nouă) n-a cruţat nici o cheltuială pentru ca să-i dea o bună învăţătură. Băiatului său îi pusese numele de Nicolae, în memoria lui vodă Maurocordat, care se arătase atît de bun pentru el. Pînă la etatea de cincisprezece ani, i-a dat învăţătura în casă prin dascăli greci, după

cum era moda timpului de atuncea. Ultimul dascăl grec ce avusese întîmplîndu-se să moară şi negăsind un altul, luă hotărîrea să-şi ducă băiatul la Liov (Lemberg), unde începuse deja boierii din Ţara de Sus să-şi trimită copiii la învăţătură. Acolo Nicolae făcu studii serioase în limba latină şi polonă, pe cari le vorbea şi le scriia în perfecţiune. La etatea de 22 ani junele Nicolae, terminîndu-şi studiile, se întoarse la casa părintească.

Atuncea, auzind că a venit la scaunul domniei naşul său, Constantin Maurocordat, fiiul lui Nicolae Maurocordat, s-a decis ca să meargă la Iaşi, spre a i se închina şi a-i prezenta pe fiiul său. Dar pentru ca să nu meargă cu mîna goală la cel care-l botezase, se decise să-i ducă doi cerbi pe cari-i crescuse în grajdi doi ani şi-i învăţase a trage la trăsură înhămaţi. Pentru ca să nu-i ostenească pe drum, puse de făcu cîte o cuşcă pentru fiecare cerb şi astfel îi duse foarte bine la Iaşi. Acolo le polei coarnele şi, înhămîndu-i la o trăsură de lux, zise ca să-i aducă la curte, unde el s-a dus înainte cu fiiul său. Asemine lucru nemaipomenit şi nemaivăzut a fost pentru ieşeni un adevărat spectacol, astfel că, pînă să ajungă echipagiul la curtea domnească, jumătate oraşul mergea pe lîngă el.

Constantin vodă primi cu plăcere pe finul său, fiindcă încă ţinea minte impresiunile de mulţămire ce-i făcuse cu calul cel bălan şi simţi şi mai mare plăcere văzînd că are un fiiu[1] ajuns, nu numai cavaler frumos şi elegant, dar chiar bine crescut şi instruit în limbele clasice, elena şi latina. Auzind un huet neobişnuit despre partea curţii, îşi aruncă ochii pe fereastră şi, văzînd atît de multă lume, întrebă ce să fie.

[1] În original : *fină* (n. ed.).

— Lume ciudată, măria ta!... Însoţeşte nişte vite pe care le-am adus ca peşcheş pentru naşul meu.

— Ce fel de vite?

— Nişte cerbi prinşi din munţii mei de mici şi îmblînziţi, ca să fie de petrecere coconilor măriei tale.

— Minunat lucru! Nici n-am mai văzut aşa ceva... cerbi înhămaţi... cu coarnele poleite!... Mulţămesc... foarte mult îţi mulţămesc. Ai vreo treabă în Iaşi? Ai vreo nevoie? Ai să-mi cei ceva? Spune.

— Nimica, măria ta. Laudă lui Dumnezeu, toate-mi merg bine: nu pot să mulţămesc îndestul Celui-de-sus. Am avut numai dorinţa de a vedea pe acel ce m-a creştinat şi a-i ura ca să trăiască mulţi ani.

— Ce nume poartă fiiul d-tale?

— Numele tatălui măriei tale.

— Să trăiască! Ce aş putea face pentru el?

— Ce va binevoi măria voastră; l-am adus ca să-l închin preaputerniciei voastre, ca să faceţi din el ce veţi pofti.

— După învăţăturile pe care le are, şi-ar face soarta mai bună la Stambul. Să-l trimit la capuchehaiaua noastră, ca să-i pregătească calea înaintării. Ştie turceşte?

— Ştie numai a vorbi, cît l-am învăţat eu din practică.

— Acolo va învăţa carte.

— Să trăiţi, măria voastră! Doară să-i daţi ragaz de vreo lună, ca să se gătească.

— Am să viu şi eu în Ţara de Sus. Voi să văd cetatea Sucevei, monastirile cele vechi: Putna, Suceviţa, Dragomirna şi celelalte. Pe aproape e moşia d-tale?

— Foarte aproape.

— Voi veni să văd casa şi familia finului meu.

— Vă voi aşterne sufletul şi inima mea în calea măriei voastre. Să veniţi cu berechet!

— Să ne vedem cu bine! Acolo vom regula plecarea lui Nicolae.

*

Împrejurările şi trebile domniei n-au dat răgaz lui vodă ca să vie în călătoria ce proiectase decît toamna, tîrziu, pe cînd se scutura frunza de pe arbori. Atuncea luînd cu sine pe vistierul şi pe postelnicul cel mare, vreo douăzeci de trăsuri încărcate cu ediclii[1] şi bagage, precum şi vreo două sute de slujitori călări, a vizitat Botoşanii, Herţa, Cernăuţii, Rădăuţii, Suceava şi monastirile. În toate părţile pe unde umbla lua note, asculta plîngeri şi însemna cu de-a măruntul neajunsurile, lipsurile, defectuozităţile instituţiunilor ce erau în vigoare, ca să aibă materialul necesariu pentru reforma cea mare care o proiecta în mintea sa şi, în adevăr, după cîţiva ani, în domniile lui succesive în ambele principate, el a introdus multe şi mari reforme cari l-au însemnat între cei mai capabili organizatori şi pentru care istoria i-au consacrat pagine de mare laudă.

Serdarul Cuciuc a ieşit înaintea domnitorului la Suceava, pentru ca să-i aducă aminte de promisiunea ce i-a dat de a-i onora casa, invitîndu-l totodată de a lua parte la o vînătoare ce a organizat în munţii de pe moşia sa, căci — după cum zicea el — cerbii şi căprioarile sunt doritoare ca să facă

[1] Aşa se numeau oamenii ce făceau serviciul privat al domnului, precum ibrictarul, peschirgiul, ciubucciul, cafegiul, cupariul şi alţii.

cunoştinţă cu fața lui vodă. Maurocordat primi cu plăcere. La marginea moşiei mai multe sute de munteni, cu femei şi fete, ieşiră întru întîmpinarea domnului cu pîne şi sare, cu faguri de miere şi cu tave încărcate de fragi [1] şi alte fructe de munte, urîndu-i bună venire şi sănătate.

În pragul casei, soţia lui Cuciuc, jupîneasa Ilenuţa, fata popei (care deşi avea aproape patruzeci de ani era încă foarte frumoasă), a primit pe domnitoriu cu buchete de flori, înconjurată de cei zece copii ce-i avea, unul mai frumos şi mai drăgălaş decît altul, aşa că domnitorul nu ştia încotro să-şi îndrepteze privirile fermecate de mulţămire : la mamă sau la copii ?

Casei lui de la ţară, Cuciuc îi detese numele de conac, după tradiţiunile ce le avea din oraşele turceşti ce le văzuse, unde locuinţele persoanelor mai însemnate se numesc *conace*. Ar fi putut însă să se numească chiar *serai*, fiindcă putea să găzduiască chiar un împărat : o construise cu meşteri anume aduşi din Stambul şi fără a cruţa cheltuielele, mai ales că, piatra, varul, lemnăria şi braţele avîndu-le pe moşia sa proprie, avea toată înlesnirea ca s-o facă cît mai mare, mai solidă şi mai frumoasă. În cele patruzeci de camere ce cuprindea s-a găsit destul loc spre a se găzdui vodă cu toată curtea sa, afară de cei 300 de slujitori cari s-au găzduit pe la casele din sat. În imensa sală de mîncare a casei, domnitorul, cu toată curtea lui, cu ministrii, cu ispravnicii ţinuturilor vecine, cu episcopul de la Rîdăuţi, cu mai mulţi boieri vecini veniţi cu jupînesele lor şi în mijlocul familiei de gazdă, prînzi şi cină cu mulţămirea şi veselia cea mai mare, în desfătarea ce o adăogea armonia unei bande de muzicanţi aduşi într-adins de la cetatea Bistriţei de peste munţi din Ardeal. În curte cînta o altă bandă de lăutari ; împrejurul acestora dănţuiau cu veselie flăcăi şi fete, nu numai ziua, dar şi noaptea, la lumina masalalelor şi a focurilor mereu aţiţate cu ramure verzi de brazi, cari scînteiază la cea mai mică apropiere a cărbunilor ; iar în sala de sus, hora se învîrtea de boieri şi de jupînese cu fetele lor, toţi încuragiaţi de popularitatea lui vodă, care şi însuşi ţupăia în horă cu mare entuziasm şi plăcere.

[1] În munţii Bucovinei fragii se produc pînă în iarnă. La Crasna, în 1848, am cules eu însumi fragi în decembre, căutîndu-i pe sub zăpadă.

Trei zile şi trei nopţi a durat veselia şi cheful în curţile serdarului Cuciuc. Vodă Maurocordat spunea că aceste au fost zilele cele mai plăcute ce a gustat în viaţa sa. În intervalul acesta s-a organizat vînătoarea domnească, care trebuia să ţie trei zile, pentru ca să bată toţi munţii cunoscuţi că conţin fiare mari. Patru sute de plăieşi cu sineţe ghintuite, adunaţi din satele vecine, şi peste o miie de hăitaşi sau bătăiaşi, dispuşi ca cei cu armele să ţină piscurile, iar ceilalţi să mîie vînatul din vale spre deal, au fost împărţiţi în cete de cîte cincizeci, fiecare ceată sub comanda unui aprod şi toţi sub comanda supremă a lui Cuciuc. Vodă trebuia să meargă însoţit de tînărul Cuciuc şi înconjurat de cîţiva arnăuţi cari erau în cortegiul său. Timpul era frumos ; pe văi iarba se arăta încă verde şi înflorită ; numai florile cari erau mai nalte erau cam opărite de brumă ; pe culmile munţilor însă, uşoare straturi de ninsoare albeau vîrfurile stîncelor şi muşchiul ce le învelea.

Curioasă sensaţiune a adus lui vodă prima pornire a bătăii : cînd, la semnalul dat de buciume, după înşirarea oamenilor, au început a se repercuta răcnetele şi ţipetele bătăiaşilor din vale, fiori a

simțit furnicîndu-i tot corpul, de la talpe pînă în creștet. El, care nu avusese ocaziunea să asiste la așa ceva, simțea că i se zburlea părul sub calpacul de samur care-l purta ; iar cînd auzea cîte o pușcă trosnind în linia în care se afla așezat, simțea în tîmple și în piept o zvîcnitură care-l făcea să se îngălbinească la față ; așa că la semnul ce-i făcea tînărul Cuciuc ca să dea în caprioara care venea spre el, vodă, în loc să puie arma la ochi, i-o întindea lui spre a o descărca ; iar cînd cerbul sau căprioara cădeau pe aproape de el, se arăta foarte simțitor de milă la omorîrea lor. Cu toate aceste, deși n-a dat niciodată cu pușca, lingușitorii l-au fost făcut să creadă că el a ucis un cerb, o capră și un porc, încredințîndu-l că de gloanțele lui au căzut. La locuri și răstimpuri anumite, se făcea repausele ; atuncea bucătarii îndată improvizau prînzurile chiar din vînaturile dobîndite, frigîndu-le sau gătindu-le la focurile ce erau prea ușor de a se aprinde ; iar domnul și toți oaspeții mîncau cu o plăcere nespusă șezînd pe stînci sau pe ramuri moi de brad. Serile neputîndu-se, din cauza depărtării, întoarce acasă, trebuia ca vînătorii să se culce în munți. Pentru vodă se improvizase o colibă din rămuri de brad, iar pentru ceilalți se așternea rămuri, pe care se culcau coperiți de bolta înstelată a ceriului și adormeau încălziți de jeratecul focurilor mereu alimentate cu lemne.

Peste o sută de cerbi, două sute de caprioare, optzeci de mistreți și cincizeci de urși, afară de un număr mai mare de lupi și vulpi, au fost trofeele primelor două zile ale vînătorii domnești. Vodă, mulțumit de acest rezultat, voia ca a treia zi să se întoarcă la sat. Cuciuc însă l-a rugat ca să mai asiste măcar la o bătaie, pe unul din munții unde se credea că s-a refugiat tot vînatul speriat în bătăile

precedente. Se făcu deci a treia zi ultima vînătoare. Se mai omorîră cîteva zecimi de fiare mari, cu ale cărora ecatombe trebuia să se încheie petrecerea domnească. O întîmplare năprasnică însă veni ca să întristeze toată veselia acestei petreceri.

Cînd se deteră semnalele de retragere, Cuciuc tatăl, lăsînd pe fiiul său pe lîngă domnitoriu, plecă cu vreo sută de pași înainte, mergînd mai răpede, pentru ca să cerceteze despre o potecă pe care să poată apuca spre a ieși mai curînd la luminiș. Cîțiva plăieși îl precedau, pre cînd strigătele unor bătăiași mai întîrziați încă răsunau, făcînd să salte fiarele care se pitulau în desișuri sau în culcușurile lor. Iată că un urs foarte mare, ieșind din dosul unui jneapăn [1], se întîlni piept în piept cu Cuciuc. Acesta, avînd pușca descărcată — fiindcă nu se mai aștepta a da peste asemine surprinderi — cînd văzu că ursul se aruncă asupra sa, scoase un pistol ce avea la brîu și îl slobozi drept în cap. Glonțul însă sfîrteoînd numai o ureche a animalului, nu-i făcuse decît o rană ușoară, dar destul de forte pentru ca ursul, care de două zile suferea de o altă rană ce suferise de la un plăieș, să se arunce asupra agresorului său, să-l apuce în brațe și să-l strîngă astfeliu încît să nu poată scoate cuțitul ce avea la brîu. Cuciuc, strigînd și cerînd ajutor, se lupta acuma în desperare ; apucînd și el pe urs brățiș, cu vînjoasele și puternicele sale mîini, îl ținea în stare de a nu se putea servi nici cu ghearele spre a-l sfîșia, nici cu gura spre a-l omorî. Lupta se mărginea într-o luptă dreaptă ca între doi flăcăi cari, cînd n-au ce face, se iau la trîntă : se vedea cînd ursul deasupra lui Cuciuc, cînd

[1] Specie de brad pitic care se găsește numai pe vîrfurile munților.

acesta deasupra lui. Domnul, cu toți arnăuții săi și cu o mulțime de plăieși, se apropiase, dar nici strigarea poruncitoare a lui vodă, nici compătimirea generală a spectatorilor, nu foloseau ; nimeni nu cuteza să se apropie ; iar ursul, fără a ținea seamă de strigătele oamenilor și de pocnetele puștelor cari se slobozeau împrejurul său, urma lupta cu înverșunare și cu intențiune ca să sfîșie pe adversarul său. Nicolae, băiatul lui Cuciuc, nu mai putu suferi spectacolul acesta ; se decise a scăpa pe tatăl său cu orice preț. Așadar făcîndu-și cruce, îngenunchiind și puindu-și pușca la ochi, întinse cocoșul, trase de piedecă și, cînd arma pocni, se văzură două cadavre căzînd îmbrățișate ! Același glonț, trecînd prin inima ursului, trecuse și prin inima tatălui său ! Fatalitatea a făcut ca blăstemul lui Ali să se execute prin mîna fiului ucigașului său !

*

Constantin vodă Maurocordat, foarte pătruns de tragica moarte a finului său, se grăbi a se coborî din munți cu toți curtenii săi și, după ce adresă călduroase cuvinte de mîngîiere mult întristatei familii, în sînul căreia petrecuse atît de mulțămit, a plecat spre reședința sa, lăsînd pe postelnicul cel mare spre a-l reprezenta la înmormîntarea serdarului Cuciuc și îmbrăcînd pe tînărul Nicolae cu caftan de serdariu, spre a-l consola de pierderea tatălui său.

Jupîneasa Ileana, cătră primăvara viitoare, a fost poftită de doamna lui Maurocordat cu familia sa ca s-o vadă. Ea a plecat cu două rădvane, luînd cu sine patru din fetele ei cele mai mari și pe fiiul său ca conducătoriu, lăsînd acasă pe cele mai mici sub îngrijirea mamei sale. La Iași ea a fost poftită să

găzduiască la curtea domnească, unde doamna îi făcu toate onorile și-i arătă multă afecțiune ; după o ședere de două săptămîni, ea se întoarse acasă lăsînd în haremul doamnei pe fetele ei, cari erau de o frumuseță ideală. În toamna viitoare, cînd s-a împlinit anul de doliu, ea se întoarse ca să-și ia fetele. Atuncea însă ea le găsi logodite de doamna cu tineri fii de boieri de starea întîi și le mărită pe toate într-o zi în biserica unde cu 26 ani în urmă se botezase soțul ei. Tot atuncea se logodi și fiiul său cu o fată greacă din haremul doamnei, căreia i se făcu mare și frumoasă nuntă domnească, cununîndu-se chiar de doamna cu unul din beizadele și dîndu-i drept dotă portăria de Suceava, post ce echivala cu prefectura.

După domnia din 1733—35, Constantin vodă Maurocordat mai revenind la tronul Moldovei în 1741—1743 și 1748—1749 [1], a fost protector familiei Cuciuc, botezîndu-i și cununîndu-i copiii, băieți sau fete, și revărsînd asupra tuturora binefacerile sale generoase.

Aice voi lăsa romanțierilor sarcina de a urmări istoria acestei familii, mărginindu-ne deocamdată a spune pe scurt că toți urmașii de sex bărbătesc au fost împinși de fatalitate la paricid, ucizînd fiii pe tatăl lor, pînă la a șaptea generațiune ce a apucat-o acel ce scrie acest episod.

II

Între anii 1840—2 eram copist în cancelaria logofeției dreptății, care în timpii moderni s-a numit *Ministerul Justiției*. Acolo cunoscui, printre alți

[1] În original : *1742—1748 și 1769* (n. ed.).

colegi, pe unul care se numea Dumitrachi Cuciuc. El era cu trei-patru ani, poate, mai in vîrstă decît mine și funcționa mai de mult; de aceea el ajunsese copist activ, adică cu leafă, pre cînd eu eram numai *practicant,* primind numai cincizeci lei pe lună din leafa ministrului, căci, trebuie s-o spun, pe atunci miniștrii erau mai muchelefi, mai mîndri; pretindeau că servesc pentru patrie și pentru onoare, iar nu pentru leafă; de aceea leafa lor o distribuiau pe la funcționarii lor inferiori lipsiți de mijloace, după o listă dresată de directorul logofeției.

Cuciuc, camaradul meu, îmi arăta multă dragoste și afecțiune. Aveam și eu oarecare simpatii pentru el și-mi plăcea spiritul lui cel ager, în care prevedeam o capacitate remarcabilă. El făcuse clasele gimnaziale la Academia Mihăileană și asculta ca extern cursurile de drept ce le făcea răposatul iuris-consult Bojinca și Neculai Docan, care venise doctor în drept de la Paris și adeseori ascultam cu plăcere cum relata el lecțiunile ce le asculta și cum definea diferitele cestiuni de drept cari veneau la ordinea zilei în judecățile tribunalelor și ale divanurilor apelative, cari se rezumau în hrisoave domnești ce se lucrau în logofeție. Avea însă un *tic* curios amicul meu Cuciuc: adeseori se întrerupea din narațiunile ce începea, părea că e distract, se uita în tavan sau pe fereastră, mișca buzele ca cum ar vorbi în sine, sau se primbla prin casă bălăbănindu-și mînele într-un mod bizar, care nici serios, nici comic nu se putea califica. Aceasta i se întîmpla uneori și chiar cînd scria: deodată azvîrlea condeiul cu un aer spasmotic, se rădica în picioare, umbla cu pași răpezi și largi fără de nici un scop, gesticula, bodogănea sau mormăia fără a putea cineva înțelege ce spunea și apoi, frecîndu-și mînele și scuturîndu-și capul cu pletele lui lungi (căci atunci erau de modă), se așeza iarăși pe scaun la scris.

— Are gărgăuni în cap, zicea unii din colegii lui.

— L-a apucat pandaliile, zicea un altul.

— E apucat de iele, sărmanul!

— Hai să-i citim moliftele sîntului Augustin! zicea altul.

În realitate însă, fondul caracterului lui Cuciuc era minunat: el nu se supăra de glumele și sarcasmele noastre; din contra, părea că-i place să ne vază rîzînd de el, surîdea și chiar îmbrățișa pe cel ce spunea glume mai mușcătoare. Eu singur îl cruțam; departe de a-i adresa vreo ironie, mă uitam la el cu un aer de milă; parc că presimțeam că în sufletul său se petrec ceva stranii sentimente. În fața superiorilor, Cuciuc era foarte bine văzut și apreciat. Întru adevăr, el era un funcționar model: niciodată n-a dat motiv cuiva ca să-l mustre sau să-i observe vreo abatere de la cuviință sau datorii. Între copiști el era de frunte: scriia frumos, iute, corect și fără omisiuni sau greșeli; adeseori arăta și probe de talent în stilistică; stolonacealnicul de atuncea (care astăzi se traduce prin terminul de *șef de masă*) îl punea să lucreze la concepte, fiindcă le brodea mai bine decît el și-i recunoștea superioritatea.

Eu atuncea începusem a rima. În întreprinderea aceasta mă aflam în stadiul unui prunc care începe a vorbi, sau al unui copil care se încearcă a scrie: nu știam daca ceea ce fac este bine; nu eram sigur pe puterile mele. Adeseori trăgeam pe Cuciuc la o parte și-i arătam producerile schiopătîndei mele muze. Ceream părerea lui, fiindcă el avea oarecare autoritate înaintea mea: mi se părea și eram convins că avea și cunoștințe și spirit

mai mult decît mine. Cuciuc, cu toate că-mi mărturisea necompetința în materie de versuri, îmi da avizul său cu franchetă : îmi spunea, de esemplu, că cutare vers se părea slab, cutare fără cadență, cutare prost rimat, cutare frază încălcită sau obscură, sau de prisos, cutare expresiune fericită sau lipsită de idei — și toate observațiunile lui mi se păreau drepte, bune, raționale, capabile de a mă corige.

Pentru consultațiuni de asemine natură venind și acasă la mine, Cuciuc făcuse cunoștința și cu tatăl meu ; părea foarte înduioșat cînd vedea blîndețea, fericirea, dragostea și amorul care-mi arăta tatăl meu. De aceea, cînd eram singur, îmi zicea :

— Ce fericit trebui să fii tu, că ești așa de iubit de tatăl tău ! Cum de nu mi-a dat și mie Dumnezeu un tată așa de bun !

După această exclamațiune am ghicit că amicul meu avea o lespede grea pe inimă, din cauza tatălui său. Cu toate aceste nu cutezam să-i cer a mi se mărturisi. Apoi, știind că tatăl său ședea la țară, în districtul Dorohoiului, pe cînd el sta în Iași, îmi închipuiam că, chiar de va fi suferind ceva neplăceri, aceasta trebuie să se întîmple prea rar. Altă dată, după moartea mamei mele (care s-a întîmplat la anul 1842), venind ca să mă console în sfîșierile cumplite ale doliului meu, mă întreba despre multe amărunte familiare și mai cu seamă despre afecțiunile tatălui meu pentru soția sa. Nu putea el să asculte decît adevărul : îi spuneam că nu mi s-a întîmplat să aud între părinții mei niciodată vreo ceartă, vreo neînțelegere, cu atîta mai puțin scene de violență, ci totdauna dragoste liniștită și armonie, cari singură îi făceau să poarte fără greutate simțită sarcina celor 13 copii ce eram în casă. Într-o zi, întrebîndu-mă din ce cauză s-a

stins maică-mea și spuindu-i că aceasta i-a venit din facere, nu s-a putut opri de a se rădica drept în sus și a zice, frîngîndu-și pumnii :

— Sărmana maica mea !

— Cum ? Din ce cauză a murit maica ta ?

— Oh ! nu știu de trebui să-ți spun, scumpul meu amic ! E grozav de dureros !

— Bine, frățioare, daca aceasta îți face rău, lasă, nu mai spune. Eu nu sunt așa de curios. Poate că altă dată îmi vei spune... cînd vei fi mai liniștit, mai puțin emoționat. Liniștește-te.

— Dar niciodată, niciodată — măcar de-aș trăi o mie de ani — niciodată n-aș putea fi mai puțin emoționat, fiindcă pînă voi intra în mormînt nu voi putea uita scena ce am văzut la moartea mamei mele !

— Dar cum ? Ce a fost ? A avut vreo boală cumplită, dureroasă ?

— Cumplită și dureroasă atît pentru ea, cît și pentru mine și pentru fratele meu, cari asistam la scena oribilă a morții sale.

— Dar ce Dumnezeu ? Fost-au asasinată poate ?

— Ai spus cuvîntul, dragă Iorgule. Asasinată subt ochii noștri și, vezi tu ? înțelegi că asemenea scene nu să uită.

— Dar cine a fost ucigașii ? Hoții ?

— Ah, ce cumplită întrebare — și ce cumplit răspuns trebuie să asculți !

— Dar cine ?... Cine ?

La această întrebare l-am văzut îngălbenind, sculîndu-se în picioare, cu așa mină încît părea că e un uriaș și, cu ochii holbați și speriați, cu părul de pe cap zbîrlit în sus ca spinarea unui viezure[1], zise :

---

[1] În Moldova : bursuc.

— Dar cine, cine altul putea să fie decît tatăl meu ?

Cu aceste vorbe și cu un plîns înfundat, a ieșit din camera mea, lăsîndu-mă sub niște impresiuni de durere, care nici astăzi, după jumătate de secol, nu le pot uita !

După această destăinuire, care nu putea decît secretă să rămînă între mine și simpaticul meu amic și care nu putea decît milă și compătimire să-mi inspire, după aceasta, zic, de cîte ori îl întîlneam la cancelarie, în loc de a-i da bună dimineața sau a-i da mîna, îl sărutam, crezînd că cu aceasta voi consola amărîtul său suflet. Dar după toate încercările ce am făcut după aceasta, n-am mai putut aduce surîsul pe buzele sale !

Într-o sîmbătă, ieșind de la cancelarie, Cuciuc îmi spune că nu va putea veni seara la mine, după cum îmi promisese, fiindcă teribilul său tată se afla în Iași. A doua zi dimineață, îl văd intrînd în camera mea, pre cînd mă aflam aplecat pe masă și scriind.

— Aha ! zisei. A plecat teribilul tău tată, se vede.

— A plecat, dar uită-te ce suvenire mi-a lăsat. În adevăr, avea ochiul drept umflat cît pumnul, iar obrazul stîng brăzdat de vincțele.

— Dar ce este asta, pentru Dumnezeu ?

— Cînd se gătea să plece, îi spusei că trebuie să-mi dea ceva parale, căci rămăsesem că n-aveam cu ce-mi scoate cămășile de la spălătoriță ; frate-meu aseminea îi cerea ceva haine și încălțăminte și mijloace ca să-și cumpere cărți pentru școală. El însă, în loc de parale, sau vreo vorbă dulce, a tăbărît mai întîi pe frate-meu : l-a lovit cu pumnul încît a căzut jos, apoi a început a-l călca în picioare. Apoi, cînd m-am dus să-l rog să înceteze

cu aseminea sălbătăcii, s-a întors cu toate furiile asupra mea și... iată-mă ! După aseminea maltratări cu cari ne-a gratificat, încă sub ochii slugilor, s-a suit în trăsură și a plecat.

— Sărmani copii ! zisei eu.

A doua zi fiind o serbătoare și avînd prin urmare două zile de ferie, propusei nefericitului meu coleg să mă însoțească la viie. Deci, luînd o birjă și apoi trecînd și pe la frate-său — care zăcea zdrobit de maltratările tatălui său — merserăm împreună la Valea Adîncă unde-mi era viia și acolo, cu ajutorul compreselor cu apă rece aplicate pe umflături, amîndoi frații a doua zi simțiră durerile lor mai potolite.

După trecere de vreo două luni, fiind timpul vacanțelor de vară, cînd frații Cuciuc trebuia să se ducă în districtul Dorohoiului iar eu în districtul Vasluiului, colegul meu veni să-mi zică adio.

— De ce nu vii să petreci vacanța la mine ? îi zisei eu. După cum îmi spui că este tatăl tău, poate iarăși vei avea scene desplăcute.

— Nici asta nu pot s-o fac, din nenorocire. A trimis trăsura cu ordin ca să mergem amîndoi și nu cutez să-i calc ordinul ; atunci furiile lui m-ar urmări păn' la marginele țărei. Avem oarecare mîngîiere acolo de la consoarta actuală a tatei. Ea este o femeie cu inimă bună și, cu toate că are și ea doi copii făcuți în căsătorie cu tatăl meu, totuși ne arată și nouă adevărate sentimente materne. Cei nenorociți, știi, compătimesc între dînșii.

— Cum ? Și ea este nenorocită ?

— Nu mai puțin decît noi. Sufere, sărmana, supliciurile lui Tantal : înjurături, pălmuiri, pumnuiele, mai în toate zilele, de față cu slugele, de față cu oricine. Ca să-ți faci idee cît de nenorocită este și ea, este destul să-ți spun că de patrusprezece

ani îndură viața aceasta ! Maltratările i-au zăpăcit, mi se pare, chiar mintea ; ea nu mai are voință a sa proprie ; cînd îl vede tremură, căci îi știe de frică ca o sclavă care trăiește sub biciul unui stăpîn tiran.

— Dar mare ești, Doamne ! Cum a putut să se producă în lume asemine oameni cu natură de tigri ?

— Suntem o familie blăstămată, amicul meu ! Blăstămată, înțelegi tu vorba aceasta ?

— Înțeleg, dar nu pot să cred. Tu ești amărît și vezi toate în negru.

— Înțelege-vei însă cînd îți voi spune că de două sute de ani, de cînd cunoaștem că există familia noastră, nici un Cuciuc n-a murit de moarte bună ? Înțelege-vei cînd vei afla că în familia noastră numărăm șapte generațiuni de paricizi ?

— A !... taci, pentru Dumnezeu, că mă înfiorezi !

— Înfiorătoriu este ceea ce-ți spun, dar din nenorocire adevărat. Și mă simț cu atîta mai nenorocit, că pare că simț în toate zilele o fatalitate planînd asupra casei noastre.

Cu această ocaziune, amicul meu Dumitrachi îmi spuse istoria lugubră a străbunului său Osman, care am narat-o în capitolul de mai sus.

III

După vacanțe, Cuciuc nu se mai întoarse. Postul său de copist rămîind vacant, mi s-a încredințat mie. N-am putut să-i scriu pentru ca să-i arăt regretele mele, fiindcă pe atuncea nu era servițiu postal organizat pentru corespondența privată și omul, dacă nu găsea o ocaziune sau dacă nu trimitea înadins pe cineva cu o scrisoare, n-avea mijloc de comunicațiune.

În vara anului viitoriu, tatăl meu hotărîndu-se a face un pelerinagiu pe la monastiri, puse patru cai la o brașoveancă [1] mare ce avea, grămădi în ea cinci din copiii săi cei mai mari — între cari eram și eu — și, de la Iași, ne îndrumarăm spre monastirea Neamțului. Pe atuncea se făcea mare caz de minunele unei icoane a Maicei Domnului, la care alergau toți cei ce sufereau de boale, de necazuri și de sărăcie. Pentru ziua de Înălțare, cînd este hramul nonastirei, venise multă lume mai din toate părțile din țară, încît n-am fi avut loc de găzduire, de n-am fi luat cu asalt chilia unui călugăr cu care tatăl meu zicea că ne rudim. Ne duserăm, ca toată lumea curioasă, să vedem azilul alienaților. Cînd colo, ce-mi văzură ochii ! Amicul meu Dumitrachi, îmbrăcat în costumul ordinar al internilor, cu picioarele și cu capul goale, ducea un ciubăr (hîrdău) purtat pe umeri împreună cu un alt intern ca și dînsul. Era atît de schimbat, încît nu l-aș fi putut recunoaște, daca nu se uita el la mine și nu mă striga pe nume !

După ce puse ciubărul unde trebuia, veni la mine și mă apucă de gît, plîngînd.

— Dar ce este asta, Dumitrachi dragă ? Ce va să zică ? Ești nebun ?

— Sunt tot acela ce mă știi, scumpe Iorgule ! Dar, cum vezi, sunt victima urgiei tatălui meu.

— Cum ? Ce feliu ?... Nu înțeleg.

— Iată ce este. După obiceiul pămîntului, părinții știi că au dreptul să-și pedepsească copiii cu închisoarea în monastire. Tatăl meu a voit să mă pedepsească și iată-mă aice !

[1] Un fel de trăsură coperită, dar fără arcuri, ca acele ce se zic în București *de Herasca*.

— Cum? Fără judecată? Fără nici o inculpare?... După un simplu capriciu?

— A dat o denunțare la mitropolie că eu aş fi voit a atenta la viiața luî și a căpătat ordin ca să mă ție aice încarcerat pe timp de un an.

— Dar cum a putut face aceasta? Făcut-ai tu ceva pentru ca să atragi asupră-ți o asemine oribilă bănuială?

— A fost un adevărat eveniment al fatalității. Anul trecut cînd, după cum știi, am venit împreună cu frate-meu la țară ca să petrecem vacanțele, am plecat într-o zi, împreună cu frate-meu, la vînătoare. După ce am umblat pe sub poalele pădurei după turturele, de care am ucis cîteva, înspre amiază ne întorceam spre casă. Drumul fiindu-ne prin fundul livedei, ne-am luat după niște cîrduri de grauri cari săreau dintr-un copaci în altul, tupilîndu-ne și silindu-ne ca să ne apropiem de ei. În urmărirea aceasta, observînd că graurii se lăsase pe un loc semănat cu linte, care despărțea livedea de vie, cînd mi s-a părut că m-am apropiat îndestul, am tras. Căzuse vreo patru. Cînd m-am răpezit ca să-i iau, deodată mă pomenesc cu tatăl meu că iese din marginea viei, plin de sînge pe obraz. Atuncea, aruncîndu-se asupra mea, îmi ia pușca din mînă, strigînd:

— A! hoțule, tu tragi asupra tatălui tău? Așteaptă, tîlharule, că ți-oi arăta eu ție!

Frate-meu voiește să intervie, dar îi ia și lui pușca din mînă și, aceea fiind încărcată, o îndreaptă asupra noastră, ordonîndu-ne ca să mergem înainte spre casă. L-am ascultat: am mers bocindu-ne, plîngînd și jurîndu-ne că nu ne-a trecut prin gînd asemine crimă și că, daca în adevăr l-a atins vreun halici cînd am tras în grauri,

aceasta n-a putut să fie decît un joc al întîmplărei. El însă, îndată ce ne-a dus acasă, ne-a închis într-un hambar, ne-a legat cu mînele îndărăt pironiți de niște stîlpi și ne-a bătut într-un mod teribil; nopțile ne ținea închiși acolo, tot legați, așa că nu puteam nici măcar să ne culcăm, iar zilele ne punea la torture pînă ne vedea că leșinăm. A treia zi, surprinzînd pe soția sa că ne adusese vin de băut și apă ca să ne aplice pe vînătăi, a luat-o și pe ea la bătaie așa de cumplit, încît ne rugam s-o ierte și să grăbească a veni spre a ne omorî. După trei zile de torture, în fine văzurăm că a trimis pe un țigan bătrîn să ne dezlege și să ne aducă o sarcină de paie pentru ca să ne așternem.

Țiganul, care compătimea de suferințele noastre, ne aduse apoi cîte ceva de mîncare și ne îngriji o săptămînă cît am stat încarcerați, cu un devotament pentru care-i vom păstra recunoștință cît vom trăi. Peste o săptămînă, pe mine mă puse, legat ca pe un criminal, într-o căruță și mă trimise la isprăvnicie, cu adresă ca să mă încarcereze la monastirea Neamțului pe un an de zile; pe frate-meu, acuzîndu-l că mi-a fost complice, spre a-l pedepsi, l-a îmbrăcat în haine de argat și, fără a-l mai trimite la școală la Iași, l-a destinat să muncească cu argații la plug și la toate lucrurile cîmpului, să trăiască și să mănînce cu argații și să nu aibă voie a veni pe sus prin casă; iar soției sale și copiilor ei le-a dat aspre ordine ca să nu ne mai cunoască ca fii ai săi, nici să vorbească cu noi. Mai sunt vreo trei luni pînă să-mi închei termenul pedepsei; ce va mai fi după aceasta, nu știu. Plînge-mă, amicul meu, căci nu știu desperarea unde mă va putea duce. Ți-am mai spus, mi se pare, că mă trag dintr-o familie blestemată.

— Nu pierde speranța, amicul meu. După viscole și vijelii vin zilele cele senine și plăcute.

— Zile senine ? Pentru mine ?... Nu știu, zău !

IV

Trecuseră aproape trei ani și nu mai auzisem nimica despre familia Cuciuc. Dar într-o bună dimineață, cînd mă găteam să ies din casă, mă pomenesc cu amîndoi frații strîngîndu-mă în brațe și îmbrățișîndu-mă.

— O, Doamne, cum mă bucură că vă văd sănătoși și veseli ! Dar ce vă faceți voi ! Venit-au zilele senine, cari vă îndoiați de a le revedea ?

— A dat Dumnezeu !... da !... Tatăl nostru, după ce și-a potolit pofta de a ne tortura, în fine și-a luat seama ca să ne ierte și să-și facă vînt spre calea infernului.

— Taci, dragă amice, știi că nu-mi place să aud pe un fiiu vorbind astfeliu pentru tatăl său.

— A ! uitasem că ești poet. Spre a mă îndrepta, ca să-ți plac, voi zice dar că el s-a dus să se desfăteze în Cîmpii Elisei. Fie-i țărîna ușoară.

— Și ce sunteți hotărîți să faceți voi acuma ?

— Pe frate-meu Alexandru l-am băgat în armată ca iuncăr. Mîine ai să-l vezi în uniformă. Frate-meu cel mic va urma frecuentînd școala de la Dorohoi, unde avem casă. Soția tatălui nostru s-a însărcinat cu administrarea moșiei, din venitul căreia are a ne da nouă, celor mari, cîte trei sute de galbeni pe an.

— Dar tu, ce ai de gînd să faci ?

— Știi că m-am cam ocupat cu dreptul. Cît am fost închis în casa de nebuni, căpătînd un exemplar din codica civilă, atît de mult am citit-o, încît am învățat-o pe de rost ; pot să dau concurs cu Bojinca iurisconsultul. Așadar sunt preparat ca să mă fac șoarece de tribunale : judecător sau *cilen*, dacă nu cumva și președinte.

— O !... dar ca s-ajungi la asemine trepte trebuie să ai protectori ; pe cine ai ?

— Am punga mea, dragul meu. Am risipit vreo două sute de galbeni pe la logofeție, știi, printre cei mari, și mîine sau poimîine am să capăt decretul de judecător. Dar tu, ce faci ? Te-am căutat pe la sf. Nicolae și am găsit pe alții șezînd în casa voastră.

— Da, am închiriat-o.

— Am întrebat pe la logofeție și am aflat că nu mai ești funcționar al statului, adevăr e ?

— Prea adevăr, amice. M-au dat afară din cauză că am tipărit în *Gazeta Transilvaniei* o biată poezie, care n-a plăcut consulului rusesc.

— Se vede că respira prea mult patriotism și puțea prea tare a naționalism, nu-i așa ?

— În direcțiunea aceasta voi lucra cît voi trăi, căci sper că se va emancipa o dată țara noastră de epitropia sub care lîngezește.

— Asemine speranță trebuie s-avem toți, noi cei tineri. Dar pînă una alta, cu ce mijloace trăiești ? Ce faci ?

— Acuma mă aflu, pot zice, mai bine. Am o ocupațiune privată : sunt secretar la cancelaria vămilor, care știi că le țin niște jidani ; am leafă de trei sute lei pe lună, locuință și alte avantagii.

— Mă bucur... adio ! la revedere !

— La revedere, îi zisei. Însă cu o condițiune : să nu-mi mai vorbești despre tatăl tău. Aceasta îmi face rău.

— Ți-o promit, dacă-mi pretinzi, spre a păstra intactă plăcuta ta amiciție. Noi ședem în ulița Tîr-

gului de Sus, la no... avem un apartament cu trei camere în etajul de sus. Cînd vei voi să ne vezi, să știi unde să ne cauți.

Cu toate manifestațiunile aceste de amiciție, de astă dată niște sentimente extraordinare simții că se nasc în mine ; unde mai nainte eram afectat de trista soartă care o îndura, acuma pare că mă supăra fericirea de care vedeam că se bucură. De aceea, figura cea inteligentă a vechiului meu amic, în loc de a-mi fi tot simpatică ca mai înainte, mi se părea sinistră și repulsivă de astă dată. Pare că citeam pe fruntea lui misterul unei crime. De aceea evitam pre cît puteam cordialitatea lui ; refuzam partidele de plăcere la cari adeseori mă invita, nu mă prea duceam prin locurile care știiam că el le frecuentează și mă feream pe cît puteam de a veni în contact cu el.

Cu toată deciziunea aceasta ce o luasem în interiorul meu, împrejurări sociale aduceau lucrul acolo că tot trebuia din cînd în cînd să-mi dau coatele cu el.

*

Permită-mi-se să fac aice o digresiune, spre a vorbi despre niște persoane cari au oarecare legătură cu episodul acesta.

Era pe atuncea în Iași un individ Iordachi Harnav, fost cap de masă la Ministerul Justiției, sub care odinioară servisem atît eu cît și D. Cuciuc, cînd fusesem funcționari acolo. Acest Harnav părăsise cariera funcțiunilor și îmbrățișase pe aceea de avocat, carieră care abia pe atuncea începuse a se forma în țară. În această meserie, lucrurile mergeau bine pentru el : cîștiga mult, ținea masă bună, iar casa lui era foarte frecuentată de lumea cumsecade. Ceea ce atrăgea lumea în casa lui, mai

ales pe tineri, era femeia lui, nu prea frumoasă, dar plăcută și foarte spirituală. Între alții cari frecuentau casa lui Harnav, am fost și eu atras, nu numai de graciile și spiritul cocoanei, dar și de prînzurile ei suculente, la care foarte des eram invitat, și de societatea plăcută ce adeseori întîlneam acolo. Pînă la oarecare grad, acolo se făcea cîteodată și politică antiguvernamentală : cîțiva liberali sinceri se adunau și-și comunicau părerile și credințele, făcînd uneori și planuri de propagande liberale și naționale. Mai tîrziu am aflat că Harnav, despre tot ce se vorbea la el, raporta [...].

Profesiunea lui Harnav era foarte lucrativă. Toți împricinații cu documente și drepțăți îndoioase alergau la servițiile lui. El cîștiga adeseori procese foarte mari, învingînd avocați învățați și cu diplome. El producea adesea înaintea tribunalelor acte și documente care surprindeau pe clienții săi proprii, fiindcă nu se pricepeau de unde le-a scos și de unde le-a găsit. Cu șapte-opt ani în urmă s-a dovedit că el era un faimos escroc, care făurea acte și documente spre a proba aserțiuni de fapte cari nu erau adevărate. El în adevăr organizase o adevărată fabrică de falsificațiuni : găsise vreo doi-trei scriitori, cari aveau talentul de a imita scripturele cele mai vechi și mai dificile și, după ce el făcea concepte de polițe, de contracte, de testamente, de sineturi, de hrisoave vechi, îi punea de le copia imitînd cu esactitate scriptura și caracterele persoanelor cari trebuia să figureze în cauze. Cu acest mod a ruinat o mulțime de oameni, făcîndu-i să piardă procese pentru averi colosale. În timpul lui Grigori vodă Ghica, între anii 1852—3, s-a descoperit banda de escroci, al căror cap era Harnav și în care erau compromise și unele persoane marcante din societate. Se vorbea

că au fost implicate și chiar persoane din familia domnească, lucru ce atît de mult afectase pe bunul și dreptul vodă Ghica, încît a avut chiar cîteva zile de alienațiune. Harnav a fost dat judecății, a fost condamnat și averea lui s-a vîndut pentru despăgubirea victimelor escrocheriilor sale. Femeia lui atuncea s-a sinucis, luînd arsenic ; iar el, mai tîrziu, după ce și-a făcut pedeapsa, a murit în mizeria cea mai mare, sub streașina unui gard.

Ca să reieu firul narațiunii mele, mă voi întoarce la relațiunile mele cu Harnav, pre cînd nu era nici bănuit și pre cînd casa lui era bine văzută.

În ziua de sînta Ecaterina (a anului 1846, daca nu mă înșel), ducîndu-mă să felicit pe doamna Harnav de onomastica ei, ea, care totdeauna cînd mă vedea îmi făcea ochi dulci, m-a poftit la masă la prînz. Ducîndu-mă la ora reglementară, găsii lucrurile întocmite pentru o serioasă veselie. Un taraf de buni lăutari intona cîntece de acele cari fac să salte și inimele celor bătrîni, cu cît mai ales a celor tineri, cari atuncea se mai vedeau electrizați de graciile altor trei-patru dame tinere, invitate și ele pentru prînz. Între cei zece sau doisprezece invitați erau și frații Cuciuc. Încă înainte de a ne pune la masă, fiindcă lăutarii ne cîntau după pofta inimei ce știiau a citi pe fețele noastre, învîrtirăm vreo două hore vesele, ba mi se pare și cîteva valsuri. Prînzul a fost de cele mai suculente și cu atît mai bine savuram mîncările, cu cît aveam înainte vinuri generoase, vechi și profumate, gata a ne esalta imaginațiunile pînă la delir. Nu țin minte bine, decît mi se pare că am rădicat și un toast în versuri, improvizate pentru ochii galeși ai cocoanei de gazdă. Țin însă minte bine că, după mîncare, dănțuirăm, pînă după miezul nopții, iar unii din noi veniseră la așa grad de veselie, încît abia

îi țineau picioarele. În cele din urmă ne deciserăm să ne ducem spre casele noastre.

Cu toate că de cu seară timpul fusese foarte frumos, peste noapte însă s-a schimbat fără de veste. Cînd am ieșit, ploua de părea că toarnă cu găleata. Harnav mă împrumută cu o umbrelă, sub care luai pe Cuciuc cel mai mare, ca să-l conduc pînă la el acasă. Frate-său Alecu, avînd mantaua sa de ofițeriu, era destul de bine adăpostit. Gazda lui Cuciuc fiindu-mi în drum, lăsai pe amîndoi frații în dreptul portiței lor, pe deasupra căreia era un fel de streașină ca un cozoroc [1], și mă dusei spre locuința mea, căit de nebunia ce făcusem, fiindcă pentru prima oară, cu mare rușine, mă simțeam beat.

Iată ce am aflat apoi că au făcut frații Cuciuc.

După ce i-am lăsat eu, ei au tras clopotul ca să vie țiganul lor să le deschidă. Bietul țigan, amețit de somn se vede, n-a putut merge destul de răpede la portiță, dar în fine a venit. Atuncea Dumitrachi, trăsnit cum era de beție, după cîteva înjurături mînioase, îi trage două palme. Țiganul, după ce intrară stăpînii lui, pe cînd se urca după ei pe scară, plîngînd, începe a le observa că el n-a băut ca dînșii, pentru ca să merite bătaie. Ofițeriul, după ce a intrat în casă, îl cheamă și, apucîndu-l de cap, începe a-l bate nebunește. În mijlocul gemetelor și vaietelor lui, bietul țigan pomeni despre omorul tatălui lor ; după aceasta, îmbrîncit, fu dat afară din camera stăpînului său și se duse în cămăruța sa, ca să-și mai plîngă soarta.

A doua zi, aducîndu-și aminte de maniera brutală cu care se purtaseră către robul lor, amîndoi

[1] Partea de la șapcă sau caschetă, care vine denaintea ochilor.

frații îl chemară, îi cerură iertare și-l îmbunară, dîndu-i parale și haine. Dar oricît s-a arătat țiganul de împăcat, vorbele ce răsuflase în timpul cînd îl bătea ofițeriul, vorbe care le auzise și Dumitrachi, le intrase ca niște cuțite în inimă și, amîndoi într-un gînd și-au zis :

— Noi pe cît va trăi țiganul acesta, nu putem fi siguri pe viață.

Deci, într-una din zile, Dumitrachi zise fratelui său :

— Ce crezi că trebuie să facem cu Ion țiganul ?

— Să-l pierdem, zise Alexandru. Alta nu e de făcut. El cunoaște crima noastră și nici știi cînd și cum poate să o dea pe față o dată.

— Tot într-un gînd suntem. Să lăsăm însă să mai treacă vreo lună, pentru ca să-i treacă orice prepus de ostilitate din partea noastră, și apoi vom vedea.

După trecere de o lună, Alexandru zise fratelui său :

— A trecut luna. Cum crezi că trebuie să facem, te-ai gîndit ?

— Da, așteaptă să vezi.

Trase clopotul. Ion intră.

— Ioane dragă, avem să-ți spunem o vorbă de taină, care numai tu trebuie s-o știi, fiindcă trebuie să ne ajuți, ca să facem o treabă bună.

— Spune, coconașule. Aibi toată credința și nădejdea în mine.

— Iată ce este. Pe coasta Gălății, din sus de rohatcă [1], am descoperit o comoară. Locul unde am văzut pălpăind flacăra l-am însemnat. Trebuie să mergem ca s-o dezgropăm. Pe altul nu putem lua

[1] Așa se numea pe atunci bariera.

de tovarăș la treaba aceasta decît pe tine. Dacă vom găsi-o, va fi ferice și de noi și de tine.

— Da' oare bani or fi ?

— Bani, Ioane, bani și încă aur, căci numai unde este aur flacăra se arată verde-roșie... Galbeni, galbeni și galbeni mulți trebui să fie. Poate că abia vom putea rădica ce vom găsi. Trebui să luăm și o pereche de desagi, ca să punem galbenii.

— Și cînd să mergem ?

— Să așteptăm o noapte întunecoasă, pentru ca să ne strecurăm nevăzuți printre rohatce, ca să mergem acolo.

— Bine, coconașule, să mergem cînd veți socoti. Eu voi lua un hîrleț [1] și o lopată și să ne îngrijim de desagi, ca să fie gata.

— Da, Ioane ! iacă o liră, du-te și ia ce trebuie. Dar mai întîi să te duci tu singur, ziua, ca să vezi pe unde am putea trece bine printre rohatce.

*

Nu mai departe decît a doua zi, devotatul bătrîn, care părea că dorea să-și grăbească moartea, vine și spune stăpînilor săi că s-a dus de a căutat și a găsit o potecă prin care să treacă șanțul orașului între Bariera Galatei și aceea de pe Podul Lung. Deci, fiindcă ploua și cerul era coperit cu nori, frații Cuciuc se îmbrăcară ca de ploaie, se încălțară cu botforți, Dumitrachi [2] puse seleaful cu pistoalele tatălui sau la brîu, Alexandru se încinse cu sabia bine ascuțită, Ion se înarmă cu cazmaua și cu lopata luîndu-le de-a umărul și pe la nouă ore se strecurară nebăgați în seama pe de la vale de strada Beilicului, pe Podul Lung. De la

[1] Cazma sau lopată de fier cu care se sapă pămîntul.
[2] În original : *Mihalachi* (n. ed.).

un loc, lăsară strada aceasta și apucară pe o ulicioară la dreapta. Apoi din acea ulicioară trecură un mic șanț care înconjura un loc numit grădina doctorului Pereț. După ce traversară acea grădină care era pustie, ajunseră la șanțul cel mare al orașului, de sub dealul Gălăței. Pe cărarea descoperită de bătrînul țigan trecură dincolo și, dînd în drum, apucară spre nord, pînă trecură de barieră o bună bucată de loc ; apoi se opriră, apucară la stînga pe coastă și, după ce au făcut vreo sută de pași, Dumitrachi, care mergea înainte, oprindu-se și arătînd cu bastonul un moșoroi vechi de cîrtiță, zise :

— Aici e ! sapă, bade Ioane !

Ion înfipse cazmaua în locul indicat, risipi cîteva brazde de pămînt, dar deodată se simți lovit pe dinderăpt în cap cu sabia lui Alexandru ; pînă a nu avea timp să țipe, căzu jos ; apoi mai simți un glonț că-i pătrunde umărul stîng și apoi un alt glonț intrîndu-i în coasta dreaptă ; apoi nu mai auzi, fiindcă stăpînii săi dispăruseră, decît lătrăturile unor cîni cari se apropiau de dînsul, și nu vedea decît două stele printre norii ce se risipeau și cari sclipeau ca o speranță de răzbunare pentru inima lui.

Rareori rămîne o crimă nedescoperită. Mai totdauna degetul lui Dumnezeu vine de arată pe cei ce au comis-o. Astfel degetul lui Dumnezeu atuncea deșteptă din somn pe niște ciobani cari dormeau într-o colibă, între oile lor, cu o sută de pași mai din sus de locul crimei. Ieșind afară un băiețan mai tînăr și auzind cîinii lătrînd în direcțiunea barierii, dete alarma că se apropie lupii. Cei doi ciobani din colibă își luară armele și apucară spre locul unde lătrau cînii. Acolo văzură cadavrul unui om care gemea încă. Alergară de spuseră căpitanului de barieră ; acesta, fără a pierde timp,

merse la fața locului și, după ce văzu cadavrul, alergă în marginea satului Galata, la un țigan căruțaș pe care îl cunoștea ; îl puse să înhame calul, puse în căruță un braț de paie și, mai curînd decît într-o oră, muribundul țigan fu dus în curtea agiei și așezat binișor pe un pat într-o cameră de jos.

În mai puțin de un pătrar de oră, agerul comisar Urzică fu lîngă victimă. Imediat trimise un călăreț la aga de oraș, care era P. Mavrogheni, și un altul la președintele Divanului Criminal, pentru ca să le anunțe crima. El, din puținele vorbe ale muribundului aflînd cine sunt criminalii, încălecă numaidecît, se duse la dejurstva militară și de acolo luă pe un ofițer cu patru soldați, pentru ca să poată aresta pe militar. Mergînd la locuința fraților Cuciuc și găsind portița încuiată, puse de o săltă pînă o scoase din țiține și se urcă fără zgomot pe scara ce ducea la apartamentul lor.

Amîndoi frații, fiecare în camera sa, se găsiră dormind atît de liniștiți, încît au trebuit să-i miște pentru ca să-i deștepte. Îi arestară fără a-i lăsa să se întîlnească unul cu altul. Găsiră hainele lor ude de ploaia de peste noapte, botforții plini de noroi, sabia lui Alexandru cu sînge pe ea și pe hainele lui Dumitrachi cîteva stropituri de sînge. Pe Alexandru îl porniră între puști, iar pe frate-său îl însoți coconu Dumitrachi Urzică, ținîndu-l cu mîna de o sfoară cu care-i legase mînile îndărăt.

Se făcuse ziuă. Pe cînd soarele arunca primele sale raze pe crucile și clopotnițele bisericelor, în curtea agiei intra aga de oraș, un membru delegat al Curții Criminale pentru ca să facă instrucțiunea, medicul respectiv și Urzică cu cei doi frați criminali. După cererea instrucțiunii, se constată mai întîi starea pacientului, pe care medicul a decla-

rat-o alarmantă, apoi se confruntă victima cu fratele cel mai mic. Ţiganul, cum îl văzu, zise :

— Iată cel ce m-a lovit cu sabia ! M-au ucis de frică, că prin mine nu cumva să se descopere că ei au ucis pe tatăl lor... Ucigă-i acuma Dumnezeu şi pe ei !

Cu aceste vorbe în gură, Ion a espirat ; iar tînărul Cuciuc, lovit poate de remuşcare, a început a plînge cumplit şi a cere iertare, aruncîndu-se în genunchi lîngă patul pe care zăcea victima sa. Introducîndu-se după aceasta şi fratele cel mare, la auzirea mărturisirilor lui Alexandru, a crezut de prisos a mai nega.

Din depoziţiunile detailate asupra ambelor crime, văzîndu-se că la prima crimă a participat şi soţia tatălui lor, s-au trimis comisarul Urzică de au arestat-o, aducînd-o şi pe ea de la Dorohoi. Aceasta, aflînd că băieţii au mărturisit totul, şi-a pierdut mintea. Cu toate acestea, în loc de a o închide într-o casă de alienaţi, ea fu închisă în temniţă.

*

Într-una din zile mă dusei la Curtea Criminală şi cerui voie să văd pe fraţii Cuciuc. Sentinţa de moarte se pronunţase pentru dînşii, dar nu se determinase ziua cînd urma să se esecute. Armaşul al doilea, sau supraveghetorul temniţei, dîndu-mi permisiunea ce cerusem, fraţii Cuciuc fură scoşi şi aduşi în faţa mea, într-un coridor în care era un grilagiu ce mă despărţea de dînşii. Cel mai mare, cum m-a văzut, s-a arătat foarte vesel :

— Doamne, ştii ? Parcă aveam o presimţire c-oi să te văd înainte de a face cunoştinţă cu Buzatul [1]. Îţi mulţumesc din suflet, Iorgule dragă.

— Cu mare frîngere de inimă însă am venit ca să te văz. Nu mă aşteptam niciodată să aflu cele ce s-a petrecut.

— He, ştiu bine. Poeţii cred că toţi oamenii trebuie să fie ca îngerii. Dar vezi că nu e aşa. Ţi-am spus, mi se pare, că mă trag dintr-o familie blăstemată. Ţi-am povestit o dată istoria străbunului meu Osman. Nu vezi tu că blăstemul lui Ali s-a perpetuat asupra generaţiunii lui Osman ?

— Nu credeam însă niciodată ca voi, tineri instruiţi, inteligenţi, civilizaţi, să vă coborîţi pînă la asasinate ordinare.

— Dar nu vrei tu să crezi că Fatalitatea nu-şi alege braţele cu care loveşte în victimele ce voieşte a face ? Am ştiut foarte bine ce oribil lucru este paricidul ; dar puteam oare să mă reţiu de a-l comite ? Era imposibil, dragă Iorgule. Tatăl meu, care ajunsese o fiară turbată, trebuia să fie ucis de cineva, daca nu de mine, de frate-meu ; dacă nu de frate-meu, de soţia sa. Eram trei nenorociţi cari vecinic şi cumplit suferearn şi, mai curînd sau mai tîrziu, natura însăşi ne împingea spre a ne coaliza şi a complota spre a-l face să dispară, convinşi că facem un bine pentru familie şi pentru lume. Dar ce să mai vorbesc ? Ce a fost fatal s-a făcut ; o să ne luăm pedeapsa după dreptate. Măcar de s-ar fi putut stinge familia Cuciuc o dată cu noi ! Dar mai rămîne, din nenorocire, un frate mai mic, de 12 ani ; cine ştie ce soartă i se rezervă şi lui !

---

[1] Călăul care spînzura la Moldova se numea Gavril Buzatul, un ţigan condamnat la moarte pentru crime şi graţiat pentru ca să facă meseria de carnefice.

— Dar spuneți-mi, este adevărat ce se vorbește prin lume că tu, Dumitrachi, ai fost în relațiuni amoroase cu femeia tatălui tău ?

— Ne-a mai spus cineva despre aceasta, dar este un neadevăr și o curată infamie, inventată de cei ce le place să bîrfească. Și daca cumva îți va veni ideea să scrii trista noastră istorie, te conjur să spui că de asemenea infamie n-a fost capabilă biata femeie. Ea a avut pentru noi numai sentimente de comizerațiune și altă legătură n-a fost între noi doi decît compătimirea mutuală dintre cei ce sufăr și complicitatea la crima ce am comis. Ferice de ea, că acuma nu mai simte nimica !

— Și cu ce mod ați curmat zilele tatălui vostru ?

— Vrei să știi ? Îți voi spune tot, fiindcă n-am negat nici înaintea judecătorilor noștri. Mai întîi am încercat mijlocul asfixiei. Într-o seară de iarnă, el se întorsese de la Dorohoi răcit și ceruse să-i facă mereu foc în sobă, ceea ce s-a și făcut. A mîncat, a băut bine și s-a culcat. Atuncea țiganul Ion, chemîndu-ne, ne spune că ar fi bine să punem capacele la sobă pînă nu se potolește jeratecul ; ca unul care era coalizat cu noi ca să-l pierdem, el a cugetat la asfixie. Am aprobat părerea ; capacele s-au pus.

Asfixia era pe aproape de a-și produce efectul atuncea, dacă un joc al întîmplării nu-i venea în ajutor. Patul fiind în dreptul unei fereste, el, în agonia asfixiei, se vede că a dat cu pumnul în geam ; geamul spărgîndu-se și aerul pătrunzînd drept [spre] capul său, el și-a venit în fire ; a înțeles ceva și, după ce a stat cu capul mai mult la fereastră spre a se răcori, a deschis ușa, a intrat în camera unde se culcase soția sa și a tăbărît pe ea ca un sălbatic, ca s-o omoare. Auzind zbieretele ei, am ieșit din camera ce ocupam în rînd cu camerele argaților, unde ne condamnase să ședem și am alergat să vedem ce putem face. Fără a intra înăuntru, ne puserăm să ascultăm la ușa tindei. Atuncea încetase de a o bate, dar striga :

— A, ticăloasă ! Te-ai unit cu tîlharii cei de jos ca să mă omori ? Lasă că te învăț eu !

— Dar nu cocoana, ci eu sunt vinovatul, păcatele mele ! zice bietul Ion țiganul. Eu am socotit că fac bine ; ca să facă cald în casă am pus capacele ; mi se păruse focul potolit.

— A, tu ? Așteaptă... și zicînd aceste vorbe, luă drugul de la ușa tindei și, dîndu-i cîteva lovituri, îl culcă la pămînt ; apoi, călcînd peste el, reintră în camera sa și se puse a-și turna apă pe cap.

Noi, cari purtam sarcina de argați, pînă a nu se face ziuă am înjugat boii la sănii și am plecat la pădure, ca să tăiem și să aducem lemne. Seara, cînd ne-am întors, am simțit că lucrurile se potolise în casă. Țiganul Ion, care avea capul spart, își venise în fire. Tatăl meu însuși am aflat că s-a dus să-l vadă și a zis să-i puie prosoape muiate în apă rece. Numai nenorocita de femeie a tatei zăcea, strivită de bătăi, și numai peste două săptămîni se putu scula spre a se ocupa de afacerile casei. După toată liniștirea ce se restabilise în casă, noi persistam în complotul ce făcusem spre a ne scăpa de el și, oricînd găseam timp spre a ne întruni, ne consultam cum să executăm lucrul. Nu tîrziu ni se prezentă ocaziunea. Tata căzuse bolnav de friguri și, după vreo două accese ce avusese, observasem că, după ce-l lăsa scuturăturile, cădea într-un fel de fierbințeală care-l slăbește tare și-l face să vorbească într-aiurea. Cînd fu în al treilea acces, pare că instinctiv ne lovi și pe noi un feliu de acces de nebunie : deodată tăbărîrăm pe el, atît soția sa, cît și noi doi, ba încă și țiganul Ion. Nu

mai țin minte ce făcurăm, dar cred că-l omorîrăm prin sufocațiune; mi se pare că și țiganul, care era foarte pornit asupra lui, l-a apucat de testicule și i le-a strivit, spre a-i accelera moartea. A doua zi tata a fost îngropat, ca mort de moarte naturală.

*

În prima septămînă din postul mare se face mare iarmaroc la Iași, pe lunca unde este monastirea numită Frumoasa. În ziua de Sîntul Teodor a anului 1847, un convoi lugubru ieșea din curtea Criminalului. Înainte venea armașul cel mare. După dînsul urmau mai întîi 12 soldați cari băteau tobele, apoi ca o sută de soldați cu puștele la umăr, formînd două garduri mișcătoare, iar între aceștia ambii frați Cuciuc, unul lîngă altul, mergînd în urma unui preot cu crucea în mînă și urmat de Gavril Buzatul îmbrăcat în uniformă de postav roșu și ținînd peste umeri două ștreanguri. Era tină, fiindcă noaptea precedentă plouase; aceasta însă nu împiedicase pe publicul curios de a ieși din toate părțile spre a vedea și a acompania cortegiul pînă la locul execuțiunii. Frații Cuciuc, îmbrăcați în haine negre, purtînd pe cap niște caschete de plisă neagră, cu pantalonii sumeși ca să nu-i umple de noroi, ținîndu-se de braț unul pe altul, mergeau veseli ca la o paradă, salutînd în dreapta și în stînga pe cei ce cunoșteau. Urmai și eu cortegiul, urcat într-o birjă alături cu amicul meu Lascar Rosetti. Cînd cortegiul a ajuns la iarmaroc, el s-a despărțit în două: frații și-au zis adio îmbrățișîndu-se, apoi a apucat unul spre o spînzurătoare, altul spre alta. Ambele spînzurători erau așezate pe două movilițe, cari se văd și astăzi. După cererea lor, cel mai mare[1] a suferit mai întîi supliciul. Din trăsură am privit pe Dumitrachi urcîndu-se pe un scaun, iar pe Gavril Buzatul punîndu-i ștreangul de gît și apoi dîndu-i un pumn după cap în momentul cînd i se lua scaunul de sub picioare. Cînd am văzut că corpul se lăsa în jos și am auzit mai multe țipete de la femeile ce priveau, un fel de amețeală am simțit că mă cuprinde și apoi n-am mai putut vedea nimica, fiindcă leșinasem.

Amicul meu Rosetti atuncea strigă la birjariu să plece, nemaiputînd asista la a doua execuțiune. Cînd treceam pe Podul Lung mă deșteptai în vărsături, cu capul sprijinit de mînele amicului meu.

Soția lui Cuciuc, condamnată la aceeași pedeapsă, deși tot în stare de alienațiune, a fost dusă și executată, conform cu sentința, la Dorohoi, acolo unde s-a comis crima. Băiatul ei, am auzit că după execuțiunea maicei sale ar fi căzut într-o stare de prostrațiune, din care n-a putut ieși decît peste 3-4 ani.

*

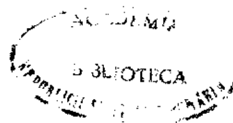
În curs de patru zecimi de ani mereu îmi făceam întrebarea: oare să scriu sau nu istoria fraților Cuciuc?

În cele din urmă mi-am zis: și de ce nu?

1888, ianuariu.

[1] În original: *mic* (n. ed.).

PE BĂRĂGAN

I

Pe podișul din dreapta Ialomiței, unde se încep cîmpiile întinse ale Bărăganelor, am moșioara mea dotală, lipsită de sat sau de locuitori. Pe toată suprafața plană a acestei moșii (căreia i s-a dat numele de Elisa, de către socrul meu Meltiade Mărculescu, în dragostea fiicei sale care mai tîrziu a devenit soția mea), nu se aflau decît doi peri sălbateci, cari singuri înfruntau vijeliile iernelor și căldurele cele mai mari ale verelor.

Pămîntul acestei proprietăți, deși de calitate excelentă, îmi aduceau un venit neînsemnat, din cauză că era prea rău cultivat, pot zice chiar părăginit, căutat abia de cei mai păcătoși dintre plugarii satelor vecine, sau păscut de ciobani ce nu se puteau învoi în alte părți. Eram prin urmare abia clasificat printre proprietarii cei mici, pre cînd am intrat în posesiunea ei, pe la anul 1858.

Greutatea crescîndă a familiei mă îmboldea să fac ca acest patrimoniu să ajungă a-mi aduce un venit mai bunicel, mai ales că comptam pe fertilitatea solului. Trebuia dar să mă apuc de agricultură, cu pasiunea poetică ce aveam pentru natură și puterea sa productivă și cu experiența ce aveam în cultura pămîntului dobîndită din copilărie în

casa părintească. Cîte dificultăți însă n-am avut de întîmpinat pînă să-mi organizez o mică fermă în mijlocul cîmpiei inculte, care mi-a căzut la sorți ! Cît capital, cîtă muncă, cîtă luptă, pînă să ajung la aceasta ! Trebuia să aduc pe roate, din depărtare, și lemn, și nisip, și cărămidă, și cel din urmă cui, cu care să-mi fac casă, împrejmuiri, grajduri, magazii și atîtea îndemănări cerute unui așezămînt agricol. Trebuia să creez totul, ca Dumnezeu cînd a făcut lumea : puțuri, grădini, arbori roditori, fînețe artificiale și chiar o pădure, pe care o vedeam necesară în viitor.

Această întreprindere nu era pentru curagiurile comune. Dar eu, care citisem multe despre viața colonilor din America și Australia, care aveam convingerea că înaintea stăruinței nimica nu e cu neputință, îmi urmăream idealul, voind mai cu seamă a proba, prin fapte și exemple, că prin munca asiduă și prin inteligență, pămîntul Ialomiței, mai bine cultivat, poate deveni sorginte de producțiuni mult mai mănoase și de o înavuțire mai sigură. Am reușit pînă la oarecare grad, mi se pare ; căci pe cînd mai înainte era o idee acreditată că prin regiunea aceasta grîul nu prosperă, că numai secara abia se face și că pămîntul tot atîta produce, măcar oricum l-ar cultiva, oricum l-ar lucra cineva, acum, după exemplele date de mine, pămîntul Ialomiței pare a fi patria celui mai frumos grîu, cultivîndu-se însă prin duble și profunde arături, ceea ce nu se cunoștea cu 20 ani în urmă. În adevăr, am avut fericirea a vedea prosperitatea locului ajunsă la așa zbor, încît paupertatea pot să zic a dispărut, rămînînd doară pintre țăranii leneși sau degrădați de vițiul beției ; agricultura mică a luat așa extensiune, că arendașii sau proprietarii nemaiputînd face agricultură mare

ca mai înainte, sunt nevoiți a-și închiria locurile la țărani, sau a le cultiva prin argați recrutați de pe la munte sau de peste frontieră.

Stăruințele mele n-au ajuns a aduce avuția lui Cresus în casa mea, dar au ajuns a împătri valoarea micei mele proprietăți și a mă ajuta de a pluti pe valurile grele ale vieței materiale.

De la un timp, abandonînd agricultura pe seama cultivatorilor mici, închiriindu-le pămînturile în bani, m-am mărginit a privi ferma mea ca un simplu leagăn de delectare, unde, cînd mă simt obosit de viața zgomotoasă a capitalei, merg de respir aerul de liniște și de sănătate în mijlocul frumoasei păduri de salcîmi ce mi-am făcut, a arborilor fructiferi ce am sădit eu însumi cu mîna mea, și a cîteva vaci, a căror dezmierdare îmi face mare plăcere. Locașul meu servă iarna adesea de adăpost binefăcător călătorilor, cari sunt surprinși de vijelii de acelea cari omoară, iar vara ca casă de pietate, unde muncitorul sărac capătă gratis mămăligă, brînză sau lapte la nevoie, iar cel lovit de friguri sau alte boale ușoare, cîte un medicament reparatoriu, cum prafuri de chinină, picături de inimă, unt de sunătoare și altele. Asculte Cel-de-sus urările cîte se fac la pragul casei mele de cei lipsiți și nevoiași, cari iese zicînd : Dumnezeu să vă ajute și să vă ferească de dureri și de neajunsuri !

Ajutor și tovarăș la viața din Bărăgan aveam pe un văr al meu, Nicolae Schina. E cunoscută românilor familia aceasta, căci, deși originară din Constantinopole, totuși mulți din membrii săi astăzi se bucură de cetățenia română și figurează între numele notabile ale țerei. Bunul meu, adică tatăl maicei mele, Gheorghe Schina, compromis în mișcarea renașterei elene, cunoscută sub numele de Eteria grecească, fu decapitat la Constantino-

pole în anul 1816. După aceea numeroasa sa familie se răspîndi în toate părțile lumei : din fiicele sale, una, Eufrosina, a venit cu haremul lui vodă Șuțu la Moldova, unde a devenit soția tatălui meu ; alta s-a măritat în Constantinopole și din ea se trage familia Pitzipio, iar din fiii săi, unul, numit Constantin, s-a făcut supus britanic și a murit ca medic la Malta ; altul, Mihail, om foarte cunoscut în istoria renașterei elene, ales chiar ministru și consul general în București, a murit la Atena ; alți doi, Alexandru și Eustațiu, încetățeniți români, au fost părinții actualilor frați și veri Schina, cari se disting în armată și magistratura română ; altul, cupariul Iancu Schina, s-a așezat și a trăit în Basarabia. Din acesta se trăgea vărul meu despre care voi să vorbesc, fiindcă viața lui a fost atît de intim legată de a mea.

II

Nicolae sau Nicolachi, după cum îl numeam în familie, era puțin mai în vîrstă decît mine, născut la 1821. El fusese atras de unchiul Mihail la Atena pentru ca să-și facă cariera în armata de acolo. Nu i-a plăcut însă Grecia cu munții săi pleșuvi, ci a preferit să se întoarcă în România, a căreia limbă o iubea mai mult. Era om bun la inimă, onest, afabil cu toată lumea, afectuos către rude și amici, gata a alerga pentru faceri de bine și a se sacrifica pentru orice idee nobilă, modest, filosof, în fine omul lui Dumnezeu. Toți din familie și toți cei ce-l cunoșteau îl iubeau pentru distinsele calități sufletești ce-l caracterizau. El fusese în mai multe rînduri împiegat la vămi, la regia tutunurilor în cari s-a distins prin zel și onestitate, precum

și probează numeroasele atestate ce au rămas pe urma lui. În cele din urmă, dezgustat de tracaseriele funcționarismului, el se puse la dispozițiunea mea și se oferi a dirige menagiul casei mele din Bărăgan. Ce achizițiune pentru mine, care schimbasem mereu la logofeți și îngrijitori cari de cari mai pretențioși, mai păcătoși și mai de rea credință ! Acum aveam un adevărat amic al intereselor mele, un frate neinteresat și devotat pînă la viață ! Cîți alții nu-i ofereau salarii îndoite și întreite de ce avea la mine și el totdauna răspundea : „Nu, nu mă depărtez de casa vărului !"

Și pentru un om deprins cu societatea și cu viața din orașe nu e tocmai plăcut a trăi și iarna și vara în Bărăgan. Trebuie ca cineva să aibă sau mari interese, sau mare amor pentru viața cîmpenească, sau devotamentul unei conștiințe ferme, pentru ca să se împace cu singurătatea și cu urîtul, mai ales în lunele de iarnă, cînd nopțile sunt atît de lungi și vijeliile atît de înfiorătoare.

Cînd veneam la reședința mea solitară, eram întîmpinat de îmbrățișări fraterne, totdauna atit de călduroase ca și în cei mai tineri ani ai vieții noastre ; eram informat despre mersul afacerilor moșiei cu punctualitatea cea mai severă și cu minuțiozitatea cea mai largă. Găseam arborii din grădină curățiți și îngrijiți de însăși mîna sa, vitele blînde venind la dezmierdările sale, servitorii supuși și ascultători ca la părintele lor, păsările furnicînd cu sutele la vederea lui, și toate ustensilele casei în bună regulă, bine păstrate și bine întrebuințate. Îl întrebam adesea cum se împacă cu urîtul ; el îmi răspundea că supărarea aceasta nu o simte, pe cît timp are cărți ca să citească și afaceri cu cari să se ocupe.

— Singura îngrijire — zicea el — care îmi trece cîteodată prin minte, este ca să nu vie niscai hoţi să mă calce, deşi ştiu că asemenea răi vin numai acolo unde sunt parale. Nu mă tem însă decît să nu fiu surprins, altfel, în loc de bani le-aş da gloanţe, ca să-i împac.

În adevăr, vărul meu era bun puşcaş : nu trecea săptămînă fără ca un erete sau doi să nu cadă sub loviturile puştei sale ; apoi eu aici ţineam toate armele mele şi peste 30 focuri erau la dispoziţiunea lui, totdauna gata pentru eventualitate agresivă.

În vara anului acestuia mai mult decît totdauna, el îmi povestea anecdote despre brigandagiurile din Grecia. Pe timpul cît fusese în serviciul armatei greceşti, permutat cu garnizoana în mai toate punctele însemnate ale Eladei, avusese ocaziunea a se familiariza cu crimele barbare ale cleftilor tradiţionali, căci adeseori făcuse expediţiuni în urmărirea făcătorilor de rele care mişunau odinioară în patria lui Homer şi despre a căror faimă atîtea pene ilustre s-au ocupat. Brigandagiurile de pe la noi, despre cari uneori citea în gazete, lui i se păreau nimicuri, comparativ cu cele ce se petreceau în Grecia : cu toate acestea, părea preocupat şi spunea adeseori că se teme a nu fi surprins.

Fatalitatea, vai, a demonstrat că presimţirile lui nu erau himerice !

Ialomiţa, în adevăr, anul acesta mai mult ca totdauna era bîntuită de făcători de rele. Nu trecea săptămînă să nu se auză despre furturi de vite, spargeri şi alte borfăşii comise prin satele vecine. Administraţiunea însăşi era pusă în mişcare pentru urmărirea făcătorilor de rele, dar, neputincioasă de a nemeri mijloacele eficace, ea avea recurs la măsuri ridicole, care numai inepţia le putea concepe. Într-una din zilele lui septembrie, moşia mea a fost vizitată de una din acele potere care se văd în operele bufe. Vreo cîteva sute de oameni, conduşi de un ofiţer de dorobanţi şi de doi primari comunali, au făcut o adevărată hăituială de vînătoare, care n-a putut da alte rezultate decît mi-au zdrobit porumburile, mi-au jefuit fructele din grădină, mi-au scotocit toate ungherele parcului de pădure de lîngă casă, mi-au persecutat chiar curcanii, în iluziune că erau niscai hoţi deghizaţi ! Cu asemenea chip credea onorabila administraţiune a pune mîna pe răii periculoşi societăţii, neţiind măcar compt de înţelepciunea proverbului popular că „mîţa cu clopoţei nu prinde şoricei“.

Simultaneu, districtul Ilfov nu era mai puţin bîntuit de făcători de rele. Mai cu seamă o bandă de trei briganzi scăpaţi din ocne răspîndeau teroare prin faptele lor cutezătoare. La 3 spre 4 octombre (1882) au călcat casa unui mare proprietar, numit Hagi Velciu, situată în marginea unei păduri de pe moşia sa numită Dona. Venind mai întîi pe la amiază-zi cu pretextul de a se băga argaţi, dar cu scopul de a observa localitatea şi văzîndu-se primiţi cu răceală de către proprietar, carele le cerea răvaşe de drum sau garanţii, deocamdată s-au retras fără a zice nimic, văzînd mai ales că pe timpul acela erau prea mulţi oameni în curte. Dar în deseară, pe la 6 ore, pe cînd soarele scăpăta către apus, au revenit cu toate preparaţiunile, spre a-şi realiza planul. Din fericire, bietul Hagi Velciu a putut să se strecoare pe o uşă din dos şi să se arunce într-o groapă de bucate, scăpînd astfel de ochii lor. Ei, după aceasta, răspîndind teroarea prin ţipete şi împuşcături repetate spre a înspăimînta pe servitori — cari în adevăr s-au şi

făcut nevăzuţi — au pus mîna pe o soră a lui şi pe o servitoare a sa, pe care le-au torturat spre a putea descoperi banii ce aşteptau să găsească. Cu toate acestea n-au putut descoperi decît ce erau în casă, abia vreo două mii de lei. Turbăciunea lor atuncea nu mai avu margini ; şi-au vărsat necazul pe tot ce le-a venit sub mînă : mobile, lampe, farfurii, sticlării, ferestre, uşi, lăzi, toate au fost sparte şi zdrobite într-un mod adevărat sălbatic. Numai după ce au nimicit toate şi s-au îmbuibat cu mîncări şi băuturi cari le-au găsit în casă, şi-au luat drumul spre cartierele lor misterioase.

III

În pădurea unei moşii vecine, numită Vispeasca, era bordeiul unui pădurar, cu care ei aveau înţelegere de mai nainte, spre a se adăposti şi a găsi cele trebuincioase pentru mîncare şi repaos. După călcarea de la Hagi Velciu, care se vede că tot i-a fost făcut să le palpite piepturile, pestre trei zile, şi anume în 8 octombre, pădurarul care îi găzduia i-a îndemnat să treacă în Ialomiţa la moşia mea, unde, după cunoştinţele ce avea (căci de locul lui acel pădurar era din comuna Vlăiculeştii, vecină alăturată cu moşia mea, şi prin urmare cunoştea oamenii şi casa mea), spera să găsească bani mulţi. Venind de-a dreptul peste holde, în apropiere de fruntariele mele, deteră peste doi ţărani cari culegeau porumb. Îngrijiţi ca nu cumva aceştia să bănuiască ceva şi să dea alarma, au apucat pe ţărani şi i-au legat burduf, astfel ca să nu se poate mişca din loc, apoi, înaintînd fără obstacol sau sfiială, pe la 5 ore şi jumătate au intrat cu paşi de lup în curtea casei mele. Mai întîi au năvălit în camera

servitorilor, pe cari i-au găsit grămadă, stînd la mîncare. Acolo au întrebat : „Unde este boierul ?" căci hoţii sperau ca pe mine să pună mîna, cu iluziune ca la mine să găsească tezaurele lui Cresus. Apoi, îngrozind pe argaţi că vor fi ucişi de vor face zgomot, s-au aruncat ca fulgerul în camera de sus, arătată de argaţi. Acolo găsiră pe vărul meu rezemat într-un colţ pe pat şi pe o servitoare pe care o aveam de mai mulţi ani purtînd sarcina menagiului casei. Vărul meu, cum a văzut aceste figuri sinistre, s-a ridicat de a pus mîna pe un revolver ce era în cui deasupra capului său în perete; se vede că atît îşi pierduse mintea nefericitul, încît uitase că era surprins şi că era prea tîrziu spre a se putea apăra. Unul din hoţi însă, tot atît de răpede ca dînsul, l-a apucat de pumn şi i-a smuls arma, înainte de a se putea servi cu ea. Căpitanul lor, Enachi Marcu, a zis atuncea :

— Dă-i, mă !

Atuncea unul dintr-înşii, după ordinul acesta, i-a tras un glonţ în piept, cauzîndu-i moartea la moment, fiindcă-i pătrunsese inima şi coasta. După aceasta căpitanul însuşi începu perchiziţiunea lucrurilor din casă, iar ceilalţi doi, unul din faţa casei şi altul din dos, slobozeau mereu la focuri de puşti şi pistoale, cu scop de a terifica pe trecători şi pe oricari ar fi cercat să vie în ajutorul casei. Toate lăzile şi dulapurile, toate rufele şi hainele au fost scotocite cu de-amănuntul. Biata servitoare a fost bătută şi stîlcită cu paturile puştelor şi cu pumnii, ca să scoată banii ce ştiau ei din auzite că are. Servitoarea în adevăr a arătat şi a dat tot ce a avut ea şi toate ce a ştiut că putea fi în casă ; şi n-au fost mai mult decît vreo mie de lei noi ai casei, adică ai mei şi ai vărului meu, şi vreo mie

două sute ai bietei servitoare, toate economiele ce-și adunase de vreo zece ani de cînd servea în casa mea.

IV

Primii știrea prin telegramă la comuna Dimăchenii din districtul Dorohoi, moșia bunului meu amic Ion Docan, [unde][1] mă dusesem să petrec cîteva zile atras și delectat de amabila societate a familiei sale. Mă repezii imediat la București și de aci la locul catastrofei, unde-mi găsii casa turburată de tragicul eveniment, iar pe regretatul meu văr încă neîngropat, fiindcă au trebuit să-l țină cinci zile pînă la venirea procurorului și a unui medic, pentru ca să-i facă autopsia legală.

După ce au comis această crimă, hoții s-au retras spre locul de repaos, la bordeiul din pădurea Vispeasca, împreună cu pădurarul care-i adusese la mine. Ei nu știau însă că, încă după călcarea de la Hagi Velciu, se organizase potera pentru prinderea lor. Într-adevăr, un procuror și un judecător de instrucțiune de la Parchetul de Ilfov veniseră cu două zile mai înainte la locul unde se comisese călcarea. Aceștia avuseseră inteligența de a descoperi și afla vizuina făcătorilor de rele : cerură să le vie 20 de călărași înarmați de la subprefectura plășei Colintina, care are stațiune militară la Pantelimon ; dar după eroarea telegrafului se trimiseră numai 10 călărași, și aceștia rău armați, cu puștele stricate și fără cartușe. Deși s-a judecat că n-ar fi îndestulători, totuși nu se putea

[1] În original un cuvînt încurcat de tipograf, fără nici un înțeles (n. ed.).

întîrzia, căci dacă înnopta, hoții ar fi părăsit poate bordeiul. Așadar se asediă ascunzătoarea briganzilor, pe care avuseseră prevederea a o înconjura cu mai multe rînduri de odgoane și funii, legate de la un arbore la altul, cu scop de a încurca pe asediatori. Cu toate acestea, se dete asaltul : hoții ieșiră la apărare. După o mică luptă însă, în care un caporal a fost lovit de un glonț în picior, se puse mîna pe Enachi Marcu, iar ceilalți scăpară în desișul pădurei.

Potera aduse în triumf pe căpitanul hoților și pe pădurarul care ospătase pe musafirii săi cu plăcinte și cu fripturi suculente. Ceilalți hoți, grație energiei și inteligenței Parchetului de Ilfov, au fost mereu urmăriți și în cele din urmă prinși și trădați justiției.

Iar eu, în ziua de 13 octombre, înmormîntai pe nefericitul meu văr la comuna Stoeneștii-Elisa, plîns și regretat de toți acei ce l-au cunoscut, fiindcă bun și drept era și merita lacrimele vărsate pe mormîntul său !

Administrațiunea n-a întîrziat de a pune mîna pe asasini. Toți au fost prinși, dați în judecata Curții cu jurați și condamnați la muncă silnică pe viață. Eu am rămas însă neconsolat de pierderea iubitului meu văr, care m-a făcut ca să-mi dau moșia în arendă, să desfac vitele și instrumentele agricole și să mă duc foarte rar pe la casa unde, în singurătatea Bărăganului, odinioară mă delectam cu atîta plăcere.

1882, decembre

DIN ANUL 1848

CÎTEVA CUVINTE

În anul 1860 am întreprins publicațiunea unei reviste literare, apărînd în fascicole, de două ori pe lună, sub titlul de Revista Carpaților. *Ca unica publicațiune literară pe atuncea în capitala României, întreprinderea mea a avut oarecare succes. Port și astăzi recunoștință celor 800 de abonați cari s-au grăbit a mă susține, precum și junelor talente cari au colaborat la opera mea. Revista aceasta, după doi ani de viață, s-a văzut nevoită a înceta : mai mult de jumătate din abonații ce avea au părăsit-o spre a trece la* Revista română, *fundată de o societate de mai mulți tineri cari promiteau o fundațiune mai solidă și mai interesantă și cu o existență mai bine asigurată, fiindcă mulți din colaboratori dispuneau, pe lîngă mari talente, și de averi personale respectabile, cu cari ar fi putut-o susține chiar fără abonați. Acei tineri însă s-au simțit prea curînd obosiți și* Revista română *n-a putut trăi nici cît a mea, părăsită și de colaboratori și de contribuitori.*

De astă dată, decis a-mi publica Suvenirile, *atît nouă cît și vechi, sper că voi face plăcere lectorilor generațiunii actuale, reeditînd, îndreptate și ada-*

ose, pe acele publicate în Revista Carpaţilor, *ca să îndestulez totodată şi pe mulţi din cititorii vechi ce mi-au manifestat dorinţa de a le mai citi o dată după 28 de ani. Rog însă pe lectori ca, înaintea acestora, să citească pe acele cu titlurile :* Din copilărie şi Tinereţe.

[PARTEA ÎNTÎI]

I

Toată lumea ştie că la 1848 a fost şi în Moldova o mişcare politică, ca în toată Europa.

[. . . . .]

Puţine s-au scris pînă acuma asupra evenimentului aceluia, şi mulţi poate nu ştiu detailurile sale. Dar merită oare să ne mai aducem aminte de zilele acelea ? Eu cred că da, fiindcă ele au făcut o pagine dureroasă în istoria românilor ; fiindcă au lăsat suveniri încă vii în toate clasele şi în toată ţara.

Pîn-a nu veni la fapte, să aruncăm o căutătură de ochi răpede asupra stărei Moldovei pe la începutul anului 1848. Nu s-a scris de ajuns, nu s-a caracterizat îndestul domnia de cincisprezece ani a fostului domn Mihai Sturza. [...] Dotat de natură cu o iubire de argint nesăţioasă şi o capacitate speculativă, el domnea cu o tactică imperturbabilă. Spre a avea un sprijin sigur pe lîngă treptele Porţei otomane, el luă de soţie pe fiica bătrînului Vogoride, om versat în diplomaţia orientală, cu mare şi sigură influenţă pe lîngă turci. [...]

Astfel susţinut dinafară, înlăuntru îşi bătea joc de aşezămintele ce-i fuseseră încredinţate. Prin simulacrul de constituţiune ce se dădese Moldovei

sub titlul de Regulamentul Organic, cum erau în realitate lucrurile? Reprezentaţiunea naţională ajunsese o adevărată păpuşerie : adunarea se compunea după voia Domnului, din sateliţii săi ; alegerile se făceau prin corupţiune, ameninţări, exiluri, arestări, promiteri de favoruri. Administraţiunea, un mijloc de apăsare şi de stoarcere a bunurilor private şi publice. Justiţia, o formalitate de sprijinire şi de răpire, un trafic de cupiditate şi de licenţă. Finanţele, o sorginte de întreţinut zbirii şi hoţia organizată spre a mări comorile domnitorului. Poliţia, un instrument de spionagiu şi de tiranie. Boieria, un alt instrument de demoralizare a tuturor treptelor societăţei. Servilismul, intriga, spionagiul, trădarea, laşitatea, infamia, erau titluri de a se recomanda cineva către guvern spre a-şi face cariera. Demnitatea, capacitatea, integritatea, talentul, erau facultăţi ce atrăgeau persecuţiunea din partea guvernului. Dacă cineva se tînguia pentru vreo judecată nedreaptă, era dat în judecată. Daca reclama în contra mituirei, era lipsit de drepturile politice. Daca cuteza a se arăta contrar voinţelor guvernului, era arestat şi exilat. Astfel domnul acesta, căutînd să-şi mărească comorile, prin care se susţinea politiceşte, ucidea orice instinct nobil, orice inimă patriotică, orice spirit liberal, orice virtute civică.

II

Dar poate să vie o posteritate, care să întrebe : cum s-au putut comite asemenea lucruri în secolul XIX ? Cum putea domnul acesta să se poarte

astfel sub protecţiunea cu ochi de Argus a reprezentanţilor Rusiei, cari după tratatul de la Andrianopole erau permanenţi în aceste Principate ? În adevăr, posteritatea ar zice că aceste lucruri sunt scrise din patimă sau din exagerare tinerească. Dar acea posteritate cată să ştie că [...] orice agenţi, orice comisari, orice consuli trimitea Rusia, pînă în cele din urmă ajungeau a fi fascinaţi (fermecaţi) de Mihai Vodă Sturza, încît închideau ochii la orice descoperiri şi încă copereau orice nelegiuiri.

Ţara, în astfel de poziţiune, nu avea nici un recurs.

De se găseau oameni cu curagiu ca să protesteze, nu aveau unde. De se adresau la puterea protectoare, nu căpătau nici o îndestulare. De se adresau la puterea suzerană, suplicele veneau îndată în mîna domnului, şi era vai de cei ce le subscriau. Căci, precum s-a zis, la Constantinopole domnul avea agent pe socrul său, carele ştia a se pune în intimitate cu oamenii influenţi de acolo. De se adresa cineva la reprezentanţii celorlalte puteri europene, ei răspundeau că nu au nici o competenţă alta decît a protege pe supuşii lor.

Astfel, Moldova reprezenta două tabere mari distincte : una guvernamentală, compusă din sateliţii domnului ; alta zisă naţională, compusă din diverse elemente. În această de pe urmă partidă intrau oameni de toate clasele şi de diferite nuanţe : funcţionari paraponisiţi de pierderea posturilor, aspiranţi de posturi, liberali convinşi, patrioţi sinceri sau de calcul, nemulţămiţi pentru diverse cauze, ambiţioşi ; în fine oameni de felurite culori.

III

Pe cînd în Franța clocotea vulcanul revoluțiunei, toate popoarele și naționalitățile apăsate pîndeau momentul izbucnirei sale. De la acel focularin de viață, toate popoarele așteptau să aprindă făclia libertăței și a drepturilor lor uzurpate, spre a putea intra într-o viață nouă și mai bună.

Românii pe atunci erau încă prea puțin cunoscuți Europei civilizate. Ei nu dăduseră încă vreun semn de viață politică, spre a atrage atențiunea oamenilor însemnați ai secolului. Presa europeană foarte rar se ocupa de chestiunea lor. Diplomația încă nu cunoștea nici drepturile lor politice, nici istoria lor, nici importanța geografică a țărei lor, nici suferințele ce îndurau, nici aspirațiunile de renaștere națională cari le nutrea spiritele.

Dar soarta acestui popor brav și demn de viață nu putea să rămînă pentru de-a pururea staționară. Europa în curînd sau mai tîrziu trebuia să-l cunoască și să se ocupe de dînsul. Studenții români din Paris și de prin alte părți se puseseră in relațiuni cu publiciștii și cu bărbații politici, cari începură a le da cele mai frumoase speranțe.

În zilele cele furtunoase ale Franței, românii din Paris, atît studenți cît și alți bărbați, maturi de vîrstă, din ambele Principate, începură a se întruni și a se ocupa de soarta patriei lor. Ei se deciseră în cele din urmă ca o dată cu scularea celorlalte naționalități, să facă a se manifesta și în țările lor o revoluțiune de renaștere. Unirea Principatelor, emanciparea lor de protecțiunea rusească, o constituțiune liberală, erau bazele programei politice care rumegau.

Cu asemenea proiecte, îndată după revoluțiunea din februariu toți românii din Paris plecară ca să reintre în patria lor și să se apuce de lucru. Lăsînd a vorbi mai departe despre participarea acestei junimi în evenimentele cari s-au preurmat, să ne întoarcem puțin la Iași spre a vedea ce se petrece acolo.

Încă înainte de izbucnirea revoluțiunei în Paris, a fost venit în Principate un personaj însemnat cu titlu de comisar împărătesc extraordinar al Curței protectoare. Acesta era faimosul general Duhamel.

Acest diplomat venise cu o misiune misterioasă. Cînd veni în Iași, el fu dat în cuartiră la casa splendidă a logofătului Costaki Sturza (bătrînul) ; și mulți se mirau de aceasta cu drept cuvînt. Acest boier era din partidul paraponisiților, fiindcă i se luase portofoliul ministerial pe care-l avusese în mai multe rînduri și care credea că i se cuvine ca apanagi.

Unii ziceau că guvernul înadins i-a dat pe acest mare om în cuartiră, pentru ca să-i astupe gura, dîndu-i prin aceasta o garanție că în curînd va recăpăta ministeriul pierdut. Unii credeau că comisarul rusesc însuși ceruse această cuartiră. Dar era timpul ipotezelor, și nimeni nici astăzi nu știe adevărul, decît doar vodă Sturza și Duhamel.

Se răspîndise vorba că marele diplomat rusesc avea misiunea a face pe vodă să intre în calea legalităței și că i-ar fi făcut aspre mustrări pentru abuzurile guvernului său. De aceea mai mulți din nemulțumiți se hazardară a se duce la el și a-i arăta păsurile țării. Diplomatul avea dicționarul oamenilor din țară ; știa împrejurările și caracterul fiecăruia din cei ce veneau să i se înfățișeze. De aceea pe unii îi primea cu cordialitate, pe alții cu aroganță ; unora le da consilie părintești ;

altora amenințări [...] ; unora le promitea decorațiuni și cariere, altora perspectiva pedepselor și exilul chiar pînă în Siberia.

După citeva zile de petrecere în Iași, comisarul rusesc plecă la București, lăsînd în urmă-i dezolațiunea și desperarea.

Era pozițiunea cea mai dureroasă, în adevăr. Oamenii inteligenți nu vedeau nici o perspectivă de mîntuire, nici un chip de vindecare atîtor rele de care țara suferea. A răsturna guvernul prin o răscoală, nimeni nu cugeta ; întîi că era un pas prea hazardos ; al doilea că vecinătatea puterei protectoare era prea aproape și totdeauna amenințătoare.

IV

În mijlocul acestor fierberi și frămîntături, iată vine ca o bombă știrea despre revoluțiunea din Paris.

Proclamarea republicei, fuga regelui Louis Philippe, manifestul lui Lamartine, răscularea tuturor naționalităților, electrizară inimele moldovenilor. Toți oamenii bine cugetători văzură o rază de speranță pentru schimbarea lucrurilor. În lipsă de foi românești, care nu puteau fi tolerate sub regimul absolut al lui Mihai Sturza, gazetele franceze, cari veneau în plicuri prin poșta austriacă, se traduceau și, prin mii de copii răspîndite, se făcea propaganda ideilor și faptelor revoluționare din Franța.

Domnul, văzînd această mișcare mare în spirite, prevăzînd vreun feliu de răsculare și neavînd, se vede, destulă siguranță în credința oștirei pămîntești, se puse îndată a-și organiza o gardă

pretoriană : înrolă vreo două sute și mai bine de arnăuți și aventurari străini, însemnîndu-le și lefe bune, prin care crezu a-și asigura credința lor. Pe acești mercenari spera el sau să-i puie înainte la foc în caz de revoluțiune, sau, în caz de a fi învins, să se poată strecura însoțit de dînșii peste hotar.

Locuitorii de toate clasele din capitală se înspăimîntară de dezvoltarea unei asemenea măsuri. Cuvîntul era prea natural. Aceasta semăna întocmai cu adunătura volintirilor lui Pendedeca[1], locotenentul din Iași al lui Ipsilante de la 1821. În toate zilele și în toate casele nu se vorbea decît de escesele acestor vagabonzi. Lumea se aștepta din zi în zi la vreun incendiu, urmat de deprădare generală. Supușii străini, prin consulii lor, cerură garanția vieței și averilor lor. Consulii intrară în corespondență formală cu guvernul pentru aceasta. Dar domnul ajunse la cinismul cel mai imprudent ; se mărgini a le răspunde consulilor cu banalități și bandele de volintiri se mănținură.

V

În astfel de stare erau lucrurile în Iași pe la începutul lunei lui martie.

Acuma îmi voi permite să vorbesc ceva despre mine. Pe cetitoriu sper că-l va interesa, căci din viața unui individ uneori se poate judeca caracterul unei epoci.

În primăvara anului 1848, după împrejurările vieței mele private (despre care voi vorbi în alt capitol mai departe) mă aflam la țară. Mă făcusem

[1] Eterist grec, rămas în locul lui Alexandru Ipsilanti după fuga acestuia (n. ed.).

arendaş al tatălui meu, care ajunsese prea bătrîn pentru ca să mai poată a se ocupa cu agricultura. Luasem de la el în arendă moşia sa Hirşova din districtul Vasluiului, moşie moştenită de la strămoşi, loc în care-mi legănasem copilăria şi primii ani ai tinereţelor mele. Acolo este un loc istoric nu numai pentru mine, dar şi pentru ţara întreagă. Aice în apropiere se făcuse faimoasa bătălie de la Racova, pe timpul lui Ştefan cel Mare. Crescut de mic pe valea Racovei, mergeam cu bucurie să mai văd movilele acele, asupra cărora tradiţiunea a lăsat atît de frumoase anecdote. Chiar pe moşia tatălui meu este o movilă care se numeşte movila lui Sion. Documentele şi tradiţiunile familiei spun că aci un Demir Gherei, fiiu al hanului tătăresc, fiind în serviciul marelui domn, dezvoltase cea mai mare vitejie asupra turcilor ; aci Demir înmormîntă victimele sale, aci el îmbrăţişă legea creştină : aci Ştefan îl boteză cu numele de Sion şi-l cunună cu o nepoată a sa ; aci Ştefan îi dărui o întinsă moşie.

Dar strămoşii mari şi tari s-au pierdut întru întunerecul timpului şi al uitărei ! Generaţiuni numeroase au urmat şi s-au strecurat. Timpul de durere şi de decadenţă a venit peste poporul român. Geniul mizeriei planează peste oamenii şi locurile cu suvenire memorabile !

VI

Nu pot arăta sensaţiunile ce m-au cuprins cînd, după o absenţă de opt ani, mă întorceam la Hîrşova. Pînă a nu ajunge la aşezarea părintească, trebuia să trec pe lîngă clopotniţa de lemn a unui schit, fundat de un strămoş al meu şi închinat Mitropoliei. Acolo cu opt ani în urmă depusesem, rece şi abandonat de viaţă, corpul aceleia ce mă adusese pe lume ! Un simţămînt de pietate mă făcu să mă opresc la poartă, să merg spre biserică făcîndu-mi cruce, şi apoi să cad în genuchi pe piatra rece ce coperea mormîntul maicei mele. Leşinai plîngînd. Preotul bisericei veni, cu una din fiicele sale, ca să mă stropească cu apă pentru ca să mă deştepte. După ce intrai în biserică şi mă închinai, după ce mă mai rugai pentru sufletul maicei mele, apucai calea spre casă.

Aşezarea părintească era situată pe un loc de cele mai pitoreşti : pe peptul ridicat al unui deal. De aice spre sud se vede întinzîndu-se o vale lungă ca de jumătate poştă, prin care şerpuiesc trei rîuleţe vii. Despre apus şi despre răsărit — două sătuleţe pe două văi, iar dincolo de sate — alte două dealuri, coperite cu crînguri şi cu semănături, care se pierd nu departe în valea prelungă ce se întinde spre miazăzi.

Cînd intrai în curtea casei părinteşti, o sudoare rece de pe frunte se uni cu lacrimele mele. Acest locaş, pre care eram deprins a-l vedea plin de viaţă şi de mişcare, acuma vai ! respira un aer de deşert, trist şi dureros ! Nu mai vedeam pe maica mea ieşindu-mi în scară cu braţele deschise ca mai nainte ! Nu mai vedeam pe cei doisprezece fraţi şi surori împrejurul meu ! Nu mai vedeam acea mulţime de servitori cu care am fost crescut în copilăria mea !

Mă primi un bătrîn bucătariu, sclav al părinţilor mei, cu lacrimi de bucurie. Intrai prin camere şi nouă dureri mă sfîşiară, văzîndu-le deşerte şi delabrate.

Peste cîteva momente fui distras din durerile mele cu venirea unui mare număr de locuitori din

sat. Un aer de fericire strălucea pe fețele acelor oameni. Toți mă cunoșteau din pruncie și mă adorau : bătrînii mă purtaseră în brațe ; tinerii crescuseră cu mine, luînd parte la toate jocurile copilăriei mele ; casele tuturor îmi erau cunoscute ; inima mea tuturora le era știută ; fiecare purta cîte o speranță sigură în bunătatea și în protecția mea.

VII

În cîteva zile îmi regulai economia casei. Chemai pe una din multele mele surori cari se trăseseră la monastire, ca să vie să-mi țină companie. Îmi înfiinţai șase pluguri, cu boii și cu toate cele necesarii. Îmi regulai camera și biblioteca de studiu. Îmi închipuii, în fine, toate comoditățile viețuirei cîmpenești.

Speram să pot în curînd restabili vechea ordine a casei părintești, să readun împrejurul meu pe surorile de la monastire, și să redau viața familiei și casei părintești, care acum o vedeam struncinată.

Deprins cu iluziunile și cu sublimul, îmi făceam proiectele cele mai poetice și mai frumoase. Uitîndu-mă la brazda răsturnată de fierul plugului, mă simțeam mai fericit decît toți muritorii de pe pămînt. Acea brazdă la anul viitor proiectam să o exploatez cu un mod mai rațional. Cu chipul acesta aveam speranța să scot din pămînt înzecit folos decît alții, în curînd să pot cumpăra moșia de la tatăl meu, să mai cumpăr o altă moșie mai mare în vecinătate, să fac fericite pe surorile mele, să fundez școli și institute de faceri de bine și, peste jumătate secol, să mă văd într-o Românie mare și

fericită, în mijlocul unei familii demne de sufletul meu, și a unei posterități demne de viață.

O, dulce poezie ! Nu voi uita niciodată acele puține zile, pe care Dumnezeu n-a voit să mi le mai lungească. Nu voi uita roibul meu de călărie, cu care goneam iepurii de pe cîmpii. Nu voi uita visurile poetice ce mă răsfățau, aflîndu-mă între plugari și între pluguri, șezînd pe iarba verde dintre colnice, ascultînd cîntările pasărilor de primăvară și admirînd natura cea plină de viață.

Cu durere îmi voi aduce aminte de micul album în care pusesem atîte bucăți din inima mea, atîtea jucării ale spiritului meu, album care în curînd a trebuit să-l perd împreună cu toată averea mea !

VIII

Într-o dimineață, aflîndu-mă pe cîmp cu semănătorii, văd că sosește omul ce făcea pe curierul meu, de-mi aducea în toată săptămîna corespondența și gazetele de la Iași. Îmi dă pachetul, rump sigiliul și, între gazete, găsesc o scrisoare cu următoare cuprindere :

„Amice,

Mă grăbesc a te înștiința că aici lucrurile iau o față serioasă și gravă. Este o mare mișcare. De la patriotismul românilor sperăm a vedea ceva. De prin toate districtele au sosit mai mulți oameni cugetători la binele țărei, ca să se consulte de ceea ce s-ar cădea să facă în împrejurările actuale. Știi că Europa toată este în foc. Pînă și în Viena este revoluțiune mare... Țarul muscălesc a dat un manifest prin care promite a privi ca neutru la toate mișcările popoarelor. Prin urmare, nu ne putem teme de invaziune... Nu-ți pot scrie mai multe.

Scoală şi vino la Iaşi. Pierderea de timp este o crimă în împrejurări grave. Te aştept. Lucrurile sunt serioase... Adio!"

Această scrisoare era de la o damă care juca oarecare rol politic pe atunce. Dotată cu mult spirit natural, această damă, deşi din clasa a doua a boierilor, avea intimităţi şi în societatea înaltă. Casa ei era ca un fel de club, unde se adunau nemulţămiţii în contra guvernului şi elocuenţa ei era adeseori răpitoare.

La primirea acestei scrisori, mi se sui părul în vîrful capului şi mă cuprinse un tremur.

— Aflat-ai tu ce este pe la Iaşi? întrebai pe curierul meu.

— Nu ştiu de-a fi bine sau rău. Ştiu că s-au adunat o mulţime din toate părţile şi se vorbeşte de zaveră.

— Dar cine este în cap?

— Asta n-am înţeles. Ştiu atîta, că este mare fierbere. În drumul meu cît am venit, am întîlnit o mulţime de boieri vasluieni şi bîrlădeni, înarmaţi cu puşti şi cu pistoale, ca cum s-ar duce la bătălie. Cîţiva m-au întrebat de unde sunt şi apoi mi-au spus să-ţi arăt că numaidecît să mergi şi d-ta la Iaşi.

— Cumpăratu-mi-ai praf de puşcă?

— Nu se găseşte nici un dram. Poliţia l-a adunat de prin toate părţile şi l-a dat la arnăuţi, care slobod toată noaptea la pistoale prin cîrciume, ca prin pădure.

Omul acesta era un bătrîn sătean carele mă purtase în braţe în copilărie. Pentru aceasta îi purtam o afecţiune particulară, care mi-o plătea cu un devotament nemărginit.

— Ce mai stai, Costane? Du-te acasă şi spune vizitiului să-mi gătească trăsura şi caii pe deseară.

— Eu, cuconaşule (astfeliu erau deprinşi oamenii a mă trata), aş zice să m-asculţi pe mine şi să nu te duci. Drept să-ţi spun, mie nu-mi miroase a bine lucrurile de la Iaşi. Cine ştie ce poate să ţi se întîmple?

— Întîmple-se orice, trebuie să mă duc. E vorba de binele ţărei.

— Să ajute Dumnezeu! Dar cel puţin să te rog şi eu ceva.

— Spune, Costane.

— Să mă iei şi pe mine. Cine ştie? Poate ţi se va întîmpla ceva şi ţi-oi putea fi de ajutor.

— Bine, dar tu abia-abia ai sosit de pe cale şi apoi ai femeie, copii...

— Nici osteneală, nici femeie, nici copii nu mă împiedecă la aceasta. De ţi-o fi d-tale bine, o fi şi de casa mea bine.

— Bine, Costane. Vom merge dar împreună.

Bietul om plecă cu faţa plină de bucurie, iar eu rămăsei lăcrimînd şi cu inima strînsă de o mie de cugetări.

IX

După ce-mi pusei lucrurile la cale pentru o absenţă de cîteva zile, plecai seara pe lună. Era o noapte de cele mai splendide. Stelele se întreceau cu luna în revărsarea scînteilor lor luminătoare. Cea mai mică umbră de nor nu venea a păta seninul cerului.

Echipagiul meu era compus din o căruţă mică de ţară şi din doi cai mici, cari zburau uneori cu aripele fantaziei.

Din cînd în cînd mă distrăgeam fumînd cîte o ţigară, sau dînd foc unui mic pistol de buzunariu,

singura armă ce luasem cu mine. Din cînd în cînd, răpit de cugetări la vederea naturei desfătătoare, cădeam în estazuri delicioase. Din cînd în cînd compuneam fragmente de versuri, pe care, după ce le recitam cu buze tremurătoare, le pierdeam îndată din memorie, pînă ce le împrospătam cu altele. Din cînd în cînd, Costan mă întrerupea cu convorbirea sa naivă şi interesantă.

Despre ziuă mă oprii pe vîrful unui deal pentru ca să răsufle caii. Mă abătui puţin din drum pe o pajişte. Vizitiul scoase căpeţelele din capul cailor, îi lăsă să rumege ceva din iarba ce începea a creşte, apoi se culcă şi adormi înaintea cailor. Costan, văzînd că nu prea aveam poftă de vorbă, se culcă şi el jos, alături cu căruţa.

Grierii cîmpului, strigătele unor raţe sălbatece de pe un iaz ce era în vale, zbierătele unor oi din depărtare, lătrăturile unor cîini de stînă, strănutările cailor mei ce păşteau, aceste singure turburau adînca tăcere a naturei adormite. Dar ori cu cîtă poezie se răsfăţa sufletul meu la vederea aurorei ce părea a se lupta cu noaptea spre a-i sparge întunerecul şi a-i lua locul, somnul puse degetele sale pe pleoapele mele. Atunce un vis dulce începu a mă legăna. Vedeam România mare şi unită, [...] pămîntul e coperit cu flori, locuitorii săi fericiţi, dezvoltînd ştiinţele, industria, artele, comerţul, agricultura. Lăcrimam de entuziasm. Un suspin simţeam că mă îneca şi cînd voi să izbucnească, deschisei ochii şi văzui... o, tristă realitate ! soarele răspîndind milioanele sale de raze peste aceeaşi ţară ticăloasă, peste aceeaşi mizerie !

Pe la amiază-zi intrai în Iaşi. Căpitanul de barieră mă întrebă de arme. Mă coborii din trăsură şi el căută cu luare-aminte prin paiele pe care şedeam, pînă la scînduri. După aceasta, încredinţîndu-se că nu sunt om periculos, îmi pofti cale bună.

— Ce e cauza de atita străşnicie ? îl intrebai eu.

— Porunca stăpînirei, domnule.

— Se vede că stăpînirea are nevoie de arme. Iată un tun, dă-i-l ca să se apere.

Detei pistolaşul meu, pe care bietul căpitan îl luă rîzînd.

După aceasta intrai în oraş. Ajungînd pe la Curtea Administrativă, cîţiva amici îmi făcură semn să mă oprese ca să-mi vorbească.

Mă oprii şi zisei vizitiului să meargă cu trăsura la viia de la Valea Adîncă. Iar Costan pretinse a nu se despărţi de mine.

X

Amicii, după ce mă felicitară de bună venire şi mă îmbrăţişară, îmi spuseră cum stau lucrurile.

În seara de 28 martie, în ajunul venirei mele, se făcuse o mare întrunire în sala spaţioasă a otelului de Petersburg. Adunarea a fost compusă din o mulţime de cetăţeni, boieri şi fii de boieri de toate clasele şi de toate vîrstele, neguţitori şi comerţanţi, atît pămînteni cît şi străini. Ministrul din lăuntru, logofătul Ştefan Catargiu, veni în numele domnului să întrebe care e scopul convocărei sale. Prezidentul întrunirii (ce era un boier bătrîn notabil) îi spuse că ţara era nemulţămită şi doreşte oarecare reforme şi îmbunătăţiri. Atunci ministrul zise că să-i dea în scris acele dorinţe, căci şi măria sa, ca părinte bun, e în plăcere a le lua în băgare de seamă ; dar că sub nici un cuvînt nu va mai îngădui convocarea de doua oară a unei asemeni adunări, care turbură liniştea publică. Minis-

trul fu apostrofat pentru înrolarea bandelor de arnăuţi, de care s-au spăimîntat oraşul. La aceasta răspunse că, dacă adunarea pretinde, el va stărui la măria sa ca să desfiinţeze acele bande. Atunce adunarea proclamă un comitet carele să moduleze dorinţele ei, care apoi, subscrise de public, să se supuie domnului. Adunarea apoi se risipi. Comitetul, peste noapte, a făcut lucrarea cerută şi acuma toată lumea merge de le subscrie.

Aceste relaţiuni mi le daseră amici ce întîlnisem pe strade, plini de iluzii şi de speranţe.

— Şi ce coprind dorinţele acele ? întrebai eu.

— Haide şi le vei vedea, căci şi noi mergem să le subscriem.

— Unde ?

— În casele logofătului Costachi Sturza. Sunt 35 de articole.

— Cine au fost în comitetul care le-a scris ?

— Au fost vreo cincisprezece inşi ; fraţii Rosetti, Rola, Alecsandri, V. Ghica, A Cuza, Muruzeştii şi mai nu ştiu cine.

— Dar Kogălniceanu şi Panu ?

— Nu. Ei sunt la ţară.

XI

Ne duserăm la casele logofătului C. Sturza.

Curtea era plină de echipagiuri, ca la o nuntă. Pe scări se suia şi se cobora o mulţime de oameni de toate condiţiunile, întocmai cum se întîmplă la o solemnitate funebră.

Saloanele erau asemenea pline de lume. Bătrînul Sturza, cum mă văzu, mă apucă şi mă sărută cu un aer părintesc, zicîndu-mi cu ochi lăcrămători că acuma întrevede un viitor de reală fericire pentru patrie.

Într-o cameră laterală era mai multe mese ocupate de mai mulţi inşi, cari decopiau dorinţele naţionale ; în lipsă de tipar, această lucrare se reproducea prin copii manuscrise, spre a se răspîndi în public.

Mă pusei şi eu să scot o copie. Eram la o masă unde mai scriau încă vreo trei inşi, din trei judeţe deosebite. Pe cînd scriam, convorbeam totodată. Ii întrebai cum le veni în cuget să vie de prin districte într-o zi aşa anume fixată.

Îmi răspunseră că ziua de 28 martie le-a fost notificată de la Iaşi, după care s-au grăbit a veni.

Persoanele ce-mi numiră ca iniţiatoare acestei manifestări nu-mi insuflară mare încredere. Erau oameni a cărora sinceritate nu prea inspira confienţă.

— Dar cum se face, întrebai eu, că această adunare se face în casa unde a fost Duhamel [1] în gazdă şi încă în casa unui boier, al cărui fiiu este postelnic ?

Această întrebare puse pe gînduri pe interlocutorii mei.

— Drept să-ţi spun — zice unul — şi mie îmi pare curios aceasta. Apoi chiar în hîrtia aceasta sunt lucruri care nu-mi prea miroase a bine. Ce va să zică : „Sfînta păzire a Regulamentului" ? Şi apoi cum se potriveşte asta cu garda naţională, cu desfiinţarea censurei şi cu libertatea presei ? Mă mir cum de s-a subscris hîrtia aceasta de public înainte de a se fi consultat.

— Dar, în fine, ce o să facă cu hîrtia aceasta ?

[1] Agent diplomatic rus, trimis în 1848 la Bucureşti.

— O să fie trimisă la domn, cu o deputațiune care să ceară a încuviința dorințele aceste.

— Și dacă nu va voi ?

— Atuncea să-l silim.

— Ce fel ?

— Negreșit... cu pușca în mînă și la palat.

— Dar oștirea ?

— Nu va cuteza, nici va avea cine-i ordona.

— Dar arnăuții ?

— Li s-a promis bani, ca să facă cauză comună.

Între aceste auzim vorbe declamatorii în sala cea mare și vedem mulțimea ducîndu-se să asculte.

Logofătul C. Sturza ruga pe mulțime cu lacrimi ca să-i deșerte casa, zicînd că poate vodă să trimită oștire să o risipească și nu voiește ca casa sa să ajungă teatrul unei dragonade.

Păstrătorii actului cu dorințele naționale anunțară că actul s-a încredințat d-lui Al. Mavrocordat, unde va putea să meargă oricine spre a subscrie și că acolo va veni și deputațiunea de la domn cu rezultatul.

Mulțimea atuncea deșertă casele logofătului C. Sturza și se risipi.

Eu, coborîndu-mă, găsii pe Costan al meu în scară ; îl luai cu mine și, citind dorințele naționale, mă îndreptai către casa unchiului meu Antohi, căci era ora prînzului și mi-era foame.

XII

Casa lui A. Mavrocordat era situată la o extremitate a capitalei, aproape la bariera Copoului. Era o casă mică, cu un singur etagiu și cu fața la uliță.

Persoanele ce-și luase misiunea de a merge la domn ca deputați ai partidului național erau : C. Rola, unul dintre frații Moruzi și Vasilică Ghica. Aceștia după ce făcură o anticameră cam lungă, fură primiți de domn.

După ce ascultă citirea documentului cu dorințele naționale, vodă răspunse că mai toate punturile arătate le primește, afară de trei, și anume : desființarea Adunărei, garda națională și desființarea censurei. Acestea nu le putea încuviința, pentru considerațiune că treceau peste competința sa.

În loc de a ieși cu asemenea răspuns de la domn, în loc de a aduce publicului acest rezultat, unul din deputați, neautorizat de nimeni, declară domnului că Națiunea voiește ori totul ori nimic și că dacă măria sa se opune, Națiunea va cuceri drepturile sale cu puterea.

Înspăimîntat de un asemenea limbagiu, domnul se sui în trăsură cu doamna și cu un copil mic ce avea și, escortat de garda palatului, plecă la cazarmă. Iar deputații plecară către casa lui Mavrocordat ca să aducă relațiune despre rezultatul însărcinării lor.

Pe la 7 ore plecai și eu către locul de întîlnire.

Eram pe aproape să ajung și iată că văz pe Costan al meu viind de la vale cu pași iuți și gîfîind :

— Laudă Domnului că te găsesc ! Nu-e glumă. Viu de la cazarmă ; știi că am un nepot. Mă dusesem să-l văz. Era cam beat și numai pe fereastră am putut vorbi cu el. Soldații de ieri încă stau închiși în cazarmă. Astăzi pe la amiază-zi le-au dat vin și rachiu de au băut cît au putut. Mai dimeaori a venit vodă ; i-a scos pe toți afară și i-a întrebat dacă poate să fie sigur pe credința lor. Jurară toți.

Apoi a poruncit ca să meargă să risipească și să omoare chiar pe răsculați.

— Bine — zic — vom vedea.

— Ce să mai vezi, coconașule? Haideți la vie, să ne suim în căruță și să ne ducem acasă.

— Nu se poate, Costane. Ce vor suferi toți, cată să sufer și eu. Nu se poate să se omoare oameni așa, fără de judecată. Nu vezi tu ? Aici e toată floarea țărei.

— Floarea țărei ! Dar românul cel îndrăcit dă cu coasa prin flori ca și prin pălămidă. Să vezi... acuși vin soldații și cum sunt ei amețiți de rachiu, or să dea de foc.

Cu astfel de convorbire mă apropiai de casa lui Mavrocordat. Mica curte din fața casei și ulița erau pline de popor. Răzbătui prin mulțime și intrai în casă.

Deputațiunea trimisă la domn spunea scena ce avusese. Cei ce erau de față se consultau ce să facă. Unii erau de părere ca să meargă o altă deputațiune ca să arate că să mulțumesc cu cele 32 de punturi. Unii făcură imputări lui V. Ghica despre limbagiul semeț ce l-a ținut domnului.

Ce era de făcut ?

Mai multe idei se deteră. În cele de pe urmă predomni părerea de a merge cu toții a doua zi la Mitropolie, a pune în frunte pe mitropolitul și, trăgîndu-se clopotele, a merge la palat și a cere dorințele naționale.

Această socotință se găsi cu cale a o face cunoscută mulțimei ce inunda casa, curtea și ulița, spre a se risipi.

Vasilică Ghica ieși în pragul scărei și, cu totul din contra de cum se vorbise în casă, ținu o harangă în limbagiul următor :

— Fraților, tiranul care șede pe scaunul domniei nu vrea să asculte de glasul poporului. Dorințele naționale, rostite cu atîta duh de pace, iscălite de mitropolitul și de toată floarea țărei, el le respinge și încă ne amenință. Dar voi știți, fraților, că glasul norodului este glasul lui Dumnezeu. Prin urmare, ceea ce voiește țara, și Dumnezeu o încuviințează. Nu e dară de făcut decît să ne dăm mîna cu toții și să sfărîmăm idra cu șapte capete care ne chinuiește de patrusprezece ani. Noi cu toții am hotărît și am găsit cu cale ca mîine de dimineață să mergem cu mic cu mare, cu tînăr cu bătrîn, cu orice arme vom avea prin casele noastre, la Mitropolie ; să luăm pe mitropolitul înaintea noastră, cu icoanele și cu prapurele, și să mergem la palat. Soldații nu vor cuteza să dea cu armele lor în icoana Maicei Domnului, în capul bisericei, în floarea boierimei și în fruntea norodului. Așadar mergeți fiecare pe-acasă și vă pregătiți în liniște. La arme, fraților, la arme !

XIII

[. . . . .]

După cît mi-aduc aminte, la scenele acestea din casa lui Mavrocordat lipseau cea mai mare parte din persoanele ce au fost luat parte la redacțiunea celor 35 de punturi. Frații Rosetti, Rola, Alecsandri și alții nu erau aici.

Sînt încă prepusuri sau bănuiele, care pînă astăzi rămîn în stare de enigmă. Conduita problematică a unor oameni stă încă învălită de mistere și de ipoteze.

[. . . . .]

Este ştiut însă că capii mişcării erau d. d. Rola, Alecsandri, V. Ghica, fraţii Rosetti, Cuzeştii şi alţii cari aveau influenţă şi credit în ţară. Dar aceşti oameni fost-au oare atît de mărginiţi în judecata lor, încît [...] să se facă complici inconscii ai conspiratorilor ?

Cată să afirmăm această ipoteză. Împrejurări ulterioare au demonstrat că aceşti oameni au fost de bună-credinţă în mişcarea aceea, dominaţi de amorul către patrie şi de iluziile frumoase ce respira chiar în aerul anului 1848.

Dar să mă întorc la istoria mea.

XIV

După discursul lui Vasilică Ghica, publicul începu a se răspîndi, ducîndu-se fiecare pe la casele sale. Însuşi tribunul demagog se făcu nevăzut.

Îndată după aceasta se răspîndeşte ştirea că oştirea a plecat de la cazarmă în marş iute şi vine asupra casei lui Mavrocordat, sub comanda lui beizadea Grigorie, sprijinită de toată artileria, care atuncea se compunea dintr-un tun mititel, care se trăgea de un singur cal.

Cu toată teroarea ce insufla o aseminea ştire, vreo douăzeci de tineri se determinară a sta pe loc. Unii mai curagioşi se arătară atunci cu ideea că de va cuteza oştirea să violeze domiciliul, să o respingă cu armele. D. Mavrocordat poseda în adevăr un arsenal de arme de lux ; avea poate vreo 40 de focuri, puşti şi pistoale, cu care nişte braţe iuţi şi sigure ar fi putut doborî vreo sută de oameni. Majoritatea însă găsi mai prudent ca să evite o măsură atît de temerarie ; putea să prorumpă o

turburare peste noapte şi vagabonzii să dea foc oraşului şi să se puie pe prădăciuni.

Aşadară se deteră la o parte armele de foc, şi tinerii, punîndu-se a fuma ţigări, aşteptau deznodămîntul comediei.

În numărul acestora mă aflam şi eu, vorbind despre literatură cu amicul meu Petrache Casimir.

Actul original al dorinţelor naţionale, în care erau subscrişi vreo cinci sute inşi, d. Mavrocordat avu îngrijire a-l trimite la o persoană sigură.

— Oare ce o să facă oştirea dacă va veni aici ? zice unul. Cum o vedea că lumea s-a risipit, o să se întoarcă la cazarmă.

— Dar daca va intra în casă ?

— Daca va intra, o să ne găsească fumînd ţigări şi negreşit cu oamenii inofensivi n-o să aibă ce să facă. Prin urmare are să se ducă cum a venit.

— Ba mi se pare c-or să ne sune spetele, zicea un altul.

— A...şa ! asta nu se poate. Nu se poate să vie astfel la excesuri şi apoi chiar aşa să fie, ziua de mîine ne va răzbuna.

Începură toţi a se legăna cu iluziunile. Preziceau cum o să meargă la Mitropolie, cum de acolo era să se facă fraternizarea cu soldaţii, cum or să aresteze pe domn, cum or să proclame guvernul provizoriu şi altele de aceste.

— Dar pe cine să punem în guvernul provizoriu ? zise unul.

— Iată o idee — zise un altul — la care nu ne-am gîndit. În astă noapte numaidecît să hotărîm lucrul acesta.

În mijlocul acestor întrevorbiri un zgomot mare se aude.

— Miliţia, miliţia! strigau cîţiva oameni cari mai rămăseseră prin curte.

Alergînd la fereastră, vedem în realitate mai întîi baionetele şi apoi pe soldaţi.

Aceştia, oprindu-se în dreptul porţei, aşezară mai întîi tunul, îndreptîndu-l asupra casei. Se vedea în mîna unui soldat chiar fitilul aprins, gata ca să-i dea foc.

O teroare ne coprinse pe toţi, căci oricît de mic era tunul, totuşi era în stare să spargă geamurile şi chiar să nimicească pe cineva, lucru ce nu putea să fie tocmai plăcut.

Două şiruri de soldaţi coprind şi înconjoară casa... o bandă ca de cincizeci de soldaţi se desparte şi se suie pe scară.

Uşele salonului se deschid cu vuet şi o mulţime de baionete întinse intră în lăuntru.

Şirul de soldaţi se desface şi se arată în mijloc un arnăut ca un uriaş, ţiind o pală între dinţi, iar în mîini, cu degetul pe cocoş, o carabină, tromblon larg cît un crater.

După arnăut se vedea beizadea Grigorie, ce era adiutant şi colonel, cu sabia scoasă.

— Domnilor — zise el — în numele legei vă provoc ca să depuneţi armele.

— Cine are, să le depuie; dar noi, cîţi suntem aici, nu avem nici o săbiuţă.

— Ce fel? D-voastră sunteţi în revoluţiune. Voiţi să oborîţi pe măria sa vodă din tron şi credeţi că nu va fi cine să-l apere?

— Noi am voit să facem o revoluţiune pacifică. Am supus dorinţele naţionale cu pace. Dacă măria sa nu le acordă, lumea şi Dumnezeu va judeca. Iar noi, precum vedeţi, suntem cu ţigările în mînă.

— Înţeleg dară, domnilor, că este o neînţelegere. Poftiţi dară de mă întovărăşiţi de vale la palat. Acolo veţi vedea şi pe măria sa; după aceasta vom deşerta cîteva butilce de şampanie.

— Foarte mulţumim de şampanie. Dacă e cît pentru asta, să o bem aici şi să ne laşi în pace.

— Nu se poate. Măria sa mi-a poruncit că pe cîţi voi găsi aici să-i duc de vale la cazarmă, unde-i aşteaptă.

— În faţa puterei n-avem ce face. Dar de vom fi maltrataţi, vom trata de infami şi laşi pe cei ce ne duc.

— Eu vă garantez că nu veţi suferi nimic.

Ne sculărăm cu toţii şi, după ce ieşirăm, ne văzurăm înconjuraţi de soldaţi şi urmaţi de beizadea Grigorie, precedat ca şi mai înainte, de arnăutul cu tromblonul. Acesta era faimosul Ingé Robert, de origine din Avganistan.

XV

D. A. Mavrocordat, după cît îmi aduc aminte, rămase acasă. Aceasta nu ne puse în mirare, ştiind că el era nepotul lui vodă; şi apoi chiar această de pe urmă consideraţiune nu ne făcea niciodată a ne îndoi de lealitatea şi sinceritatea sa în favoarea cauzei patriotice care ne agita.

Coborîrăm scările, ajunserăm în curte, dar abia ne aflam la poartă şi deodată auzim comandînd: foc! Toţi soldaţii ce ne înconjurau întinseră baionetele asupra piepturilor noastre. O teroare de moarte ne coprinse inimele... aşteptam să vedem cocoaşele ridicîndu-se. Încă o dată auzim: foc! dar o altă voce, mai puternică, strigă: în sus!

Atuncea soldații, ridicînd puştele în sus, le slobod în aer.

Mulți au crezut, şi cred încă, că primul ordin de a da foc a fost dat de beizadea Grigori. Dar adevărul numai însuşi poate să-l ştie. Să fi avut oare în adevăr ordin de a vărsa sînge inocent ? Să fi avut cruda plăcere a vedea oameni murind ? Să fi avut oare ideea ca să ne sperie numai ? Ar fi fost o crudă glumă, dacă soldații, precum erau beți, ar fi dat foc la cel întîi comandament !

Se întîmplă că un soldat ce era tocmai în aripa din urmă căzu lovit (de bună seamă) de un glonte al unui soldat. Rănitul, espirînd, țipă cu turbare. Soldații ce erau în frunte crezură că cei din urmă au venit în risc cu poporul. Atunci se auzi un alt comandament :

— Dați de tot, nu-i lăsați cu zile !

Ne pomenirăm deodată atacați şi loviți cu paturile puştelor, trîntiți la pămînt şi stîlciți de loviturile furioase ale soldaților, turbați de rachiu şi de mînie.

Cea întîi lovitură ce căpătai fu un strat de puşcă drept între umere. Căzui în brînci, răsturnînd pe un soldat ce era înaintea mea. Peste mine căzu soldatul ce mă lovise. Văzînd amețitura soldaților, îmi reprinsei puterile, pusei mîna pe o puşcă şi începui a răsturna şi eu cîțiva dintr-înşii. Împiedicîndu-mă, iarăşi căzui şi peste mine căzură iarăşi alți soldați, răsturnați de camarazii mei.

Deodată simții că un braț tare mă apucă de o mînă şi un altul de altă mînă, tîrîndu-mă pînă afară din rîndurile soldaților. Era Costan al meu, carele, împreună cu nepotul său, soldatul, îmi căuta scăparea.

Amețit încă de cele ce mi se întîmplase, turbat încă de mînie, nu vedeam înaintea ochilor nimica ;

voiam să mă vîr iarăşi în mulțime, ca să mă apuc la luptă.

Costan însă mă ținea cu brațul său cel vînos şi în fine mă tîrî către o uliță laterală.

XVI

Eram sîngerat la nas, la o sprinceană şi la amîndouă mînele. Pieptul mi se bătea cumplit, încît răsuflarea mi se împiedica.

Cu toate acestea, ajutat de credinciosul meu bătrîn, ajunsei la unchiul meu, unde căzui leşinat de durere şi de sfîşierile sufletului.

Nu trecu însă o oră şi iată un subcomisar de poliție, amic al unchiului meu, care vine şi ne spune că au să ne calce îndată casa, ca să mă caute pe mine şi pe alții.

Trebuia să părăsesc casa unchiului meu. Ieşii îndată pe poartă împreună cu omul meu, carele se ținea ca şi umbra de mine. Dar unde să mă duc ? Cerc să intru pe la alte rude şi amici ; în deşert ! Toate porțile erau închise !

Pe oricare uliță apucam, trebuia să întîlnesc patrule de soldați şi să mă întorc cu fuga, ca să nu fiu apucat.

În fine, rătăcind astfel pe ulițe, trecui prin curtea unei biserici. Din norocire iată un peristil şi deasupra o clopotniță.

— Iată otelul nostru, Costane !

Fără a pierde timp, ne suirăm în clopotniță. Omul meu se dezbrăcă de haina sa cea groasă ce purta pe deasupra şi mi-o aşternu în loc de saltea. Mă culcai şi, o minune ! adormii ca în leagănul cel mai desfătător, fără a mă gîndi nici la strigoi, nici la vîrcolaci, nici la vodă, nici la dracul.

XVII

A doua zi de dimineață mă deșteptai de pașii unui om ce se suia în locașul meu provizoriu.

Era un cîntăreț de biserică ce venea să toace și să tragă clopotul. Bietul om deodată se speriă ; dar pe urmă mă întrebă cu uimire cum se poate să mă găsească aci ?

— Așa a venit vremea, dragă băiete, îi zisei. Dar știi tu cine sunt eu ?

— Te cunosc prea bine. Cine nu te cunoaște pe d-ta ? Cîte versuri de ale d-tale n-am învățat eu de rost !

— Dacă-i așa, dragă, nu mă mai întreba și cată-ți de treabă. Iată, îți dau locul, că eu mă duc.

— Da' bine, cum ? Așa, plin de sînge ? Ce-ai pățit ?

— Se vede că au ieșit vîrcolacii și m-au supt. Dar tu, dacă ești băiat bun, du-te și-mi adă niște apă ca să mă spăl.

— Dar să toc întîi și să trag clopotul.

— Lasă treaba asta pe socoteala noastră. Tu du-te la apă.

Costan se puse a toca și, zău, știa toca de minune.

Pe cînd trăgea clopotul, veni și băiatul cu apa și cu un ștergar curat.

Mă spălai și mă coborîi.

— Ei, coconașule, ce facem noi acuma ?

— Știu eu ce să facem, Costane ?

— Nu-ți spuneam eu că ceea ce vedeam nu-i a bine ? Iaca, vezi ? Prins, stîlcit, batjocorît, dormit prin clopotnițe... Ca și cînd ai fi un fugar din ocnă.

— Astea nu sunt nimica, Costane, pe lîngă cele ce-or fi suferit ceilalți ; și eu la dînșii mai mult mă gîndesc.

— Ei, așa, sărmanii boieri, și ce mai oameni de treabă ! Dar Dumnezeu e bun, aist lucru nu poate să rămîie nepedepsit.

— Dar vezi tu, Costane ? Pînă la Dumnezeu s-ar cădea ca oamenii să dea din mîini. Acest lucru dacă să întîmpla în altă parte de lume, toată țara s-ar fi sculat în picioare.

— Țara ! Ce-i tot dai cu țara ! Dar de unde știe țara că o mînă de oameni s-au adunat în Iași ca să-i facă binele ? Iaca, de pildă, d-ta te-ai sculat și ai venit ș-ai pătimit și la noi la sat nu se știe nimica. Ar fi putut ști orașul, care e destul de mare ; dar ce-or să facă niște jidani nemernici și fricoși ? Eu mă mir de boieri : dacă avea să facă un lucru ca aista, de ce n-au dat de știre satelor, că, crede-mă, ar fi venit cinci sute de mii de oameni și atunci...

Eram uimit de inteligența omului meu și ziceam ; iată că țăranii se pricep la revoluțiuni mai bine cît noi ăștia, oameni luminați și civilizați.

XVII bis[1]

Pe cînd convorbirea cu Costan îmi întreținea mintea, eu mă apropiam de casa logofătului C. Sturza. Intrai pe poarta de din dos și, văzînd pe bătrînul în balcon, mă apropiai și-l întrebai de pot să mă sui ca să-i vorbesc ceva.

Îmi făcu semn cu mîna ca să mă sui.

Costan rămase la scară.

Bătrînul (Dumnezeu să-l ierte !) îmi arătă mare afecțiune. Mă întrebă ce am de gînd să fac.

[1] Am notat cu *bis* acest capitol, al cărui număr e din greșeală repetat în original, spre a nu fi nevoiți să le decalăm pe toate cele următoare.

Îi spusei cum am dormit. Rîse şi lăcrămă.

— Ce zicea lumea — mă întrebă el — de mine, ieri cînd v-am zis să-mi deşertaţi casa ?

— Erau fel de fel de idei.

— Vezi, dragul meu, eu simţisem de ce vi se pregăteşte. Vasilică Ghica a stricat toată treaba. Noi dacă ne mulţumeam cu cele 32 punturi, am fi făcut foarte bine şi nu se întîmpla batjocura asta.

— Dar bine, cine-l autorizase pe d-lui ca să spuie lui vodă că ţara cere totul sau nimica ?

— Dumnezeu să-l judece ! Dar ştii că aseară mi-au călcat şi mie casa ?

— Ce fel ? de ce ?

— Aseară, după ce s-a întors oştirea de la Mavrocordat, văz că se opreşte în dreptul porţei mele. Vreo cîţiva soldaţi se despart şi intră în curtea mea. Se suie pe scări. Ies în capul scărei şi întreb ce caută. Auz glasul lui beizadea Grigori că-mi răspunde.

— Nu-i nimica, avem să căutăm pe cineva... A intrat cu soldaţii săi prin toate odăile şi apoi, negăsind pe cine căuta, a ieşit şi s-a dus.

— Negreşit — zisei — se vor fi călcat mai multe case.

— Toate casele suspecte, şi s-au făcut o mulţime de arestări. Dar apropo de aceasta : eşti în lista celor 17.

— Care 17 ?

— În lista de proscripţie ; între cei pentru cari a dat vodă poruncă ca să-i prinză cu toate mijloacele.

— Adevăr ?

— Am văzut eu lista, mi-a adus-o un om al guvernului.

— Dar bine, eu ce am făcut ?

— Ce mai întrebi ? Eşti revoluţionar.

— Eu ?

— Negreşit, tu, şi toţi acei ce fac versuri.

Îmi făcui cruce.

— Ce mai stai pe gînduri ? Du-te, fă-te nevăzut, dacă nu vrei să înfunzi vreo mănăstire. Te rog ieşi pe poarta de din dos, să nu vază cineva că ai ieşit de la mine.

Ieşii şi găsii pe credinciosul meu în scară.

— S-a trecut de glumă, Costane, pentru mine. N-am să mă mai pot întoarce la moşie. Orişiunde în ţară oi să fiu prins şi trimis la ocnă. Trebuie să părăsesc ţara.

Bietul om începu a mă văita.

XVIII

Apucai tot pe uliţe laterale, cu hotărîre ca să ies la casele fraţilor Rosetti, cu cari eram în intimitate.

Cînd ajung în uliţa Goliei, ce face răspîntii cu uliţa Poliţiei, văz o adunătură mare de jidovi şi soldaţi. Mă ferii de a mă apropia. După ce adunătura aceea de oameni trecu la vale, intrai răpede în casa Roseţilor.

Am găsit pe venerabila lor mumă în scară. Cum mă văzu, mă apucă de gît şi începu a plînge cu suspine spasmotice, zicînd greceşte :

— Ta garsonia-mu, ta caimena, ta garsonia-mu[1].

Nu puteam înţelege ce vra să zică şi ce s-a întîmplat.

Întristata mumă mă introduse în camera lui Răducanu[2] şi căzu pe o sofa, fără putere de a mai vorbi.

---

[1] În jargon greco-francez : băieţii mei, săracii, băieţii mei (n. ed.).

[2] Fiiul ei cel mai mare.

Deodată se deschise ușa iatacului și să arătă Panu.

Acesta, după ce mă-mbrățișă, îmi spuse că în zori de ziuă a venit o bandă de soldați, a spart porțile ce erau închise și au ridicat din așternut pe Răducanu, pe Mitică și pe Lascar, scoțîndu-i pe poartă numai în cămeși și cu capetele goale, rădicînd toate armele prețioase ce le aveau și comițînd și alte prădăciuni în casă.

Panu, cu toate că venise abia atunce seara din provincie, cu toate că nu credea la posibilitatea de a figura între proscriși, totuși găsi mai prudent a se da deoparte. El se dosi în buduarul mumei, unde soldații nu cutezară a răzbate.

Cu toată durerea ce sfîșia inima acestei bătrîne femei, nu puteam îndestul admira curagiul sufletului său. Ea nu plîngea, nu blasfema, nu vocifera, ci se exalta în contra apăsătorilor și chema răzbunarea cerească. Ea privea martiriul fiilor săi ca un prognostic pentru binele patriei în viitor.

Șezui toată ziua în casa aceasta, convorbind cu amicul meu asupra întîmplărei de zi. Din oră în oră și din moment în moment ne veneau știri care de care mai fioroase.

Peste noapte se călcaseră toate otelurile și cele mai multe case. Se făcuseră o mulțime de arestări, se confiscaseră armele ori de pe unde se găsiră. În esecutarea unor asemine ordine, pe la locurile cele mai suspecte se ducea mai cu seamă curagiosul Ingé, arnăutul lui beizadea Grigori. Acesta călcă și casa bătrînului Grigori Cuza, căruia îi luă o mulțime de arme, dar nu cuteză a-l aresta, căci bătrînul îl amenință cu un pistol ce-l ținea gata de foc.

Cu tinerii prinși la casa lui Mavrocordat, cu alții ce culeseră de prin oteluri și de prin alte case, se umpluse cazarma și închisorile de la Criminal. Cea mai mare parte din acești nenorociți fură bătuți și schingiuiți în închisorile unde-i puseseră. Iar treisprezece inși fură legați cot la cot cu frînghii, puși în căruțe jidovești și espediați cu escortă de soldați spre Galați, unde trebuia să fie dați peste Dunăre în seama autorităților turcești.

Aceștia erau : Manolachi Epureanu, Alecu Cuza, Alecu Romalo, Ion Cuza, trei frați Rosetti, Zaharia Moldovanu, N. Catargiu, D. Filipescu și Alecu Muruzi (pictorul).

Știrile aceste nu puteau decît să mă înfioreze. Ce aveam de făcut ? Dacă mă duceam la moșie, urma să mă aștept a fi prins, batjocorit, aruncat în închisoare și Dumnezeu mai știe ce.

Amicul meu mă consultă că voi face mai bine să stau încă în Iași, unde printre amici mai ușor m-aș putea ține ascuns.

Aveam un frate în colegiu. Trimit pe omul meu de-l cătută și mi-l aduse.

Îi zic să lase școala, să meargă la vie, să se suie în căruță și să meargă la țară, să-mi grijească de semănături, după instrucțiunile ce i-am dat, și pînă în cinci zile să mă înștiințeze dacă m-a căutat cineva pe la moșie.

Costan se despărți plîngînd de mine și se duse cu frate-meu.

XIX

În casa unde mă aflam, deși eram primit cu cea mai mare afecțiune, nu voii a sta decît pînă în seară. Ca unul ce mă știam în numărul proscrișilor, mă temeam a nu fi descoperit ; și nu-mi era

atîta de soarta mea, cît de supărarea ce aş fi cauzat casei ospitaliere în care mă aflam.

Amicul Panu încă se hotărî a ieşi de acolo, îndată ce va înnopta, şi a se retrage undeva la moşia vreunei rude. Îmi luai adio de la doamna Rosetti, şi mă dusei la Iordaki Voinescu, consulul grecesc, cu care mă aflam în intimitate. Negăsindu-l acasă, îi lăsai un bilet în următoarea cuprindere :

„Dacă va veni de undeva vreo scrisoare pe numele meu, te rog să nu se piarză. Eu voi trimite să întrebe de ea."

Dar unde să mă adăpostesc ? Mă dusei la cîţiva amici, care cu mare părere de rău îmi refuzară ospitalitatea. Terorismul era în culme. Spionagiul era organizat într-un chip infernal : oamenii se temeau chiar de păreţii caselor lor ; servitorii mai din toate casele erau plătiţi de poliţie ca să spioneze şi să trădea.

Umblînd astfel rătăcind din casă în casă, într-o uliţă strîmtă cît pe ce eram să dau peste o patrulă. Căta să evit întîlnirea ei. Dar cum să fac ? Dacă o rupeam de fugă, putea să mă gonească şi să mă ajungă. Din norocire, văz la o casă pe lîngă care treceam nişte perdele roşii, semn distinctiv al caselor de prostituţiune.

Intru.

Era o poloneză, tînără şi frumoasă, dar topită de escesele păcătoasei sale profesiuni.

O întrebai de pot dormi acolo. Mă primi cu bucurie.

Îi pusei condiţia că nu voi să mai deschidă uşa nimărui altuia. Ea primi.

O, Dumnezeule ! ce poziţiune cumplită ! cu inima plină de suferinţe morale, cu imaginaţiunea aprinsă de atîtea cugetări înalte şi generoase, în

nişte momente atît de solemne, să ajung la casa unei prostituate, ca să cer ospitalitatea şi poate chiar mîntuirea mea !

XX

Căta a mă supune soartei. Căta a mă mulţumi şi de această favoare a întîmplărei.

„Cele sacre nu se spurcă", ziceam în sine-mi.

Inima mea, sufletul meu, sînt departe de a se asimila cu degradarea prostituatei. Dar... o, Dumnezeule ! nişte fiori mă cuprinseră ; o cugetare amară trecu prin inima mea.

— Olimpio, spune-mi, te rog, vine poliţia pe la tine ?

— Poliţia ? Nu te înţeleg. Ce treabă are poliţia cu mine ?

— Nici te cunoşti tu cu nimeni din poliţie ?

— Nu ştiu ce vrei să zici d-ta.

— Voi să zic, Olimpio, că eu n-aş voi să fiu ştiut de poliţie ; şi vezi tu ? dacă ştii ce vra să zică păcat, apoi îţi spun în credinţă că n-ar fi mai mare păcat, decît...

— Destul... înţeleg ce vrei să zici... Ah, domnule ! dar d-ta nu ştii în ce casă te-a adus Dumnezeu. Daca am ajuns la meseria asta infamă, în care mă vezi, crede, domnule, că am o inimă nobilă şi că am avut părinţi mult mai nobili decît îţi poţi închipui. Eu am înţeles îndată poziţiunea d-tale, şi iată-ţi jur pe crucea asta, singura suvenire ce am de la tatăl meu, că nu vei găsi inimă mai compătimitoare şi mai devotată pentru persoana d-tale.

— Dar tu nici mă ştii cine sunt, Olimpio !

— Nu e trebuință să-ți știu numele. Știu că trebuie să fii un om persecutat de guvern, unul din numărul acelor tineri nobili și bravi, din cari s-au făcut atîte victime de ieri încoace.

— Olimpio, tu ești o fată fină, precum văd eu.

— Protestez contra acestui cuvînt. Nu sînt fină, nici prefăcută; sunt sinceră, cu inima curată și deschisă. Dar vezi d-ta, cînd e vorba de victime patriotice, se revoltă inima în mine, căci în vinele mele circulă sîngele unei familii care a suferit martiriul pentru patriotism.

Un aseminea limbagiu, niște asemenea sentimente și expresiuni, ieșite din gura unei prostituate, mă uimiră. Toate prepusurile mi se risipiră. Toată increderea îmi pusei în această ființă necunoscută pînă atunce.

— Olimpio, îi adăugai, nu crede că, ieșind din casa ta, te voi lăsa mai bogată decît ești.

— Asta nici mi-a trecut prin minte. Dar ascultă-mă : ești foarte poetic și animat ; te rog liniștește-te. Spune-mi : vrei să mănînci ceva ? vrei un ceai ?

— Nimic decît sinceritatea sufletului tău.

— Ei bine, de asta fii sigur, și poți dormi ca în casa surorei d-tale.

Olimpia mă întrebă numai de sunt provincial sau ieșan. Despre numele meu nu mă întrebă ; asta mă încredință și mai mult despre lealitatea și delicateța inimei sale.

Mă rugă să priimesc așternutul ei ; și ea se culcă pe o canapea, într-un colț al camerei, despărțit de un paravan.

XXI

Făcîndu-mi cruce, îmi recitai rugăciunea de culcare ce mi-o recomandase maică-mea încă din pruncie. După aceasta mă culcai și adormii mai iute decît îmi puteam închipui, ca un om ce făcuse o cale lungă și ostenitoare.

O zornăitură de arme și un tropot de picioare mi se păru că auz. Ușa se deschise și văzui pe Ingé intrînd cu sabia în gură și cu tromblonul întins, urmat de vreo cinci arnăuți, mai fioroși decît el. Îmi făcu semn cu capul ; și ca cînd înțelegeam ce-mi spune, mă sculai, luai haina pe mine și plecai cu el. Picioarele îmi tremurau, și nu puteam merge. Zbirii ce mă duceau mă loveau cu mînerele iataganelor lor, ca să umblu mai iute. Fusei dus la cazarma de cavalerie și dat pe mîna unei sentinele. Apoi fui introdus într-o sală spațioasă și abia luminată cu două luminări de seu. Sala era plină de oameni.

Uitîndu-mă la acei oameni, mă încredințai că nu erau soldați. Toți erau culcați în neorînduială și în pozițiile cele mai capricioase. Auzind pe unul că geme, mă dusei la el și-l întrebai ce are. El ridică capul și gemu zicînd : „Lasă-mă, lasă-mă !“ Cunoscui vocea : era a amicului meu P. Casimir. Îl strigai pe nume, și el atunce repetă pe al meu.

— Ce, și tu ești aice, nenorocitule ? mă întrebă el.

— Vai ! dar.

— De cînd ?

— Nu mă mai întreba. Spune-mi : ce ai ?

— Ce să am ? întreabă pe ceilalți toți. Îi vezi ? Apropie-te de ei și vezi : trăiește vreunul ? Vezi, frate-meu aice e ?

— Dar ce este ? ce ai ?

— Of ! am fost torturaţi, stîlciţi... Oh !... Dumnezeule ! nu te uiţi tu pe pămînt ?

Căutai să-l rădic, şi începu a ţipa de dureri. După aceasta luai una din lumînări şi începui a mă uita de aproape la figurile celorlalţi camarazi de arest.

Erau nenorociţii tineri ce fuseseră prinşi la casa lui Mavrocordat.[1] Unii dormeau, unii gemeau.

Mai toţi sîngeraţi şi cu feţele desfigurate. Găsii pe fratele lui Petrachi ; şi, cunoscîndu-l, îl întrebai cum îi este. Îmi răspunse că-l doare tare peptul şi mă rugă să-l las în pace. Vizitai pe toţi ceilalţi şi mă încredinţai că nici unul nu e mort ; dar toţi în suferinţe cumplite de torturile ce le aplicaseră.

Casimir îmi zise să mă culc, căci le dedese ordin ca să doarmă, sub ameninţare de a fi iarăşi torturaţi. Mi se sfîşia inima, văzînd atîte victime şi închipuindu-mi suferinţele lor. Mă culcai pe un pat soldăţesc pe care era aşternut o rogojină.

Dar deodată văzui că uşa se deschide şi intră vreo douăzeci de soldaţi.

Unul din ei strigă să ne sculăm toţi în picioare.

Strigarea sa cea furioasă făcuse se răsune păreţii.

Ne supuserăm ordinului mai toţi, afară de cîţiva inşi, care nu avură putere a se rădica.

— Cine este noul venit între voi ? întrebă un caporal ce semăna a gîde.

— Eu sunt, zisei înaintînd spre el.

— Îmi pare bine că facem cunoştinţă, zise el cu un aer sarcastic. Dar pîn-a nu răsări zorile, cată să te tratăm cu un feliu de bucate revoluţionare, de care şi camarazii d-tale au gustat.

După aceasta, luînd o frînghie de la unul din soldaţi, îmi legă pumnii mînelor şi, trecînd frînghia peste grinda tavanului, mă rădică în sus, cît nu mai ajungeam cu picioarele de podele.

[1] Între aceştia mai erau şi alţii, prinşi peste noapte în deosebite locuri şi case.

Apoi veniră doi soldaţi cu cîte un braţ de nuiele, din care luară fiecare cîte două. Iar caporalul, dîndu-se deoparte, comandă : una, două, trei !

Atunci ţipai ca un tigru, rănit de moarte...

XXII

Deodată simţii că mă apucă cineva de mînă, întrebîndu-mă ce am.

Era Olimpia, care se deşteptase de ţipătul meu din vis.

Cu toate aceste, nu credeam încă în realitate. Eram încă atît de agitat, inima mea se bătea atît de tare, încît se confunda cu bătăile regulate ale ceasornicului ce era pe masă.

— Dormi ? ce ai ? mă mai întrebă ospătătoarea mea.

— Apă ! apă ! zisei.

Băui apă şi mi se alină ceva bătaia de inimă.

După aceasta spusei Olimpiei visul teribil ce mă muncise, durerile ce zbuciumau inima mea şi neastîmpărul în care mă aflam. Stătui de vorbă cu ea pînă ce razele dimineţii îmi anunţară venirea zilei.

XXIII

— Olimpio, fiind sigur că tu nu-mi refuzi ospitalitatea nici astăzi...

— Nici mîine, nici poimîine, nici răspoimîine.

— Voi dară să-ţi spun că eu nu voi să-ţi cad greu. Cheltuiala menagiului voi să mă privească pe mine.

— Asta nu se poate. O poloneză se insultă cu astfel de propuneri. Laudă lui Dumnezeu, din mizerabila şi infama mea meserie am atîtea economii încît să trăiesc independentă în astfel de împrejurări şi să pot da ospitalitate cuiva cîteva zile.

Din asemenea limbaj şi maniere, înţelesei că am a face cu un suflet nobil.

După acestea, Olimpia începu a se îngriji de persoana mea cu un interes adevărat fratern.

Ea se ocupă pînă şi de toaleta mea; îmi procură pînă şi primenele; în cea dintîi zi puse a-mi spăla vestmintele de vară ce purtam şi cari erau pline de sînge şi de praf. Iar cît pentru mîncare, prepară ea singură bucatele, ca să fie mai gustoase şi mai curate.

Arătîndu-i nerăbdarea ce aveam de a şti ce se mai petrece, ea se oferi a-mi duce o scrisoare către unchiul meu. Îmi aduse răspuns că l-a găsit şi că, luîndu-i adresa, a promis că va veni la noapte ca să mă vază.

Unchiul meu veni. Îmi spuse cum i se călcă casa în noaptea din 29 martie. Cea întîi persoană de care întrebară fusesem eu. Negăsindu-mă pe mine, luară pe un fiu al său; îl duseră la închisoarea Curţei criminale, îi administrară 25 de lovituri, şi apoi a doua zi îl liberară pe garanţie.

Unchiul meu se numea Antohi şi avea atuncea vîrsta ca de 60 ani. Era un om cuminte, cu învăţătură şi studios; dar cu toate meritele şi vîrsta sa, el nu ocupa decît un post modest de şef de secţie în visterie. Fiul său Costachi, despre care vorbii, era în statul biroului său. El fusese acuzat de poliţie că în ziua de 29 martie a mers împreună

cu mine la casa lui Mavrocordat; pentru aceasta suferi tratamentul barbar de bătaie, şi totodată depărtarea din serviciu.

— Ce zici, moşule, d-ta, la aceste toate?

— Zic, fătul meu, că zilele acestea seamănă cu zilele cele mai nefaste ale istoriei noastre. Numai în timpul domnilor fanarioţi se persecutau, se băteau şi se sugrumau oamenii în chipul acesta. Ba, ce zic? şi atuncea încă, boierii şi fiii de boieri, chiar în crime de cădeau, totuşi erau judecaţi în Divan. Pe boieri, pentru crime de stat, domnul îi bătea singur cu buzduganul în piept, dar nu-i da pe mîna zbirilor, ca să-şi bată joc de ei prin temniţe ca de hoţii cei mai infami. Cu toate aceste, fătul meu, orice ecces are rezultatele sale. Astă stare de lucruri nu poate să prelungească. Chiar Rusia o să descuviinţeze purtarea domnului. Şi mai la urmă, cum o să domnească el? Toată ţara este în contra sa. După cruzimele acestea, toată biurocraţia s-a debandat. Astăzi peste şasezeci de funcţionari şi-au dat demisiile. Eu mîine plec la ţară, la moşioara mea. Ce mai am de aşteptat, cînd îmi văd familia tratată în asemenea chip?

Bietul bătrîn plîngea, şi eu cu lacrimi îl priveam.

— Dar eu oare ce să fac, moşule?

— De tine e prea uşor. N-ai nici femeie, nici copii; n-ai decît a trece peste hotar.

— Dar interesele moşioarei mele? dar tatăl meu, bătrîn şi fără sprijin? dar fraţii? dar surorile?

— Ei bine, ce vrei? ce poţi face? cum te-i arăta, or să te prindă; şi precum te are vodă la stomac, desigur că după schingiuiri te va trimite şi în vreo monăstire în fundul munţilor. Ştiu de sigur că s-au dat ordine la toate isprăvniciile ca

unde vă vor găsi, să vă prindă și să vă aducă legați la Iași. Eu așa te consult : fă toate chipurile și te strecoară peste hotar ; și bun e Dumnezeu ! în curînd or să se prefacă lucrurile.

Unchiul meu, după aceasta, îmi dete o mică sumă de bani ; mă îmbrățișă, mă mîngîie, mă încurajă și mă lăsă cu lacrimele în ochi.

Dar acea îmbrățișare a fost, vai ! cea de pe urmă ce am primit de la această rudă iubită !

XXIV

— Cine ești tu, Olimpio ? și care este istoria ta !

— Este un sacrificiu pentru mine ca să răspund la ceea ce mă întrebi. Istoria mea este dureroasă ca și aceea a patriei mele. De multe ori m-am jurat ca să o uit, să nu-mi mai aduc aminte de ea, și să n-o mai spun nimărui. Dar unui oaspe ca d-ta nimica nu pot refuza. Ascultă.

Și Olimpia, după ce se asigură de uși și ferestre, ca să fie închise, după ce luă oarecare dispoziții în trebile micului său menagiu, începu să-mi spuie istoria sa. Iat-o cum am fost scris-o atunci, în cele trei zile cît am șezut în casa ei. O reproduc întocmai cum o aflu în manuscrisele mele.

OLIMPIA

Sunt născută în Lituania. Tatăl meu, comitele August Ilofski, era un avut proprietar, posesor a cinci moșii întinse în provincia aceea, pe care număra peste trei mii de servi. Mumă-mea era romîncă din Basarabia, și doica ce mă crescuse ase-

menea ; de aceea am crescut de mică vorbind românește, tot așa de bine ca și leșește.

În timpul războiului independinței de la 1830, eu eram de doi ani. Aveam un frate și trei surori mai mari.

Tatăl meu, prevăzînd evenimentele, înainte de a izbucni revoluțiunea, trimise toată familia la moșia unui văr al său, aproape de Cracovia ; opri însă cu sine pe frate-meu ce avea atunci abia 14 ani. După aceasta el luă parte la războiul independinții ca colonel de regiment, avînd pe frate-meu ca adiutant al său. Campania se făcu cu toate sacrificiurile și nenorocirile care sunt cunoscute de istorie. Rezultatul fu, precum știi, poate, căderea și îngenunchearea Poloniei ! Tatăl meu scăpînd cu viața și cu cîteva răni, se strecură cu fratele meu peste frontieră ; și după ce umblă vreo trei ani proscris în lume, veni la moșia unchiului meu unde se găsea familia sa. Averea sa din Lituania confiscîndu-se ca a tuturor celor ce luaseră parte în război, el se apucă de speculațiuni agricole pe moșia destul de întinsă a vărului său.

Fratele meu, trimis pentru studii la Viena, se amestecă în societățile secrete revoluționare. La 1837 fu arestat, judecat și osîndit pe șase ani la Spilberg, la muncile publice.

În deșert se încercă bietul tatăl meu ca să-l scape.

Dreptatea împărăției era nemilostivă pentru criminalii politici. După împlinirea termenului pedepsei, el fu liberat pe garanția tatălui meu și veni acasă.

Surorile mele cele mai mari se măritară, înzestrate cu liberalitatea unchiului meu ; două se du-

seră cu bărbații lor în provincia Posen, și a treia în Galiția de Jos.

Unchiul meu avea doi fii. Cel mai mare, Enric, absolvind cursul dreptului, venise acasă cu hotărîre ca să se ocupe de agricultură. Cel mai mic, Eduard, era la Institutul Teresian la Viena. Enric răpi sufletul meu. Eu încă intrai în inima sa. Era un amor platonic și romantic, de care, cînd îmi aduc aminte, îmi vine să leșin. Părinții noștri simțiră și ne binecuvîntară. Dar pe cînd inima lui Enric se desfăta cu amorul meu, sufletul său se ocupa cu amorul patriei. De aceea căsătoria noastră se tot amîna neîncetat.

Enric, împreună cu tatăl meu și cu fratele meu, făceau escursii neîncetate prin Posen, prin Galiția și chiar prin Lituânia. Oameni necunoscuți veneau adesea pe la moșia noastră, și aveau înțelegeri și întîlniri misterioase cu acești trei oameni. Unchiul meu, de bună seamă, știa și era inițiat în planurile lor, de aceea căuta totdauna să risipească bănuielile și temerile ce-i arăta maică-mea.

În toamna anului 1845 auzim de revoluțiunea din Posen. Știrea ne-a venit chiar de la generalul Mieroslavski, carele era în capul revoluțiunei, și era de mult în intimitate cu tatăl meu și cu frate-meu.

După cît am înțeles, planul era ca revoluțiunea să înceapă din toate părțile, și Polonia să se ridice deodată în picioare, ca un singur om.

Enric, carele adesea îmi încredința secretele sale, își făcea cele mai frumoase iluziuni și avea cele mai sigure speranțe în reușire.

În conspirațiunea aceasta erau toți nobilii și proprietarii poloni. Între bazele constituțiunei ce-și propuneau să proclame, cel dintîi punct era emanciparea și împroprietărirea țăranilor, ca astfel să-i poată rădica și atrage sub stindardul libertăței.

Guvernul austriac simțind de toate acestea, organiză o contrarevoluțiune : găsi mijloc a sugruma pe revoluționari chiar prin mîinele de care ei voiau a se servi. El mai întîi populariză printre țărani ideea că împăratul voiește să-i facă proprietari și liberi, și că aceștia se opun. Apoi puse la cale a-i răscula contra nobililor într-o zi și într-o dată fixă. Această măsură se organiză cu atîta măiestrie, încît nici unul din nobili nu avea cea mai mică idee sau bănuială despre un astfel de plan.

Abia intrasem în anul 1846. Era o iarnă mare și geroasă, precum sunt în genere iernele Galiției.

Făceam partide de vînătoare cu ogarii, la care luam și eu parte cu frate-meu și cu Enric. Ne preumblam la fiecare două zile pînă la Cracovia, unde aveam o mulțime de amici. Luam parte la balurile splendide ale nobleței și la picnicurile ce se făceau, și adeseori pe după miezul nopței ne întorceam la moșie, care nu era mai departe decît o oră de Cracovia. Dar aceste plăceri, aceste petreceri, aveau un îndoit carmen pentru mine, fiindcă pretutindeni lua parte și prea iubitul meu Enric, de care eram mai nebună.

Ah ! Dumnezeule, mult îl iubeam ! Crez că niciodată o femeie în lume nu poate să iubească cu inima de poloneză.

(Olimpia aici își puse mîinele la ochi și capul pe genuchi, izbucnind în plînsete sfîșiitoare. După ce-și revărsă durerile prin lacrimi, se liniști și urmă istoria sa.)

Într-o duminecă seara, pe la capătul lunii ianuariu, vine un servitor în casă și ne spune că, viind din sat, a văzut mai toți locuitorii din sat adu-

nați în piața din dreptul cîrciumei și înarmați cu topoare, cu furci și coase. Unchiul meu, tatăl meu, frate-meu și Enric, se sculară îndată și alergară la locul arătat.

Unchiul meu îi întrebă pentru ce s-au adunat și ce au gînd să facă? Ei răspund că sînt poftiți de satul vecin ca să meargă să-și răzbune pe proprietar, carele s-ar fi purtînd tiranicește cu locuitorii.

— Oameni buni, zise Enric, gîndiți-vă bine la cele ce voiți să faceți. Ce pas este acesta? Nu vă temeți de guvern?

— Ce guvern? răspunse unul din țărani. Împăratul voiește binele nostru, și proprietarii sunt împilătorii noștri. A venit timpul să ne curățim de ei; altă mîntuire nu e. Voi vă purtați bine cu noi, și de aceea rămîne a ne înțelege cu binele. Păziți-vă dar de treabă și lăsați-ne în pace.

Țăranii plecară vociferînd și ieșiră din sat. Enric i-a urmat pînă în marginea satului, cercînd în deșert ca să-i abată de la pornirea lor desperată. El se întoarse acasă și găsi pe tatăl său și pe al meu în îngrijirile cele mai serioase.

— Ce să fie asta? zicea tatăl meu. Noi de atîția ani ne zbuciumăm pentru ca să consolidăm o naționalitate. Noi proiectam o revoluțiune, și aceasta se face fără de noi, și chiar în contra noastră! Dumnezeu oare orbește pe poporul nostru? Pus-a Dumnezeu sigiliul pe carta ce a împărțit Polonia?

— Aici, zise Enric, e vederat că este o mînă infernală. Guvernul de bună seamă va să ne ucidă prin noi înșine. O, patrie! O, Dumnezeule! astfel de soartă merită ilustra naționalitate polonă?

Dar pe cînd se urma consiliambulul patriotic în salonul nostru, deodată intră un vînător al lui Enric, zicînd:

— Blestem! foc și pieire! sculați, nu e glumă.

— Ce e? ce e? întrebarăm cu toți.

— Vreo sută de oameni armați, ce vin dintr-un sat vecin, ne calcă.

Ne duserăm la fereastră, și, la lumina lunei, văzurăm în adevăr că curtea se umpluse de oameni.

Unchiul meu și tatăl meu alergară întru întîmpinarea lor. După dînșii alergai și eu cu maica mea. Iar Enric, frate-meu și cu vînătorul lor își luară puștele și veniră după noi.

Ne aflam toți în mijlocul curții. Unchiul meu perora într-o parte, tatăl meu într-alta, voind a le explica intențiunile revoluțiunei pentru binele lor.

Țăranii murmurau. Toți erau oameni necunoscuți; nici unul nu era din satul nostru.

Venirea lui Enric și a fratelui meu cu puștele în mîini revoltară pe sălbaticii țărani. Deodată îi împresurară și într-o clipă îi dezarmară. Apoi văzui o amestecătură unită cu zbierăte și țipete. Neputînd vedea ce se petrece, voii a-mi face loc printre țărani... Dar... o, Dumnezeule... văzui două cadavre, pe care încă țăranii furioși le călcau în picioare! Erau... vai! corpurile lui Enric și al fratelui meu... Leșinai...

Nu știu cît timp voi fi șezut leșinată, dar știu că... oh! mă înfiorez a spune!... cînd am deschis ochii, am văzut salonul iluminat cu toate candelabrele și policandrele... Doi sălbatici țărani mă duceau de mînă... Maica mea, unchiul meu, Enric, frate-meu, tatăl meu, o, grozăvie!... erau lungiți pe parchet, morți, și din membrele lor încă gîlgîia sîngele!...

Am început a țipa, a mă boci, și a cere ca să mă omoare și pe mine cît mai curînd.

— Ba nu, nu, drăguță, tu nu se poate să mori ; e păcat ; ești frumușică ; poți servi de plăcere pe lumea asta... Acuma să ne cînți ca să jucăm... Clavirul ăsta desigur că e al tău... cîntă-ne ce știi mai frumos.

— Nu ! asta nu se poate, zisei. Creștini sunteți voi ? să mă puneți voi să cînt între cadavrele părinților mei ?... călăi cruzi ce sunteți !... Ucideți-mă și nu mă mai chinuiți.

— Să ne cînți, drăguță ! sau de nu, noi nu te omorîm ; dar te vom dezbrăca și de cămașă și te vom tîrî în danțul nostru.

Ideea aceasta infernală mă înfiora. Căutam vreo armă, vreun cuțit, ca să mă omor, și nu puteam găsi. Dar deodată o inspirațiune subită îmi veni.

Îmi restrînsei tot curagiul, și mă pusei la pian. Cîntai Marselieza poloneză... Cruzii dănțuiau împrejurul cadavrelor... După aceasta le propusei să le dau de băut. Veniră după mine într-o cămară unde era depozitul de vinuri și spirturi ; luară tot. Eu încă le cîntam, și ei jucau. După aceasta le mai propusei de băut. Îi dusei în pimniță. Umplură cîteva ciubere ; le duseră sus... băură... cîntară... dănțuiră... dar în fine beția atît îi amețise, încît începură unul cîte unul a adormi sau a cădea din picioare. Încredințîndu-mă că nici unul nu mai e deștept, mă coborîi răpede în pivnița de sub casă, unde erau vreo cinci buți de rachiu ; trag cepul de la una și-i dau foc cu lumînarea. Ies îndată afară ; închid ușile, atît pe cele de din dos cît și pe cele din față, și apoi plec pe poartă... Abia eram în marginea satului... și deodată simț o explozīune înfricoșată... Mă uit îndărăpt. Casa unchiului meu era azvîrlită în nori, și focul mistuia temeliele sale !

Un rîs teribil veni pe buzele mele ; și cu capul gol, cu niște botine subțiri în picioare, într-o rochie de mătase, apucai calea spre Cracovia, fără a cugeta că puteam să mor de ger, sau să fiu sfîșiată de lupi.

Dumnezeu însă voi să prelungească mizerabila mea existență. Făcusem în adevăr mai jumătate calea ; dar cînd puterile mă abandonaseră, cînd gerul amorțise membrele mele, mă oprii, mă pusei jos... simții o sudoare rece că-mi coprinde tot corpul... și apoi un somn dulce lăsîndu-se pe genele mele. Era somnul morții pe care îl doream !

Din întîmplare trecu o trăsură cu niște jidovi. Găsindu-mă astfel, mai goală și fără de simțire, mă luară îndată și mă duseră răpede la Cracovia. Acolo îmi deteră toate îngrijirile putincioase, încît mă aduseră la viață ; mă făcură să trăiesc, pe cînd mai bucuroasă aș fi dorit moartea !

Pentru căutarea mea, jidovii aduseră un medic carele mă cunoștea. Cu toate că mă aflam într-o mizerabilă cîrciumă, medicul mă îndatoră să șez în așternut mai multe zile, pînă mă văzu pe deplin vindecată. Acestuia îi spusei nenorocirea familiei noastre, și el pe urmă îmi spuse că în toată Galiția s-au repetat scenele acestea. Îl rugai să se ducă la cîteva cunoștințe de ale mele, ca să le spuie să vie a mă vedea. Îmi aduse răspuns că nici unul nu se află în oraș.

Ce aveam de făcut dupe toate acestea ? În tot timpul convalescenței, aceasta mă preocupa.

Aducîndu-mi aminte de fericirea care m-a fost legănat din copilărie, pînă la catastrofa înfiorătoare care venise deodată să sfărîme totul, îmi venea să înnebunesc. De o mie de ori îmi veni ideea de sinucidere ; și cugetam cum să o pun în lucrare. Dar cînd îmi adusei iarăși aminte că în noaptea

aceea cumplită eu nu am putut muri, calculai că Dumnezeu voiește să prelungească mizerabila mea existență ; și prin urmare nu voi a mă opune decretului creatorului lumei.

Cu mare mirare văzui că la urechile mele spînzurau încă cerceii mei de briliant ce mi-i dedese unchiul meu de Anul nou. Asemenea la mîna stîngă un inel de rubin, pe care îl purtam alături cu inelul de logodnă. Scumpe-mi erau aceste obiecte; acuma aș da jumătate din viața mea ca să le recapăt ; dar atunci, cu o indiferență rece, le scosei și zisei să-mi aducă un giuvaergiu ca să le vînd.

Numai pe inel prinsei 150 florini, peste așteptarea mea. Cerceii îi pusei bine pentru altă ocaziune. Rochia mea de mătase încă o schimbai pe o rochie de lînă groasă. Îmi cumpărai cîteva rufării albe și o manta groasă de iarnă.

Detei jidovului ce mă culesese de pe drum cincizeci de fiorini, de care rămase prea mulțumit. După rugămințele mele, el îmi găsi un arabagiu spre a mă duce la Stanislau. Ajungînd aici, cercetai despre moșia lui Gustav Gurețki, carele ținea pe soră-mea Cati. Aflînd despre aceasta, mă dusei acolo. A trebuit însă să aflu că cumnatul meu și soră-mea, cu toată casa lor, avură aceeași soartă ca și familia noastră. Țăranii făcuseră asemenea excesuri și măcelării în toată întinderea Galiției. Rămasă singură pe lume, fără părinți, fără frați, fără surori, fără amici, zdrobită în toate afecțiunile inimei mele, mă determinai a mă duce oriîncotro, spre a mă perde pentru totdauna.

Întorcîndu-mă la Stanislau, cu puținele parale ce mai aveam, venii în Bucovina la Cernăuți. Aci vîndui și cerceii. Apoi venii la Iași.

D-aci înainte nu mă întreba : istoria mea s-a scris pe o pagină neagră pe care numai mînele profane o pot atinge.

XXV

— Tristă și în adevăr dureroasă este istoria ta, Olimpio. Dar după toate lovirile ce ai primit, după toate durerile ce te-au sfîșiat, tu meritai o soartă mai bună.

— Îmi place a crede că vorba asta mi-o zici din inimă. Dar dacă Dumnezeu a voit astfel cu mine !

— Nu blestema, Olimpio ! Multe lucruri pe pămînt se fac fără de știrea și fără de voia lui Dumnezeu. Cruzimile din Galiția s-au făcut cu amestecul infernului, cu voia lui Satan. Cu durere cată să-ți spui[1] că numai Satan ți-a insuflat hotărîrea desperată de a...

Nu apucasem a încheia fraza, și Olimpia izbucni în plînsete nemîngîiate.

— Știu... știu ce vrei să zici, îmi răspunse ea ; știu, căci am avut o mumă model de virtute ; știu, căci am fost crescută în principii de onoare și de virtute. Dar acuma, spune-mi, spune unei nenorocite ceea ce încă nimeni nu i-a spus ; spune-mi : o femeie care a căzut o dată, poate a se mai scula oare din tina care a copleșit existența ei ? Spune-mi : poate-se găsi un burete care să șteargă o pată așa de neagră, o viață devergondată, un corp stigmatizat de infamie ?

— Recunoști tu, Olimpio, oroarea vieții ce duci ?

— O, Dumnezeule ! poate-se să nu o recunosc ? Dintru început, mă crede, aveam oarecare iluziuni pentru această ticăloasă meserie. Sensualismul mă

[1] În original : *spuiŭ* (n. ed.).

adusese într-un fel de beţie ; mă făcuse a uita şi onoare, virtute, şi toate simţimintele nobile care inima mea fusese deprinsă a cultiva. Dar apoi văzîndu-mă condamnată a deschide braţele celui întîi venit, a mă lipi de orice corp diform sau putred de desfrînare, a mă deştepta adesea din somn spre a lua parte la orgii şi la pofte infame, în curînd m-am încredinţat că este soarta cea mai ticăloasă a unei existenţe pe pămînt. Văz prea bine viitorul meu. Peste puţini ani frumuseţea mea o să se vestejească; atunci o să fiu abandonată de cei cari acuma frecuentează casa mea ; mai curînd poate să mor într-un spital, ca cea de pe urmă cerşitoare. Infamia o să lucească pururea pe fruntea mea : n-o să fiu primită nici într-o casă onestă ; n-o să-mi pot scoate pînea de toate zilele nici cu un fel de muncă onestă ; o să caut sau să comit crime, sau să mă sinuciz ; şi-astă de pe urmă hotărîre este încă o idee fixă pentru mine.

— Eşti foarte rătăcită, Olimpio ; şi după a mea părere, este încă timp ca să te ridici din căderea ta ; este mijloc ca să ieşi din tina în care te-ai tîrît, spre a intra într-o viaţă nouă şi onorabilă.

— Spune-mi, spune-mi, domnul meu, şi-ţi voi fi cu viaţa recunoscătoare.

— Dacă este adevăr că viaţa asta ţi-aduce dezgust şi oroare ; dacă este adevăr că voieşti a te pocăi, să-ţi arăt calea care cată să apuci.

— Care ?

— Tu-mi ziseşi că ai două surori în Posen, mi se pare ?

— Da.

— Trăiesc ele ? Ştii ceva de ele ?

— Vai ! nu ştiu nimica. Din ziua cînd m-am decis a mă perde, m-am decis totodată a uita şi suvenirea lor.

— Cu toate acestea, Olimpio, tu cată să te întorci la ele : să te informezi despre starea în care se află, să le scrii că după catastrofa familiei, vînturile te-au dus în ţări străine, că eşti nenorocită, şi că ai nevoie de sprijinul lor. Ca surori, ele nu vor putea refuza de a-ţi da azil în casa lor. Pe urmă tu te vei duce la vreuna din ele. Vei putea trece ca văduvă ; şi, în fine, vei putea sau să te măriţi, sau să trăieşti ca o orfană pe lîngă surorile tale, într-o viaţă onorabilă şi respectabilă.

XXVI

Olimpia îmbrăţişă consiliul acesta ca o inspiraţiune salutară. Ea scrise îndată ambelor sale surori, cerîndu-le azil şi protecţiune. Văzînd-o decisă a intra pe calea aceasta, îi propusei să se retragă de îndată la viia mea, unde să trăiască nesupărată de ochii coruptori ai desfîrnărei. Ea primi cu recunoştinţă. Puse îndată să-i vînză mobilele, sculele şi obiectele de toaletă, oprind numai cele neapărate pentru o călătorie.

Olimpia cercă trei zile de-a rîndul la locul unde recomandasem ca să-mi trimiţă frate-meu scrisorile. A patra zi îmi aduse scrisoarea următoare :

„Bădiţă,

A doua zi după venirea mea aice, m-am pomenit asediat de o trupă ca de douăzeci de slujitori[1] *înarmaţi, avînd în frunte pe privighetorul de ocol*[2]*. Spuindu-le că nu eşti acasă, ei nu mă crezură. Apoi se puseră a te căuta prin pod, prin cămări, prin pivniţe, prin grajdi; în fine prin toate*

[1] Slujitorii în anul 1850 se organizară în jandarmi.

[2] Subprefectul de plasă.

părţile. După aceasta au spart uşa de la odaia d-tale, sub cuvînt că poate să fii acolo; au spart şi garderoba de te-au căutat.

Văzînd armele în cuieriu, le luară pe toate, în număr de 8 puşti, trei perechi de pistoale şi o sabie. După aceasta îţi sparseră scrinul, din care ţi-au luat toate hîrtiile, pînă şi albumul d-tale cu versuri; luară şi o pungă cu bani de argint, ce aveai d-ta acolo. Eu ţipai, zbierai, dar în deşert. M-am dus după aceasta la moşu Antohi, carele a venit alaltăieri de la Iaşi. D-lui m-a sfătuit să-ţi trimit trăsura, căci poate să-ţi fie trebuitoare; vei găsi-o la vie, unde am zis vizitiului să tragă. Dumnezeu să te ţină cu bine!

N.S.

Post scriptum. *Uitam să-ţi spun că, după ce nu te-au găsit prin casă, slujitorii au intrat călări prin vie şi prin livadă, de te căutară. După aceasta am auzit că s-au pus pază la toate drumurile pe unde ai putea veni la moşie. Pe bietul Costan, auzind că a fost cu d-ta la Iaşi, după ce l-au bătut în trei răspinteni prin sat, l-au dus jumătate mort şi legat într-un car la Vaslui la isprăvnicie. Dar cu toate schingiuirile ce a suferit sărmanul om, n-a voit să spuie nimica despre d-ta; el n-a arătat decît că de la Iaşi l-ai trimis îndărăt cu mine.“*

Împreună cu această scrisoare viindu-mi şi vizitiul, îi zisei ca să aştepte la viie.

După aceasta începui a mă gîndi mai întîi cum să ies din Capitală, şi apoi cum să mă strecor peste hotar.

Terorismul, percheziţiunile, persecutările, arestările încă domneau în Iaşi. Atît ziua cît şi noaptea, uliţele erau neîncetat frecuentate de slujitori, de soldaţi şi de arnăuţi. Barierele erau păzite cu o mare severitate: pe lîngă căpitani, mai erau cîte cinci soldaţi şi cîte doi arnăuţi. Vizitiul ce-mi aduse scrisoarea îmi spuse că a fost căutat şi prin cizme; dar el avusese inspiraţiunea a ascunde scrisoarea în fundul îndoit al căciulei, unde nu venise în gînd nimărui ca să caute.

Dar este ştiut că omul cînd vrea poate. Pe lîngă aceste, este o vorbă veche: „Românul nu piere; din orice nevoie el scapă“. Aşadară cugetai, cugetai şi iar cugetai, şi în fine îmi făcui planul.

XXVII

— Planul d-tale e de minune, zise Olimpia. Acuma arnăuţii sînt singurii oameni care nu mai sunt suspecţi. Transformat în arnăut, poţi ieşi ziua mare pe uliţă şi pe barieră, fără să-ţi zică măcar cineva că nu-ţi şede bine.

— Bine. Dar unde dracu să găsesc fustanelă, fes şi celelalte?

— Asta e treaba mea, zise Olimpia. O poloneză se pricepe în astfeliu de lucruri. D-ta şezi acasă şi-ţi fă toaleta.

— Ce fel de toaletă?

— Cum? Nu înţelegi că un arnăut cu barbă nu poate să fie?

— Să-mi tai barba?

— Negreşit. Ştiu că ţii la ea; dar s-o sacrifici.

— Dar n-am brice.

— Nu e nevoie. Iată foarfecele mele.

Olimpia după aceasta îşi puse pălăria, îşi luă umbrela şi ieşi.

Eu mă apucai de operaţia barbei. Mă costa în adevăr să mă desfac de ea, dar mai ales că pînă

atunce fusese vergură ; ea nu făcuse cunoștință nici cu briciul, nici cu foarfeca ; și apoi era o barbă frumoasă de culoare castanie închisă, care contrasta cu părul meu cel alb. Aice cată să vă spui că și la 1848 eram sur, deși nu aveam decît douăzeci și cinci de ani. Acest sacrificiu mă puse într-un fel de furie nervoasă ; îmi venea să ies în uliță, să pui mîna pe cel întîi arnăut ce aș întîlni și să-l strîng de gît ; nu aveam astîmpăr ; cîntam, plîngeam, rîdeam, mă trînteam pe pat, pe scaune, pe parchet.

Din fericire intră Olimpia cu o mare boccea în mînă. Vederea ei mă liniști.

— Lucrul s-a pus la cale. Fustanela, fesul și toate cele trebuincioase s-au găsit. Peste o oră, cum va apune soarele, vom putea ieși.

— Cum ai făcut, Olimpio, de ai găsit vestmintele aceste ?

— Ehei ! Precum se vede, și d-ta ești cu noroc, și eu sînt făcută pentru trebi de aceste.

— Ce fel ?

— M-am dus întinsă la consulul grecesc, fiindcă văzusem la el în serviciu arnăuți. Îi cerui un rînd de haine, spuindu-i anume că sînt pentru d-ta. Chemă îndată pe arnăutul său și-i zise să mi le dea. Dar pe cînd acesta îndeplinea ordinul domnului său, îmi veni o idee. Mă înturnai către el și-i cerui două costume.

— Pentru ce ?

— Pentru ca să merg și eu cu d-ta.

— Ce fel ?

— Prea bine : îmbrăcată ca un arnăuțel.

— Pînă unde ?

— Pînă la viie. Nu mi-ai promis acolo ospitalitate ?

— Olimpio ! asta e copilărie. Rămîi acasă ; nu te expune.

— Nu e nici o grijă de expunere. Sîntem mai mult decît siguri de reușire. Voi să fac cea de pe urmă partidă de plăcere. Nu m-am îmbrăcat așa nici în carnaval la bal mascat. Voi să văz cum o să-mi meargă.

— Renunță, te rog, Olimpio, de la aceasta. Poate să ne compromitem amîndoi.

— Nu se poate. Ceea ce mi-a intrat în cap, cată să o fac. Voi să te însoțesc pînă te voi vedea plecat de la viie în siguranță. Voi să-ți zic adio cînd vei pleca ; căci cine știe dacă ne vom mai vedea.

Și Olimpia începu a plînge cu suspine.

XXVIII

Abia soarele cu razele sale scăpătase după munți și o lună splendidă și plină îi luă locul în firmament. Timpul era așa de senin, natura așa de frumoasă, încît muritorii preferau splendoarea acestei nopți maiestății zilei ce trecuse.

Într-o birjă mică de un cal și descoperită, de care numai în Iași poate vedea cineva, doi arnăuți treceau repede prin bariera podului Lung despre mănăstirea Frumoasa. Căpitanul de barieră, cu soldații și cu arnăuții de pază cercetau răvașele de drum și bagajele unor trecători. Arnăuții din birja mică trecură repede pe podul de la barieră, făcînd o salutare orientală către cei ce semănau a fi confrații lor de arme.

După ce ieșiră din barieră, cei doi arnăuți din birja mică se uitară unul la altul și rîseră pînă nu

mai puturä. Ei trecură pe lîngă cerdacul lui Ferenț și apoi ziseră birjarului să apuce la dreapta.

Birjarul, văzînd că arnăuții vor a se depărta, începu a-i întreba unde merg, spuindu-le că el nu poate merge mai departe, căci calul este obosit.

— Colo la cîrciuma de la Galata, zise unul din arnăuți.

Birjarul, împăcîndu-se cu vorba aceasta, dete bici calului.

— Departe ți-e viia ? mă întrebă șoptind Olimpia.

— Am trecut jumătate cale, îi răspunsei.

— Ei, dacă-i așa, e bine să ne ducem pe jos pînă acolo. Cu chipul acesta, și birjarul nu va putea avea cel mai mic prepus.

Pînă a nu ajunge la cîrciuma de la Galata :

— Apropo, îmi zice Olimpia, pentru ce se cheamă aice Cerdacul lui Ferenț ?

— Îți voi spune îndată cînd vom rămînea singuri. Dar iată-ne ajunși ; să dăm drumul birjei !

Ne coborîrăm din trăsură, și deterăm birjarului plata cuvenită. După aceasta, în loc să intrăm în cîrciumă, apucarăm pe o cărare la stînga printre ogoare, care știam că duce drept la viia mea. Fiindcă cărarea era îngustă, Olimpia mergea înainte. Eu, care o urmam, admiram aerul ei cel marțial, talia ei cea mlădioasă ; iar cînd cugetam la ideea sa de a face această copilărie și mai ales la curagiul de a o esecuta, eram răpit de entuziasm.

— Drept să-ți spun, Olimpio, dacă nu ar fi timpurile așa cum sunt ; dacă n-aș fi în pozițiunea de proscris și dacă aș fi atît de avut încît să pot răspîndi fericirea cu amîndouă mîinele...

— Ce vrei să zici ?

— Voi să zic că aș face cel mai frumos romanț cu tine : m-aș sili să te iubesc, te-aș face să mă iubești și din asta cine știe ce poate să rezulte.

— Știu că ai inspirațiuni cîteodată. Închipuiește-ți că eram mai tot într-un cuget.

— Ce feliu, Olimpio ?

— Eu tocmai acuma ziceam în mintea mea : „Cum de nu sunt o milionară ?"

— Ei, ș-apoi ?

— Cetit-ai pe *Secretarul intim* de George Sand ?

— Da.

— Ei bine, te-aș face un secretar intim, și atuncea, împreună, am face cel mai poetic romanț din lume. Dar nu. De cînd am venit la hotărîrea de a nu mai face romanțuri, nu voi să mai am astfeliu de cugetări. Te rog, spune-mi mai bine istoria ce mi-ai promis despre cerdacul lui Ferenț.

O luai de braț și începui să-i spui istoria cerdacului.

XXIX

Cu 130 de ani în urmă, Moldova era într-o stare de ticăloșie, aproape comparabilă cu cea de astăzi. Ea căzuse de tot din puterea și din gloria sa de mai înainte. Turcul pusese genunchiul pe peptul ei, și cîrmuirea sa o încredințase domnilor fanarioți.

Cetățile atît despre Nistru cît și despre Dunăre căzuseră în puterea turcilor ; iar pe cele dinlăuntru le arseseră și le desființaseră. Oștirea pămînteană se dezorganizase și domnii nu erau decît niște satrapi, al cărora tron și viață depindeau de satrapii din Stambul.

Boierimea țărei desprețuită, căzută și înlocuită de grecii din Fanariu, nu avea unde-și pleca capul și nu mai știa ce să facă, pentru ca să rădice țara din ticăloșia în care se afla.

În Moldova pe la anul 1716 domnea Mihai-vodă Racoviță. De două ori mai fusese el domn (în anul 1704 și 1708), dar domnise numai cîte un an [1], după intrigele Fanariului. În cele întîi două domnii el se arătase bun, blînd, drept și cu dragoste către țară.

Dar în domnia a treia, după legăturile de rudire ce contractase cu grecii din Fanariu, se arătă cu totul altfel din ceea ce fusese mai dinainte.

El aduse cu sine o mulțime de greci, care ca niște corbi flămînzi puseră mîna pe toate posturile publice și încărcară țara cu diverse dări și angării. Pe lîngă aceasta, chiar elementele păreau ordonate de Dumnezeu a biciui țara aceasta nenorocită. În anul acesta (1716) de ploi și de revărsări de ape se făcuse o mare foamete : „Nu s-au făcut (zic cronicarii) decît fîn, orz și puțintele mere".

Pe atuncea, Poarta otomană se afla în război cu Austria. Cîmpul războiului era pe Dunărea din sus, și austriacii cîștigaseră cîteva bătălii.

Boierii țărei, disprețuiți și batjocoriți de Mihai-vodă și de rudele sale, crezură în posibilitatea de a se mîntui de el și de turci prin nemți. Ei comploturară a pune mîna pe Mihai-vodă și a-l da pe mîna nemților. Stolnicul Vasile Ceauru (ce se trăgea din familia lui Ștefan cel Mare), slugeriul George Velicu, căpitanul Conțescu, serdarul Miron Aslan și alți boieri trecură în Ardeal și comunicară planul lor guvernatorului de la Sibii, ce se numea Stainvile. Acesta priimi pe conjurați cu

[1] Mai exact : sept 1703 — febr. 1705 ; iul. 1707 — oct. 1709 (n. ed.).

mare bucurie și onoră cu titlul de graf pe Vasile Ceauru, pe care boierii îl destinau pentru domnie, în privirea sufletului bun și a capacității ce avea.

După aceasta, cerind de la împăratul său, ordonă unui căpitan numit Franț (sau Ferenț, după cum îl numeau moldovenii) de la Lorena, ca să treacă cu oștirea ce el comanda în Moldova și să susțină revoluțiunea.

Boierii intraseră în țară înainte de Ferenț și, sub comanda lui Velicu, recrutind o oștire destul de numeroasă din seimenii și aprozii licențiați, rădicară stindardul rebeliunei. Ei se ținură în monastirile fortificate dintre Siret și Carpați, puind mîna pe toate orașele și arestînd pe puținii partizani ai lui Mihai-vodă.

Domnul auzind de aceasta, chemă pe Cuza spătarul și-l trimise, cu seimenii și cu lefegiii ce avea pentru serviciul țărei, în contra rebelilor și, spre a fi mai sigur despre credința acestuia, puse la închisoare pe un fiiu al său, după sistema turcească. Maniera aceasta însă amărî pe Cuza și-l făcu a se arunca în partidul rebelilor. De aceea cînd se întîlnea cu ei, făcea numai loviri prefăcute, și apoi se retrăgea ca învins raportînd la domnie despre înfrîngerile sale.

Mihai-vodă, văzîndu-se amenințat de un pericol iminent, care putea să-l coste chiar viața, se grăbi a trimite la Constantinopole spre a cere ajutor. Sultanul ordonă îndată hanului de la Crîm și comandanților de la Ismail și Chilia ca să trimiță oaste tătărască și turcească.

Cu toate acestea, domnul era spăimîntat dintr-o zi în alta de progresele rebelilor. Teama sa era ca să nu-l surprinză. De aceea, cum însera, ieșea din oraș și dormea sau în pădurea despre Prut,

sau în monastirea Cetăţuia[1]. Între acestea, conjuraţii înaintau cu paşi răpezi. Ceauru, după ce coprinse toată Ţara de Jos pînă în Siret, călcă Galaţii, robi mai mulţi turci şi chiar pe o soră a lui Mihai-vodă. După această sumeaţă lovire, deşi se văzu ameninţat de turcii din Brăila, însă, după cuvîntul ce-şi dedese cu Velicu, înaintă răpede spre Iaşi, ca să taie drumul lui Mihai-vodă în caz cînd ar fi voit să fugă spre Dunăre.

Pe de altă parte Velicu, carele se ţinuse mult timp în cetatea Neamţului, ieşi cu oamenii săi şi se coborî la Roman. Acolo se întîlni cu căpitanul Ferenţ şi cu ceilalţi conjuraţi şi plecară cu toţii asupra Capitalei. Domnul auzea despre aceste mişcări, dar nu avea ştiinţe pozitive. Vedetele ce erau puse în direcţia Romanului, fraternizînd cu rebelii, nu veneau să aducă ştiri despre mişcările lor. Dar sosind un curier de peste Prut cu ştirea că tătarii şi turcii se apropie, domnul mai prinse ceva la inimă.

În ziua de 9 ianuariu pe la amiază, domnul şezu la masă împreună cu mai mulţi boieri şi turci neguţitori, şi apoi se culcă după datina sa, ordonînd ca calul de călărie să stea gata la scară. Ostaşii domneşti încă se duseră pe la casele lor ca să se restaureze fiindcă de dimineaţă stătuseră împreună cu domnul mai multe ore pe dealul Copoului, într-un ger înfricoşat. O negură neagră domnea

[1] Această monastire este în partea meridională a Iaşilor, pe un picior de munte înalt, de unde se poate domina tot oraşul. Este probabil că aice a fost o cetăţuie veche, şi de aceea cînd Duca vodă şi-a făcut un palat de plăcere şi o biserică, a lăsat-o cu numele de Cetăţuia. Zidurile şi-acuma sunt în bunăstare, dar palatul lui Duca vodă s-a prefăcut în ruine la 1821. El este cu două rînduri şi chiar rîndul de sus este construit în bolte colosale de cărămidă.

pe Valea Bahluiului, încît nu se vedea în depărtare şi nici se auzea despre venirea inemicilor.

Aga Conaki, unul din partizanii domnului, după ce mîncă la Curte, voi a se duce acasă la familia sa. Dar pe cînd se apropia de casa sa, ce era în extremitatea oraşului, deodată aude strigările poporului zicînd : „Catanele, catanele !“ El alergă îndată la curte călare.

Domnul, deşteptîndu-se din somn cu ceilalţi boieri, se coborî şi încălecă pe cal, strigînd să se adune călăraşii şi copiii din casă. Ieşi împreună cu boierii săi şi cu cîţiva ostaşi, apucînd spre uliţa Păcurarilor. Acolo se văzu în faţă cu anteguarda lui Ferenţ, ce se compunea din vreo 50 husari călări. Aceştia, fără a pierde timp, se aruncară asupra grupei de oameni ce încunjurau pe domn şi omorîră vreo patru copii din casă. Mihai-vodă, nefiind om de arme, nu mai avu curagiul de a-şi face alt plan decît a fugi. El se întoarse răpede cu toţi ai săi, şi traversînd oraşul, trecu pe la Frumoasa şi se urcă în Cetăţuia.

Anteguarda lui Ferenţ lovi drept la curtea domnească, crezînd a pune mîna pe domn. Acolo Cuza spătarul deschise porţile fără nici o rezistinţă şi priimi ceata de unguri ca pe nişte oaspeţi binevoitori. Aventurarii ce o compuneau, beţi de dorul prăzii, comiseră o mulţime de excese : liberară pe toţi vinovaţii şi criminalii din închisori, omorîră mai mulţi turci ce le căzură în mînă pe strade, şi jefuiră mai multe case boiereşti. Velicu cu căpitanul Ferenţ nu întîrziară a veni cu toate oştile lor. Cum se încredinţară că Mihai-vodă s-a închis în Cetăţuia, nu perdură timp şi se luară după el. Ajungînd sub poala dealului Cetăţuiei, lăsară caii devale, şi se urcară pe jos să ia cetatea cu asalt. Ideea era realizabilă, fiindcă cetatea nu avea ca

întărire decît nişte ziduri şubrede ; înlăuntru nu era decît un tun şi vreo 600 ostaşi pe a cărora fidelitate domnul nu putea să conteze vreun devotament mare.

Mihai-vodă era în desperare. Dar din norocire văzu pe dealul Ciricului călărimea tătărască care înainta asupra oraşului. El atunci aşeză la poarta cetăţii spre pază cîţiva arnăuţi ce avea mai de credinţă ; totodată puse să tragă clopotele şi să slobоază mereu din tun, spre a da a înţelege tătarilor să vie mai curînd.

Tătarii, cari se vedeau, erau în număr de 2 000 şi mai bine, sub comanda lui Cantemir-Mîrza. La auzirea clopotelor şi a puşcăturilor din Cetăţuia, ei au înţeles că încăierarea s-a început. Atunce s-au grăbit a trece podul Bahluiului şi a înainta către locul de luptă. Fără greutate mare, ei puseră mîna pe caii ungurilor.

Această surprindere însă nu dezinimă pe unguri. Ei lăsară îndată asediul cetăţii, se realiară şi se puseră în bătaie regulată cu tătarii. Atunce ieşi şi Mihai-vodă cu cei 600 de oameni din cetate şi începu a-i lovi pe dindărăt.

Cu toate că înnoptase, bătălia se prelungi, la lumina lunei, mai mult de cinci ore. Victoria se disputa cînd de o parte, cînd de alta. Dar lipsa de muniţiuni, în care se aflau conjuraţii moldoveni, determină situaţia. Velicu cu ai săi, nemaiavînd cu ce-şi încărca puştele, căutară a fugi care încotro. Ungurii, rămîind singuri între două focuri şi în faţă cu puteri de patru ori mai numeroase, în fine nu mai putură rezista : începură a fugi şi ei, risipindu-se prin pădurea Hlincei, care era în apropiere. Căpitanul Ferenţ însuşi căzu în mîna unui tătar. Pînă a doua zi dimineaţa, tătarii şi cu

ostaşii lui Mihai-vodă goniră pe unguri prin păduri şi prin rîpi, şi mai pe toţi îi prinseră şi-i uciseră.

A doua zi în poarta curţei domneşti poporul se uita cu înfiorare la corpul spătarului Cuza. Mihai-vodă, încredinţîndu-se de înţelegerea ce avusese cu conjuraţii, îl pedepsi cu spînzurătoarea. Mai mulţi afidaţi de ai săi avură aceeaşi soartă. Căpitanul Ferenţ fu cumpărat de la tătarul ce-l prinsese pentru 200 lei. Domnul îl aduse înaintea sa şi-l puse să îngenucheze : după ce-l mustră cu vorba, se răpezi asupră-i şi-l bătu cu însăşi mîna sa ; apoi îl dete pe mîna unui turc, care-l scoase la scara curţei şi-i tăie capul.

Mihai-vodă ordonă ca să se adune cadavrele tuturor ungurilor căzuţi în bătălie. Cadavrele acele se făcură grămadă şi se coperiră cu pămînt încît se făcu movila care se vede, iar deasupra movilei s-a pus o cruce pe care se vede scrisă toată istoria aceasta. Acolo s-a făcut şi un cerdac (pavilion) carele s-a numit cerdacul lui Ferenţ [1], după numele acestui căpitan, al căruia cadavru zace aci împreună cu al soldaţilor săi.

XXX

Naraţiunea istoriei cerdacului lui Ferenţ, cam prea serioasă pentru înţelegerea unei femei, fu ascultată de Olimpia cu o tăcere solemnă. Sufletul

[1] În copilăria mea am apucat cerdacul acesta. El a fost întreţinut cu îngrijire mai bine de un secol de către guvernele care s-au succedat, ca un monument comemorativ. Astăzi însă s-a desfiinţat cu totul. Există însă crucea, coperită cu nişte scînduri prin îngrijirea răposatului (în anul 1857) Mihalachi Păşcanu (Cantacuzen).

ei părea transportat, împreună cu al meu, în regiuni mai înalte și nici o cugetare profană nu trecea prin imaginațiunea sa.

Ieșind din cărarea lăturașă prin care veneam, intrarăm într-un drum îngust care trecea prin niște garduri împănate cu arbori roditori. Locurile mi-erau binecunoscute, fiindcă pe acolo îmi petrecusem copilăria. Luna se apropia măreață de orizonte, pre cît noi înaintam pe cale. Ne coboram în Valea Adîncă — așa se numește valea podgoriei unde se afla via mea. Privighetorile, care-și spărgeau gușa în cîntece, grierii cîmpului și broaștele, care orăcăiau cu mare zgomot în vale, făceau o solemnitate misterioasă în natură. Apropiindu-ne de casa viierului meu, trei cîni cu gura mare începură a lătra și, sărind peste poartă, a veni la noi. Dar abia începui a-i striga pe nume, și ei veniră a-mi linge hainele și a se gudura pe lîngă picioarele mele și ale Olimpiei. Oamenii mei se deșteptară și se sculară cu toții spre a mă întîmpina.

Era miezul nopței. Cu toate acestea nu eram determinat să mă culc. Zisei îndată vizitiului să gătească trăsura și să înhame caii. Pe cînd eu mă ocupam de lucrurile acestea, Olimpia intrase în casă și, aprinzînd luminarea, observă mica cămăruță ce era destinată pentru ospitalitatea sa. Dar peste puțin ieși afară și veni acolo unde mă auzea vorbind. Văzînd preparativele cari arătau curînda mea plecare, ea apucă mîna mea și o strînse cu mîinele ei ce tremurau; și apoi simții, cu bătaie de inimă, lacrimele ei curgînd șiroaie peste mîna mea. Pentru ca să risipesc tristele ei cugetări, strigai pe Carol, ajutorul viierului meu, și-i ordonai ca să fie la ordinele Olimpiei. Acesta era un bătrîn galițian, care, după masacrurile de la 1846, acompaniase pe un nobil emigrat politic. Stăpînul său, după evenimentele acelea, venise în Moldova și cea întîi cunoștință ce făcuse fusei eu. După ce șezuse mai mult timp ascuns la via mea, unde spionii austriaci nu putuseră răzbate, nobilul fugar primise ospitalitate în curs de un an și mai bine la moșia unui amic al meu, unde-l recomandasem. Dar acolo, auzind despre revoluțiunea din Paris și despre speranța entuziasmată a naționalităților, fu lovit de un fel de nebunie, care peste cîteva zile îl puse în mormînt. Servitorul său rămase la mine încă din început și, după moartea stăpînului său, nu voi a mă mai părăsi. Eu îl întrebuințam la micele lucrări de la viie, unde se ocupa mai cu seamă de curățitul și altoitul arborilor, treabă la care se aplica cu pasiune și pricepere.

Olimpia, fericită de a putea vorbi limba părinților săi cu omul ce-i recomandam, uitase pentru un moment sîmțimintele dureroase ce avea pentru apropierea orei plecărei mele. După aceasta, cînd caii erau înhămați și trăsura gata de plecare, intrai cu Olimpia în casă, pentru ca să-i zic adio.

— Așadar pleci ? îmi zise ea.

— Plec, Olimpio, și să ajute Dumnezeu ca să ne vedem în niște zile mai bune.

— Să ne vedem ? Dar dacă nu ne vom mai vedea ?

— Cel puțin să ne auzim de bine ! După ce vei priimi răspuns de la soră-ta, nu uita consiliul meu, Olimpio. Du-te acolo și trăiește ca o fată onestă. Cînd vei auzi că lucrurile în țările noastre s-au așezat, îmi vei scrie și mie. Altfel nu, căci pînă atunci nu crez să mai văz Iașii și viișoara asta, care cu mulțumire o pui la dispoziția ta.

Mă dezbrăcam de costumul meu arnăuțesc și-mi făceam toaleta mea ordinară.

— Așadar nu simți nimica? om de gheață ce ești!

— Olimpio, nu fi copilă; simț, dar simț niște datorii sacre către patria mea; simț o durere sfîșietoare că mă depărtez de ea. Și dacă aș ști că inima ta poartă altfel de simțiri, te-aș disprețui.

Olimpia astădată plîngea cu hohot. Eu nu-mi aduc aminte ce simțeam; știu numai atîta că simții trbuință a-mi lua inima în dinți, a-i zice încă o dată adio și a ieși din casă.

XXXI

Mă suii în trăsură și zisei vizitiului să miște mai răpede. Nu putui însă a mă domina și a nu întoarce capul spre a mă uita către căsuța viei mele, unde se concentrau atîtea suvenire scumpe inimei mele.

Cei întîi obiect ce făcea dureroasă plecarea mea era depărtarea de locul acesta în care petrecusem atîtea zile frumoase și unde cunoșteam cea mai mică ramură de arbore. Din cauza nopței ce domnea, a lunei ce dispăruse și a Olimpiei care începuse a se face un obiect de simțimînt pentru mine, nu avusei măcar timpul ca să dau un ocol prin ea, să mă bucur de vederea plantelor și a arborilor ce plantasem cu însăși mîna mea. Al doilea subiect care-mi strîngea inima, era pozițiunea acei nenorocite ființe ce lăsam în urma mea. Sărmana fată! Nu era destul istoria și pătimirile sale dureroase din trecut; nu era destul mustrarea de cuget care o rodea pentru nevrednica meserie la care s-a fost

dedat; trebuia să vie împrejurarea relațiunilor ei cu mine, care să-i mai amețească încă capul și să-i mai strivească inima!

Cine știe? Olimpia poate mă iubea; poate spera să fie iubită de mine; poate că eu meritam să fiu iubit; poate că ea merita să fie iubită. Altfel, nu-mi pot explica devotamentul acela ce-mi arătase de la cea întîi vedere, nici lacrimele ce curgeau din ochii săi pe mîinele mele, nici plîngerile acelea sfîșietoare la despărțirea noastră.

Da, o, inimă omenească! Mister ai fost totdauna și mister ai să rămîi pentru lumea asta deșartă!

Eu însumi, care mă mîndream a fi solidar cu inima mea, de cîte ori nu am roșit de neconsecințele ei! De cîte ori am venit în pozițiunea a o vedea șovăind în împrejurările cele mai solemne și renegîndu-și simțimintele cele mai tinere! Cu ce nepăsare, cu ce cruzime lăsam pe Olimpia! După ce văzusem atîtea lacrimi, după ce ascultasem atîtea cuvinte dureroase, o lăsam leșinată și fără simțire!

— Dar nu, nu! Asta nu se poate, pentru toți dumnezeii! Vizitiu, întoarce la vie!

Vizitiul se uită la mine; nu putea crede ce auzea.

— Dar ce? ai uitat ceva?

— Da, întoarce iute.

Mă întorsei, după ce făcusem cale mai de un pătrar de oră. Olimpia era încă în pozițiunea care o lăsasem. După îngrijirile femeii viierului meu, își revenise ceva în fire: deschise ochii, dar îi ținea țintiți spre tavanul casei; gura ei nu profera nici o vorbă. Femeia ce era lîngă ea era desperată; auzind de vocea mea, ieși și-mi spuse despre starea ei alarmantă. Intrai înlăuntru; mă dusei lîngă pa-

tul ei ; o apucai de mînă ; nici o simțire ! — începui a-i vorbi. După cîtva timp ea întoarse asupra mea ochii săi stinși și deodată dete un țipăt înfricoșat. O luai în brațe și o rădicai în sus. Ea mă apucă cu mîinele de după gît, strîngîndu-mă în convulsiuni și zicîndu-mi : *merci !* După aceasta începui iarăși a-i vorbi, a cerca să o liniștesc, să o consolez. Ea însă plîngea cu hohote. Aflîndu-mă cu mai mult sînge rece decît ea, înțelesei că plînsul acesta avea să-i facă bine. În adevăr a plîns ca jumătate oră în brațele mele ; apoi deodată a tăcut. Îi detei apă rece să bea. După aceasta liniștindu-se cu totul, zise cu un surîs sarcastic :

— Ce nebună am fost ! Nu știu eu singură ce am avut. Ce faci, dragul meu ? N-ai plecat încă ?

— Plecasem, dar m-am întors, fiindcă inima-mi zicea că poate nu ți-e bine...

— Cu toate acestea trebuie să pleci. Du-te. Acuma nu mai am nimic. *Merci !*

— Adio, Olimpio.

— Adio ! și Dumnezeu cu tine !

Ne îmbrățișarăm ca frații și ne despărțirăm cu liniște.

XXXII

Plecai de a doua oară, fericit că am terminat accidentul acesta cu pace, mulțămit că evenimentul n-a luat un deznodămînt mai dramatic.

Cerul cel mohorît al nopței începea a-și schimba culoarea. Stelele se făceau din ce în ce mai palide. Negurele se lăsau pe văi ca niște aburi apăsați de aer sau ca niște pînze mari de păiajeni. Aurora, numită în limba poporului zorile, se desfășurau

despre răsărit în culori purpurii ; după zisa poeților, ea părea că dezmiardă cerul și pămîntul cu degetele sale de crini și cu buzele sale de roză. Splendida lumină a zilei se manifesta cu o măreție dumnezeiască. Iar eu ieșeam dintre viile Văiei Adînci și intram în drumul cel vechi al postei, coborîndu-mă la Valea Iezărenilor.

Acolo oprindu-mă puțin la un puț ca să beau apă, văzui venind în urma mea, despre Iași, două trăsuri cu cîte patru cai. Deodată îmi veni în gînd ca să mă dau în lături, să nu fiu văzut, închipuindu-mi că poate să fie ceva oameni oficiali, căci auzisem că guvernul trimisese în toate părțile spioni, pentru ca să urmărească și să puie mîna pe oamenii trecuți în registrul său ca periculoși, și mai ales pe acei cari luaseră parte la mișcarea de la 29 martie. Dar pe urmă îmi închipuii că cercarea de a dosi ar fi fost nefolositoare, fiindcă era ziua mare și ei aveau cai mai mulți decît mine. Apropiîndu-se trăsurile, recunoscui familia unui scump amic al meu, Nicolae Negruzzi. Cum mă văzură se opriră și-mi arătară mare fericire, încredințîndu-se că am scăpat neprins.

Amicul Negruzzi mergea la moșia sa ce era în depărtare ca patru poste de Iași, hotărît a petrece acolo vara și mai ales a fi departe de intrigele și mizeriile ce se petrecuseră în capitală.

Fusese și el bănuit și n-a scăpat de arest și maltratări decît după mijlocirea unor rude ce erau bine cu curtea. Spuindu-i deciziunea mea de a mă expatria, el mă aprobă cu totul, dar îmi observă că fac mare imprudență de a pleca astfel cu trăsura mea, cu care mă espuneam a fi recunoscut. El mă consultă să dau drumul trăsurei, să o trimit acasă și să mă duc cu el la moșia sa, de unde pro-

mise a-mi închipui mijloace spre a trece peste hotar.

Consiliul amicului meu îmi păru prea înțelept. Primii cu recunoștiință ideea și propunerea sa și zisei vizitiului meu să meargă cu trăsura acasă la moșie și să spuie fratelui meu ca să nu se îngrijească de mine, căci de unde voi ajunge îi voi scrie. După aceasta mă pusei în trăsura amicului meu, sigur și fără nici o grijă.

Trecusem dealuri și văi ornate de dumbrăvi și locuri delicioase, narînd amicului meu aventurele mele serioase și romantice și el spunîndu-mi despre scenele la cari asistase în parte după evenimentele cunoscute.

XXXIII

La o mizeră cîrciumă ce era pe la jumătatea drumului nostru ne oprirăm spre a răsufla caii. Se scoaseră merindele de mîncare din trăsuri, pentru ca să ne restaurăm foamea, căci la cîrciumă atît era de mare mizeria, încît nu puturăm afla nici măcar ouă de fiert. Profitarăm cu toate acestea de o cămăruță ce avea mai curată, fiindcă afară nu era nici măcar un arbore de umbră și era o căldură apăsătoare.

Abia începusem a mînca și un fecior vine de ne spune că o trăsură se vede viind în urma noastră. Ne uitarăm pe ferestruie și văzurăm și noi în adevăr trăsura, care, după ce sosi, se opri la poarta cîrciumei.

Era o căruță mică, la care era înhămat un cal la hulube și un altul la praștie. Unul din companionii mei, apucîndu-mă de mînă, îmi zise că bine ar fi să mă cobor în pimniță, sau să mă sui în pod.

Omul din căruță era voinicește înțorțonat cu toate tacîmurile de vînătoare, cu deosebire că, pe lîngă o pușcă cu două țevi, avea și două pistoale la brîu, o sabie atîrnată și un hanger de cele persiene. Mai întîi el se coborî la poartă și vorbi cu vizitiii și oamenii noștri și apoi intră în curte, înaintîndu-se către noi. Mărturisesc că atunci mă coprinsese spaima ; credeam desigur că e vreun zbir sau vreun subcîrmuitor. De aceea ieșii răpede în tindă și din două sărituri ce făcui pe o scară ce era așezată în tindă, mă urcai în pod, unde mă văzui în societate cu o turmă de șoareci ce căutau fără s-o poată ajunge o bucată de coastă de porc afumată, spînzurată într-un cui.

Noul venit intrînd în tindă, pînă a nu intra în cameră, își scoase pălăria și, oprindu-se, întrebă cu un aer cavaleresc dacă onorabila companie îi permite a se recomanda cine este și a-i face conplimentele sale.

Eu atunci, întinzîndu-mi gîtul și aplecîndu-mi capul, zării figura voinicului cavaler și îndată recunoscui că este unul din acei grozavi revoluționari, carele în seara de 29 martie striga mai tare : la arme, la arme ! De aceea, pe cînd el intra în camera de oaspeți, eu, coborîndu-mă, intrai după dînsul.

— Nu mă cunoașteți — zise el — nu-i așa ?

Iar eu, pentru ca să scot pe toți din confuziune, zisei cu un aer cam teatral :

— D-lui este fiiul logofătului Lupu Balș !

Tînărul se uită la mine și mă întrebă de unde-l cunosc. După ce-i spusei, mă mai rugă să-l fac cu-

noscut cu compania în care se afla, lucru ce-mi fu prea uşor de făcut.

— Dar dă-mi voie, domnul meu, să te întreb ceva, zisei eu. La vînat sau la bătălie te duci ?

— Nici la una, nici la alta, răspunse cavalerul rîzînd. Gîndesc să trec peste Siret. Nu mă îngrijesc de a vă mărturisi că, după evenimentele de la Iaşi, sunt persecutat şi urmărit de zbirii guvernului. Aşadară gîndesc să caut chip să trec peste hotar.

— Dă mîna încoace — zisei eu — suntem tot pe o cale.

— Cum se poate ? Dar d-ta cine eşti ?

Junele aristocrat nu-mi fusese cunoscut decît din vedere. Deşi cu răposatul său tată-său avusesem mai veche cunoştinţă, cu toate acestea, cînd îi spusei de numele meu, el nu avea nici o idee despre mine. El fusese din copilărie trimis în ţări străine la studii ; îşi făcuse debutul în diplomaţie pe lîngă ambasada turcească din Viena şi de curînd venise de acolo ca să ia parte în trebile publice ale patriei. După evenimentele de la 29 martie, el să strecurase cu multă greutate afară de barieră şi trecuse la Codăeşti, moşie a unchiului său dupe mamă, Vasilică Ghica. Acolo venise şi unchiul său, carele scăpase de bariera Socolei ziua mare într-o caretă, îmbrăcat femeieşte ca o damă bătrînă. Dar după ce ajunse la moşie, află că s-au dat ordine în sat să-l aresteze. Ţăranii însă, cari în Moldova au mai mult respect către proprietari decît către ocîrmuire, se mărginiseră a-i spune. El atunci îşi luă vreo doi oameni credincioşi, cu cari se retrase prin păduri, iar nepotul său, decizîndu-se a emigra, apucă drumul Romanului, cu scop ca să treacă la moşia sa Bozienii.

Camaradul meu de fugă aprobă planul ce-mi dedese amicul meu Negruzzi. Arătînd însă că vitele sale sunt foarte obosite şi că nu poate merge mai departe, amicul meu îi oferi şi lui loc în trăsură. Atunci junele Balş liberă trăsura sa.

Astfel plecarăm cu toţii şi seara de timpuriu ajunserăm la Buciumi, moşia bunului nostru amic.

CUPRINS

VERSURI

SUVENIRE CONTIMPURANE

